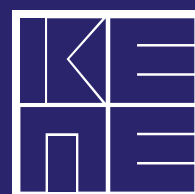

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Τρέχουσες (μακρο-)οικονομικές εξελίξεις
- Δημοσιονομικές εξελίξεις
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Μεταρρυθμίσεις-Ανάπτυξη
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνος Σύνταξης:

Παναγιώτης Γ. Λιαργκόβας

Αναπληρωτής Υπεύθυνος Σύνταξης:

Νικόλαος Ροδουσάκης

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:

Κωνσταντίνος Λοΐζος
Βλάσης Μισσός
Φωτεινή Οικονόμου

Γλωσσική και Τυπογραφική

Επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Εύα Τουλίτση
Τηλ.: 210 3676347

Παραγωγή:

[βιβλιοτεχνία]

Παππάς Φώτιος και ΣΙΑ Ο.Ε.

Copyright 2024

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350

Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136

Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Σύνοψη και Συμπεράσματα	3
1. Τρέχουσες (μακρο-)οικονομικές εξελίξεις	7
1.1. Η εξέλιξη των συνιστωσών της ζήτησης το πρώτο εξάμηνο του 2025, <i>Γιάννης Παναγόπουλος, Κωνσταντίνος Λοΐζος</i>	7
1.2. Εξελίξεις στον πληθωρισμό σε Ελλάδα και Ευρωζώνη, <i>Αιμιλία Μαρσέλλου</i>	18
1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ, <i>Μονάδα Μακροοικονομικών Προβλέψεων ΚΕΠΕ</i> <i>Έρση Αθανασίου, Αριστοτέλης Κουτρούλης, Αιμιλία Μαρσέλλου,</i> <i>Θεόδωρος Τσέκερης</i>	23
1.4. Η ελληνική χρηματιστηριακή αγορά εισέρχεται σε μια νέα εποχή, <i>Φωτεινή Οικονόμου</i>	26
1.5. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας: Επιβράδυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης εν μέσω πολιτικών προστατευτισμού και κλιμάκωσης των γεωπολιτικών εντάσεων, <i>Αριστοτέλης Κουτρούλης</i>	32
2. Δημοσιονομικές εξελίξεις	36
Κρατικός Προϋπολογισμός, δημόσιο χρέος και προοπτικές των δημοσιονομικών μεγεθών, <i>Γιώργος Ιωαννίδης, Ελισάβετ Ι. Νίτση</i>	36
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	43
3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας, <i>Ιωάννης Χολέζας</i>	43
3.2. Έντονη μισθολογική ανισότητα μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών, <i>Βλάσης Μισσός</i>	51

3.3. Υγεία, υποκειμενική ευημερία και πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη στην Ελλάδα μετά την πανδημία της COVID-19, <i>Αθηνά Ραυτοπούλου</i>	55
--	-----------

4. Μεταρρυθμίσεις-Ανάπτυξη	61
-----------------------------------	-----------

4.1. Οι αμυντικές δαπάνες στην ΕΕ27, <i>Γεώργιος Μπερτσάτος, Χρήστος Χρυσανθακόπουλος</i>	61
---	-----------

4.2. Ψηφιακές μεταρρυθμίσεις και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, <i>Άρτεμις Στρατοπούλου</i>	66
---	-----------

Ειδικά Θέματα	74
----------------------	-----------

Επανεξετάζοντας τη συμμετοχή της Ελλάδας στις Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας: Νέα στοιχεία σε επίπεδο κλάδου, <i>Πέτρος Δήμας, Αλεξάνδρα Κοντόλαιμου, Αιμιλία Πρωτόγερου</i>	74
---	-----------

Η επίδραση των φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου στην αποδοτικότητα της Φορολογικής Διοίκησης, <i>Χαράλαμπος Καλλιγοσφύρης, Ελένη Καλαμαρά, Ζαχαρίας Δερμάτης, Αθανάσιος Αναστασίου</i>	93
---	-----------

Σύνοψη και Συμπεράσματα

Η ελληνική οικονομία συνεχίζει να αναπτύσσεται με σταθερό ρυθμό, παρά την ήπια επιβράδυνση

Η ελληνική οικονομία συνεχίζει να κινείται σε ανοδική πορεία, παρά την ήπια επιβράδυνση του ρυθμού μεγέθυνσης που καταγράφεται το δεύτερο τρίμηνο του 2025. Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών*, ο πραγματικός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 1,7% σε ετήσια βάση, έναντι 2,2% το πρώτο τρίμηνο, γεγονός που αποτυπώνει μια περιορισμένη αλλά όχι ανησυχητική επιβράδυνση. **Η εξέλιξη αυτή δεν υποδηλώνει κάποια ουσιαστική αλλαγή στη δυναμική της οικονομίας**, καθώς απορρέει από βραχυχρόνιες και εν μέρει αντισταθμιζόμενες διακυμάνσεις. Η απότομη κάμψη των εισαγωγών αγαθών, κυρίως των καυσίμων, συνέβαλε θετικά στον ρυθμό ανάπτυξης, ενώ αντίρροπη επίδραση άσκησε η αντιστροφή της τάσης συσσώρευσης αποθεμάτων, η οποία είχε προηγουμένως ενισχύσει την οικονομική δραστηριότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι επικαιροποιημένες εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ για το 2025 προβλέπουν **μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ στο 2,1%**, ελαφρώς χαμηλότερο από την προηγούμενη πρόβλεψη του 2,2% (βλ. ενότητα 1.3). Η μικρή αυτή αναθεώρηση προς τα κάτω αντικατοπτρίζει τη συγκρατημένη επιβράδυνση του δεύτερου τριμήνου, χωρίς να μεταβάλλει την ευρύτερη εικόνα μιας οικονομίας που εξακολουθεί να αναπτύσσεται με σταθερό ρυθμό, υποβοηθούμενη από την ανθεκτικότητα της εγχώριας ζήτησης και την ομαλοποίηση των πληθωριστικών πιέσεων.

Η αγορά εργασίας βελτιώνεται

Η αγορά εργασίας παρουσιάζει επίσης ενδείξεις σταθεροποίησης και ενίσχυσης (βλ. ενότητα 3.1). Ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε, συμπεριλαμβανομένων των μισθωτών, ενώ η ανεργία υποχώρησε, με μείωση του ποσοστού ανεργίας μεταξύ των αλλοδαπών εργαζομένων, ένδειξη καλύτερης ενσωμάτωσης αυτής της κατηγορίας στην παραγωγική διαδικασία. Σε επίπεδο τομέων, ο πρωτογενής παρουσιάζει απώλειες, ενώ η απασχόληση αυξάνεται στους άλλους δύο παραγωγικούς τομείς, αν και η εικόνα δεν είναι πλήρως ομοιογενής σε μικρότερη κλαδική ανάλυση. Οι μεταβολές στα επαγγέλματα ακολουθούν τις ίδιες τάσεις, χωρίς ωστόσο να συνοδεύονται από ουσιαστική αλλαγή στη σύνθεση δεξιοτήτων, καθώς οι

νέες θέσεις εργασίας εξακολουθούν να καλύπτονται κυρίως από αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι ώρες απασχόλησης παραμένουν σε υψηλά επίπεδα για τα ελληνικά δεδομένα, συγκλίνοντας με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ενώ η μείωση των κενών θέσεων εργασίας υποδηλώνει σταδιακή εξομάλυνση των ανισορροπιών μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας, ακόμη και σε κλάδους με χρόνιες ελλείψεις προσωπικού. Ενδεικτικά, στον τουρισμό παρατηρείται ταυτόχρονη μείωση των κενών θέσεων και ελαφρά κάμψη της απασχόλησης, εξέλιξη που φαίνεται περισσότερο συνδεδεμένη με τη φυσιολογική προσαρμογή της αγοράς παρά με διαρθρωτικές αδυναμίες. Σε θεσμικό επίπεδο, το νέο εργασιακό νομοσχέδιο που τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση έχει πυροδοτήσει ευρύ διάλογο με τους κοινωνικούς εταίρους, ο οποίος κρίνεται αναγκαίος για την εξασφάλιση συνθηκών ισορροπίας και δικαιοσύνης στην αγορά εργασίας.

Η ελληνική κεφαλαιαγορά εισέρχεται σε νέα αναπτυξιακή φάση

Παράλληλα, η ελληνική κεφαλαιαγορά δείχνει να εισέρχεται σε νέα αναπτυξιακή φάση (βλ. ενότητα 1.4). Κατά το οκτάμηνο του 2025, το Χρηματιστήριο Αθηνών κατέγραψε **ισχυρή άνοδο**, με σημαντική αύξηση της κεφαλαιοποίησης και της αξίας συναλλαγών. Οι δείκτες υψηλής κεφαλαιοποίησης παρουσίασαν υψηλότερες αποδόσεις από τον γενικό δείκτη, ενώ και οι δείκτες μεσαίας και μικρής κεφαλαιοποίησης κινήθηκαν ανοδικά, αν και με ηπιότερο ρυθμό. Οι τραπεζικές και χρηματοοικονομικές μετοχές βρέθηκαν στο επίκεντρο της ανόδου, αντικατοπτρίζοντας τη βελτίωση του κλίματος εμπιστοσύνης και την αναβάθμιση των προοπτικών του ελληνικού χρηματοπιστωτικού τομέα. Η συνέχιση της **αποκλιμάκωσης των επιτοκίων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα**, με τελευταία μείωση τον Ιούνιο του 2025, συνέβαλε στη βελτίωση του επενδυτικού περιβάλλοντος και στην ενίσχυση της ρευστότητας. Παράλληλα, η αγορά ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου σημείωσε θετικές εξελίξεις, με επιτυχημένες εκδόσεις και μείωση του μεσοσταθμικού κόστους δανεισμού. Οι προοπτικές για τους επόμενους μήνες παραμένουν ιδιαίτερα θετικές, καθώς η επικείμενη εξαγορά του Χρηματιστηρίου Αθηνών από την Euronext και η αναμενόμενη επανένταξη του στις ανεπτυγμένες αγορές δημιουργούν νέα πε-

ριθώρια ανάπτυξης και πρόσβασης των ελληνικών επιχειρήσεων σε κεφάλαια.

Οι δημοσιονομικές επιδόσεις καταγράφουν εντυπωσιακή βελτίωση

Σε αυτό το μακροοικονομικό περιβάλλον, οι δημοσιονομικές επιδόσεις της χώρας καταγράφουν εντυπωσιακή βελτίωση. Το πρωτογενές πλεόνασμα της γενικής κυβέρνησης ανήλθε στο 4,8% του ΑΕΠ το 2024, υπερβαίνοντας σημαντικά τις προβλέψεις, ενώ το δημόσιο χρέος μειώθηκε στο 153,6% του ΑΕΠ, σημειώνοντας τη μεγαλύτερη πτώση μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Τα φορολογικά έσοδα αυξήθηκαν στο 49,3% του ΑΕΠ, κυρίως χάρη στη σημαντική ενίσχυση των ηλεκτρονικών συναλλαγών και τις ψηφιακές μεταρρυθμίσεις που εφαρμόζει η ΑΑΔΕ. Η διασύνδεση των ταμειακών μηχανών με τα POS και η γενικευμένη χρήση ηλεκτρονικών πληρωμών έχουν περιορίσει αισθητά τη φοροδιαφυγή, βελτιώνοντας την ιχνηλασιμότητα των συναλλαγών και επιτρέποντας πιο ακριβή αντιστοίχιση μεταξύ δηλωθέντων εισοδημάτων και πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας. Η εξέλιξη αυτή έχει οδηγήσει σε βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης, διεύρυνση της φορολογικής βάσης και ενίσχυση της αξιοπιστίας των δημοσιονομικών στοιχείων. Έτσι, ενώ το ευρωπαϊκό πλαίσιο ζητά περισσότερη αμυντική προετοιμασία και αυστηρότερο μεσοπρόθεσμο έλεγχο δαπανών, η Ελλάδα οφείλει να ισορροπήσει ανάμεσα στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας και τη διατήρηση της δημοσιονομικής σταθερότητας, αξιοποιώντας τα νέα χρηματοδοτικά εργαλεία για να ενισχύσει την παραγωγική της βάση, χωρίς να διαρραγεί ο ρυθμός της ανάπτυξης και η κοινωνική συνοχή.

Το Προσχέδιο του Κρατικού Προϋπολογισμού 2026 κατατέθηκε στις αρχές Οκτωβρίου

Το Προσχέδιο προβλέπει ρυθμό ανάπτυξης 2,4% για το 2026, όταν ο μέσος όρος της Ευρωζώνης δεν ξεπερνά το 1%. Το πρωτογενές πλεόνασμα αναμένεται να διαμορφωθεί στο 2,8% του ΑΕΠ, επιβεβαιώνοντας τη συνέχιση της δημοσιονομικής πειθαρχίας και τη **διατήρηση της χώρας σε τροχιά δημοσιονομικής εξυγίανσης**. Παράλληλα, το δημόσιο χρέος εκτιμάται ότι θα υποχωρήσει στο 137,6% του ΑΕΠ, το χαμηλότερο επίπεδο από το 2010. Ωστόσο, η εικόνα αυτή συνοδεύεται από μια σταδιακή επιβράδυνση του ρυθμού μεγέθυνσης και από εξωτερικούς κινδύνους –γεωπολιτικούς, πληθωριστικούς και δημοσιονομικούς– που ενδέχεται να επηρεάσουν την επίτευξη των στόχων. Το διεθνές πλαίσιο είναι γεμάτο προκλήσεις. Ο προστατευτισμός στις ΗΠΑ, οι γεωπολιτικές εντάσεις στην

Ουκρανία και τη Μέση Ανατολή, καθώς και η αβεβαιότητα γύρω από την παγκόσμια ενεργειακή αγορά δημιουργούν ένα περιβάλλον αστάθειας που επηρεάζει και την Ελλάδα. Ακόμη και αν η χώρα παραμείνει «νησί σταθερότητας» στην Ευρώπη, δεν μπορεί να αγνοήσει ότι η ανάπτυξή της είναι στενά συνδεδεμένη με τις εξωτερικές ροές και τις επενδύσεις. **Η επόμενη περίοδος απαιτεί μεγαλύτερη ανθεκτικότητα και διαφοροποίηση των πηγών ανάπτυξης.** Η κυβέρνηση προτάσσει τη «δημογραφική φορολογική μεταρρύθμιση» ως βασικό μοχλό στήριξης της μεσαίας τάξης και των οικογενειών με παιδιά. Η μείωση των συντελεστών φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων και η σταδιακή κατάργηση του ΕΝΦΙΑ σε μικρούς οικισμούς πράγματι δημιουργούν ένα αίσθημα ελάφρυνσης. Ωστόσο, η αύξηση των συνολικών φορολογικών εσόδων κατά 2,6 δισ. ευρώ υποδηλώνει ότι μεγάλο μέρος αυτής της «ανάσας» επιστρέφει στο κράτος μέσω ΦΠΑ, τεκμαρτής φορολόγησης και μη τιμαριθμοποίησης των κλιμακίων. **Η φορολογική δικαιοσύνη εξακολουθεί να αποτελεί ζητούμενο.** Ο λόγος έμμεσης προς άμεση φορολογία παραμένει διαχρονικά δυσμενής, ιδίως για τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Η πρόβλεψη για αύξηση των επενδύσεων κατά 10,2% είναι η υψηλότερη στην ΕΕ για το 2026. Το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων ανέρχεται στα 16,7 δισ. ευρώ, έναντι 14,6 δισ. το 2025. Αν αυτό υλοποιηθεί, θα αποτελέσει σημαντικό μοχλό ανάπτυξης και παραγωγικότητας. Ωστόσο, η επενδυτική ώθηση στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε ευρωπαϊκά κονδύλια, ιδίως στο Ταμείο Ανάκαμψης, του οποίου οι ροές ολοκληρώνονται το 2026. Με δεδομένη τη σταδιακή μείωση των κοινοτικών χρηματοδοτήσεων, το ερώτημα είναι αν η ελληνική οικονομία μπορεί να καλύψει το επικείμενο «χρηματοδοτικό κενό» με εθνικούς ή ιδιωτικούς πόρους. Στον κοινωνικό τομέα, θετικές είναι οι ρυθμίσεις για τη στήριξη των συνταξιούχων και των ευάλωτων ομάδων (π.χ. επίδομα 250 ευρώ, αυξήσεις συντάξεων με βάση το ΑΕΠ και τον πληθωρισμό). Ωστόσο, οι πολιτικές αυτές έχουν περιορισμένο αντίκτυπο, αν δεν συνοδεύονται από ουσιαστική ενίσχυση των πραγματικών εισοδημάτων. Ο πληθωρισμός, αν και αποκλιμακώνεται στο 2,2%, εξακολουθεί να «ροκανίζει» την αγοραστική δύναμη, ενώ η ανισότητα διευρύνεται. Η ανεργία, στο 8,6%, παραμένει η χαμηλότερη από το 2008, όμως η ποιότητα της απασχόλησης –μερική απασχόληση, εποχικότητα, χαμηλοί μισθοί– εξακολουθεί να προβληματίζει.

Οι εντεινόμενες γεωπολιτικές εντάσεις θέτουν ως προτεραιότητα την αμυντική ετοιμότητα

Το «Si vis pacem, para bellum» –αν θέλετε ειρήνη, προετοιμαστείτε για πόλεμο– φαίνεται να αποτυπώνει,

περισσότερο από ποτέ, τη νέα έμφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας στην αμυντική ετοιμότητα, υπό το φως των εντεινόμενων γεωπολιτικών εντάσεων (βλ. ενότητα 4.1). Οι ηγεσίες της Ευρώπης θέτουν ως προτεραιότητα την κινητοποίηση δημοσίων και ιδιωτικών κεφαλαίων για την ενίσχυση των αμυντικών δυνατοτήτων, ενώ το πρόσφατο ευρωπαϊκό πρόγραμμα χρηματοδότησης εξοπλισμών με παροχή χαμηλότοκων δανείων προς τα κράτη-μέλη δημιουργεί ένα νέο πλαίσιο προσβάσεων σε πόρους, από το οποίο η Ελλάδα αναμένεται να ωφεληθεί. Ταυτόχρονα, η αυστηροποίηση των στόχων των δαπανών που συζητείται στο πλαίσιο της Συμμαχίας, με ρητή διάκριση μεταξύ «καθαρής άμυνας» και κρίσιμων υποδομών και με ετήσιες εκθέσεις προόδου, μεταβάλλει τα δεδομένα για τον μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό σχεδιασμό. Η ενδεχόμενη αναβάθμιση του ελάχιστου στόχου ενδέχεται να εντείνει τις πιέσεις στους προϋπολογισμούς, ιδίως μετά την αναθεώρηση των ευρωπαϊκών δημοσιονομικών κανόνων το 2024 που επιβάλλουν αυστηρότερες τροχιές καθαρών δαπανών και ενεργοποίηση διορθωτικών μηχανισμών σε περίπτωση υπερβάσεων. Η σημασία για την Ελλάδα είναι διττή: από τη μία, διαμορφώνεται παράθυρο βιομηχανικής πολιτικής με εστίαση σε αμυντικές τεχνολογίες, διττές χρήσεις και κρίσιμες υποδομές, ικανό να ενεργοποιήσει επενδύσεις, αλυσίδες αξίας και εξαγωγική δυναμική. Από την άλλη, απαιτείται προσεκτικός συγχρονισμός μεταξύ αναπτυξιακών προτεραιοτήτων και δημοσιονομικής πειθαρχίας, ώστε να μη διακυβευτεί η μακροοικονομική σταθερότητα.

Ο πληθωρισμός αποκλιμακώνεται αλλά δεν εκλείπει

Την ίδια στιγμή, οι πληθωριστικές πιέσεις δείχνουν να αποκλιμακώνονται, χωρίς ωστόσο να έχουν εκλείψει (βλ. ενότητα 1.2). Τον Αύγουστο του 2025, ο ετήσιος πληθωρισμός ανήλθε στο 2,9%, ενώ ο δομικός πληθωρισμός, που εξαιρεί ενέργεια και τρόφιμα, διαμορφώθηκε στο 4,2%, αντανakλώντας επίμονες αυξήσεις στο κόστος υπηρεσιών και στέγασης. Οι προκαταρκτικές εκτιμήσεις για τον Σεπτέμβριο δείχνουν περαιτέρω υποχώρηση του εναρμονισμένου δείκτη στο 1,8% και του δομικού στο 2,6%. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις τιμών καταγράφονται στην ένδυση και υπόδηση, στα ξενοδοχεία και στην εστίαση, καθώς και στη στέγαση, ενώ ο πληθωρισμός στα αγαθά παραμένει περιορισμένος σε σχέση με εκείνον των υπηρεσιών. Η διατήρηση του χάσματος αυτού υποδηλώνει ότι οι εγχώριες πληθωριστικές πιέσεις συνδέονται περισσότερο με το κόστος παραγωγής και τις συνθήκες ζήτησης στην εσωτερική αγορά παρά με τις διεθνείς τιμές των εμπορευμάτων.

Οι ανισότητες στα μέσα επίπεδα μισθών στην Ελλάδα αυξάνονται σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο

Η διάσταση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν συνεκτιμηθεί η έντονη μισθολογική ανισότητα μεταξύ του ευρωπαϊκού μέσου όρου και των ελληνικών περιφερειών (βλ. ενότητα 3.2). Το 2022 η μισθολογική κατάσταση των ελληνικών περιφερειών επιδεινώθηκε αισθητά, με σαφή απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η Αττική εξακολουθεί να εμφανίζει υψηλότερα επίπεδα μισθών σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, ωστόσο δεν κατορθώνει να συγκλίνει με τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα της Δυτικής Ευρώπης. Παράλληλα, η συνολική θέση της Ελλάδας έχει πλέον μετατοπιστεί προς την κατηγορία των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες το 2022 έχουν βελτιωθεί σημαντικά και σε πολλές περιπτώσεις την έχουν ξεπεράσει. Η εξέλιξη αυτή αντανakλά την παρατεταμένη επίδραση της πολυετούς οικονομικής κρίσης, τη μακροχρόνια συγκράτηση των μισθών που επιβλήθηκε από τις πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής, καθώς και την ασθενή επενδυτική δραστηριότητα που θα μπορούσε να στηρίξει τη μετάβαση σε κλάδους υψηλής παραγωγικότητας. Σε αντίθεση, οι περιφέρειες της Ανατολικής Ευρώπης φαίνεται να ενσωματώνονται πιο αποτελεσματικά στις απαιτήσεις των διεθνών αγορών, αξιοποιώντας καλύτερα τις επενδυτικές ευκαιρίες και τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Μεταξύ των 237 περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EE27), οι ελληνικές **καταλαμβάνουν πλέον τις τελευταίες θέσεις ως προς το επίπεδο του μέσου μισθού. Το 2009, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου βρισκόταν στην 202η θέση, ενώ το 2022 κατατάσσεται στην 237η, δηλαδή στην τελευταία θέση.** Αντίστοιχα, η περιφέρεια Ηπείρου ακολουθεί στην προτελευταία θέση (236η). Κατά μέσο όρο, την περίοδο 2009-2022, οι ελληνικές περιφέρειες έχουν υποχωρήσει κατά περίπου σαράντα θέσεις στην ευρωπαϊκή κατάταξη. Τα δεδομένα αυτά συμβαδίζουν με προηγούμενες έρευνες που έχουν καταδείξει τη χαμηλή αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα. Συνολικά, τα στοιχεία αποτυπώνουν τη διαχρονική καθήλωση των αποδοχών στη χώρα και αντανακλούν την επιδεινούμενη κοινωνικοοικονομική κατάσταση των εργαζομένων, των οποίων το εισόδημα εξαρτάται κυρίως από τη μισθωτή εργασία στον ιδιωτικό τομέα.

Ο δρόμος μπροστά μας

Συμπερασματικά, όλα τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν τη σταθερότητα της ελληνικής οικονομίας, αλλά δεν απαντούν επαρκώς στην εξάλειψη των διαρ-

θρωτικών της ελλειμμάτων: **τη χαμηλή παραγωγικότητα και ποιότητα διακυβέρνησης, τους αδύναμους θεσμούς, την εξάρτηση από ευρωπαϊκά κονδύλια, κατανάλωση και εισαγωγές, τις εντεινόμενες κοινωνικές ανισότητες, τη βραδεία μετάβαση στην πράσινη και ψηφιακή οικονομία, και το δημογραφικό πρόβλημα**, που σταδιακά υπονομεύουν τις μελλοντικές αναπτυξιακές δυνατότητες. Η επίτευξη πρωτογενών πλεονασμάτων δεν είναι αυτοσκοπός. Το ζητούμενο είναι να μην επιτυγχάνεται μέσω υπερφορολό-

γησης που στερεί ρευστότητα από την πραγματική οικονομία και αποθαρρύνει τις επενδύσεις. Η Ελλάδα χρειάζεται μια ισορροπημένη στρατηγική: λιγότερη έμφαση στη λογιστική επίδοση, περισσότερη στην ποιοτική ανάπτυξη. Η σταθερότητα είναι προϋπόθεση. Όχι υποκατάστατο της ανάπτυξης.

*Καθηγητής ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΛΙΑΓΚΟΒΑΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής του ΚΕΠΕ*

1. Τρέχουσες (μακρο-)οικονομικές εξελίξεις

ΚΕΠΕ, Οικονομικές Εξελίξεις, τεύχος 58, 2025, σσ. 7-17

1.1. Η εξέλιξη των συνιστωσών της ζήτησης το πρώτο εξάμηνο του 2025

1.1.1. Εισαγωγή - Εγχώρια και εξωτερική ζήτηση για το 2024

Γιάννης Παναγόπουλος

Στη συγκεκριμένη ενότητα, αξιοποιώντας τα υπάρχοντα καταγεγραμμένα μακροοικονομικά στοιχεία, προχωρούμε στην ανάλυση των τρεχουσών εξελίξεων του πρώτου εξαμήνου του 2025. Συγκεκριμένα, με βάση τα αποτελέσματα του Πίνακα 1.1.1, κατά το πρώτο εξάμηνο του 2025, παρατηρούμε την ύπαρξη θετικών ποσοστών μεταβολής στα επιμέρους μακροοικονομικά μεγέθη εξαιρουμένων των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Διαπιστώνεται πάντως μια μικρή υποχώρηση στη μεγέθυνση της οικονομίας σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2024 (1,96% και 2,39%, αντίστοιχα).

Πιο αναλυτικά, για το πρώτο εξάμηνο του 2025 θα πρέπει να επισημάνουμε ότι, από τους επιμέρους μακροοικονομικούς συντελεστές, το μεγαλύτερο θετικό ποσοστό μεταβολής παρουσίασαν οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (2,23%), δευτερευόντως οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (2,13%), η ιδιωτική κατανάλωση (1,46%) και εν συνεχεία η δημόσια κατανάλωση (0,7%). Οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών είχαν αρνητικό ποσοστό μεταβολής (Πίνακας 1.1.1.).

Σε όρους τριμήνου –δεύτερο τρίμηνο του 2025– έχουμε μια λίγο διαφορετική πορεία σε ό,τι αφορά τη σειρά σημαντικότητας των επιμέρους συντελεστών στην καταγεγραμμένη πορεία της μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, και κατά σειρά μεγέθους, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (6,5%) είχαν το μεγαλύτερο ποσοστό και ακολούθησαν οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (1,9%), η ιδιωτική κατανάλωση (1,1%) και η δημόσια κατανάλωση (0,7%). Αξιοπρόσεκκτη, για το δεύτερο τρίμηνο του 2025 και σε αντίθεση με όλα τα τρίμηνα του 2024 αλλά και το πρώτο του 2025, σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης, η θε-

τική απόδοση της δημόσιας κατανάλωσης. Από την άλλη πλευρά, όπως αναμενόταν, οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών είχαν αρνητικό πρόσημο (-3,2%).

Η εγχώρια ζήτηση συνεχίζει να δείχνει θετική αλλά σταδιακά πτωτική πορεία (Διάγραμμα 1.1.2). Μάλιστα, για το δεύτερο τρίμηνο του 2025, με βάση τις υπάρχουσες συνιστώσες (χρησιμοποιώντας εποχικά διορθωμένα στοιχεία), η συνιστώσα των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου έχει τη μεγαλύτερη συνεισφορά (1,04) και ακολουθεί η ιδιωτική κατανάλωση (0,78) και η δημόσια κατανάλωση (0,14).

Σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή του εγχώριου και του εξωτερικού τομέα ζήτησης (δηλαδή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών) στο ΑΕΠ, για το δεύτερο τρίμηνο του 2025, τα πράγματα παρουσιάζουν ένα θετικό ισοζύγιο κυρίως λόγω της σημαντικής θετικής συνεισφοράς τόσο λόγω της μεταβολής του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (2,16) όσο και της εγχώριας ζήτησης (1,87) (Διάγραμμα 1.1.3). Έτσι η αρνητική συνεισφορά των αποθεμάτων (-0,90) αντιμετωπίστηκε επαρκώς από τη θετική συνεισφορά των δύο αυτών συνιστωσών.

Η πορεία του Δείκτη Οικονομικού Κλίματος (ΔΟΚ), ως μελλοντικού «πληρεξούσιου» της ζήτησης, για την περίοδο 05/2024-08/2025, καταγράφεται στις προσδοκίες νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Ο συγκεκριμένος δείκτης συνεχίζει να καταδεικνύει μια μεταβλητότητα, η οποία ξεκίνησε από τις 110,2 μονάδες, τον Μάιο του 2024, για να «επιστρέψει» στις 110,3 μονάδες τον Αύγουστο του 2025 (Διάγραμμα 1.1.4). Εν κατακλείδι, οι προσδοκίες των νοικοκυριών και επιχειρήσεων για το 2025 ήταν κάπως ευμετάβλητες αλλά γενικά συγκρατημένες.

Παρακάτω ακολουθεί μια πιο αναλυτική συζήτηση σχετικά με τη συνεισφορά του ισοζυγίου των αγαθών και υπηρεσιών της χώρας στο ΑΕΠ.

Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα (ποσοστιαία μεταβολή εξαγωγών μείον εισαγωγές), για το εξάμηνο του 2025, όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1.1.3, κρίνεται σε γενικές γραμμές θετική (1,04). Παρακάτω

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη
 (% ρυθμοί μεταβολής με εποχικά διορθωμένα στοιχεία, σε σταθερές τιμές)

	2022 Q1	2022 Q2	2022 Q3	2022 Q4	2023 Q1	2023 Q2	2023 Q3	2023 Q4	2024 Q1	2024 Q2	2024 Q3	2024 Q4	2025 Q1	2025 Q2	2024 (Q1+Q2)	2025 (Q1+Q2)
Ιδιωτική κατανάλωση	14,1	9,6	7,4	4,6	2,0	1,7	1,5	1,8	2,0	2,2	2,7	1,1	1,8	1,1	1,87	1,46
Δημόσια κατανάλωση	1,1	2,0	-0,7	-1,9	4,5	2,3	-0,7	3,9	-6,8	-4,3	-1,8	-3,4	-0,3	0,7	-2,62	0,20
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	19,9	14,9	12,2	18,0	11,4	8,5	8,6	-0,4	4,4	3,7	0,5	8,1	-2,3	6,5	4,27	2,13
Ζήτηση*	12,1	8,6	6,3	5,2	3,7	2,7	2,2	1,7	0,9	1,2	1,6	1,1	0,9	1,8	1,34	1,35
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	16,0	14,2	-0,8	-0,6	8,5	-1,9	0,2	1,0	-4,1	2,2	3,0	3,2	2,6	1,9	2,80	2,23
Εξαγωγές αγαθών	6,9	5,6	3,8	2,0	8,9	-3,0	-2,9	-4,2	-9,7	0,6	0,7	1,4	2,2	-1,1	1,06	0,57
Εξαγωγές υπηρεσιών	21,6	27,6	-1,7	-3,5	6,9	0,0	3,7	5,1	3,4	2,6	4,3	4,9	0,6	3,9	4,58	2,24
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	18,0	15,1	4,9	7,4	3,9	-1,2	3,1	-1,9	4,5	9,8	5,4	2,4	2,2	-3,2	3,86	-0,50
Εξαγωγές αγαθών	19,4	18,7	9,7	6,3	2,0	-3,9	2,7	-1,7	4,0	11,1	3,5	2,0	1,4	-4,8	2,71	-1,68
Εξαγωγές υπηρεσιών	13,6	4,6	-7,7	9,9	13,2	8,2	2,5	-2,8	4,4	5,2	12,7	4,8	3,7	1,5	8,76	2,61
Δ ΑΕΠ	8,0	6,7	4,7	4,1	2,1	3,1	2,2	1,9	2,2	2,1	2,3	2,5	2,2	1,7	2,39	1,96

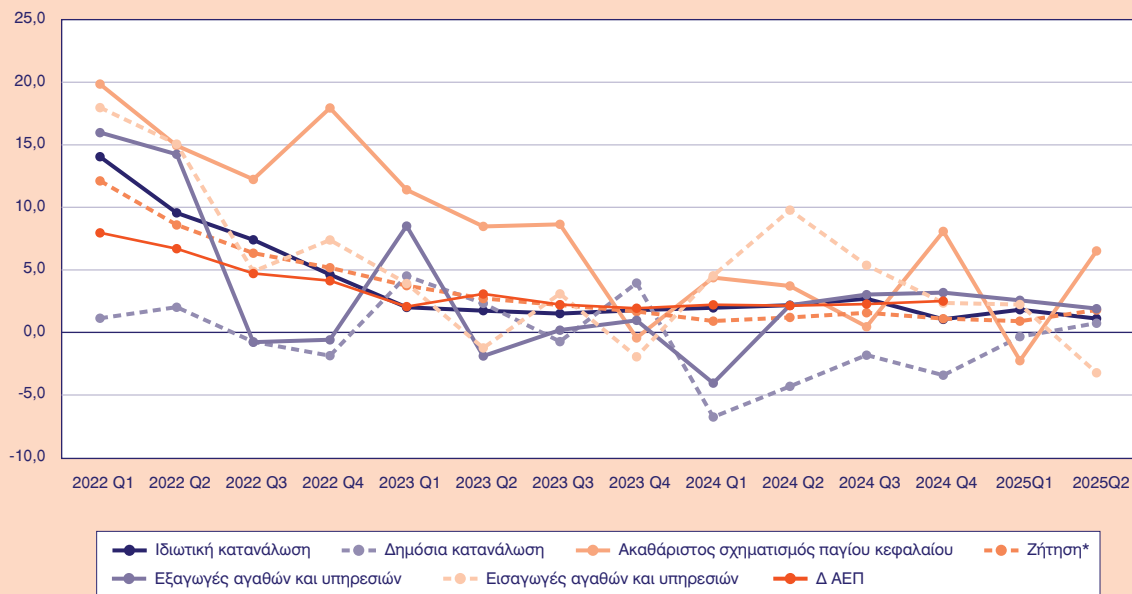
Πηγή: Τριμηνιαίο Εθνικό Λογαριασμό.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1

Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

(% ρυθμοί μεταβολής με εποχικά διορθωμένα στοιχεία, σε σταθερές τιμές)

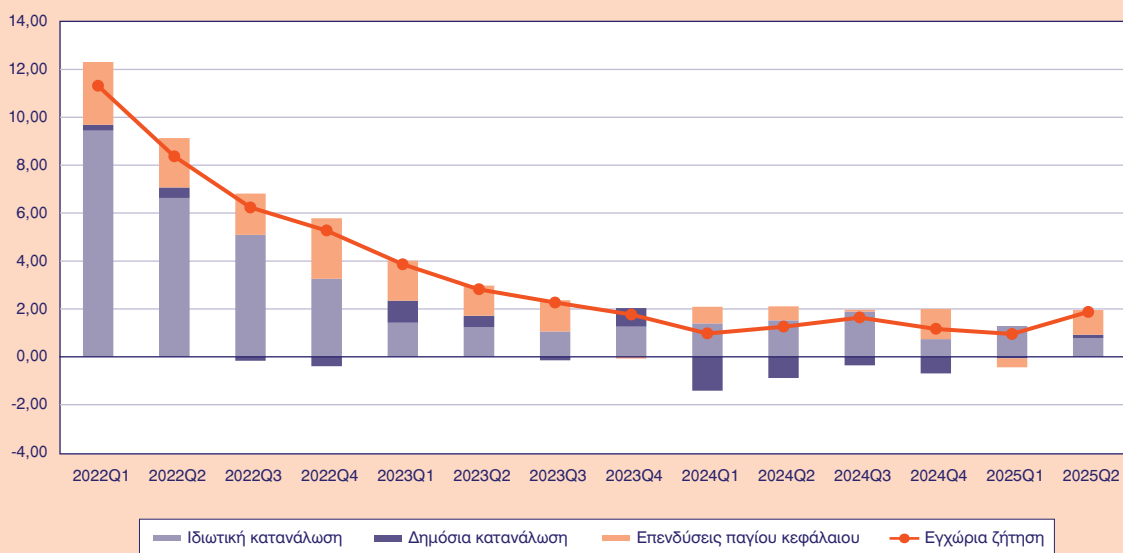

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

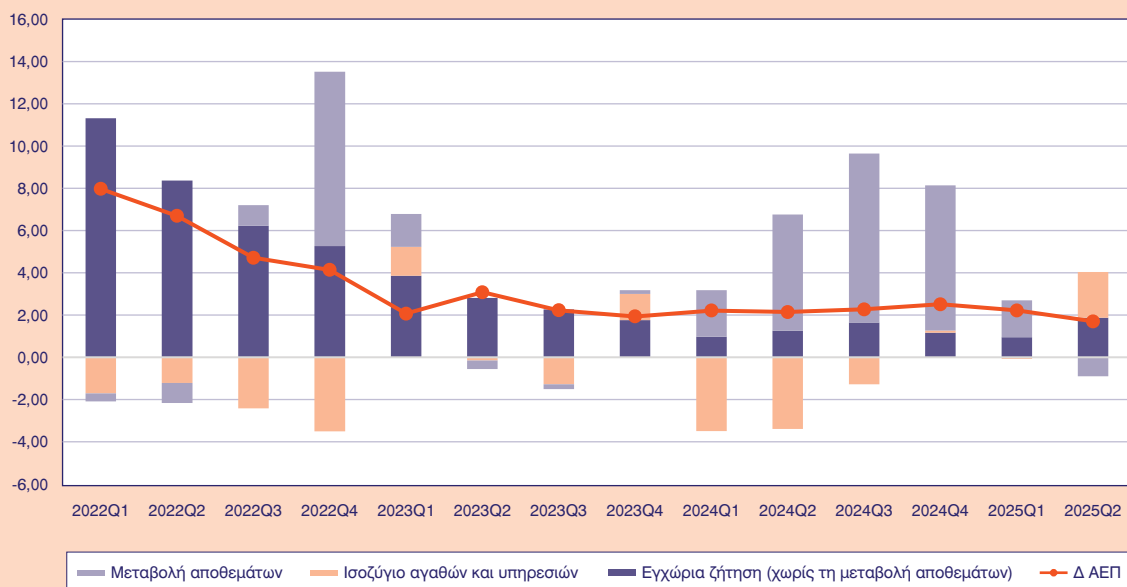
Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση*

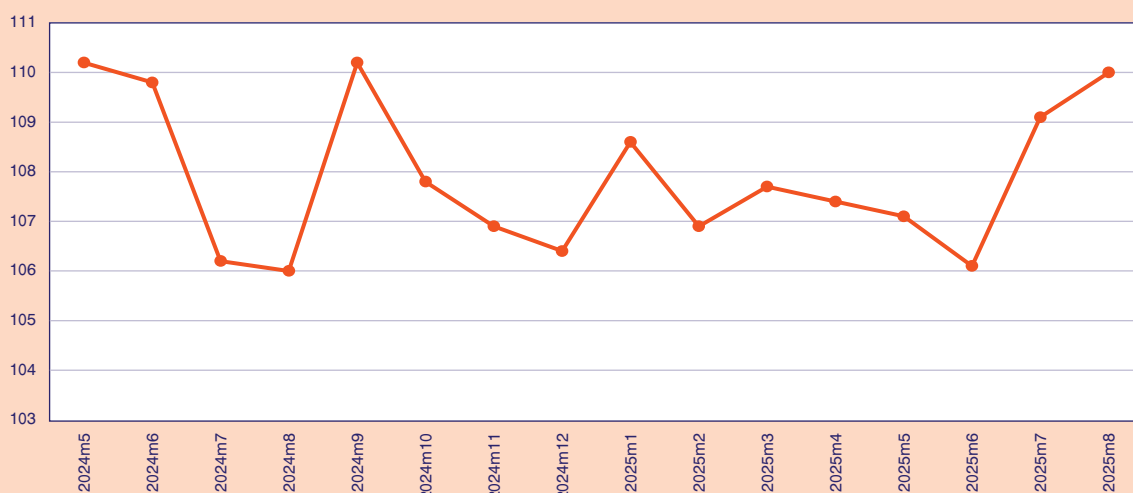

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

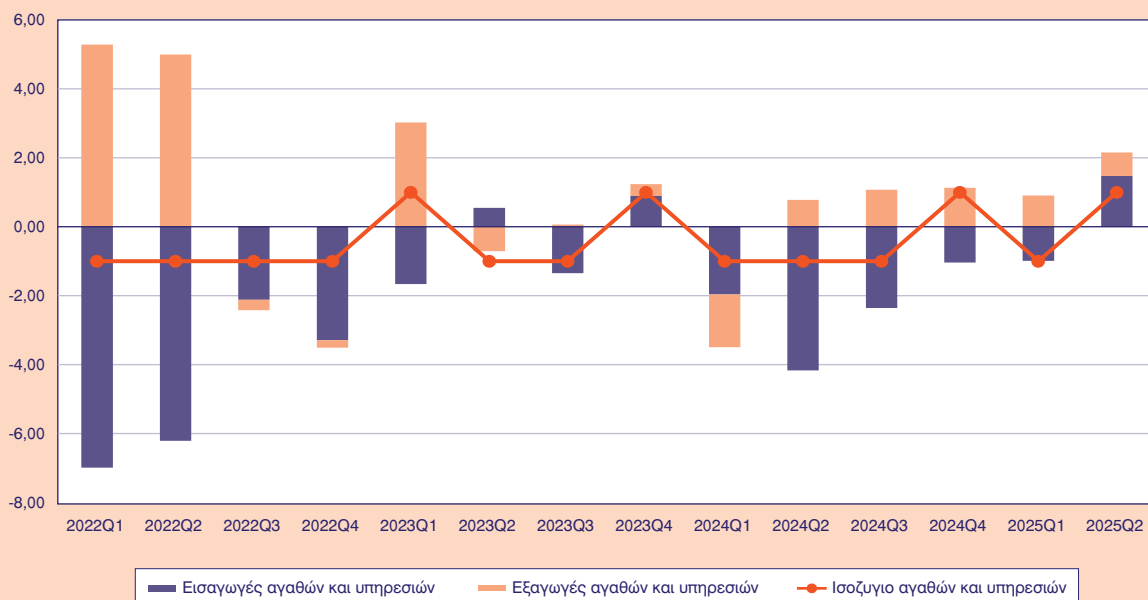
*Η μεταβολή αποθεμάτων το 2024Q1 & Q2 είναι υπολογισμός του συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4

Δείκτης Οικονομικού Κλίματος (05/2024-08/2025)

Πηγή: Eurostat.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5**Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης**

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

θα αναφερθούμε ξεχωριστά για τον ρυθμό μεταβολής των αγαθών και ξεχωριστά για τον ρυθμό μεταβολής των υπηρεσιών. Ξεκινώντας από τις εξαγωγές, να υπογραμμίσουμε ότι, σε ό,τι αφορά τις υπηρεσίες, οι οποίες αποτελούν και το σχετικά μικρότερο τμήμα των εξαγωγών, παρουσίασαν αύξηση εξαμήνου της τάξης του 2,24%, ενώ αντίθετα τα αγαθά, που ήταν και το μεγαλύτερο τμήμα των εξαγωγών, παρουσίασαν αύξηση της τάξης του 0,57%. Από την άλλη πλευρά, για το ίδιο εξάμηνο, οι εισαγόμενες υπηρεσίες είχαν αύξηση της τάξης του 2,61%, ενώ τα εισαγόμενα αγαθά είχαν μια μείωση της τάξης του 1,68% (Πίνακας 1.1.1).

Σε ό,τι αφορά τώρα τη συνεισφορά του ισοζυγίου των αγαθών και υπηρεσιών στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ για το δεύτερο τρίμηνο του 2025, να αναφέρουμε ότι διαμορφώθηκε στις 2,16 μονάδες, εν αντιθέσει με τις -3,39 μονάδες για το αντίστοιχο δεύτερο τρίμηνο του 2024 (Διάγραμμα 1.1.5). Αναλυτικότερα, είχαμε μεν τη θετική συνεισφορά των συνολικών εξαγωγών στο ΑΕΠ που εκτιμάται στις 0,68 μονάδες, αλλά σημαντικότερη εδώ ήταν η απροσδόκητα θετική

συνεισφορά των συνολικών εισαγωγών στο ΑΕΠ που ήταν της τάξης των 1,48 μονάδων. Η γενικότερη διαχρονική εικόνα, με τα αντίστοιχα ιστογράμματα των εξαγωγών και των εισαγωγών, παρουσιάζεται αναλυτικά στο Διάγραμμα 1.1.5.

1.1.2. Ιδιωτική κατανάλωση και επενδύσεις

Κωνσταντίνος Λοΐζος

1.1.2.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Διακύμανση της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης το πρώτο εξάμηνο του 2025

Σύμφωνα με τα τριμηνιαία εποχικά διορθωμένα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών¹, η ιδιωτική κατανάλωση των νοικοκυριών και των ΜΚΙΕΝ² αυξήθηκε από 41.579 εκατ. ευρώ σε τρέχουσες τιμές στο τελευταίο τρίμηνο του 2024 σε 42.586 εκατ. ευρώ στο πρώτο τρίμηνο και 42.902 εκατ. ευρώ στο δεύτερο τρίμη-

1. Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί, Δελτίο τύπου ΕΛΣΤΑΤ, 5 Σεπτεμβρίου 2025.

2. Μη κερδοσκοπικά ιδρύματα που εξυπηρετούν νοικοκυριά.

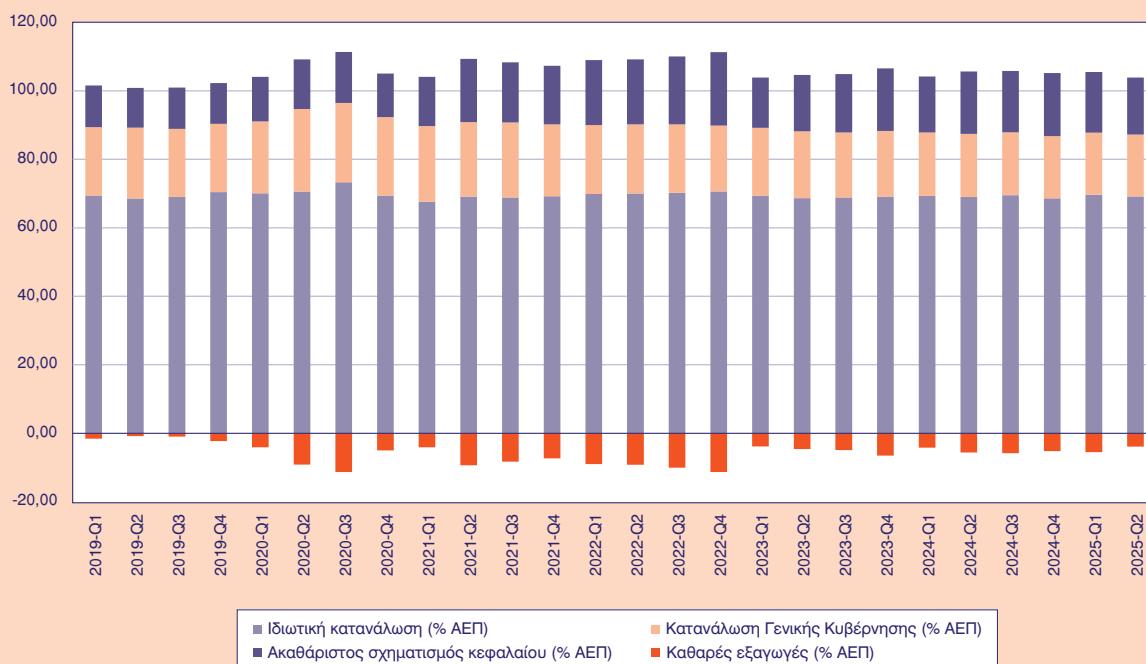
νο του 2025. Ωστόσο, σε όρους αλυσωτών δεικτών όγκου σε σταθερές τιμές 2020, η ιδιωτική κατανάλωση, ενώ αυξήθηκε αρχικά από 35.366 εκατ. ευρώ στο τέταρτο τρίμηνο του 2024 σε 35.807 εκατ. ευρώ στο πρώτο τρίμηνο του 2025, κατόπιν μειώθηκε σε 35.740 εκατ. ευρώ στο δεύτερο τρίμηνο του έτους αυτού. Η ίδια διακύμανση παρατηρήθηκε σε όρους ποσοστιαίων μεταβολών³ σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο, βάσει των εποχικά διορθωμένων στοιχείων αλυσωτών δεικτών όγκου, όπου η ιδιωτική κατανάλωση παρουσίασε αρνητικό ρυθμό μεταβολής -0,2% στο τελευταίο τρίμηνο του 2024, θετικό ρυθμό 1,2% στο πρώτο τρίμηνο του 2025 και έπειτα πάλι αρνητικό ρυθμό -0,2% στο δεύτερο τρίμηνο του ίδιου έτους. Σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, οι αντίστοιχοι ρυθμοί ήταν ίσοι με 1,1%, 1,8% και 1,1% παρουσιάζοντας το ίδιο μοτίβο διακυμάνσεων, αν και αυτή τη φορά διατηρήθηκαν όλοι θετικοί.

Η ιδιωτική κατανάλωση, ως ποσοστό του ΑΕΠ, ήταν 69,10% κατά μέσο όρο κατά το έτος 2024, αλλά αυ-

ξήθηκε ελαφρά σε 69,41% κατά μέσο όρο στο πρώτο εξάμηνο του 2025. Αντίθετα, η δημόσια κατανάλωση, ως ποσοστό του ΑΕΠ, μειώθηκε κατά μέσο όρο από 18,37% το 2024 σε 18,09% της συνολικής δημόσιας δαπάνης το 2025. Παρόμοια ποσοστιαία μείωση παρατηρούμε στον ακαθάριστο σχηματισμό κεφαλαίου (παγίου κεφαλαίου και μεταβολής αποθεμάτων), όπου κατά μέσο όρο το 2024 αφορούσε το 17,73% του ΑΕΠ, ενώ στο πρώτο εξάμηνο του 2025 το 17,18% του ΑΕΠ. Ωστόσο τα παραπάνω αντανακλώνται στη μείωση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο ως ποσοστό του ΑΕΠ, το οποίο μειώθηκε κατά μέσο όρο από -5,20% του ΑΕΠ το 2024 σε -4,68% το πρώτο εξάμηνο του 2025 (Βλέπε Διάγραμμα 1.1.6). Συμπερασματικά, ενώ η ιδιωτική κατανάλωση το πρώτο εξάμηνο του 2025 αυξήθηκε σε ονομαστικές τιμές, παρουσίασε διακυμάνσεις σε πραγματικούς και ποσοστιαίους όρους μεταβολών, ενώ κέρδισε έδαφος και σε όρους ποσοστιαίας συμμετοχής στη συνολική δαπάνη.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6

Εξέλιξη της ιδιωτικής κατανάλωσης και των άλλων συνιστωσών της ζήτησης ως ποσοστού του ΑΕΠ (προσέγγιση δαπάνης) (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε τρέχουσες τιμές)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

3. Οι ποσοστιαίες μεταβολές υπολογίζονται με τον τύπο $\frac{X_t - X_{t-1}}{X_{t-1}}$.

Θετικές εξελίξεις στο λιανικό εμπόριο το πρώτο εξάμηνο του 2025 εκτός των καυσίμων

Η εξέλιξη του λιανικού εμπορίου σε όρους ποσοστιαίων μεταβολών του γενικού δείκτη όγκου ήταν κατά μέσο όρο θετική το πρώτο εξάμηνο του 2025 (1,93%), σε αντίθεση με τον μέσο αρνητικό ρυθμό του προηγούμενου έτους (-1,47%) βάσει των μηνιαίων στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ (Διάγραμμα 1.1.7). Στα είδη διατροφής παρατηρείται επίσης θετική εξέλιξη, καθώς η μικρή θετική μέση ποσοστιαία μεταβολή το 2024 (0,90%) εξελίχθηκε σε σημαντικά θετική μέση ποσοστιαία μεταβολή το πρώτο εξάμηνο του 2025 (4,12%). Το ίδιο συνέβη στα άλλα είδη εκτός καυσίμων, όπου εκεί η αρνητική μέση μεταβολή -5,78% το 2024 μετατράπηκε σε θετική μεταβολή 3,41% το πρώτο εξάμηνο του 2025. Μόνη παραφωνία αποτελούν τα καύσιμα και λιπαντικά, όπου η μικρή θετική μέση μεταβολή για το 2024 0,42% μετατράπηκε σε αρνητική και ίση με -1,53% το πρώτο εξάμηνο του 2025. Συνολικά, φαίνεται να επιβεβαιώνεται η παρατήρησή μας στο προηγούμενο

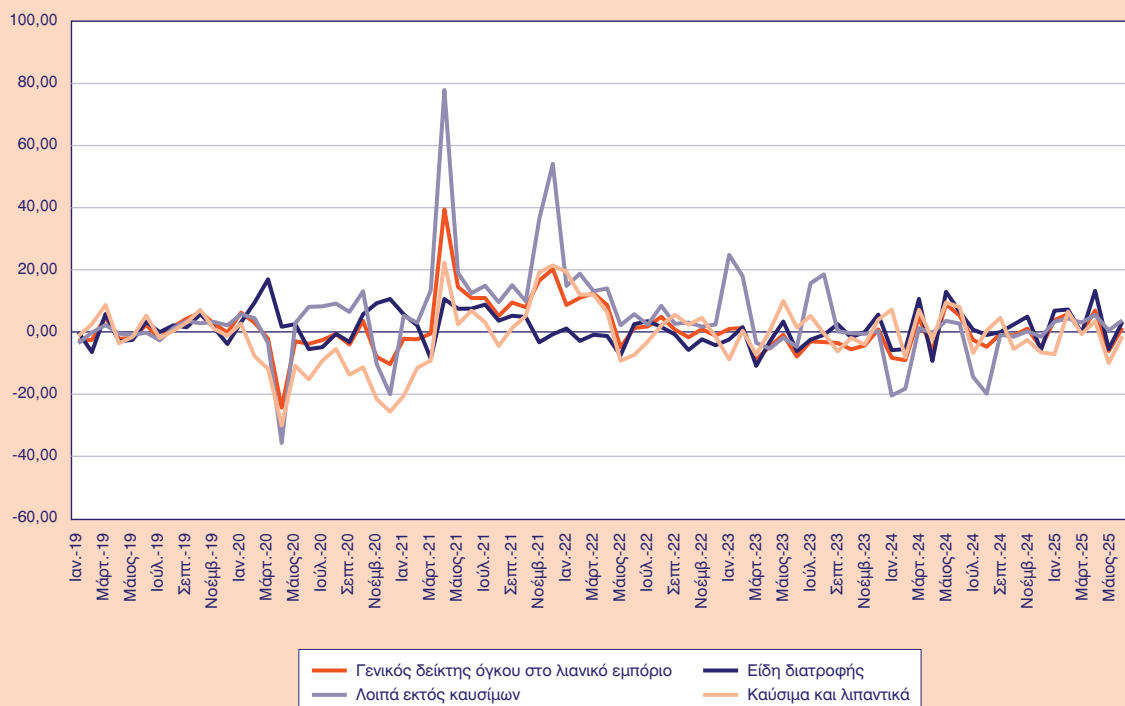
τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων* για θετικές προοπτικές του λιανικού εμπορίου το τρέχον έτος, τουλάχιστον όσον αφορά τον γενικό δείκτη και τις περισσότερες συνιστώσες του.

Συνεχίζεται η αβεβαιότητα των προσδοκιών στο λιανικό εμπόριο

Παρά τις παραπάνω θετικές εξελίξεις, από τους δημοσιευμένους από την Eurostat δείκτες εμπιστοσύνης (Διάγραμμα 1.1.8) παρατηρούμε ότι η αβεβαιότητα των προσδοκιών στο λιανικό εμπόριο διατηρείται. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε τις διακυμάνσεις και των δύο δεικτών το πρώτο εξάμηνο του 2025, αν και ο δείκτης εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο παρουσιάζει μεγαλύτερο εύρος αυξομειώσεων και διατηρείται σε πολύ υψηλότερα επίπεδα από τον δείκτη εμπιστοσύνης καταναλωτή. Επιπλέον, σε όρους μέσων τιμών, έχουμε σχετική σταθερότητα όσον αφορά τον δείκτη εμπιστοσύνης καταναλωτή αλλά χειροτέρευση σε σημαντικό βαθμό στον δείκτη εμπι-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7

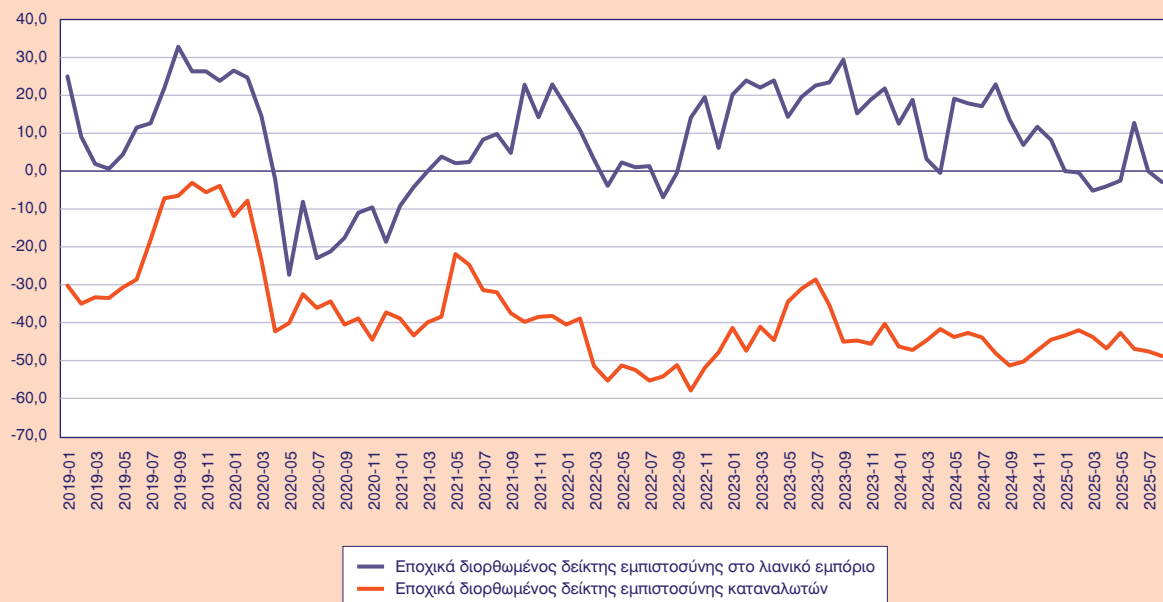
Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.8

Δείκτες εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο

Πηγή: Eurostat, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

στοσύνης στο λιανικό εμπόριο. Συγκεκριμένα, ο δείκτης εμπιστοσύνης καταναλωτή αυξήθηκε από -45,98 το 2024 σε -45,30 το πρώτο εξάμηνο του 2025, ενώ οι αντίστοιχες τιμές για τον δείκτη εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο ήταν 12,62 για το 2024 και -0,3 για το πρώτο εξάμηνο του 2025.

1.1.2.2. Επενδύσεις

Διακυμάνσεις στις ακαθάριστες επενδύσεις για το πρώτο εξάμηνο του 2025

Ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου, ενώ μειώθηκε αρχικά από 9.440 εκατ. στο τελευταίο τρίμηνο του 2024 σε 8.843 εκατ. ευρώ στο πρώτο τρίμηνο του 2025 σε τρέχουσες τιμές, έπειτα αυξήθηκε σε 9.528 εκατ. ευρώ στο δεύτερο τρίμηνο του ίδιου έτους. Παρομοίως, σε όρους αλυσωτών δεικτών όγκου, σε σταθερές τιμές 2020, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου αρχικά μειώθηκε από 8.330 εκατ. ευρώ στο τέταρτο τρίμηνο του 2024 σε 7.918 εκατ. ευρώ στο πρώτο τρίμηνο του 2025, πριν αυξηθεί σε 8.501 εκατ. ευρώ στο δεύτερο τρίμηνο του 2025. Η ίδια τάση διακύμανσης παρατηρείται σε όρους ρυθμού μεταβολής ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, καταγράφοντας ρυθμούς μεταβολής των ακαθάριστων επενδύσεων 8,1% στο τε-

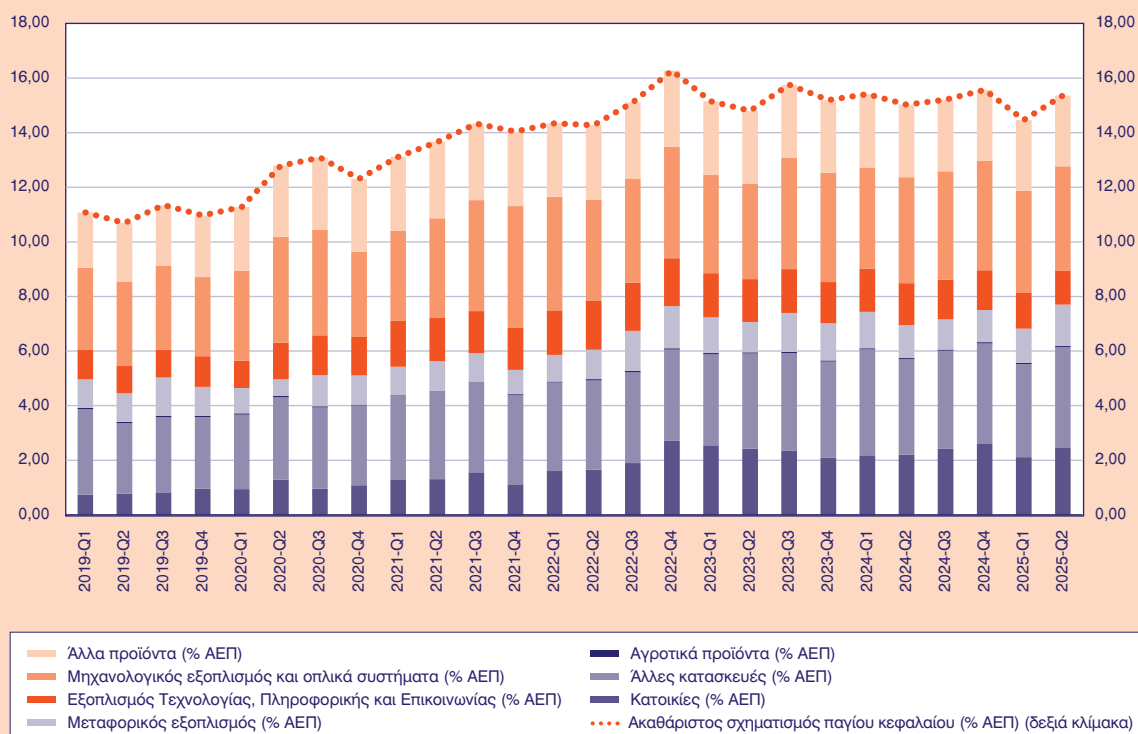
λευταίο τρίμηνο του 2024, -2,3% στο πρώτο τρίμηνο του 2025 και 6,5% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους. Παράλληλη είναι η εικόνα στους ρυθμούς μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο με τιμές 5,0% στο τελευταίο τρίμηνο του 2024, -5,0% στο πρώτο τρίμηνο του 2025 και 7,4% στο δεύτερο τρίμηνο του τρέχοντος έτους σύμφωνα με τα εποχικά διορθωμένα στοιχεία αλυσωτών δεικτών όγκου.

Σε τρέχουσες τιμές ως ποσοστό του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.1.9) ο μέσος ρυθμός μεταβολής του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο, ενώ ήταν θετικός και ίσος με 0,63% το 2024, κατέστη αρνητικός στο πρώτο εξάμηνο του 2025 και ίσος με -0,44%. Στην πραγματικότητα έχουμε εναλλαγή αρνητικών και θετικών ρυθμών μεταξύ των δύο τριμήνων (-7,11% στο πρώτο τρίμηνο και 6,22% στο δεύτερο τρίμηνο). Το ίδιο μοτίβο παρατηρείται και στις κύριες συνιστώσες των ακαθάριστων επενδύσεων. Στον μηχανολογικό και μεταφορικό εξοπλισμό ως ποσοστό του ΑΕΠ, η αρνητική μέση ετήσια ποσοστιαία μεταβολή -0,82% για το 2024 γίνεται -0,43% στο πρώτο εξάμηνο του 2025, η οποία όμως αναλύεται ως -5,32% το πρώτο τρίμηνο και 4,46% το δεύτερο τρίμηνο του έτους αυτού. Αντίθετα, στις κατασκευές (κατοικίες και άλλες κατασκευές) ως ποσοστό του ΑΕΠ από θετικό μέσο ρυθμό μεταβολής 2,99% το 2024 περάσαμε σε αρνητικό μέσο ρυθμό με-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.9

Εξέλιξη των επενδύσεων και της σύνθεσής τους ως ποσοστού του ΑΕΠ

(εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε τρέχουσες τιμές)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

ταβολής -0,42% το πρώτο εξάμηνο του 2025, δηλαδή, -11,99% στο πρώτο τρίμηνο και 11,16% στο δεύτερο τρίμηνο του 2025. Τα παραπάνω δείχνουν σημαντική διακύμανση και αστάθεια στην επενδυτική δαπάνη, αν και αποτελεί γεγονός ότι οι εξελίξεις στο δεύτερο τρίμηνο του 2025 ήταν θετικές τόσο σε όρους μεγεθών όσο και σε όρους ρυθμών μεταβολής.

Διακύμανση του μεριδίου των κατασκευών στις ακαθάριστες επενδύσεις έναντι του μηχανολογικού και μεταφορικού εξοπλισμού

Από το Διάγραμμα 1.1.10 προκύπτει ότι το μερίδιο των κατασκευών στο σύνολο του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου αυξήθηκε αρχικά από 42,72% το τελευταίο τρίμηνο του 2024 σε 43,55% το πρώτο τρίμηνο του 2025, αλλά μειώθηκε ξανά κατόπιν σε 42,83% στο δεύτερο τρίμηνο του 2025. Στις κατασκευές παρατηρούμε την αντίθετη τάση με μείωση του σχετικού μεριδίου από 40,34% το τελευταίο τρίμηνο του 2024 σε 38,22% στο πρώτο τρίμηνο του 2025 και έπειτα ξανά αύξησή του σε 39,99% του ακα-

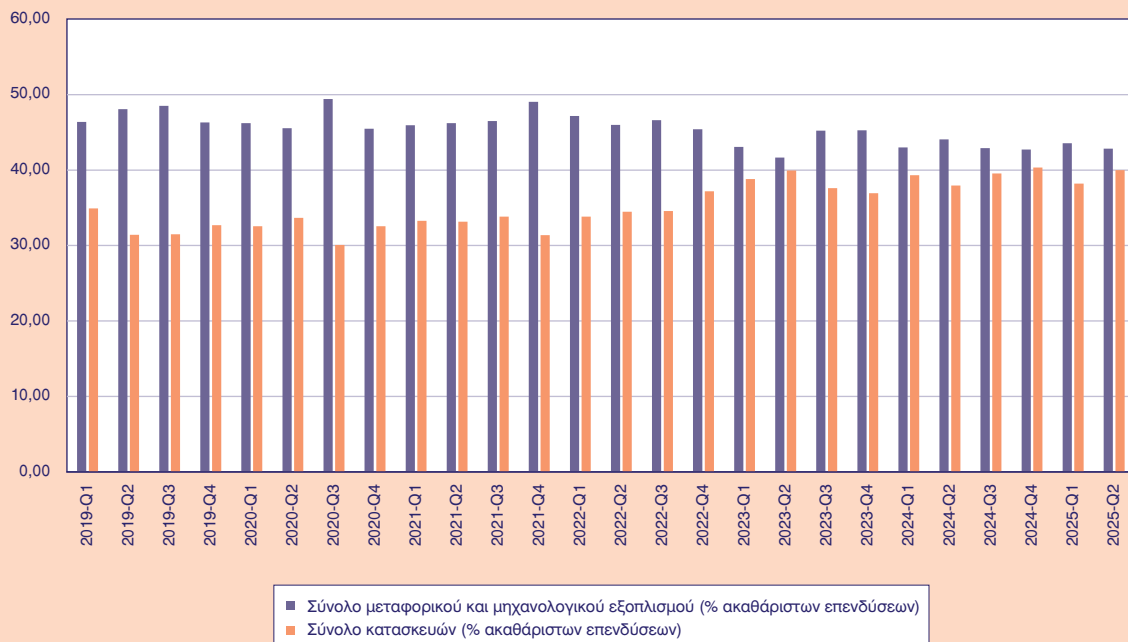
θάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου. Ωστόσο, κατά μέσο όρο, το μερίδιο του μηχανολογικού και μεταφορικού εξοπλισμού στις ακαθάριστες επενδύσεις αυξήθηκε από 43,17% το 2024 σε 43,19% στο πρώτο εξάμηνο του 2025, ενώ αυτό των κατασκευών μειώθηκε από 39,29% το 2024 σε 39,10% στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2025. Εντούτοις, το γεγονός ότι οι κατασκευές έχουν πλησιάσει διαχρονικά πολύ κοντά στα ποσοστά συμμετοχής του μηχανολογικού και μεταφορικού εξοπλισμού στις συνολικές επενδύσεις, όπως δείχνει και το Διάγραμμα 1.1.10, δεν φαίνεται να ανατρέπεται όπως ούτε και η παραδοσιακή έμφαση της ελληνικής οικονομίας στις κατασκευές όσον αφορά την επενδυτική δαπάνη.

Οι προσδοκίες στον τομέα των κατασκευών βελτιώνονται περαιτέρω

Η εικόνα που δίνει το Διάγραμμα 1.1.11 είναι ότι, παρά τις διακυμάνσεις, οι επιχειρηματικές προσδοκίες στον τομέα των κατασκευών ακολουθούν σαφή ανοδική τάση. Σε όρους μέσης τιμής ο δείκτης παρου-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.10

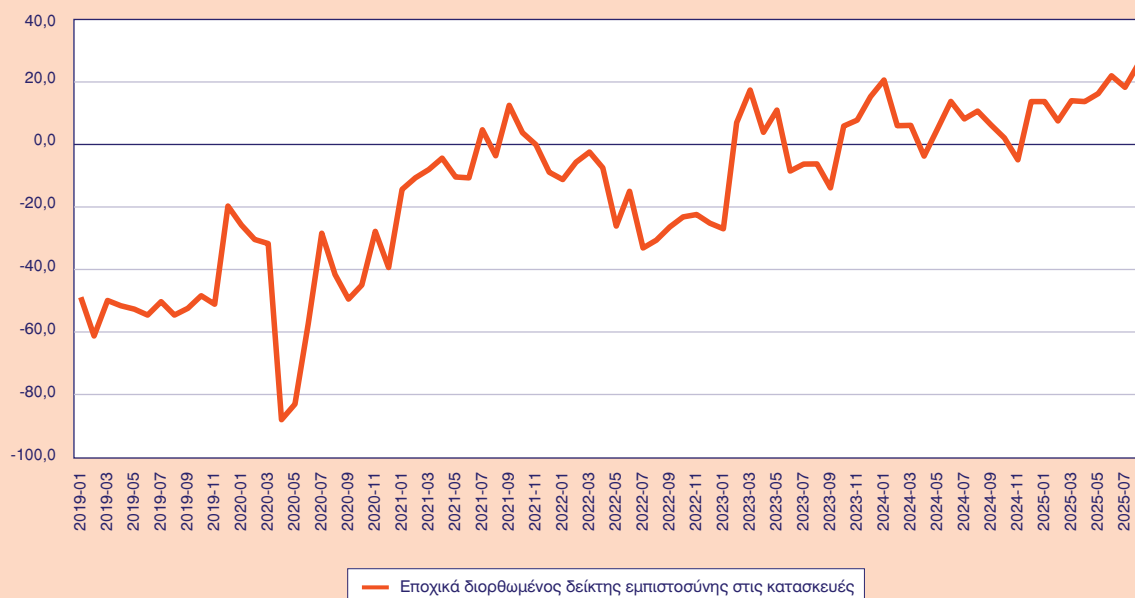
Μηχανολογικός και μεταφορικός εξοπλισμός και κατασκευές ως ποσοστό του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.11

Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

Πηγή: Eurostat, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

σιάζει συνεχή βελτίωση, καθώς τη μέση τιμή 6,98 για το έτος 2024 διαδέχεται μέση τιμή 16,40 για το πρώτο οκτάμηνο του 2025. Αυτή η διατήρηση της αισιοδοξίας στις κατασκευές πιθανόν τροφοδοτεί αλλά και τροφοδοτείται από τις θετικές τάσεις στις επενδύσεις στις κατασκευές που περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα.

1.1.2.3. Συμπεράσματα

Η παραπάνω ανάλυση καταδεικνύει την πιθανή αβεβαιότητα που καταγράφεται για την εξέλιξη της καταναλωτικής και επενδυτικής δαπάνης παρά τις θετικές εξελίξεις στο λιανικό εμπόριο και τις κατασκευές. Αυτό που κυρίως προβληματίζει είναι η συνεχής αβεβαιότητα στο λιανικό εμπόριο και κυρίως

το μείγμα των ακαθάριστων επενδύσεων στο οποίο έχουν κερδίσει σημαντικό έδαφος οι κατασκευές σε βάρος του μηχανολογικού και μεταφορικού εξοπλισμού. Η μεν αβεβαιότητα στο λιανικό εμπόριο, η οποία δεν φαίνεται να βελτιώνεται, καταδεικνύει την ευαισθησία και ευπάθεια σε πιθανές μελλοντικές διαταραχές μίας οικονομίας όπως η ελληνική, με μεγάλη συμμετοχή της κατανάλωσης στο ΑΕΠ. Από την άλλη πλευρά, η αύξηση της συμμετοχής των κατασκευών στο μείγμα των ακαθάριστων επενδύσεων δεν προϊδεάζει θετικά για τη μετάβαση σε ένα πιο ανθεκτικό και παραγωγικό μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Τέλος, παρά τη θετική του συνεισφορά, το τελευταίο τρίμηνο το εμπορικό ισοζύγιο, ως ποσοστό του ΑΕΠ, συνεχίζει να μην αποπνέει μακροχρόνια αισιοδοξία.

1.2. Εξελίξεις στον πληθωρισμό σε Ελλάδα και Ευρωζώνη

Αιμιλία Μαρσέλλου

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα διαμορφώθηκε στο 2,9% τον Αύγουστο του 2025, ενώ ο δομικός πληθωρισμός –δηλαδή ο δείκτης που εξαιρεί τις ευμετάβλητες συνιστώσες όπως η ενέργεια και τα τρόφιμα– ανήλθε στο 4,2%, αντανakλώντας επίμονες πληθωριστικές πιέσεις στο εγχώριο σκέλος των τιμών. Επιπλέον, σύμφωνα με τις προκαταρκτικές εκτιμήσεις της Eurostat, τον Σεπτέμβριο του 2025 ο πληθωρισμός βάσει του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή αναμένεται να διαμορφωθεί αρκετά χαμηλότερα, στο 1,8%, ενώ ο αντίστοιχος δομικός δείκτης στο 2,6%.

Σε επίπεδο επιμέρους κατηγοριών του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), τις μεγαλύτερες ετήσιες αυξήσεις σημείωσαν η Ένδυση και υπόδηση (+7,7%), τα Ξενοδοχεία, καφέ και εστιατόρια (+6,2%), και η Στέγαση (+3,7%), ενώ καμία κατηγορία δεν κατέγραψε μείωση.

Το χάσμα μεταξύ του πληθωρισμού στα αγαθά και στις υπηρεσίες εξακολουθεί να παραμένει ευρύ, με τον πληθωρισμό στις υπηρεσίες να διαμορφώνεται σε σαφώς υψηλότερα επίπεδα. Ειδικότερα, οι τιμές των υπηρεσιών κατέγραψαν έντονη ανοδική δυναμική, φθάνοντας το 5,6% τον Αύγουστο του 2025, ποσοστό οριακά χαμηλότερο από το 5,7% που είχε καταγραφεί τον Ιούλιο. Αντίθετα, οι τιμές των αγαθών παρουσίασαν αισθητά ηπιότερη πορεία, αυξανόμενες κατά 0,7% τον Αύγουστο, έναντι 1,0% τον Ιούλιο.

Βάσει των προκαταρκτικών εκτιμήσεων της Eurostat, ο πληθωρισμός στην Ευρωζώνη εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί στο 2,2% τον Σεπτέμβριο του 2025 (από 2,0% τον Αύγουστο), ενώ ο δομικός πληθωρισμός προβλέπεται να παραμείνει σταθερός (2,3%). Τον υψηλότερο πληθωρισμό στην Ευρωζώνη καταγράφουν οι Υπηρεσίες (3,2%), και τα Τρόφιμα, αλκοόλ και καπνός (3,0%). Πιο ήπια κινήθηκαν οι τιμές στα Μη ενεργειακά βιομηχανικά αγαθά (0,8%), ενώ η Ενέργεια αναμένεται να καταγράψει αρνητικό πρόσημο (-0,4%). Μεταξύ των κρατών-μελών, τον υψηλότερο πληθωρισμό παρουσιάζουν η Εσθονία (5,2%), η Κροατία (4,6%)

και η Σλοβακία (4,6%), ενώ τον χαμηλότερο η Κύπρος (0,0%), η Γαλλία (1,1%) καθώς και η Ιταλία και η Ελλάδα (1,8%).

1.2.1. Ελλάδα

Βάσει των στοιχείων μηνιαίας εξέλιξης, ο Εθνικός ΔΤΚ τον Αύγουστο του 2025 κατέγραψε ετήσιο ρυθμό αύξησης 2,9%, χαμηλότερο από την αύξηση κατά 3,1% τον προηγούμενο μήνα (Πίνακας 1.2.1). Αντιθέτως, ο ρυθμός αύξησης του δομικού ΔΤΚ διαμορφώθηκε σε υψηλότερο επίπεδο, 4,2%, από το 3,9% τον Ιούλιο 2025.

Οι υποδείκτες τιμών των ομάδων αγαθών και υπηρεσιών με τη μεγαλύτερη ετήσια αύξηση τον Αύγουστο του 2025 (Πίνακας 1.2.2) είναι η Ένδυση και υπόδηση (+7,7%), τα Ξενοδοχεία, καφέ και εστιατόρια (+6,2%), και η Στέγαση (+3,7%), ενώ καμία κατηγορία δεν κατέγραψε μείωση.

Τη μεγαλύτερη επίπτωση στη διαμόρφωση του πληθωρισμού τον Αύγουστο του 2025 είχε η ομάδα Ξενοδοχεία, καφέ, εστιατόρια με 0,73 ποσοστιαίες μονάδες, η Ένδυση και υπόδηση με 0,53 π.μ., η Στέγαση με 0,52 π.μ. και η Διατροφή με 0,46 π.μ., ενώ τη μικρότερη επίπτωση είχε η ομάδα Άλλα αγαθά και υπηρεσίες με 0,01 π.μ.

Ο πληθωρισμός βάσει του Εθνικού Γενικού ΔΤΚ τον Αύγουστο του 2025 (2,9%) αποτελεί συνδυαστικό αποτέλεσμα των μεταβολών των υποδεικτών στις παρακάτω ομάδες αγαθών και υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, καταγράφηκαν οι εξής αυξήσεις:

- 2,2% στην ομάδα Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά. Η αύξηση αυτή, που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στο ψωμί (2,1%), τα άλλα προϊόντα αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής (3,2%), τις πίτσες και πίτες (5,1%), τα κρέατα (7,5%), τα νωπά ψάρια (4,9%), τα γαλακτοκομικά και αυγά (2,5%), τα φρούτα (11,6%), τα κατεψυγμένα λαχανικά (4,8%), τις σοκολάτες-προϊόντα σοκολάτας (23,2%), τα προϊόντα ζαχαροπλαστικής (6,5%) και τον καφέ (18,5%), εν μέρει αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στα ζυμαρικά (-4,2%), το ελαιόλαδο (-33,2%), τα νωπά λαχανικά (-4,0%), τις πατάτες (-3,2%) και τις σάλτσες-καρυκεύματα (-6,8%).
- 1,2% στην ομάδα Αλκοολούχα ποτά και καπνός. Η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα μη σερβιριζόμενα αλκοολούχα ποτά (1,0%) και τα τσιγάρα (1,7%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Η πορεία του πληθωρισμού στην Ελλάδα (%)

	Εθνικός ΔΤΚ	Μηνιαία μεταβολή (%) ΔΤΚ	Ετήσια μεταβολή (%) ΔΤΚ Πληθωρισμός	Πυρήνας Εθνικού ΔΤΚ	Ετήσια μεταβολή (%) Εν. ΔΤΚ	Ετήσια μεταβολή (%) Πυρήνας Εν. ΔΤΚ
2024M08	117,7	0,3	3,0	3,5	3,2	3,7
2024M09	119,8	1,8	2,9	3,7	3,1	3,6
2024M10	119,8	0,0	2,4	3,7	3,1	4,3
2024M11	119,3	-0,4	2,4	4,0	3,0	4,5
2024M12	119,5	0,1	2,6	4,1	2,9	4,4
2025M01	118,7	-0,7	2,7	3,8	3,1	4,4
2025M02	118,6	-0,1	2,5	3,6	3,0	4,2
2025M03	120,2	1,4	2,4	3,2	3,1	3,8
2025M04	120,3	0,0	2,0	3,5	2,6	3,8
2025M05	120,6	0,2	2,5	3,6	3,3	4,0
2025M06	121,5	0,8	2,8	3,5	3,6	4,2
2025M07	121,0	-0,4	3,1	3,9	3,7	4,3
2025M08	121,1	0,1	2,9	4,2	3,1	3,9
2025M09					1,8*	2,6*

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat.

Σημείωση: ΔΤΚ: Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, Εν. ΔΤΚ: Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή.

*Προκαταρκτικές εκτιμήσεις, Eurostat.

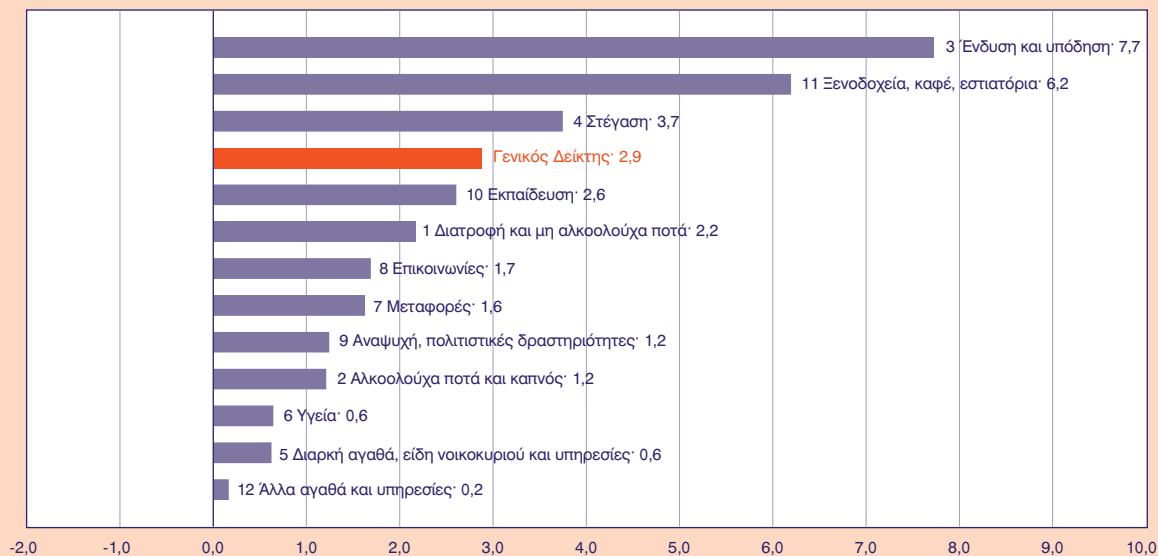
- 7,7% στην ομάδα Ένδυση και υπόδηση, λόγω αύξησης των τιμών στα είδη ένδυσης και υπόδησης (7,7%).
- 3,7% στην ομάδα Στέγαση. Η αύξηση αυτή, που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα ενοίκια κατοικιών (10,9%), την επισκευή και συντήρηση κατοικίας (5,9%), τις υπηρεσίες που σχετίζονται με το σπίτι (2,7%), και τον ηλεκτρισμό (7,7%), εν μέρει αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στο φυσικό αέριο (-2,0%), το πετρέλαιο θέρμανσης (-12,9%) και τα στερεά καύσιμα (-3,1%).
- 0,6% στην ομάδα Διάρκη αγαθά-Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες, λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στις οικιακές υπηρεσίες (5,2%).
- 0,6% στην ομάδα Υγεία. Η αύξηση αυτή που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα ιατρικά προϊόντα (2,0%), τις ιατρικές-οδοντιατρικές και παραϊατρικές υπηρεσίες (2,5%) και τη νοσοκομειακή περίθαλψη (0,5%), εν μέρει αντισταθμίστηκε

από τη μείωση κυρίως των τιμών στα φαρμακευτικά προϊόντα (-1,4%).

- 1,6% στην ομάδα Μεταφορές. Η αύξηση αυτή, που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα καινούργια αυτοκίνητα (2,7%), τα ανταλλακτικά και αξεσουάρ αυτοκινήτου (3,9%), τη συντήρηση και επισκευή εξοπλισμού προσωπικής μεταφοράς (6,2%), σε άλλες υπηρεσίες σχετικές με την προσωπική μεταφορά (3,7%) και τα εισιτήρια μεταφοράς επιβατών με αεροπλάνο (18,1%), εν μέρει αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στα μεταχειρισμένα αυτοκίνητα (-4,9%) και τα καύσιμα και λιπαντικά (-4,6%).
- 1,7% στην ομάδα Επικοινωνίες. Η αύξηση αυτή, που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στις τηλεφωνικές υπηρεσίες (2,0%), εν μέρει αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στον τηλεφωνικό εξοπλισμό κινητών τηλεφώνων (-8,3%).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1

Ετήσιες % μεταβολές Γενικού ΔΤΚ ανά ομάδα αγαθών και υπηρεσιών–Αύγουστος 2025

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

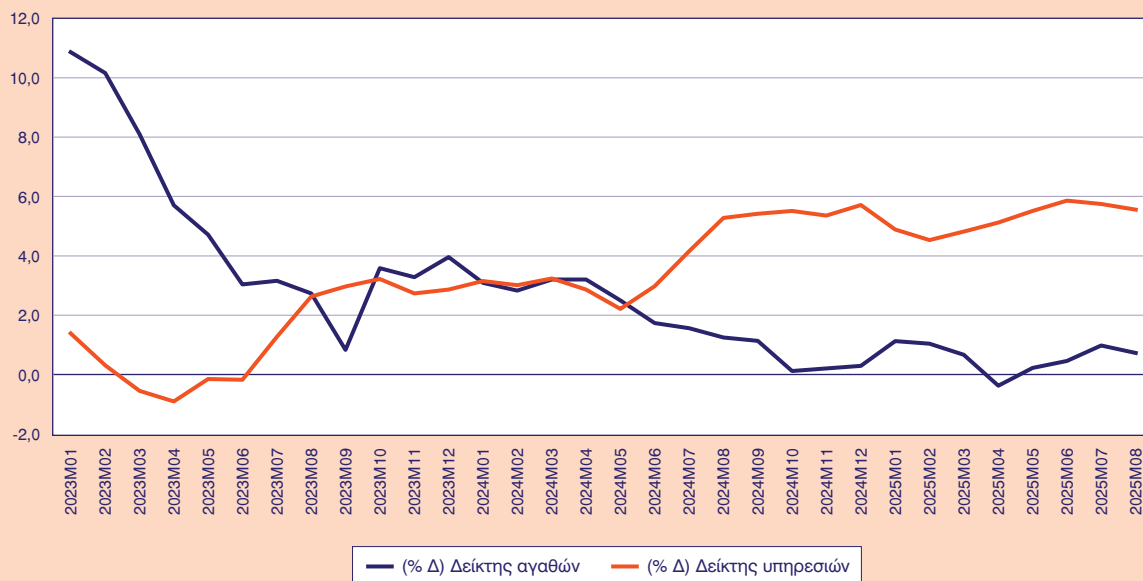
ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.2 Ετήσιες % μεταβολές υποδεικτών ομάδων αγαθών και υπηρεσιών του ΔΤΚ, Ιανουάριος 2025-Αύγουστος 2025

Ομάδες αγαθών και υπηρεσιών	Ιαν.	Φεβρ.	Μάρτ.	Απρ.	Μάιος	Ιούν.	Ιουλ.	Αύγ.
1 Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά	0,1	0,2	2,2	2,0	2,6	2,3	2,8	2,2
2 Αλκοολούχα ποτά και καπνός	0,8	2,0	1,2	0,0	1,7	1,4	1,8	1,2
3 Ένδυση και υπόδηση	5,4	6,4	3,6	4,6	6,6	4,9	8,4	7,7
4 Στέγαση	4,6	5,1	5,9	3,4	6,0	7,2	6,6	3,7
5 Διαρκή αγαθά, είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες	-0,2	-0,7	0,2	-0,6	0,1	0,5	0,0	0,6
6 Υγεία	3,5	3,4	1,6	1,7	1,8	2,0	2,0	0,6
7 Μεταφορές	3,3	0,3	-1,6	-0,8	-2,8	-1,4	-1,1	1,6
8 Επικοινωνίες	1,2	1,7	2,1	1,6	2,0	2,2	2,1	1,7
9 Αναψυχή, πολιτιστικές δραστηριότητες	1,3	0,9	0,9	0,8	1,2	1,2	0,8	1,2
10 Εκπαίδευση	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
11 Ξενοδοχεία, καφέ, εστιατόρια	5,1	5,5	6,0	6,4	6,8	7,1	6,2	6,2
12 Άλλα αγαθά και υπηρεσίες	2,3	2,3	2,2	-0,4	0,9	1,0	0,6	0,2
Γενικός Δείκτης	2,7	2,5	2,4	2,0	2,5	2,8	3,1	2,9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2

Μηνιαίοι δείκτες αγαθών, υπηρεσιών, ετήσια % μεταβολή

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

- 1,2% στην ομάδα Αναψυχή-Πολιτιστικές δραστηριότητες. Η αύξηση αυτή, που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα μικρά είδη αναψυχής-άνθη-κατοικίδια ζώα (1,9%), στις ψυχαγωγικές και πολιτιστικές υπηρεσίες (4,8%) και τα πακέτα διακοπών (6,4%), εν μέρει αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στον οπτικοακουστικό εξοπλισμό-υπολογιστές-επισκευές (-3,8%).
- 2,6% στην ομάδα Εκπαίδευση. Η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα διδασκαλικά προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (2,1%) και στα διδασκαλικά δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (3,1%).
- 6,2% στην ομάδα Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια, λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφενεία-κυλικεία (6,6%).
- 0,2% στην ομάδα Άλλα αγαθά και υπηρεσίες. Η αύξηση αυτή, που οφείλεται κυρίως στην άνοδο των τιμών στα κομμωτήρια και καταστήματα προσωπικής φροντίδας (3,3%), στις υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας (6,1%) και στα ασφάλιστρα υγείας (7,0%), εν μέρει αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στα άλλα είδη ατομικής φροντίδας (-3,2%) και τα ασφάλιστρα οχημάτων (-1,0%).

1.2.2. Ευρωζώνη

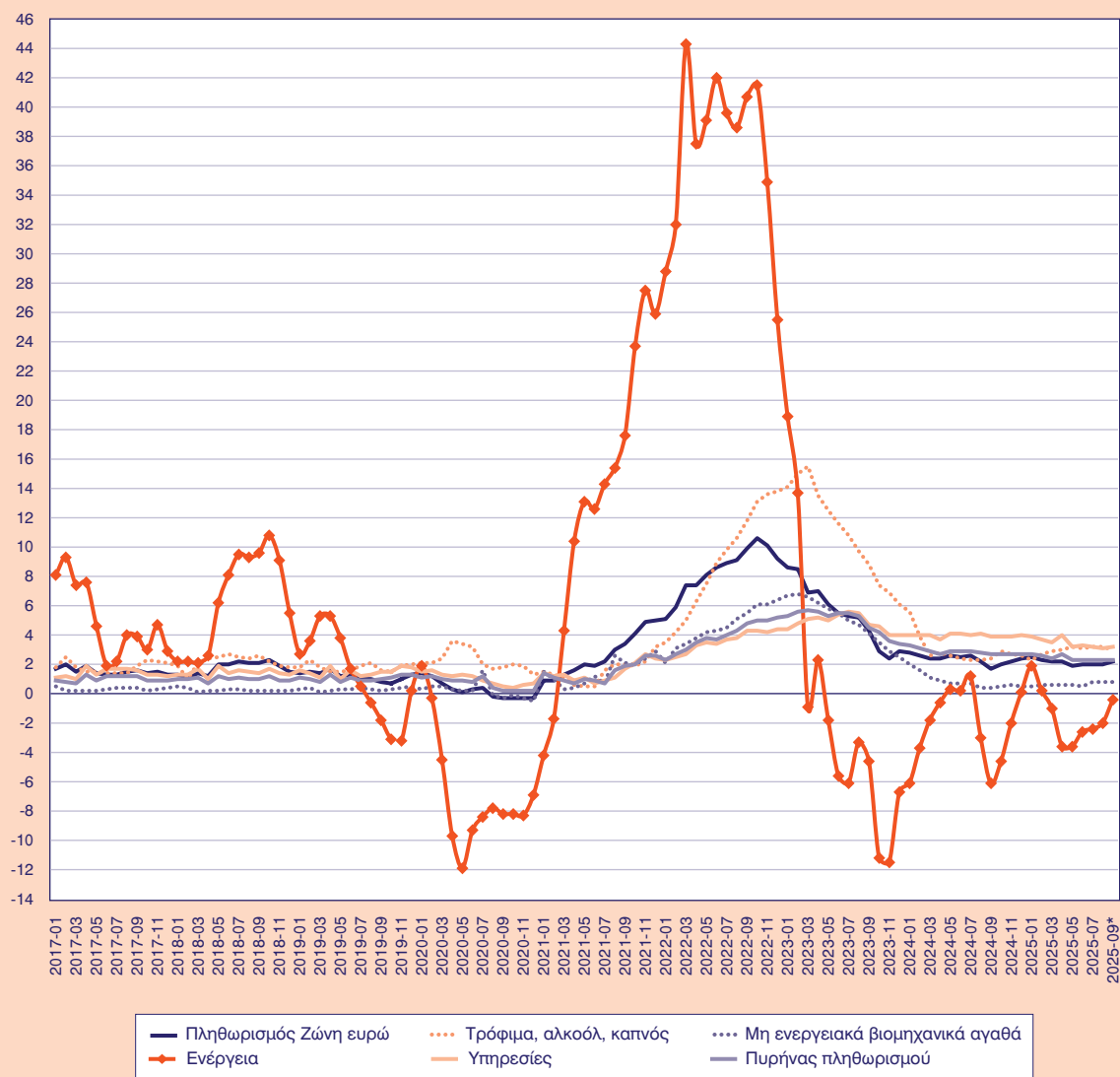
Βάσει των προκαταρκτικών εκτιμήσεων της Eurostat, ο πληθωρισμός στην Ευρωζώνη εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί στο 2,2% τον Σεπτέμβριο του 2025, σημειώνοντας ελαφρά άνοδο σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό του Αυγούστου (2,0%). Ο δομικός πληθωρισμός, ο οποίος εξαιρεί τις ευμετάβλητες κατηγορίες τιμών της ενέργειας και των τροφίμων, προβλέπεται να παραμείνει αμετάβλητος στο 2,3%.

Όσον αφορά τις επιμέρους συνιστώσες του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη για τον Σεπτέμβριο του 2025, εκτιμάται ότι το υψηλότερο ποσοστό καταγράφεται στην κατηγορία των Υπηρεσιών (3,2%), ακολουθούμενο από τα Τρόφιμα, αλκοόλ και καπνό (3,0%), ενώ χαμηλότερα αναμένεται να κινηθεί η κατηγορία των Μη ενεργειακών βιομηχανικών αγαθών (0,8%). Αντιθέτως, η ομάδα της Ενέργειας θα παρουσιάσει αρνητικό πρόσημο (-0,4%).

Σε διακρατικό επίπεδο, τον υψηλότερο πληθωρισμό για τον Σεπτέμβριο του 2025 αναμένεται να καταγράψουν η Εσθονία (5,2%), η Κροατία (4,6%) και η Σλοβακία (4,6%). Στον αντίποδα, τον χαμηλότερο πληθωρισμό προβλέπεται να σημειώσει η Κύπρος (0,0%), η Γαλλία (1,1%) καθώς και η Ιταλία και η Ελλάδα (1,8%).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.3

Εναρμονισμένος ΔΤΚ στην Ευρωζώνη, ετήσια % μεταβολή

Πηγή: Eurostat.

* Προκαταρκτικές εκτιμήσεις.

1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Μακροοικονομικών

Προβλέψεων ΚΕΠΕ

Έρση Αθανασίου,

Αριστοτέλης Κουτρούλης,

Αιμιλία Μαρσέλλου, Θεόδωρος Τσέκερης

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει τις επικαιροποιημένες προβλέψεις του ΚΕΠΕ για την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας το έτος 2025¹. Οι προβλέψεις διενεργούνται με χρήση του δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model) του ΚΕΠΕ². Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων περιλαμβάνει 125 μεταβλητές³, οι οποίες καλύπτουν τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα, σε τριμηνιαία συχνότητα, κατά τη χρονική περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000 και μετά.

Η πρόσθετη πληροφόρηση που ενσωματώνεται στην παρούσα πρόβλεψη, σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη εκτίμηση του ΚΕΠΕ που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2025, αφορά τα δημοσιευμένα στοιχεία για το δεύτερο τρίμηνο του 2025. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, και συγκεκριμένα με βάση τα προσωρινά τριμηνιαία δεδομένα των *Εθνικών Λογαριασμών*, η ελληνική οικονομία παρέμεινε σταθερή σε ανοδική τροχιά, με τον πραγματικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να υποχωρεί ελαφρά το δεύτερο τρίμηνο του 2025, στο 1,7% σε ετήσια βάση, από 2,2% στο πρώτο τρίμηνο του έτους. Η ήπια επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης δεν φαί-

νεται να συνιστά ένδειξη κάποιας συστηματικής μεταβολής στη δυναμική της ελληνικής οικονομίας, καθώς απορρέει κατά κύριο λόγο από μεμονωμένες βραχυχρόνιες μεταβολές, οι επιδράσεις των οποίων αντιστάθμισαν σε έναν βαθμό η μία την άλλη. Ενδεικτικά, σημαντική θετική επίδραση στον ρυθμό ανάπτυξης προέκυψε από μία απότομη κάμψη την οποία παρουσίασαν κατά το δεύτερο τρίμηνο οι εισαγωγές αγαθών και ειδικότερα οι εισαγωγές καυσίμων. Παράλληλα, σε συγκράτηση του ρυθμού ανάπτυξης κατά την ίδια περίοδο συνέτεινε η παρατηρούμενη έντονη αναστροφή της πορείας των αποθεμάτων, η παρατεταμένη ταχεία συσσώρευση των οποίων είχε λειτουργήσει ενισχυτικά για τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ τα προηγούμενα τρίμηνα.

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο Πίνακας 1.3.1 παρουσιάζει τις επικαιροποιημένες οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ για τον ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας το έτος 2025⁴. Με βάση τις εκτιμήσεις αυτές, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το έτος 2025 προβλέπεται στο 2,1%, εκτίμηση η οποία συνιστά μία ελαφρά προς τα κάτω αναθεώρηση της αντίστοιχης προηγούμενης πρόβλεψης του ΚΕΠΕ (2,2%). Η εκτίμηση αυτή αντανάκλα την προαναφερόμενη ήπια υποχώρηση του ρυθμού ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας στο δεύτερο τρίμηνο του 2025, παράλληλα με την ευνοϊκή εξέλιξη της πλειονότητας των μεταβλητών που λαμβάνονται υπόψη για την πρόβλεψη.

Πιο αναλυτικά, για το δεύτερο τρίμηνο του 2025, τα τριμηνιαία δεδομένα των *Εθνικών Λογαριασμών* σε σταθερές τιμές, έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2024, απεικονίζουν σημαντική περαιτέρω άνοδο της ιδιωτικής κατανάλωσης και συγκρατημένη ανάκαμψη των δαπανών της γενικής κυβέρνησης. Επιπλέον, σε ανοδική πορεία επέστρεψαν οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, με μοχλό, κυρίως, την αναζωογόνηση της επενδυτικής δαπάνης στις κατηγορίες των κατασκευών και του μεταφορικού εξοπλισμού. Στον εξω-

1. Η ημερομηνία διεξαγωγής της παρούσας πρόβλεψης είναι η 22η Σεπτεμβρίου 2025.

2. Αναλυτική περιγραφή του υποδείγματος παρουσιάζεται στο Τεύχος 15 (Ιούνιος 2011, σσ. 20-22) του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις*. Βλέπε https://www.kepe.gr/images/oikonomikes_ekselikseis/TEYXOS_15gr.pdf.

3. Το δείγμα περιλαμβάνει μεταβλητές από τις κατηγορίες των πραγματικών και ονομαστικών μεγεθών, καθώς και σημαντικό αριθμό μεταβλητών που αντανακλούν προσδοκίες και εκτιμήσεις, όπως αναφέρεται και σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιείται με τη χρήση του προγράμματος Demetra+, στη βάση του φίλτρου TRAMO/SEATS.

4. Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη ανακοίνωση της ΕΛΣΤΑΤ για τους *Τριμηνιαίους Εθνικούς Λογαριασμούς*, με ημερομηνία 5 Σεπτεμβρίου 2025.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το έτος 2025
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

	2025	
	Γ' τρίμηνο	Δ' τρίμηνο
Τρίμηνα		
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	2,02 [1,91 , 2,14]	2,34 [2,11 , 2,57]
Μέσος ρυθμός μεταβολής β' εξαμήνου	2,18 [2,01, 2,36]	
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής	2,07 [1,98, 2,16]	

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%. *Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής ενσωματώνει τα επίσημα διαθέσιμα (προσωρινά) στοιχεία για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2025, σε εποχικά διορθωμένη βάση.

τερικό τομέα, οι θετικές εξελίξεις στη δραστηριότητα του τουριστικού τομέα οδήγησαν σε σημαντική άνοδο των εξαγωγών υπηρεσιών, ενώ σε αρνητικό πρόσημο διαμορφώθηκε ο ρυθμός μεταβολής των εξαγωγών αγαθών, εξέλιξη που οφείλεται σε κάμψη του εμπορίου καυσίμων.

Σε ό,τι αφορά την πορεία των δεικτών που αντανakλούν τη δραστηριότητα βασικών τομέων της οικονομίας, οι εξελίξεις κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2025, σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, ήταν κατά κύριο λόγο θετικές. Αρχικά, σημαντική ήταν η άνοδος που παρατηρήθηκε στις ταξιδιωτικές εισπράξεις και στον δείκτη παραγωγής στις κατασκευές, παραπέμποντας σε ενισχυμένη δυναμική και θετικές προοπτικές για την πορεία των κλάδων αυτών στο υπόλοιπο του έτους. Στον τομέα της βιομηχανίας, αν και η εξέλιξη των γενικών δεικτών που αφορούν τη βιομηχανική παραγωγή και τον κύκλο εργασιών στη βιομηχανία επηρεάστηκε αρνητικά από τη σημαντική κάμψη που παρατηρήθηκε στον τομέα της ενέργειας, οι πωλήσεις στις υπόλοιπες βασικές κατηγορίες βιομηχανικών αγαθών κινήθηκαν ανοδικά. Στον τομέα του εμπορίου, ο δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο σημείωσε αύξηση στο σύνολο και σε πέντε από τις οκτώ σχετικές υποκατηγορίες, με τις περιπτώσεις που παρουσίασαν κάμψη να αφορούν τα πολυκαταστήματα, τα καύσιμα & λιπαντικά αυτοκινήτων και την ένδυση, υπόδηση. Αναφορικά με την πορεία της εγχώριας αγοράς εργασίας, στο δεύτερο τρίμηνο του 2025 παρατηρήθηκε περαιτέρω βελτίωση των συνθηκών, με αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων της τάξεως του 1,4%, σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, και αντίστοιχη μείωση του αριθμού των ανέργων κατά 12,0%.

Ως προς τα δεδομένα του δεύτερου τριμήνου του 2025 για τις τιμές, οι εξελίξεις υποδηλώνουν υποχώρηση του ενεργειακού κόστους και αυξομειώσεις στον μέσο πληθωρισμό, με διατήρηση σημαντικών πληθωριστικών πιέσεων σε βασικές κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών, όπως η στέγαση, η ένδυση-υπόδηση και τα ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια. Σε ό,τι αφορά την απόδοση του δεκαετούς ελληνικού ομολόγου, η οποία συναρτάται με τα επίπεδα αβεβαιότητας στην οικονομία, παρατηρήθηκε οριακή πτώση σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του 2025, και αντίστοιχη μικρή υποχώρηση του σχετικού περιθωρίου (spread) έναντι του αντίστοιχου γερμανικού ομολόγου. Αναφορικά με τους δείκτες που αντανakλούν τις προσδοκίες και εκτιμήσεις των συμμετεχόντων στην οικονομική δραστηριότητα για την πορεία της οικονομίας, οι εξελίξεις κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2025, σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του έτους, έδειξαν ενίσχυση των επιχειρηματικών προσδοκιών στην Ελλάδα στους τομείς της βιομηχανίας και των κατασκευών.

Η σταθερά θετική προοπτική ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας με βάση την εικόνα που απορρέει από τα στοιχεία του δεύτερου τριμήνου του 2025, ενισχύεται από τις ενδείξεις για αυξημένη δυναμική των κλάδων του τουρισμού και των κατασκευών, από την επικείμενη εφαρμογή θεσμοθετημένων και εξαγγελθέντων μέτρων πολιτικής που θα συμβάλουν στην ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών,

από τις προσδοκίες επιτάχυνσης της εκτέλεσης του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, συμπεριλαμβανομένου του σκέλους που χρηματοδοτείται από το Ταμείο Ανάκαμψης, καθώς και από τις βελτιωμένες οικονομικές συνθήκες στην ΕΕ και το σταθερότερο κλίμα που διαμορφώνεται από τη συμφωνία μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ για τους δασμούς. Από την άλλη πλευρά,

οι κίνδυνοι και οι αβεβαιότητες που απορρέουν στην παρούσα συγκυρία από το εξωτερικό περιβάλλον και τις γεωπολιτικές εξελίξεις παραμένουν σοβαροί, τονίζοντας την ανάγκη ενίσχυσης της ανθεκτικότητας της ελληνικής οικονομίας μέσω μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων για την ενδυνάμωση της παραγωγικής της βάσης.

1.4. Η ελληνική χρηματιστηριακή αγορά εισέρχεται σε μια νέα εποχή

Φωτεινή Οικονόμου

1.4.1. Εισαγωγή

Το οκτάμηνο του 2025 ολοκληρώθηκε με εντυπωσιακά υψηλές αποδόσεις για την ελληνική χρηματιστηριακή αγορά, καθώς και αυξημένη κεφαλαιοποίηση και αξία συναλλαγών. Η αποκλιμάκωση των επιτοκίων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) συνεχίστηκε, με την πιο πρόσφατη μείωση να καταγράφεται τον Ιούνιο του 2025 και τα επιτόκια να παραμένουν αμετάβλητα στις συνεδριάσεις της ΕΚΤ που ακολούθησαν. Θετική ήταν και η πορεία της αγοράς ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου, με επιτυχημένες εκδόσεις και μειωμένο μεσοσταθμικό κόστος νέου δανεισμού.

Η πορεία της χρηματιστηριακής αγοράς συνδέεται άμεσα με τις πρόσφατες σημαντικές θετικές εξελίξεις για την ελληνική κεφαλαιαγορά. Αρχικά, σύμφωνα με την ανακοίνωση του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΧΑΕ (Ελληνικά Χρηματιστήρια – Χρηματιστήριο Αθηνών Α.Ε.)¹, την 1η Ιουλίου 2025, έλαβε από την Euronext² μη δεσμευτική, υπό όρους, πρόταση ανταλλαγής μετοχών για δημόσια πρόταση εξαγοράς της ΕΧΑΕ. Κατόπιν συζητήσεων και διαπραγματεύσεων για την επίτευξη σύμβασης συνεργασίας, η Euronext υπέβαλε αναθεωρημένη, μη δεσμευτική, υπό όρους πρόταση, και ακολούθησε υπογραφή Σύμβασης Συνεργασίας στις 30 Ιουλίου 2025, με την Euronext να υποβάλει προαιρετική δημόσια πρόταση στο Διοικητικό Συμβούλιο για την απόκτηση του συνόλου των κοινών μετοχών της ΕΧΑΕ. Αυτή η εξέλιξη αναμένεται να καταστήσει την ελληνική χρηματιστηριακή αγορά μέλος ενός πανευρωπαϊκού οικοσυστήματος με διεθνή προβολή, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη σύγκλιση και ενοποίηση των ευρωπαϊκών κεφαλαιαγορών. Υπό αυτές τις συνθήκες, θα διαμορφωθεί ένα νέο αναπτυξιακό περιβάλλον για

τις ελληνικές επιχειρήσεις με αυξημένη διαφάνεια, ρευστότητα, επενδυτικό ενδιαφέρον και ευκαιρίες χρηματοδότησης.

Επίσης, σημειώνεται ότι, τον Ιούλιο του 2025, ο οίκος αξιολόγησης S&P Dow Jones Indices (S&P DJI) πρότεινε την αναταξινόμηση της ελληνικής κεφαλαιαγοράς σε «Ανεπτυγμένη Αγορά» από «Αναδυόμενη Αγορά» στο πλαίσιο της αναπροσαρμογής των δεικτών του Σεπτεμβρίου 2026³. Η κίνηση αυτή αποτέλεσε θετικό μήνυμα για τις αγορές. Στη συνέχεια, στις 7 Οκτωβρίου 2025, ο διεθνής οίκος δεικτών FTSE Russell αποφάσισε την αναβάθμιση της ελληνικής κεφαλαιαγοράς από το καθεστώς «Προηγμένης Αναδυόμενης Αγοράς» (Advanced Emerging Market) στο καθεστώς «Ανεπτυγμένης Αγοράς» (Developed Market), με την αλλαγή καθεστώτος να τίθεται σε ισχύ από τη Δευτέρα 21 Σεπτεμβρίου 2026⁴. Η απόφαση αυτή αποτελεί ορόσημο για το Χρηματιστήριο Αθηνών (Χ.Α.), το οποίο επιτυγχάνει τον στόχο επιστροφής στις ανεπτυγμένες αγορές, καθώς η αναβάθμιση της ελληνικής χρηματιστηριακής αγοράς αναμένεται να αυξήσει το επενδυτικό ενδιαφέρον και να προσελκύσει νέους επενδυτές που προέρχονται από ένα ευρύτερο φάσμα θεσμικών επενδυτών, οι οποίοι εστιάζουν τις επενδυτικές τους επιλογές αποκλειστικά στις ανεπτυγμένες αγορές. Η εξέλιξη αυτή αναμένεται να ενισχύσει σημαντικά τη δυναμική του Χ.Α. και να συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνικής κεφαλαιαγοράς.

Παράλληλα, εξετάζοντας την εξέλιξη της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας, στις αρχές Σεπτεμβρίου 2025 ο καναδικός οίκος αξιολόγησης DBRS Morningstar κράτησε αμετάβλητη την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας στο BBB με σταθερές προοπτικές (Πίνακας 1.4.1), σε συνέχεια της προηγούμενης αναβάθμισης της Ελλάδας (εντός της επενδυτικής βαθμίδας) από τον ίδιο οίκο τον περασμένο Μάρτιο. Παρομοίως, δύο εβδομάδες αργότερα, στις 19/9/2025, ο οίκος Moody's κράτησε αμετάβλητη την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας στο Baa3 με σταθερές προοπτικές (Πίνακας 1.4.1), σε συνέχεια της ανάκτησης της επενδυτικής βαθμίδας από τον ίδιο οίκο τον Μάρτιο του 2025.

1. Βλ. Δελτίο τύπου Χ.Α. της 31ης Ιουλίου 2025.

2. Πρόκειται για τον μεγαλύτερο χρηματιστηριακό όμιλο στην Ευρώπη. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <https://www.euronext.com/en>.

3. Βλ. Δελτίο τύπου Χ.Α. της 25ης Ιουλίου 2025.

4. Βλ. Δελτίο τύπου Χ.Α. της 7ης Οκτωβρίου 2025.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.1 Πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας

Εταιρείες αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας	Πιστοληπτική ικανότητα	Προοπτική	Τελευταία αξιολόγηση
Standard & Poor's	BBB	Σταθερή	18/4/2025
Moody's	Baa3	Σταθερή	19/9/2025
Fitch	BBB-	Θετική	16/5/2025
DBRS Morningstar	BBB	Σταθερή	5/9/2025
Rating and Investment (R&I)	BBB-	Σταθερή	9/9/2024
Scope Ratings GmbH	BBB	Σταθερή	30/5/2025

Πηγή: Οργανισμός Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους (ΟΔΔΗΧ)-Σεπτέμβριος 2025.

Σε αυτό το πλαίσιο, στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται μια σύντομη ανασκόπηση της πορείας της ελληνικής χρηματιστηριακής αγοράς κατά το οκτάμηνο του 2025, με έμφαση σε βασικούς χρηματιστηριακούς δείκτες και μεγέθη. Επιπλέον, παρουσιάζεται η πορεία της αγοράς ομολόγων για την ίδια περίοδο. Η τελευταία ενότητα του άρθρου συνοψίζει και ολοκληρώνει το άρθρο.

1.4.2. Η πορεία της χρηματιστηριακής αγοράς κατά το οκτάμηνο του 2025

Το οκτάμηνο του 2025, ολοκληρώθηκε με εντυπωσιακά υψηλές θετικές αποδόσεις για την ελληνική χρηματιστηριακή αγορά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Χ.Α. (Πίνακας 1.4.2), ο Γενικός Δείκτης (Γ.Δ.) του Χ.Α. σημείωσε θετική απόδοση της τάξης του 37,56%, φτάνοντας τις 2.021,69 μονάδες στις 29/8/2025, από 1.469,67 μονάδες στις 31/12/2024. Επιπλέον, ο δείκτης FTSE/X.A. Large Cap και ο Δείκτης ATHEX ESG κατέγραψαν απόδοση της τάξης του 42,19% και 41,62%, αντίστοιχα, ξεπερνώντας τον Γ.Δ. του Χ.Α., ενώ χαμηλότερες θετικές αποδόσεις κατέγραψαν οι δείκτες μεσαίας και μικρής κεφαλαιοποίησης, με τον δείκτη FTSE/X.A. Mid Cap να καταγράφει απόδοση 27,39% και τον Ελληνικό Δείκτη Mid & Small Cap απόδοση 26,97%.

Ιδιαίτερως υψηλές αποδόσεις καταγράφηκαν και στους κλαδικούς δείκτες του Χ.Α., με όλους τους επιμέρους δείκτες να επιτυγχάνουν θετικές αποδό-

σεις. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζουν οι δείκτες FTSE/X.A. Τράπεζες και FTSE/ATHEX ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ, με αποδόσεις που ξεπέρασαν ακόμα και το 67% (αποδόσεις 67,40% και 67,08%, αντίστοιχα), αλλά και οι δείκτες FTSE/ATHEX ΕΝΕΡΓΕΙΑ & ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ και FTSE/ATHEX ΒΑΣΙΚΑ ΑΓΑΘΑ με αποδόσεις που ξεπέρασαν το 30% (αποδόσεις 35,06% και 31,89%, αντίστοιχα). Σημειώνεται ότι ο τραπεζικός κλάδος συνεχίζει να ξεπερνά σε όρους απόδοσης τον Γ.Δ. του Χ.Α.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Χ.Α. (2025), η κεφαλαιοποίηση του Χ.Α. (Αξία Χαρτοφυλακίου Δικαιούχων Μερίδων)⁵ έφτασε τα €118,11 δισ. στα τέλη Αυγούστου 2025, σημαντικά αυξημένη κατά 26,70% σε σχέση με τα τέλη Δεκεμβρίου 2024 (€93,22 δισ.). Η συμμετοχή των αλλοδαπών δικαιούχων μερίδων παρέμεινε υψηλή στο 68,83% στα τέλη Αυγούστου 2025, πραγματοποιώντας εκροές €68,60 εκατ. και το 65,42% των συνολικών συναλλαγών τον Αύγουστο του 2025. Η αξία συναλλαγών του Αυγούστου 2025 έφτασε τα €5.052,58 εκατ., καταγράφοντας πώση κατά -2,82% σε σχέση με τον προηγούμενο μήνα που ήταν €5.199,02 εκατ. και αξιοσημείωτη αύξηση 119,64% σε σχέση με τον Αύγουστο του 2024 που ήταν €2.300,41 εκατ. Παράλληλα, η χρηματική αξία των διακανονισμένων συναλλαγών σε μετοχές καταγράφεται σημαντικά αυξημένη τον Αύγουστο του 2025 στα €4.999,04 εκατ. σε σχέση με τον Αύγουστο του 2024 που ήταν στα €2.273,34 εκατ., σημειώνοντας εντυπωσιακή άνοδο της τάξης του 119,90%.

5. Σύμφωνα με το Χ.Α. (2025) «η κεφαλαιοποίηση της METLEN AE (θα διαγραφεί τον Σεπτέμβριο 2025), δεν έχει συμπεριληφθεί, δεδομένου ότι το σύνολο της κεφαλαιοποίησης της κατέχεται από αλλοδαπό νομικό πρόσωπο, την METLEN PLC, με αποτέλεσμα η συμμετοχή των ξένων επενδυτών να εμφανιζόταν πλασματικά αυξημένη».

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.2 Μονάδες και αποδόσεις για επιλεγμένους δείκτες του Χ.Α. (29/8/2025)

	29/8/2025	Κατ. έτους	Ανώτ. έτους	Δ (%) έτους
FTSE/X.A. Large Cap	5.076,77	3.550,72	5.382,99	42,19%
Δείκτης ATHEX ESG	2.376,53	1.676,07	2.516,67	41,62%
Γενικός Δείκτης Τιμών Χ.Α.	2.021,69	1.455,08	2.135,29	37,56%
Δείκτης Όλων των Μετοχών Χ.Α.	455,20	340,27	474,06	34,10%
FTSE/X.A. Mid Cap	2.973,28	2.262,76	3.029,36	27,39%
Ελληνικός Δείκτης Mid & Small Cap	2.687,79	2.005,36	2.736,27	26,97%
FTSE/X.A. Τράπεζες	2.152,81	1.278,63	2.364,56	67,40%
FTSE/ATHEX ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	10.082,78	6.002,57	11.062,09	67,08%
FTSE/ATHEX ΕΝΕΡΓΕΙΑ & ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ	6.724,61	4.945,68	6.917,59	35,06%
FTSE/ATHEX ΒΑΣΙΚΑ ΑΓΑΘΑ	8.822,01	6.653,46	9.184,21	31,89%
FTSE/ATHEX ΠΡΩΤΕΣ ΥΛΕΣ	6.459,17	4.549,74	6.696,99	28,74%
FTSE/ATHEX ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ	6.150,60	4.770,42	6.429,79	22,15%
FTSE/ATHEX ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ	8.289,30	6.534,30	8.557,74	15,81%
FTSE/ATHEX ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ & ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	6.483,63	5.244,36	6.689,27	14,36%
FTSE/ATHEX ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	5.533,11	4.359,91	5.560,52	13,40%

Πηγή: Ημερήσιο δελτίο τιμών Χ.Α. 29/8/2025.

Αντίστοιχα, αυξημένη κατά 58,07% καταγράφεται η χρηματική αξία των διακανονισμένων συναλλαγών σε μετοχές για το οκτάμηνο του 2025 στα €33.738,94 εκατ., από €21.344,38 εκατ. το οκτάμηνο του 2024.

Εξετάζοντας την αβεβαιότητα για τη βραχυπρόθεσμη πορεία της ελληνικής αγοράς με τη βοήθεια του δείκτη τεκμαρτής μεταβλητότητας ΚΕΡΕ GRIV, του λεγόμενου δείκτη «φόβου», στα τέλη Αυγούστου 2025 παρατηρείται σημαντική μείωση της αβεβαιότητας σε σχέση με τα επίπεδα του Απριλίου 2025. Ο συγκεκριμένος δείκτης εκφράζει την αβεβαιότητα των συμμετεχόντων στην αγορά παραγώγων για την αναμενόμενη βραχυπρόθεσμη πορεία της ελληνικής αγοράς και υπολογίζεται στη βάση των τιμών των δικαιωμάτων προαίρεσης του δείκτη FTSE/X.A. Large Cap. Πιο συγκεκριμένα, η τιμή του δείκτη ΚΕΡΕ GRIV μειώθηκε τον Αύγουστο του 2025, φτάνοντας το 23,50% στις 29/8/2025 από 24,07% στις 31/7/2025 και 33,65% στις 30/4/2025. Επιπλέον, η μέση ημερήσια τιμή του δείκτη μειώθηκε σε σχέση με τον προηγούμενο μήνα, φτάνοντας το 23,98% τον Αύγουστο του 2025 από 26,61% τον Ιούλιο του 2025. Ο δείκτης παρέμεινε σε επίπεδο

χαμηλότερο του ιστορικού μέσου όρου του (από τον Ιανουάριο του 2004) για την ελληνική αγορά, ο οποίος είναι στο 31,90%. Η εξέλιξη του δείκτη αποτυπώνει μείωση της αβεβαιότητας για την αναμενόμενη βραχυπρόθεσμη πορεία της ελληνικής αγοράς σε σχέση με τα τέλη του προηγούμενου μήνα, με διακυμάνσεις εντός του οκταμήνου.

1.4.3. Έντοκα γραμμάτια, ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου και εταιρικά ομόλογα κατά το οκτάμηνο του 2025

Η πορεία αποκλιμάκωσης των επιτοκίων από την ΕΚΤ συνεχίστηκε κατά το πρώτο εξάμηνο του 2025, με την πιο πρόσφατη μείωση να καταγράφεται τον Ιούνιο του 2025. Πιο συγκεκριμένα, το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ προχώρησε σε μείωση των τριών βασικών επιτοκίων της ΕΚΤ κατά 25 μονάδες βάσης στη συνεδρίαση του Ιουνίου 2025, βασιζόμενο στις προοπτικές του πληθωρισμού, στη δυναμική του υποκείμενου πληθωρισμού και στην ένταση μετάδοσης της

νομισματικής πολιτικής⁶. Έτσι, λοιπόν, κατά τη συνεδρίαση του Ιουνίου 2025, τα επιτόκια διευκόλυνσης αποδοχής καταθέσεων, πράξεων κύριας αναχρηματοδότησης και διευκόλυνσης οριακής χρηματοδότησης μειώθηκαν σε 2,00%, 2,15% και 2,40%, αντίστοιχα, με το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ να δηλώνει «αποφασισμένο να διασφαλίσει ότι ο πληθωρισμός θα σταθεροποιηθεί με διατηρήσιμο τρόπο στον μεσοπρόθεσμο στόχο του 2%». Σημειώνεται ότι πρόκειται για την όγδοη κατά σειρά μείωση των βασικών επιτοκίων από την ΕΚΤ από τον Ιούνιο του 2024, οπότε ξεκίνησε η σταδιακή αποκλιμάκωση των επιτοκίων⁷. Στη συνέχεια, τα επιτόκια παρέμειναν αμετάβλητα κατά τις συνεδριάσεις του Ιουλίου⁸ και του Σεπτεμβρίου 2025, με την απόφαση αυτή να βασίζεται στο ύψος του πληθωρισμού που διαμορφώνεται γύρω από τον μεσοπρόθεσμο στόχο του 2% και στην αξιολόγηση για τις προοπτικές για τον πληθωρισμό που παραμένει σε γενικές γραμμές αμετάβλητη⁹.

Οι επιτυχημένες εκδόσεις του Ελληνικού Δημοσίου συνεχίστηκαν, με το μεσοσταθμικό κόστος νέου δα-

νεισμού να μειώνεται περαιτέρω στα τέλη Ιουνίου 2025 σε σχέση με τα τέλη Μαρτίου 2025, αλλά και σε σχέση με τα τέλη του 2024¹⁰. Πιο συγκεκριμένα, οι αποδόσεις των εκδόσεων εντόκων γραμματίων του Δημοσίου (ΕΓΔ) που πραγματοποιήθηκαν κατά το οκτάμηνο του 2025 ήταν σε χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με τα τέλη του 2024 καθ' όλη τη διάρκεια του οκταμήνου (Πίνακας 1.4.3). Πιο συγκεκριμένα, οι αποδόσεις για τις εκδόσεις ΕΓΔ 13, 26 και 52 εβδομάδων καταγράφονται αισθητά μειωμένες σε σχέση με τα τέλη του 2024, με τη μεγαλύτερη πτώση να καταγράφεται για τα ΕΓΔ 13 εβδομάδων. Μικρή αύξηση σε σχέση με την προηγούμενη έκδοση σημειώθηκε για τις πιο πρόσφατες εκδόσεις ΕΓΔ 13 και 26 εβδομάδων (τον Ιούλιο και τον Αύγουστο, αντίστοιχα). Παράλληλα, εξετάζοντας τα επιτόκια των τίτλων αναφοράς του Ελληνικού Δημοσίου σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος για το οκτάμηνο του 2025 (Διάγραμμα 1.4.1), αν και η μέση μηνιαία απόδοση των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου τον Αύγουστο του 2025 ήταν υψηλότερη σε σχέση με τον Δεκέμβριο

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.3 Επιτόκια εντόκων γραμματίων του Ελληνικού Δημοσίου (εκδόσεις από τα τέλη του 2024 έως και τον Αύγουστο του 2025)

Ημερομηνία	13 εβδομάδων	Ημερομηνία	26 εβδομάδων	Ημερομηνία	52 εβδομάδων
30/7/2025	1,76%	20/8/2025	1,74%	4/6/2025	1,84%
2/7/2025	1,70%	23/7/2025	1,71%	5/3/2025	2,15%
29/4/2025	1,85%	25/6/2025	1,75%	4/12/2024	2,27%
2/4/2025	2,03%	28/5/2025	1,74%		
29/1/2025	2,37%	23/4/2025	1,90%		
31/12/2024	2,82%	26/3/2025	2,10%		
		19/2/2025	2,19%		
		22/1/2025	2,45%		
		23/12/2024	2,61%		

Πηγή: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών.

6. Βλ. Ανακοίνωση ΕΚΤ της 5ης Ιουνίου 2025.

7. Βλ. Πληροφορίες σχετικά με τα βασικά επιτόκια της ΕΚΤ, Τράπεζα της Ελλάδος.

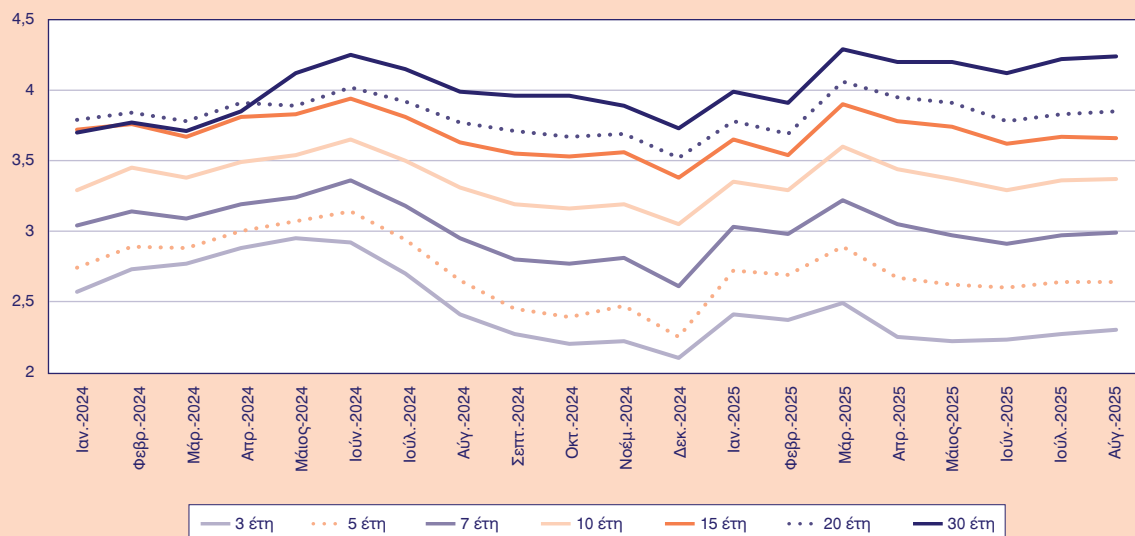
8. Βλ. Ανακοίνωση ΕΚΤ της 24ης Ιουλίου 2025.

9. Βλ. Ανακοίνωση ΕΚΤ της 11ης Σεπτεμβρίου 2025.

10. Βλ. τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα κατά τη συγγραφή του άρθρου *Τριμηνιαία Δελτία Δημοσίου Χρέους* του ΟΔΔΗΧ Νο116, Νο117 και Νο118.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.1

Μέση μηνιαία απόδοση (%) τίτλων αναφοράς του Ελληνικού Δημοσίου (Ιαν. 2024 – Αυγ. 2025) για διάρκειες 3, 5, 7, 10, 15, 20 και 30 ετών

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

του 2024 για όλες τις διάρκειες, κατέγραψε μείωση σε σχέση με τον Μάρτιο του 2025 που καταγράφηκαν οι υψηλότερες αποδόσεις για όλες τις διάρκειες (3, 5, 7, 10, 15, 20 και 30 έτη), με τη μεγαλύτερη μείωση να σημειώνεται για τα ομόλογα με διάρκεια 5 έτη.

Επιπλέον, σε συνέχεια των επιτυχημένων εκδόσεων του πρώτου τετραμήνου του 2025, στις 17 Σεπτεμβρίου 2025 πραγματοποιήθηκε επανέκδοση δεκαετούς ομολόγου με κουπόνι 3,625% και απόδοση 3,26%, ύψους €250 εκατ., με τις συνολικές προσφορές να ανέρχονται σε €941 εκατ.¹¹

Τέλος, θετική καταγράφεται η απόδοση των δεικτών εταιρικών ομολόγων του Χ.Α. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Χ.Α., ο Ελληνικός Δείκτης Τιμών Εταιρικών Ομολόγων¹² σημείωσε απόδοση 0,62% και ο Ελληνικός Δείκτης Εταιρικών Ομολόγων¹³ σημείωσε απόδοση 3,11% για το οκτάμηνο του 2025¹⁴. Επιπλέον, η χρηματική αξία των διακανονισμένων συναλλαγών σε εταιρικά ομόλογα καταγράφεται αυξημένη τον Αύγουστο του 2025 σε σχέση με τον Αύγουστο του 2024, φτάνοντας τα €21,13 εκατ. από €16,33 εκατ.,

αντίστοιχα, με αξιοσημείωτη αύξηση της τάξης του 29,39%. Παράλληλα καταγράφεται αύξηση 21,90% για το σύνολο του οκταμήνου 2025 σε σχέση με το οκτάμηνο του 2024, στα €256,14 εκατ. από €210,13 εκατ., αντίστοιχα.

1.4.4. Σύνοψη

Το οκτάμηνο του 2025 ολοκληρώθηκε με σημαντικές θετικές εξελίξεις για το Χ.Α., οι οποίες διαμορφώνουν νέες ευκαιρίες ανάπτυξης για την ελληνική κεφαλαιαγορά. Υπό αυτές τις συνθήκες, σημειώθηκαν εντυπωσιακά υψηλές αποδόσεις για την ελληνική χρηματιστηριακή αγορά, αυξημένη κεφαλαιοποίηση και αξία συναλλαγών. Ο δείκτης υψηλής κεφαλαιοποίησης σημείωσε υψηλότερη απόδοση σε σχέση με τον Γ.Δ. του Χ.Α., ενώ οι δείκτες μεσαίας και μικρής κεφαλαιοποίησης κατέγραψαν θετικές, αλλά μικρότερες αποδόσεις. Αντίστοιχη ανοδική πορεία ακολούθησαν και οι κλαδικοί δείκτες, με τις Τράπεζες και τις Χρηματοοικονομικές Υπηρεσίες να σημει-

11. Βλ. Ανακοίνωση ΟΔΔΗΧ της 17ης Σεπτεμβρίου 2025.

12. Για τον υπολογισμό του χρησιμοποιείται η καθαρή τιμή του κάθε ομολόγου.

13. Για τον υπολογισμό του χρησιμοποιείται η καθαρή τιμή, οι δεδουλευμένοι τόκοι και η αξία των καταβολών κάθε ομολόγου.

14. Αποδόσεις στις 27/8/2025 σύμφωνα με το Ημερήσιο Δελτίο Τιμών του Χ.Α. στις 29/8/2025.

ώνουν εντυπωσιακές αποδόσεις από την αρχή του έτους. Η αποκλιμάκωση των επιτοκίων από την ΕΚΤ συνεχίστηκε, με την πιο πρόσφατη μείωση να καταγράφεται τον Ιούνιο του 2025, με τα επιτόκια να παραμένουν αμετάβλητα στις συνεδριάσεις της ΕΚΤ που ακολούθησαν. Θετική ήταν και η πορεία της αγοράς ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου, με επιτυχημένες εκδόσεις και μειωμένο μεσοσταθμικό κόστος νέου δανεισμού. Οι επόμενοι μήνες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η επικείμενη εξαγορά του Χ.Α. από την Euronex και η επιστροφή του Χ.Α.

στις ανεπτυγμένες αγορές αναμένεται να οδηγήσουν σε μια νέα εποχή ανάπτυξης για τις ελληνικές επιχειρήσεις και την κεφαλαιαγορά.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Χρηματιστήριο Αθηνών, AxiaNumbers, Αγορά Χρεογράφων, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο* Αυγούστου 2025.

Χρηματιστήριο Αθηνών, AxiaNumbers, Αγορά Χρεογράφων, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο* Αυγούστου 2024.

1.5. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας: Ήπιοι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης εν μέσω μεγάλης αβεβαιότητας και αύξησης του εμπορικού προστατευτισμού¹

Αριστοτέλης Κουτρούλης

Η παγκόσμια οικονομία αποδείχθηκε εξαιρετικά ανθεκτική το πρώτο εξάμηνο του τρέχοντος έτους. Ωστόσο, η σταδιακή προσαρμογή της συμπεριφοράς επενδυτών, παραγωγών και καταναλωτών στη νέα δασμολογική πολιτική των ισχυρών οικονομιών αναμένεται να εγκλωβίσει την παγκόσμια οικονομία σε ήπιους ρυθμούς ανάπτυξης.

Ξεπερνώντας τις αρχικές προσδοκίες, και παρά τη μεγάλη αβεβαιότητα που προκάλεσαν οι πρόσφατες εντάσεις στη διεθνή οικονομική διπλωματία, η παγκόσμια οικονομία αποδείχθηκε εξαιρετικά ανθεκτική το πρώτο εξάμηνο του τρέχοντος έτους. Κατά κύριο λόγο, η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει την προκαταβολικά (front-loaded) αυξημένη δραστηριότητα της παγκόσμιας μεταποίησης και του διεθνούς εμπορίου έναντι των ανακοινωθέντων αλλαγών στη δασμολογική πολιτική των ΗΠΑ. Άλλοι παράγοντες που ενίσχυσαν την οικονομική δραστηριότητα ήταν: (α) η βελτίωση των διεθνών χρηματοπιστωτικών συνθηκών, (β) οι φιλικές προς την ανάπτυξη οικονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν σε μεγάλες οικονομίες του κόσμου, όπως η δημοσιονομική επέκταση σε ΗΠΑ και η Κίνα, και (γ) η συγκράτηση των δασμολογικών αυξήσεων σε χαμηλότερα επίπεδα από αυτά που είχαν ανακοινωθεί από την πολιτική ηγεσία των ΗΠΑ τον περασμένο Απρίλιο (ECB, 2025· IMF, 2025· OECD, 2025· UN, 2025).

Στη διάρκεια των επόμενων μηνών, η παγκόσμια οικονομία αναμένεται να επιβραδυνθεί οριακά, καθώς

τα οφέλη από την αύξηση της βιομηχανικής δραστηριότητας του πρώτου εξαμήνου θα αρχίζουν να εξανεμίζονται. Παράλληλα, η επικείμενη πλήρης εφαρμογή των νέων δασμολογικών συντελεστών εκτιμάται ότι θα οδηγήσει σε προσαρμογή της συμπεριφοράς επενδυτών, παραγωγών και καταναλωτών, επηρεάζοντας αρνητικά τις επενδυτικές ροές, την παραγωγή και την κατανάλωση σε αρκετές οικονομίες (OECD, 2025 και UN, 2025). Υπό αυτές τις συνθήκες, ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου ΑΕΠ το 2025 αναμένεται να επιβραδυνθεί οριακά σε σχέση με το 2024 κατά 0,1 έως 0,2 ποσοστιαίες μονάδες (βλ. Πίνακα 1.5.1).

Γενικά, η παγκόσμια οικονομία διανύει μια περίοδο παρατεταμένης οικονομικής και γεωπολιτικής αβεβαιότητας, με το ισοζύγιο κινδύνων να είναι σαφώς στατα αρνητικό. Ειδικότερα, οι κίνδυνοι που απειλούν την εύρυθμη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας αφορούν τα ενδεχόμενα: (α) κλιμάκωσης/γενίκευσης της πολεμικής σύγκρουσης στα ανατολικά της Ευρώπης, (β) περαιτέρω αύξησης της δασμολογικής προστασίας, (γ) αναθέρμανσης του πληθωρισμού, (δ) προς τα κάτω αποτίμησης μετοχών και ομολόγων διεθνώς, και (ε) δημιουργίας ισχυρών δημοσιονομικών πιέσεων σε χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος (OECD, 2025).

Στον προηγμένο κόσμο ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ δείχνει να υποχωρεί και να διαμορφώνεται μεταξύ 1,3% και 1,5% το 2025 (βλ. Πίνακα 1.5.1). Ουσιαστικά, η υποχώρηση αυτή αντανakλά την κατά μια ποσοστιαία μονάδα μείωση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης των ΗΠΑ, καθώς οι οικονομίες της Ευρωζώνης και της Ιαπωνίας, έστω και οριακά, αναμένεται να έχουν βελτιωμένες επιδόσεις. Σύμφωνα με τους εμπειρογνώμονες των διεθνών οργανισμών, η επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης του αμερικανικού ΑΕΠ συνδέεται με την αύξηση της δασμολογικής προστασίας και τη μη επαρκή ανανέωση της εγχώριας δεξαμενής εργατικού δυναμικού λόγω της επιβολής περιορισμών στις μεταναστευτικές ροές προς τις ΗΠΑ (OECD, 2025). Αναμφίβολα, η αύξηση της δασμολογικής προστασίας θα έχει αρνητικό αντίκτυπο και στις υπόλοιπες ανεπτυγμένες οικονομίες, ειδικά στους εξαγωγικούς τομείς της αυτοκινητοβιομηχανίας και της χαλυβουργίας. Ωστόσο,

1. Σε σχέση με τα προηγούμενα τεύχη, η έκταση της ανάλυσης και το εύρος των στοιχείων που παρατίθενται στο παρόν άρθρο είναι περιορισμένα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά τη χρονική περίοδο συγγραφής του άρθρου δεν είχαν δημοσιευθεί οι εκθέσεις για την παγκόσμια οικονομία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και άλλων διεθνών οργανισμών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.1 Πραγματικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
(ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές)

	2024*			2025**			2026**		
	ΔΝΤ	ΟΟΣΑ	ΗΕ	ΔΝΤ	ΟΟΣΑ	ΗΕ	ΔΝΤ	ΟΟΣΑ	ΗΕ
Παγκόσμια οικονομία	3,3	3,3	2,8	3	3,2	2,5	3,1	2,9	2,5
Προηγμένες οικονομίες	1,8	:	1,7	1,5	:	1,3	1,6	:	1,4
ΗΠΑ	2,8	2,8	2,8	1,9	4,8	1,6	2	1,5	1,5
Ευρωζώνη	0,9	0,8	1	1	1,2	1,2	1,2	1	1,4
Ιαπωνία	0,2	0,1	0,1	0,7	1,1	0,5	0,5	0,5	0,9
Ηνωμένο Βασίλειο	1,1	1,1	1,1	1,2	1,4	1,3	1,4	1	1
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	4,3	:	4,2	4,1	:	4,1	4	:	4,1
Βραζιλία	3,4	3,4	3,4	2,3	2,3	2,2	2,1	1,7	1,9
Ρωσία	4,3	4,3	4,3	0,9	1	1,1	1	0,7	1
Ινδία	6,5	6,5	7,1	6,4	6,7	6,3	6,4	6,2	6,4
Κίνα	5	5	5	4,8	4,9	4,9	4,2	4,4	4,4

Πηγές: IMF (2025), OECD (2025) και UN (2025).

* Εκτιμήσεις, **Προβλέψεις.

διαπιστώνονται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, στην Ευρωζώνη η οικονομική μεγέθυνση θα ενισχυθεί οριακά από την κατανάλωση (λόγω αύξησης των πραγματικών μισθών, χαμηλότερων επιτοκίων και ευνοϊκών συνθηκών που επικρατούν στις αγορές εργασίας) και τις αυξημένες δημόσιες δαπάνες σε έργα υποδομής και αμυντικό εξοπλισμό. Στο Ην. Βασίλειο, αντίθετα, η αυστηρότερη δημοσιονομική πολιτική θα λειτουργήσει ανασταλτικά στην επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας (UN, 2025). Όσον αφορά την Ιαπωνία, η οικονομία δείχνει να ενισχύεται από τον δυναμισμό που καταγράφουν οι επενδύσεις σε τομείς υψηλής τεχνολογίας (OECD, 2025).

Στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ, αν και οριακά χαμηλότερος από ό,τι το 2024, αναμένεται να ξεπεράσει τις αρχικές προσδοκίες (βλ. Πίνακα 1.5.1). Σημαντική συμβολή σε αυτή την εξέλιξη φαίνεται να έχουν οι αναδυόμενες οικονομίες της Ασίας, κυρίως η Κίνα και η Ινδία. Η διατήρηση σχετικά υψηλών ρυθμών οικονομικής δραστηριότητας στην Κίνα συνδέεται με την άνοδο των δημοσίων δαπανών σε έργα υποδομής, την ενίσχυση της κατανάλωσης (λόγω ενός ευνοϊκού μείγματος οικονομικής πολιτικής) και την εκτόξευση των εξαγωγών κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους. Στην Ινδία, στους βασικούς προωθητικούς παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας συγκαταλέγονται οι βελτιωμένες επιδόσεις του τομέα των υπηρεσιών και η άνοδος της αγροτικής παραγωγής. Αντίθετα με τις δύο αυτές ασιατικές χώρες, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης σε Ρωσία και Βραζιλία θα επιβραδυνθεί σημαντικά. Στην πρώτη, η οικονομία δείχνει να επηρεάζεται δυσμενώς από το υψηλό κόστος δανεισμού, τις χαμηλότερες τιμές στις οποίες πωλείται το ρωσικό πετρέλαιο και τις ελλείψεις εργατικού δυναμικού. Στη δεύτερη, η επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας σχετίζεται με την εξασθένηση της κατανάλωσης και την πτώση των επενδύσεων (UN, 2025).

Αναφορικά με τις εξελίξεις στις τιμές, διαφαίνεται ότι ο παγκόσμιος πληθωρισμός θα διατηρήσει την πορεία αποκλιμάκωσης του προηγούμενου έτους. Ωστόσο, σε πολλές οικονομίες καταγράφονται σημαντικές αποκλίσεις από την παγκόσμια τάση. Για παράδειγμα, το 2025 ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός θα σημειώσει άνοδο σε ΗΠΑ (λόγω υψηλότερων δασμών και επιμονής του πληθωρισμού τιμών των υπηρεσιών), Ην. Βασίλειο και Ιαπωνία (λόγω αυξήσεων στις τιμές των διατροφικών προϊόντων) (βλ. Πίνακα 1.5.1). Αντίθετα, ένας ευνοϊκός συνδυασμός παραγόντων στην οικονομία της Ευρωζώνης (πτώση των τιμών

της ενέργειας, εξασθένηση του ρυθμού αύξησης των ονομαστικών μισθών και ανατίμηση του ευρώ) αναμένεται να διατηρήσουν τον πληθωρισμό σε πτωτική πορεία. Ανάλογες διαφοροποιήσεις εντοπίζονται και στον αναπτυσσόμενο κόσμο, με τις πληθωριστικές πιέσεις να υποχωρούν ραγδαία σε κάποιες οικονομίες (π.χ., Κίνα και Ινδία) και να αυξάνουν σε κάποιες άλλες (π.χ., Βραζιλία) (OECD, 2025 και UN, 2025).

Σύμφωνα με τους εμπειρογνώμονες του ΟΟΣΑ, τα ποσοστά της ανεργίας στις περισσότερες προηγμένες οικονομίες παραμένουν χαμηλά. Ωστόσο, το τελευταίο διάστημα διαπιστώνεται μια τάση εκτόνωσης των συνθηκών στενότητας που επικράτησαν το περασμένο έτος. Σημάδια εξασθένησης της ζήτησης εργασίας αποτελούν: (α) η μείωση του λόγου των κενών θέσεων εργασίας ως προς τον συνολικό αριθμό ανέργων (π.χ., ΗΠΑ, Γερμανία και Ην. Βασίλειο), (β) η μείωση του μέσου όρου ωρών εργασίας ανά εργαζόμενο (π.χ., Ιαπωνία και Ην. Βασίλειο), και (γ) η ανοδική τάση του ποσοστού ανεργίας (π.χ., ΗΠΑ, Γερμανία και Γαλλία) (OECD, 2025).

Τέλος, όσον αφορά τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές, ο όγκος του διεθνούς εμπορίου αγαθών κατέγραψε μεγάλη άνοδο το πρώτο εξάμηνο του τρέχοντος έτους. Κύριος προωθητικός παράγοντας αυτής της ανόδου ήταν η προκαταβολικά (front-loaded) αλματώδης αύξηση των αποθεμάτων των αμερικανικών

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.2 Πληθωρισμός¹
(ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές)

	2024*	2025**	2026**
ΗΠΑ	2,5	2,7	3
Ευρωζώνη	2,4	2,1	1,9
Ιαπωνία	2,7	3,1	2,1
Ηνωμένο Βασίλειο	2,5	3,5	2,7
Βραζιλία	4,4	5,2	4,4
Ρωσία	8,5	8,5	4,9
Ινδία	4,6	2,9	3,9
Κίνα	0,2	-0,2	-0,1

Πηγή: OECD (2025).

* Εκτιμήσεις, ** Προβλέψεις.

επιχειρήσεων λιανικού εμπορίου λόγω της αλλαγής στη δασμολογική πολιτική των ΗΠΑ. Ωστόσο, με τους δασμολογικούς συντελεστές των ΗΠΑ να βρίσκονται σήμερα στα υψηλότερα επίπεδα των τελευταίων 90 ετών, οι μεσοπρόθεσμες προοπτικές του διεθνούς εμπορίου αγαθών δεν δείχνουν θετικές. Η εκτίμηση αυτή αποτυπώνεται και στους δείκτες υψηλής συχνότητας του διεθνούς εμπορίου από τους οποίους διαφαίνεται μια σαφής κάμψη στις θαλάσσιες μεταφορές εμπορευματοκιβωτίων (containers), στις αερομεταφορές αγαθών και φυσικών προσώπων, καθώς και στις παραγγελίες εξαγωγικών προϊόντων (OECD, 2025).

Βιβλιογραφία

ECB (2025), *ECB staff macroeconomic projections for the euro area*, September 2025.

International Monetary Fund (2025), *World Economic Outlook (Update): Global Economy: Tenuous Resilience amid Persistent Uncertainty*, IMF, Washington, DC.

OECD (2025), *OECD Economic Outlook, Interim Report September 2025: Finding the Right Balance in Uncertain Times*, OECD Publishing, Paris.

United Nations (2025), *World Economic Situation and Prospects, September 2025*, New York: United Nations.

2. Δημοσιονομικές εξελίξεις

ΚΕΠΕ, Οικονομικές Εξελίξεις, τεύχος 58, 2025, σσ. 36-42

Κρατικός Προϋπολογισμός, δημόσιο χρέος και προοπτικές των δημοσιονομικών μεγεθών

Γιώργος Ιωαννίδης,
Ελισάβετ Ι. Νίτση

2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2025 και Προσχέδιο Κρατικού Προϋπολογισμού 2026

Πρόσφατα κατατέθηκε στη Βουλή των Ελλήνων το Προσχέδιο του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2026. Το Προσχέδιο, εκτός από τον Προϋπολογισμό του 2026, περιλαμβάνει και πληροφορίες ως προς την εξέλιξη των μακροοικονομικών μεγεθών και την εκτέλεση του Προϋπολογισμού του 2025. Στον Πίνακα 2.1.1 παρουσιάζονται τα στοιχεία Προϋπολογισμών του 2025 και 2026.

Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2025

Το βασικό χαρακτηριστικό της επικαιροποιημένης εκτίμησης των δημοσιονομικών στοιχείων κατά το 2025 είναι οι σημαντικές αποκλίσεις σε σχέση με τον αρχικό σχεδιασμό, δηλαδή, σε σχέση με τις αρχικές προβλέψεις του Προϋπολογισμού του 2025. Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ότι η κατεύθυνση των αποκλίσεων είναι σύστοιχη με τις αρχικές εκτιμήσεις. Για παράδειγμα, σε όποιες κατηγορίες εσόδων είχε αρχικά εκτιμηθεί μια αύξηση έναντι του 2024 η τελική αύξηση θα είναι υψηλότερη, ενώ για όσες κατηγορίες εσόδων είχε προβλεφθεί μείωση (έναντι του 2024) η τελική μείωση θα είναι μεγαλύτερη. Με άλλα λόγια, οι αιτίες που προκάλεσαν τις αποκλίσεις δεν ανέστειλαν τον αρχικό σχεδιασμό, αντιθέτως ενίσχυσαν περαιτέρω τα χαρακτηριστικά του.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τα καθαρά έσοδα του 2025, αυτά εκτιμάται ότι θα είναι αυξημένα κατά 2,3 δισ. ευρώ (+6,3%) έναντι των αρχικών προβλέψεων (για το ίδιο έτος) κυρίως λόγω των αυξημένων εσό-

δων από φόρους και από μεταβιβάσεις (που περιλαμβάνουν τα έσοδα από το ΠΔΕ και από το Ταμείο Ανάκαμψης). Συγκεκριμένα, τα έσοδα από έμμεσους φόρους (Φόροι επί αγαθών και υπηρεσιών) εκτιμάται ότι θα είναι αυξημένα κατά περίπου 1 δισ. ευρώ, τα έσοδα από φόρους εισοδήματος θα είναι αυξημένα κατά 757 εκατ. ευρώ και τα έσοδα από Μεταβιβάσεις θα είναι αυξημένα κατά 451 εκατ. ευρώ. Σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομικών, οι παραπάνω αυξήσεις οφείλονται στην περιορισμό της φοροδιαφυγής, στην αύξηση των αμοιβών της μισθωτής εργασίας και στις βελτιωμένες τουριστικές εισπράξεις. Επισημαίνεται ότι η μόνη κατηγορία εσόδων που εκτιμάται ότι θα παρουσιάσει μείωση έναντι των αρχικών προβλέψεων είναι τα έσοδα από τον φόρο εισοδήματος εταιρειών, τα οποία εκτιμάται ότι θα διαμορφωθούν σε 7,8 δισ. ευρώ έναντι 7,97 δισ. που ήταν η αρχική πρόβλεψη του Προϋπολογισμού του 2025.

Αντίστοιχα, τα αποτελέσματα κατά το 2025 θα είναι σημαντικά βελτιωμένα σε σχέση με το 2024. Το σύνολο των καθαρών εσόδων αναμένεται να αυξηθεί κατά 6,3% έναντι αρχικού σχεδιασμού για αύξηση 3,0%, δηλαδή, τα καθαρά έσοδα του 2025 θα είναι αυξημένα έναντι του 2024 κατά 4,6 δισ. ευρώ έναντι αρχικού στόχου αύξησης ίσης με 2,3 δισ. ευρώ. Και σε αυτή την περίπτωση, τα βελτιωμένα αποτελέσματα έναντι του 2024 προέρχονται από την υπεραπόδοση των έμμεσων φόρων, του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων και των μεταβιβάσεων, ενώ τα έσοδα από φόρους εισοδήματος πληρωτέους από εταιρείες θα είναι μειωμένα κατά 184 εκατ. ευρώ έναντι του 2024.

Σε ό,τι αφορά το σκέλος των δαπανών, οι αποκλίσεις έναντι του αρχικού Προϋπολογισμού του 2025 είναι μικρότερες. Σύμφωνα με την επικαιροποιημένη εκτίμηση για το 2025, το συνολικό ύψος των δαπανών θα είναι αυξημένο κατά 955 εκατ. ευρώ, το σημαντικότερο τμήμα των οποίων οφείλεται σε μη αρχικά προϋπολογισθέντα μέτρα όπως η επιστροφή ενοικίου και στην αύξηση της δαπάνης για εξυπηρέτηση τόκων. Το αρνητικό στοιχείο είναι ότι το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων (ΠΔΕ και Ταμείο Ανάκαμψης) εμφανίζει μειωμένες δαπάνες συνολικού ύψους 862 εκατ. ευρώ έναντι του αρχικού σχεδιασμού. Επομένως, οι

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Στοιχεία Κρατικών Προϋπολογισμών σύμφωνα με τη μεθοδολογία European System of Accounts (ESA), εκατ. €

	2024	2025	2026	
	Υλοποίηση	Πρόβλεψη	Εκτίμηση	Πρόβλεψη
I. Καθαρά έσοδα Κρατικού Προϋπολογισμού κατά ESA (α+β+γ+δ+ε+στ-ζ)	72.256	74.575	76.826	79.947
α. Φόροι (1+2+3+4+5+6+7)	68.297	69.205	70.878	73.526
1. Φόροι επί αγαθών και υπηρεσιών εκ των οποίων:	36.907	38.019	39.071	40.818
Φόροι προστιθέμενης αξίας	25.683	26.673	27.530	29.129
Ειδικοί φόροι κατανάλωσης	7.258	7.276	7.394	7.447
2. Φόροι και δασμοί επί εισαγωγών	366	362	400	427
3. Τακτικοί φόροι ακίνητης περιουσίας	2.430	2.394	2.411	2.328
4. Λοιποί φόροι επί παραγωγής	643	460	495	659
5. Φόρος εισοδήματος, εκ του οποίου:	24.723	25.212	25.969	26.710
Φόρος εισοδήματος πληρωτέος από Φυσικά Πρόσωπα (ΦΠ)	14.563	15.244	15.878	15.785
Φόρος εισοδήματος πληρωτέος από εταιρείες (ΝΠ)	7.984	7.972	7.800	8.659
6. Φόροι κεφαλαίου	239	235	250	250
7. Λοιποί τρέχοντες φόροι	2.989	2.523	2.282	2.334
β. Κοινωνικές εισφορές	61	60	61	61
γ. Μεταβιβάσεις	7.420	8.794	9.245	10.941
δ. Πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών	844	965	1.213	1.097
ε. Λοιπά τρέχοντα έσοδα	3.793	3.043	2.991	2.222
στ. Πωλήσεις παγίων περιουσιακών στοιχείων	29	37	32	55
ζ. Επιστροφές εσόδων	8.188	7.529	7.594	7.955
Πληροφοριακά στοιχεία:				
Προϋπολογισμός δημοσίων επενδύσεων ¹	3.685	4.300	4.300	4.350
TAA ²	3.145	4.237	4.293	5.950
II. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού κατά ESA³ (α+β+γ+δ+ε+στ+ζ+η+θ+ι)	74.929	80.503	81.458	86.529
α. Παροχές σε εργαζόμενους	14.869	14.790	15.285	15.253
β. Κοινωνικές παροχές	340	425	566	642
γ. Μεταβιβάσεις	32.319	34.436	34.664	35.086
δ. Αγορές αγαθών και υπηρεσιών	2.192	1.910	2.281	2.022
ε. Επιδοτήσεις	73	81	78	80
στ. Τόκοι	10.203	9.400	9.841	9.746
ζ. Λοιπές δαπάνες	117	102	121	101
η. Πιστώσεις υπό κατανομή	13.437	17.602	16.740	21.201
θ. Αγορές παγίων περιουσιακών στοιχείων	1.379	1.757	1.882	2.397

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 (συνέχεια)

	2024	2025	2026
	Υλοποίηση	Πρόβλεψη	Εκτίμηση Πρόβλεψη
II. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού κατά ESA³ (α+β+γ+δ+ε+στ+ζ+η+θ+ι) (συνέχεια)			
<i>Πληροφοριακά στοιχεία:</i>			
Προϋπολογισμός δημοσίων επενδύσεων ¹	9.913	9.200	9.700 9.500
TAA ²	3.401	4.900	4.900 7.192
III. Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού κατά ESA⁴ (I-II)	-2.673	-5.928	-4.632 -6.582
% ΑΕΠ	-1,1%	-2,4%	-1,9% -2,5%
IV. Πρωτογενές αποτέλεσμα ΚΠ (κατά ESA⁴ (III+II.στ-Ι.ε1))	7.483	3.470	5.119 3.164
% ΑΕΠ	3,1%	1,4%	2,1% 1,2%
ΑΕΠ	237.573	247.514	249.576 260.959

Πηγή: Προσχέδιο Κρατικού Προϋπολογισμού 2026, Υπουργείο Οικονομικών.

Σημειώσεις:

1. Τα έσοδα του ΠΔΕ περιέχονται στις μεταβιβάσεις και στα λοιπά τρέχοντα έσοδα, ενώ οι δαπάνες του ΠΔΕ περιέχονται στις πιστώσεις υπό κατανομή.
2. Τα έσοδα του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας περιέχονται στις μεταβιβάσεις, ενώ οι αντίστοιχες δαπάνες περιέχονται στις πιστώσεις υπό κατανομή.
3. Οι δαπάνες της κεντρικής διοίκησης αναλύονται σύμφωνα με τις μείζονες κατηγορίες του π.δ. 54/2018 (Α' 103).
4. Έλλειμμα (-)/Πλεόνασμα (+).

συνολικές επενδυτικές δαπάνες του Δημοσίου είναι βελτιωμένες έναντι του 2024, αλλά υπολείπονται έναντι του αρχικού σχεδιασμού.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων, το πρωτογενές αποτέλεσμα του Κρατικού Προϋπολογισμού, δηλαδή το ισοζύγιο εσόδων δαπανών εξαιρουμένων των δαπανών για τόκους, αναμένεται πλέον να διαμορφωθεί σε 2,1% του ΑΕΠ έναντι αρχικού στόχου 1,4% του ΑΕΠ.

Προσχέδιο Προϋπολογισμού 2026

Σε ό,τι αφορά το σκέλος των εσόδων, το Προσχέδιο του Προϋπολογισμού του 2026 προβλέπει περαιτέρω αύξηση κατά περίπου 3,1 δισ. ευρώ (ή 4,1% σε σχέση με την επικαιροποιημένη πρόβλεψη για το 2025). Οι σημαντικότερες πηγές αύξησης των εσόδων είναι οι έμμεσοι φόροι τα έσοδα των οποίων αναμένεται να αυξηθούν κατά 4,5% έναντι του 2025, τα έσοδα από μεταβιβάσεις που αφορούν εισπράξεις από το ΠΔΕ

και το Ταμείο Ανάκαμψης (+1,7 δισ. ή +18,3%) και τα έσοδα του φόρου εισοδήματος πληρωτέου από επιχειρήσεις που εκτιμάται ότι το 2026 θα ανέλθουν σε 8,7 δισ. έναντι 7,8 δισ. το 2025. Αντιθέτως, τα έσοδα από τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων αναμένεται να μειωθούν οριακά λόγω της επίπτωσης των νέων φορολογικών μέτρων που ανακοινώθηκαν από την κυβέρνηση τον περασμένο Σεπτέμβριο.

Αντίστοιχα, οι δαπάνες αναμένεται να αυξηθούν κατά περίπου 5,1 δισ. ευρώ (+6,2%) έναντι του 2025, κάτι το οποίο οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην αύξηση των επενδυτικών δαπανών στο πλαίσιο της προσπάθειας επιτάχυνσης του ρυθμού υλοποίησης των έργων του Ταμείου Ανάκαμψης. Οι υπόλοιπες κατηγορίες δαπανών εκτιμάται ότι θα παρουσιάσουν μικρές αυξομειώσεις σε σχέση με το τρέχον έτος.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το ισοζύγιο του Κρατικού Προϋπολογισμού θα διαμορφωθεί σε -2,5% του ΑΕΠ, ενώ το πρωτογενές αποτέλεσμα θα διαμορφωθεί σε περίπου 1,2% του ΑΕΠ.

2.2. Η εξέλιξη του δημοσίου χρέους το β' τρίμηνο του 2025

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία του Οργανισμού Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους¹, την 30/6/2025 το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ανήλθε στα 368,3 δισ. ευρώ, αυξημένο κατά 2 δισ. ευρώ (0,6%) συγκριτικά με προηγούμενο τρίμηνο και κατά 3,5 δισ. ευρώ (0,9%) από το τέλος του 2024. Το σύνολο του χρέους αυτού είναι σταθερού επιτοκίου και η μέση σταθμική διάρκεια ανέρχεται στα 18,7 έτη. Η μέση διάρκεια ανατιμολόγησης είναι στα 18,09 έτη, ενώ το κόστος εξυπηρέτησης σε ταμειακή βάση, συμπεριλαμβανομένων των Swaps, είναι 1,33%. Το καθαρό αποτέλεσμα χρέους της Γενικής Κυβέρνησης, αφαιρουμένων των ταμειακών διαθεσίμων, που ανήλθαν στα 41,9 δισ. ευρώ, έφθασε στα 326,4 δισ. ευρώ την υπό εξέταση περίοδο. Το καθαρό χρέος της Γενικής Κυβέρνησης παρουσιάζεται μειωμένο κατά 2,2 δισ. ευρώ (0,7%) συγκριτικά με το τέλος του 2024, ενώ αυξήθηκε κατά 247 εκατ. ευρώ (0,01%) από το προηγούμενο τρίμηνο.

Αναφορικά με την Κεντρική Κυβέρνηση, το χρέος ανήλθε σε 403,2 δισ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση κατά 1,1 δισ. ευρώ (0,3%) σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο, ενώ μειώθηκε κατά 0,7 δισ. ευρώ (0,2%) από το τέλος του 2024, και 3,9 δισ. ευρώ (1%) συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2024. Επιπρόσθετα, τα ταμειακά διαθέσιμα του Ελληνικού Δημοσίου μειώθηκαν σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο κατά 947,9 εκατ. ευρώ ή 5,4%, 1,6 δισ. ευρώ (8,9%) σε σχέση με το τέλος του 2024 και κατά 2,7 δισ. ευρώ (14%) σχετικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2024.

Η σύνθεση του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2025 παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.2.1. Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης διαμορφώθηκε στο σύνολό του σε σταθερό επιτόκιο και ευρώ. Παρατηρείται μια μεταβολή της σύνθεσης του χρέους υπέρ του διαπραγματεύσιμου χρέους έναντι του μη διαπραγματεύσιμου, τόσο έναντι του προηγούμενου τριμήνου (3 δισ. ή 2,9%), όσο και έναντι του τέλους του 2024 (3,9 δισ. ή 3,7%), αλλά και του αντίστοιχου τριμήνου του 2024 (0,3 δισ. ή 0,3%). Τέλος, οι εγγυήσεις του Ελληνικού Δημοσίου παρουσιάζονται αυξημένες κατά 130 εκατ. ευρώ (0,5%)

σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και κατά 657 εκατ. ευρώ ή 2,4% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2024.

Η κατανομή του χρέους, με βάση την υπολειπόμενη διάρκεια αυτού το πρώτο εξάμηνο του 2025, αποτυπώνεται στον Πίνακα 2.2.2. Οι βραχυχρόνιοι τίτλοι (με λήξη μικρότερη του έτους) του Ελληνικού Δημοσίου αντιπροσωπεύουν το 16,4% του συνόλου, έναντι 10,1% που καταλαμβάνουν οι μεσοπρόθεσμοι τίτλοι (με λήξη από 1 έως 5 έτη), και 73,4% που καταλαμβάνουν οι τίτλοι μακράς διάρκειας (λήξη μετά την πενταετία) από 16,5%, 8,4% και 75,1%, αντίστοιχα, που ήταν το προηγούμενο τρίμηνο του 2025. Συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2024, παρατηρείται μια αύξηση του μεριδίου των μακροπρόθεσμων τίτλων και μια αντίστοιχη μείωση των βραχυπρόθεσμων και μεσοπρόθεσμων.

Η μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια του συνολικού χρέους της Κεντρικής Διοίκησης ανήλθε σε 16,55 έτη, ελαφρώς μειωμένη από αυτή των 16,82 ετών που ήταν το αντίστοιχο τρίμηνο του 2024. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια του συνολικού χρέους της Κεντρικής Διοίκησης έχει περισσότερο από διπλασιαστεί από την είσοδο της χώρας στον Μηχανισμό Στήριξης, που ανερχόταν στα 7,65 έτη το δεύτερο τρίμηνο του 2010. Επιπλέον, και όσο αφορά τον νέο δανεισμό του Ελληνικού Δημοσίου κατά την υπό εξέταση περίοδο, η μέση σταθμική διάρκεια ανήλθε στα 14,79 έτη, παρουσιάζοντας μείωση από το επίπεδο των 16,54 ετών στο οποίο είχε διαμορφωθεί το 2024.

Ο νέος δανεισμός για το πρώτο εξάμηνο του 2025 κατανέμεται σε 53,2% από την έκδοση εντόκων γραμματίων και 46,8% από ομόλογα σταθερού επιτοκίου. (Διάγραμμα 2.2.1).

Στο Διάγραμμα 2.2.2, παρουσιάζεται το χρονοδιάγραμμα λήξης του χρέους της Κεντρικής Κυβέρνησης με βάση τα τελευταία δημοσιευμένα στοιχεία. Από την απεικόνιση των νεότερων δεδομένων φαίνεται πως η διασπορά του βάρους της εξόφλησης του δημοσίου χρέους έχει πλέον εξομαλυνθεί σε επίπεδα, με ελάχιστες εξαιρέσεις, χαμηλότερα των 12 δισ. ευρώ ανά έτος έως το 2070.

1. Δελτίο Δημοσίου Χρέους, Μάρτιος 2024, Οργανισμός Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Στοιχεία χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης¹ (ποσά σε εκατ. €)*

Περίοδος	2024 (Β' τρίμ.)	2024 (Δ' τρίμ.)	2025 (Α' τρίμ.)	2025 (Β' τρίμ.)
Ύψος χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης	407.059,67	403.860,68	402.106,09	403.204,53
Κατανομή χρέους κατά είδος επιτοκίου				
Σταθερό ²	407.059,67	403.860,68	402.106,09	403.204,53
Κυμαινόμενο ^{2,3}	0,00	0,00	0,00	0,00
Κατανομή χρέους κατά τρόπο διαπραγμάτευσης				
Διαπραγματεύσιμο	105.835,51	105.003,78	108.568,64	108.865,22
Μη διαπραγματεύσιμο	301.224,16	298.856,90	293.537,45	294.339,31
Κατανομή χρέους κατά νόμισμα				
Σε ευρώ, €	407.059,67	403.860,68	402.106,09	403.204,53
Σε νόμισμα εκτός ζώνης ευρώ	0,00	0,00	0,00	0,00
Ταμειακά Διαθέσιμα ΕΔ⁴	19.176,5	18.120,80	17.449,80	16.501,90
Εγγυήσεις Ελληνικού Δημοσίου	28.258,33	28.130,64	27.731,04	28.388,20

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Υπουργείο Οικονομικών.

Σημειώσεις:

1. Το χρέος της Κεντρικής Κυβέρνησης διαφέρει από το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (Χρέος κατά Μάαστριχτ) κατά το ποσό του ενδοκυβερνητικού χρέους και λοιπών στοιχείων που προβλέπονται από τον ESA '95.

2. Η αναλογία σταθερού/κυμαινόμενου επιτοκίου υπολογίζεται λαμβάνοντας υπόψη: α) τις συναλλαγές ανταλλαγής επιτοκίου, β) τη χρήση χρηματοδοτικών μέσων από τον ΕΜΣ σχετικά με τα δάνεια που έχουν χορηγηθεί στο Ελληνικό Δημόσιο και γ) την ενσωμάτωση των παραμέτρων κινδύνου του χαρτοφυλακίου υποχρεώσεων του EFSF στο χαρτοφυλάκιο του ελληνικού δημοσίου χρέους.

3. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

4. Περιλαμβάνεται ο λογαριασμός αποθεματικού προσόδων από τις αγορές κεφαλαίου με υπόλοιπο 15.697,3 εκατ. ευρώ, 31/3/2023 και 30/6/2023.

* Προσωρινά στοιχεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Χρέος Κεντρικής Κυβέρνησης ως προς την υπολειπόμενη φυσική διάρκεια* (ποσά σε εκατ. €)

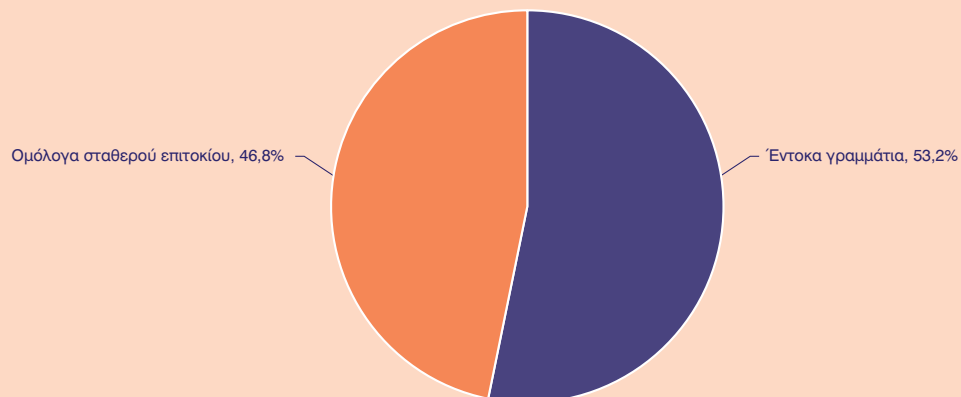
Περίοδος	2024 (Β' τρίμ.)	2024 (Δ' τρίμ.)	2025 (Α' τρίμ.)	2025 (Β' τρίμ.)
Συνολικό ποσό	407.059,67	403.860,68	402.106,09	403.204,53
Βραχυπρόθεσμα (μέχρι 1 έτος)	67.783,96	68.491,64	66.374,25	66.310,05
Μεσοπρόθεσμα (1 έως 5 έτη)	49.429,50	46.187,77	33.717,90	40.920,23
Μακροπρόθεσμα (άνω των 5 ετών)	289.846,21	289.181,27	302.013,94	295.974,25

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Υπουργείο Οικονομικών.

* Αφορά τον όγκο των ομολόγων, εντόκων γραμματίων και βραχυπρόθεσμων τίτλων και όχι το σύνολο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1

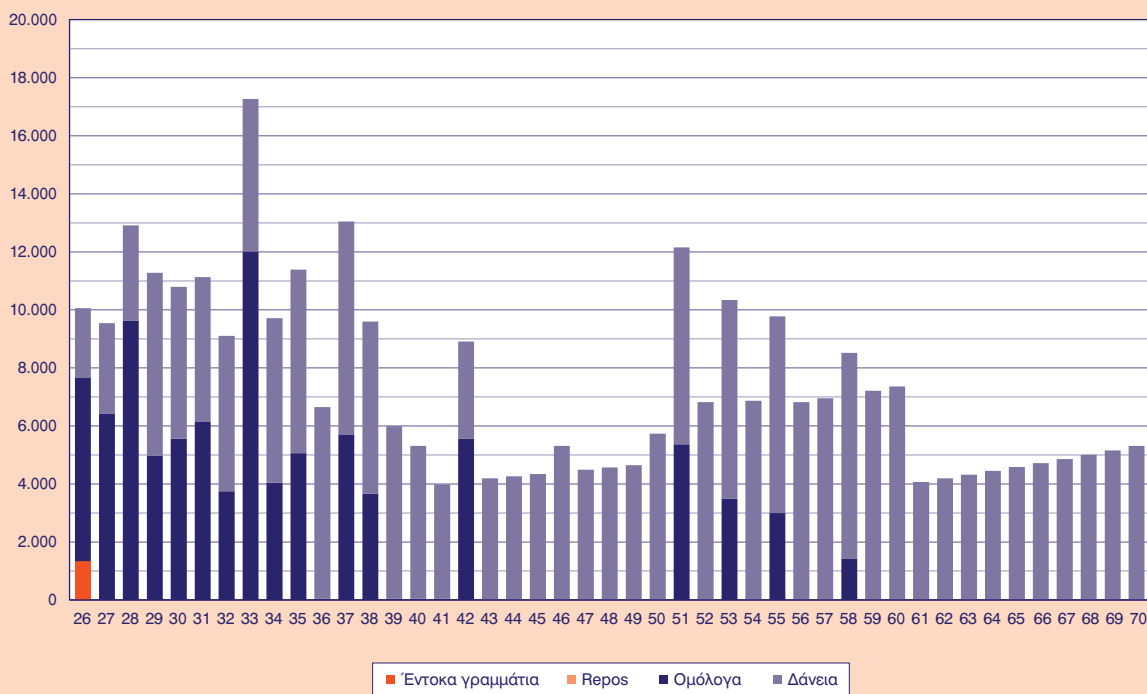
Κατανομή νέου δανεισμού, Α' εξάμηνο του 2025

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Υπουργείο Οικονομικών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2

Χρονοδιάγραμμα λήξης χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης την 30/6/2025 (ποσά σε εκατ. ευρώ)

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Υπουργείο Οικονομικών.

Οι λήξεις τίτλων εξομαλύνονται με προαγορές χρέους και πράξεις διαχείρισης.

Περιλαμβάνεται η επιμήκυνση των δανείων του EFSF που συμφωνήθηκε στο Eurogroup της 22-6-2018.

2.3. Προοπτικές των δημοσιονομικών μεγεθών

Το ίδιο το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών αναγνωρίζει ρητά ότι το Προσχέδιο του Προϋπολογισμού του 2026 κατατέθηκε σε μία περίοδο υψηλής γεωπολιτικής και δημοσιονομικής αβεβαιότητας (βλ. σχετικές δηλώσεις Υπουργού). Οι γεωπολιτικές εντάσεις στην Ουκρανία και τη Μέση Ανατολή, η ενίσχυση του προστατευτισμού και η επιβολή δασμών, οι δημοσιονομικές και μακροοικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μεγάλες ευρωπαϊκές οικονομίες αυξάνουν σημαντικά την αβεβαιότητα ως προς τις προοπτικές ανάπτυξης της ευρωπαϊκής οικονομίας, με προφανείς επιπτώσεις και στην περίπτωση της Ελλάδας. Το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία παρουσιάζει υψηλότερους ρυθμούς μεγέθυνσης σε σχέση με τον μέσο όρο της ευρωζώνης, οι οποίοι αναμένεται να διατηρηθούν και το 2026, συνιστά σημαντικό πλεονέκτημα. Από δημοσιονομικής άποψης η ελληνική οικονομία δεν αντιμετωπίζει σημαντικούς κινδύνους, αλλά ταυτόχρονα οι προκλήσεις είναι σημαντικές κυρίως σε ό,τι αφορά την ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών, την ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων και την ανάγκη αλλαγής της σύνθεσής τους.

Σε ό,τι αφορά το Προσχέδιο του Προϋπολογισμού του 2026, η επίτευξη των στόχων σχετίζεται στενά με την επιβεβαίωση των παραδοχών που ενσωματώνει. Για παράδειγμα, το Προσχέδιο του Προϋπολογισμού προβλέπει επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης (1,7% το 2026 έναντι 1,9% το 2025 και 2,1% το 2024), επιβράδυνση του πληθωρισμού (2,2% το 2026 έναντι 2,6% το 2025 και 2,7% το 2024), οριακή αύξηση της απασχόλησης (0,4%) και μικρή μείωση του ποσοστού ανεργίας (-0,5%). Την ίδια στιγμή εκτιμώνται σημαντικά αυξημένα έσοδα από ΦΠΑ (+5,8% σε σχέση με το 2025 ή +13,4% σε σχέση με το 2024). Η επιβεβαίωση των παραπάνω προβλέψεων προϋποθέτει σημαντικές βελτιώσεις στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής ή/και αλλαγές στη σύνθεση της ιδιωτικής κατανάλωσης, δηλαδή τη μετακίνηση της κατανάλωσης σε αγαθά και υπηρε-

σίες που έχουν υψηλότερο συντελεστή. Αντίστοιχα, σημαντικό ρόλο αναμένεται να παίξει η περαιτέρω ενίσχυση των εσόδων από τον Τουρισμό που με την σειρά του είναι εξαιρετικά ευαίσθητος στις διεθνείς εξελίξεις.

Κατά δεύτερο λόγο, το Προσχέδιο του Προϋπολογισμού υιοθετεί αισιόδοξες εκτιμήσεις ως προς την υλοποίηση του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων και του Ταμείου Ανάκαμψης. Σύμφωνα με το Προσχέδιο, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου κατά το 2026 θα αυξηθεί κατά 10,2% (έναντι 5,7% το 2025 και 4,5% το 2024) και, στο μέτρο που αυτό επιτευχθεί, θα δώσει σημαντική ώθηση στην οικονομία με μακροχρόνιες θετικές επιδράσεις. Το γεγονός ότι το Ταμείο Ανάκαμψης βαίνει προς ολοκλήρωση υποδηλώνει ότι η εκτίμηση για αυξημένες επενδυτικές δαπάνες, συνεπώς και αντίστοιχα έσοδα, είναι εύλογη αλλά η έκταση στην οποία θα επιβεβαιωθεί αποτελεί καθοριστικής σημασίας παράγοντα για την επίτευξη των στόχων του Προϋπολογισμού του 2026.

Σε ό,τι αφορά το δημόσιο χρέος, αυτό αυξήθηκε το δεύτερο τρίμηνο του 2025, τόσο στην Κεντρική όσο και στη Γενική Κυβέρνηση. Ωστόσο σε όρους χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ, τόσο η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2025 που είναι στο 146,8% του ΑΕΠ, όσο και αυτή του Προσχεδίου του Προϋπολογισμού του 2025 που εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί σε 362,8 δισ. ευρώ ή 145,4% ως ποσοστό του ΑΕΠ στο τέλος του 2025, ενώ για το 2026 αναμένεται να διαμορφωθεί σε επίπεδα κάτω του 140%, με την πρόβλεψη να διαμορφώνεται σε 137,6%, δείχνουν την πίστη στη δυνατότητα ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Τέλος, η δανειακή στρατηγική για το επόμενο έτος αναμένεται να είναι περιορισμένη, καθώς τα ταμειακά διαθέσιμα του Ελληνικού Δημοσίου αναμένεται να είναι και το 2026 υψηλά και οι χρηματοδοτικές ανάγκες σχετικά περιορισμένες λόγω των πρόωρων εξοφλήσεων δημόσιου χρέους, με ταυτόχρονη κάλυψη των κενών ληκτότητας της καμπύλης αποδόσεων με επαρκούς ρευστότητας ομολογιακές εκδόσεις αναφοράς.

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

ΚΕΠΕ, Οικονομικές Εξελίξεις, τεύχος 58, 2025, σσ. 43-50

3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

3.1.1. Εισαγωγή

Η πορεία της αγοράς εργασίας συνεχίζει να είναι ανοδική και το πρώτο εξάμηνο του 2025. Αυτό επιβεβαιώνεται από την αύξηση των απασχολούμενων, των μισθωτών συμπεριλαμβανομένων, και την ταυτόχρονη μείωση των ανέργων. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η μείωση του ποσοστού ανεργίας των αλλοδαπών ανδρών. Η κλαδική σύνθεση της απασχόλησης δείχνει απώλειες στον πρωτογενή τομέα και αύξηση στους άλλους δύο τομείς, χωρίς όμως ομοιογενή εικόνα σε μονοψήφιο επίπεδο. Οι εξελίξεις στα επαγγέλματα συμβαδίζουν με τις εξελίξεις στους επιμέρους κλάδους, ενώ το επίπεδο δεξιοτήτων δεν φαίνεται να αλλάζει τόσο γρήγορα όσο θα δικαιολογούσε μια μεταβολή του παραγωγικού υποδείγματος, καθώς οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατέλαβαν τις περισσότερες νέες θέσεις απασχόλησης. Επιπλέον, οι ώρες απασχόλησης εμφανίζονται υψηλές στην ελληνική αγορά εργασίας, χωρίς να διαπιστώνεται απόκλιση από την τάση, ενώ φαίνεται ότι οι μισθωτοί, με την κλασική έννοια του όρου, δεν αποκλίνουν σημαντικά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο ωρών εργασίας. Οι κενές θέσεις εργασίας δείχνουν αποκλιμάκωση, άρα φαίνεται να ομαλοποιείται η εικόνα των ελλείψεων για εργαζόμενους, ακόμη και σε κλάδους με εντονότερα προβλήματα. Ειδικότερα στον τουρισμό η μείωση των κενών θέσεων συνοδεύεται με μικρή μείωση των απασχολούμενων τον τελευταίο χρόνο. Όλα αυτά με βάση τα επίσημα στοιχεία της Eurostat. Τέλος, αναφορικά με τις θεσμικές παρεμβάσεις και το νέο εργασιακό νομοσχέδιο, που μόλις ολοκληρώθηκε το στάδιο της δημόσιας διαβούλευσής του, αποτελούν συνεχές πεδίο αντιπαράθεσης και είναι σκόπιμο να συνεχιστεί ουσιαστικά ο διάλογος με τους κοινωνικούς φορείς.

3.1.2. Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Απασχόληση

Το δεύτερο τρίμηνο του 2025 ο αριθμός των απασχολούμενων άνω των 15 ετών ξεπέρασε τα 4,386 εκατ. άτομα (4,250 εκατ. άτομα ηλικίας 15-64 ετών), σημειώνοντας αύξηση τόσο σε τριμηνιαία (170 χιλ. ή 4%) όσο και σε ετήσια βάση (59 χιλ. ή 1,4%). Οι μεγαλύτερες αυξήσεις σε ετήσια βάση καταγράφηκαν στις ομάδες 20-24 ετών (9,4%), 15-19 ετών (6,8%) και 65+ (5,6%). Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η ομάδα 20-24 ετών κατέλαβε 18,2 χιλ. νέες θέσεις εργασίας το τελευταίο έτος. Αντίθετα, σημαντική συρρίκνωση σημειώθηκε στην ομάδα 25-29 ετών, όπου χάθηκαν περίπου 20 χιλ. θέσεις απασχόλησης (-5%). Αναλογικά μεγαλύτερη ήταν η ετήσια αύξηση των γυναικών απασχολούμενων (2,4%) έναντι των ανδρών (0,3%), ενώ φαίνεται ότι οι απώλειες στην ομάδα 25-29 ετών προήλθαν από τους άνδρες (-8,5%). Το μεγαλύτερο μερίδιο των απασχολούμενων συνεχίζουν να είναι άνδρες (περίπου 2,5 εκατ. έναντι 1,9 εκατ. γυναίκες απασχολούμενες).

Ως αποτέλεσμα των μεταβολών στους απασχολούμενους, το δεύτερο τρίμηνο του 2025 το ποσοστό απασχόλησης ξεπέρασε το 48,7%, το δεύτερο μεγαλύτερο που έχει καταγραφεί από το 2007. Το αντίστοιχο ποσοστό στην ομάδα 15-64 ετών ήταν 65,3%, επίσης το μεγαλύτερο διαχρονικά. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι ο μέσος όρος της ΕΕ27 ήταν 54,9% για τα άτομα 15+ (71,2% για την ομάδα 15-64), ενώ υπάρχουν και χώρες με σημαντικά υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης, όπως η Κύπρος και η Εσθονία. Αυτό σημαίνει ότι, παρά τη βελτίωση του ποσοστού απασχόλησης, υπάρχουν ακόμη περιθώρια περαιτέρω αύξησής του. Αξιόλογες διαφορές, εντός της χώρας, διαπιστώνονται μεταξύ των φύλων: το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών έφτασε το 56,7% (73,2% στους άνδρες 15-64), αλλά υπολείπεται του μέγιστου, ενώ των γυναικών, παρότι απασχολούνται λιγότερο συχνά από τους άνδρες, έχει αγγίξει πρωτόγνωρα επίπεδα, με 41,3% για άνω των 15 ετών και 57,4% στην ηλικιακή ομάδα 15-64. Αν χρησιμοποιήσει κανείς τον διευρυμένο ορισμό για

τους νέους, περιλαμβάνοντας τα άτομα ηλικίας 25-29 ετών στην ομάδα, διαπιστώνεται ότι το ποσοστό απασχόλησης (37,1%) είναι σημαντικά μικρότερο εκείνου των ατόμων 30+ (51,3%). Η πιο προφανής εξήγηση είναι οι σπουδές, που απορροφούν σχεδόν αποκλειστικά πολύ μεγάλο μερίδιο των νέων, τουλάχιστον ως την ηλικία των 24 ετών και οι στρατιωτικές υποχρεώσεις των ανδρών. Έτσι άλλωστε ερμηνεύεται και το εξαιρετικά χαμηλό μερίδιο των νέων 15-24 ετών που απασχολούνται, περίπου ένας στους πέντε.

Τέλος, το ποσοστό απασχόλησης των αλλοδαπών είναι παραδοσιακά πολύ υψηλότερο από εκείνο των γηγενών και το 2025 ανήλθε στο 67,7% συνολικά έναντι 48,3% των γηγενών. Αυτή η διαφορά οφείλεται κυρίως στους άνδρες (αλλοδαποί: 85,9%, γηγενείς: 56%), και λιγότερο στις γυναίκες (αλλοδαπές: 51,3%, γηγενείς: 41%). Σημειώνεται ότι το ποσοστό απασχόλησης των αλλοδαπών αυξήθηκε εν μέσω σημαντικής μείωσης τόσο των αλλοδαπών απασχολούμενων (7,4%) όσο και ειδικά του πληθυσμού τους, η οποία ξεπέρασε σε ετήσια βάση το 25%. Ενδεχομένως, οι αλλοδαποί που δεν βρίσκουν ικανοποιητική θέση εργασίας στη χώρα είναι πιο εύκολο να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες, μειώνοντας την ανεργία και τον πληθυσμό και αυξάνοντας το ποσοστό απασχόλησης.

Απασχόληση: κλάδος οικονομικής δραστηριότητας

Η σύνθεση της απασχόλησης είναι σημαντική, διότι δείχνει ποιοι κλάδοι είναι εκείνοι που δημιουργούν νέες θέσεις απασχόλησης, αλλά και ποιοι είναι εκείνοι που ενδεχομένως πρέπει να στηριχθούν με στοχευμένες παρεμβάσεις. Μελετώντας την εξέλιξη των απασχολούμενων τον τελευταίο χρόνο, προκύπτει ότι ο πρωτογενής τομέας μετρά αξιόλογες απώλειες (περίπου 65 χιλ.). Αν και η μείωση της απασχόλησης σε έναν τομέα μπορεί να σχετίζεται με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας όταν το προϊόν είναι σταθερό, σε αυτή την περίπτωση δεν φαίνεται να ισχύει κάτι τέτοιο, διότι η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του πρωτογενή τομέα δεν ξεπερνά το 4% του ΑΕΠ διαχρονικά, άρα είναι περίπου σταθερή. Αντίθετα, θετικές είναι οι εξελίξεις στους άλλους δύο τομείς, με σημαντική ωστόσο απόκλιση. Ειδικότερα, ο τριτογενής τομέας δημιούργησε τρεις φορές περισσότερες θέσεις απασχόλησης από τον δευτερογενή σε ετήσια βάση (περίπου 90 χιλ. έναντι 30 χιλ.). Ωστόσο, επειδή ο τριτογενής τομέας είναι πολλαπλάσιος σε μέγεθος από τον δευτερογενή (4,5 φορές) και ο μεγαλύτερος εργοδότης στην ελληνική οικονομία, η ποσοστιαία αύξηση είναι υψηλότερη στον δευτερογενή (4,5% έναντι 2,9%).

Ο δευτερογενής τομέας αποτελείται από πέντε επιμέρους κλάδους. Από αυτούς, τρεις κλάδοι καταγράφουν μείωση στους απασχολούμενους το τελευταίο έτος. Πρόκειται για τους κλάδους *Ορυχεία και Λατομεία, Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, και Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης* με απώλειες 2,3 χιλ., 6,5 χιλ. και 7,3 χιλ. θέσεις εργασίας, αντίστοιχα. Αναλογικά, οι απώλειες πλησίασαν το 24,7% στον πρώτο κλάδο, το 13,5% στον δεύτερο και το 17,5% στον τρίτο κλάδο, αντίστοιχα. Αντίθετα, αυξήσεις καταγράφηκαν στους κλάδους *Μεταποίηση και Κατασκευές*, οι οποίες έφτασαν τις 21,6 χιλ. και 25 χιλ. νέες θέσεις απασχόλησης, αντίστοιχα. Αναλογικά, η μεγαλύτερη αύξηση απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα καταγράφηκε στον κλάδο των *Κατασκευών*, καθώς ξεπέρασε το 14% (έναντι περίπου 5% στη *Μεταποίηση*). Σε όρους απασχόλησης η αύξηση στους δύο αυτούς κλάδους υπερκάλυψε τις απώλειες στους άλλους τρεις, οπότε, τον τελευταίο χρόνο, το συνολικό ισοζύγιο του δευτερογενή τομέα ήταν θετικό.

Αντίστοιχα, ο τριτογενής τομέας αποτελείται από δεκαπέντε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Δέκα από αυτούς είχαν περισσότερους απασχολούμενους το 2025 έναντι του 2024 και πέντε κλάδοι λιγότερους απασχολούμενους. Μεταξύ των πρώτων συγκαταλέγεται ο κλάδος του *Χονδρικού και λιανικού εμπορίου, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών*, που διαχρονικά είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης της ελληνικής οικονομίας, ο οποίος μάλιστα ενισχύθηκε περαιτέρω τον τελευταίο χρόνο δημιουργώντας τις περισσότερες νέες θέσεις απασχόλησης, σχεδόν 54 χιλ. Ως συνέπεια, το ειδικό του βάρος αυξήθηκε περαιτέρω, οπότε το δεύτερο τρίμηνο του 2025 το 17,3% των απασχολούμενων εργαζόταν εκεί έναντι 16,3% της αντίστοιχης περιόδου το 2024. Σχεδόν 23 χιλ. νέες θέσεις προσέφερε ο κλάδος *Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες*, άλλοι 20 χιλ. νέοι απασχολούμενοι καταγράφηκαν στον κλάδο της *Εκπαίδευσης*, όσοι περίπου και στον κλάδο *Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία*, ενώ άλλες 16 χιλ. περίπου προήλθαν από τον κλάδο *Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες*.

Σε αντιδιαστολή, ο δεύτερος μεγαλύτερος κλάδος απασχόλησης στον τριτογενή τομέα, οι *Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης*, δηλαδή ο τουρισμός, εμφάνισε μείωση των απασχολούμενων σε ετήσια βάση κατά 1,1% ή 4,8 χιλ. άτομα. Οι περισσότερες απώλειες όμως σε ετήσια βάση προήλθαν από τους κλάδους *Δραστηριότητες ανθρωπίνης υγείας και κοινωνικής μέριμνας και Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, με απώλειες που πλησίασαν τις 28 χιλ. και 15 χιλ. θέσεις,*

αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι οι τελευταίοι κλάδοι λειτουργούν κατά κανόνα στο πλαίσιο του δημόσιου τομέα. Έκπληξη προκαλεί η αύξηση που καταγράφηκε στον κλάδο *Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία*, καθώς οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 39%, αλλά και στις *Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες* με αύξηση που πλησίασε το 17%.

Απασχόληση: μονοψήφιο επάγγελμα

Η επαγγελματική σύνθεση της απασχόλησης κατά μονοψήφιο επάγγελμα είναι εξίσου ενδιαφέρουσα με τον κλάδο, διότι δίνει μια πιο ειδική εικόνα της ζήτησης εργασίας². Παρέχει πληροφορίες για το είδος των επαγγελματιών που ζητά η αγορά, άρα και το είδος των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται και ενδεχομένως επηρεάζει αποφάσεις (επανεκπαίδευσης και κατάρτισης). Όπως είδαμε παραπάνω, τον τελευταίο χρόνο η αύξηση των απασχολούμενων έφτασε τις 59 χιλ. άτομα. Οι περισσότερες νέες θέσεις απασχόλησης, σχεδόν 49 χιλ., αφορούσαν *Ανειδίκευτους εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες*, ενώ σημαντική ζήτηση (σχεδόν 30 χιλ.) καταγράφηκε και για *Υπαλλήλους γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα*. Η τρίτη μεγαλύτερη αύξηση εντοπίστηκε στους *Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων* (περίπου 21 χιλ.). Το συμπέρασμα που μπορεί να εξαγάγει κανείς από αυτό είναι ότι οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν τον τελευταίο χρόνο είναι χαμηλής εξειδίκευσης. Υψηλής εξειδίκευσης μπορούν ενδεχομένως να χαρακτηριστούν οι 20 χιλ. περίπου νέοι απασχολούμενοι στην κατηγορία *Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα*. Σε αντιδιαστολή, μεγάλη μείωση σημειώθηκε μεταξύ των *Ειδικευμένων γεωργών, κτηνοτρόφων, δασοκόμων και αλιέων* (περίπου 64 χιλ.), η οποία συμβαδίζει με τη μείωση που καταγράφηκε στην απασχόληση στον πρωτογενή τομέα. Όμως και πάλι, το γεγονός ότι πρόκειται για ειδικευμένους εργαζόμενους είναι προβληματικό, εξαιτίας και της γενικότερης συρρίκνωσης που καταγράφεται στον τομέα.

Απασχόληση: εκπαίδευση

Η σύνθεση των απασχολούμενων και οι διαχρονικές μεταβολές τους ως προς τον κλάδο και το επάγγελ-

μα μοιραία δημιουργεί διαφορετικής έντασης ζήτηση για άτομα με διαφορετικά τυπικά προσόντα, όπως είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο. Διαχρονικά, οι περισσότεροι απασχολούμενοι είναι απόφοιτοι ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλαδή λυκείου, και η δεύτερη κατηγορία είναι οι πτυχιούχοι ανώτατων σχολών. Αυτό δεν αλλάζει το 2025. Σε ετήσια βάση, ο αριθμός των απασχολούμενων με πτυχίο ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης μειώθηκε σχεδόν 5%, κάτι που ισοδυναμεί με περίπου 43 χιλ. χαμένες θέσεις εργασίας. Συχνά αυτή η κατηγορία χαρακτηρίζεται ως μεσαία στελέχη στον δημόσιο διάλογο. Μείωση κατά περίπου 2,2 χιλ. θέσεις εμφάνισε και η ομάδα απόφοιτοι δημοτικού ή με λιγότερη εκπαίδευση, η οποία όμως αντιστοιχεί σε μείωση 0,7%. Σε αντιδιαστολή, οι περισσότερες νέες θέσεις εργασίας καταλήφθηκαν από αποφοίτους λυκείου (σχεδόν 73 χιλ.), ενώ σημαντική αύξηση, τουλάχιστον αναλογικά (5,4%), εμφάνισαν και οι απασχολούμενοι απόφοιτοι γυμνασίου, οι οποίοι αυξήθηκαν κατά 18,1 χιλ. Η σχετική στασιμότητα των πτυχιούχων πανεπιστημίου (0,3%) ισοδυναμεί με μικρή αύξηση κατά 2,4 χιλ. νέους απασχολούμενους. Αντίθετα, οι περισσότερο εκπαιδευμένοι κάτοχοι διδακτορικού ή/και μεταπτυχιακού τίτλου αυξήθηκαν κατά σχεδόν 11 χιλ. σε ετήσια βάση (ή 3,1%), επιτρέποντας κάποια ψήγματα αισιοδοξίας.

Απασχόληση: ώρες απασχόλησης

Όταν οι ώρες απασχόλησης αυξάνονται λιγότερο σε σχέση με την αύξηση των απασχολούμενων, τότε οι απασχολούμενοι που προστίθενται πρέπει να εργάζονται λιγότερες ώρες από τους ήδη απασχολούμενους, κυρίως σε θέσεις μερικής απασχόλησης. Η Eurostat διακρίνει ανάμεσα σε συνηθισμένες και πραγματικές ώρες απασχόλησης την εβδομάδα. Συνήθως, οι πραγματικές ώρες είναι λιγότερες από τις συνηθισμένες, αν και η διαφορά δεν είναι σταθερή, καθώς σχετίζεται και με το τρίμηνο που γίνεται η καταγραφή λόγω εποχικών διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας. Όταν, λοιπόν, η οικονομική δραστηριότητα αυξάνεται, οι πραγματικές εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης αναμένεται να υπερβαίνουν τις συνηθείς.

Αν εξετάσει κανείς την εξέλιξη των εβδομαδιαίων ωρών απασχόλησης στην Ελλάδα, προκύπτει ότι αυ-

1. Η αύξηση στον κλάδο Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων έφτασε το 170%, όμως πρόκειται για τον μικρότερο κλάδο σε όρους απασχόλησης, μόλις 0,1% του συνόλου των απασχολούμενων το 2025, οπότε πρέπει να είναι κανείς προσεκτικός στην ερμηνεία του αποτελέσματος, διότι τα δεδομένα αυτά προέρχονται από δειγματοληπτική έρευνα.

2. Σημειώνεται ότι η ζήτηση δεν ταυτίζεται με την απασχόληση όταν υπάρχουν πολλές κενές θέσεις. Όπως είδαμε παραπάνω, κάτι τέτοιο δεν ισχύει για την ελληνική οικονομία συνολικά, αλλά σε κάποιους κλάδους η αναντιστοιχία μεταξύ ζήτησης και απασχόλησης μπορεί να είναι ουσιαστική.

τές είναι σχετικά σταθερές, εκτός από την εποχική διακύμανση που εντοπίζεται. Οι συνήθειες ώρες απασχόλησης είναι πρακτικά σταθερές τα τελευταία δύο έτη και το δεύτερο τρίμηνο του 2025 ανέρχονται στις 41 ώρες ανά εβδομάδα για το σύνολο των απασχολούμενων και στις 39 για τους μισθωτούς. Οι πραγματικές ώρες απασχόλησης εμφανίζουν οριακή απόκλιση, της τάξης του 0,2 (δηλαδή 12 λεπτά την εβδομάδα), με μια πρόσκαιρη αύξηση το 2024. Έτσι, το δεύτερο τρίμηνο του 2025 οι πραγματικές ώρες απασχόλησης για το σύνολο των απασχολούμενων ήταν σχεδόν 40, ενώ για τους μισθωτούς περίπου 38 την εβδομάδα.

Εξετάζοντας την απασχόληση πέρα από το σύννηθες ωράριο με τη βοήθεια δεδομένων από την Eurostat (ως το 2024), προκύπτει ότι στην Ελλάδα αυτοί που εργάζονται άνω των 49 ωρών την εβδομάδα είναι κυρίως οι επαγγελματίες με απασχολούμενους σε ποσοστό 43,9%. Ακολουθούν οι επαγγελματίες χωρίς απασχολούμενους σε ποσοστό 33,5%, ενώ για τους μισθωτούς είναι λιγότερο συχνό φαινόμενο, καθώς μόλις 3,2% δηλώνουν ότι εργάζονται υπερωριακά. Η μεγαλύτερη απόκλιση σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ27 εντοπίζεται στους επαγγελματίες χωρίς απασχολούμενους, καθώς πλησιάζει τις 12 εκατοστιαίες μονάδες. Ακόμη και αν κοιτάξει κανείς πιο πίσω, δηλαδή είτε πριν, είτε κατά τη διάρκεια της κρίσης, αυτό που συναντά είναι τα υψηλότερα ποσοστά επαγγελματιών που δουλεύουν περισσότερες ώρες. Το σημείο καμπής φαίνεται ότι είναι το 2016, όταν το μερίδιο αυτών που εργάζονται πάνω από 49 ώρες την εβδομάδα ξεπέρασε το 19%, και έκτοτε μειώνεται.

Στον Πίνακα 3.1.1 παρουσιάζονται οι αποκλίσεις της Ελλάδας από τον μέσο όρο της ΕΕ27 για τις συνήθειες και τις πραγματικές ώρες εβδομαδιαίας απασχόλησης για όλους τους απασχολούμενους και μόνο τους μισθωτούς την περίοδο 2023-2025. Το θετικό πρόσημο σημαίνει ότι οι ώρες απασχόλησης είναι περισσότερες στην Ελλάδα. Όπως προκύπτει από τον πίνακα από το πρώτο τρίμηνο του 2023 ως και το δεύτερο τρίμηνο του 2025, οι Έλληνες εργάζονται περισσότερο από τον μέσο Ευρωπαίο. Οι διαφορές είναι μικρότερες για τους μισθωτούς και στις δύο κατηγορίες ωρών απασχόλησης. Αυτό σημαίνει ότι η διαφορά είναι μεγαλύτερη μεταξύ των άλλων κατηγοριών απασχολούμενων, όπως είναι οι επαγγελματίες με ή χωρίς προσωπικό. Υπενθυμίζεται, όμως, ότι στη χώρα μας υπάρχουν και οι «οιονεί» ελεύθεροι επαγγελματίες, τα γνωστά «μπλοκάκια». Επομένως, οι περισσότερες ώρες εργασίας σε κάποιο βαθμό αφορούν και αυτή την ενδιάμεση κατηγορία εργαζομένων.

Συνοπτικά, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι οι Έλληνες εργάζονται περισσότερο από τον μέσο Ευρωπαίο, όμως η κατάσταση αυτή δεν είναι καινούργια και αφορά κυρίως τους μη μισθωτούς, τουλάχιστον με την τυπική έννοια. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές όταν εξετάσει κανείς το ποσοστό αυτών που εργάζονται πάνω από 49 ώρες την εβδομάδα. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η αύξηση των δηλωμένων υπερωριών στους κλάδους που εφαρμόζουν ήδη την ψηφιακή κάρτα. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι, τους πρώτους επτά μήνες του 2025, δηλώθηκαν 3,5 εκατ. υπερωρίες, δηλαδή 1,5 εκατ. περισσότερες σε σύγκριση με το 2024³. Ο τουρισμός είναι ο κλάδος που πρωτοστατεί (728%)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Αποκλίσεις ωρών απασχόλησης μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ27

	2023α	2023β	2023γ	2023δ	2024α	2024β	2024γ	2024δ	2025α	2025β
<i>Συνήθειες ώρες απασχόλησης</i>										
Απασχολούμενοι	3,5	3,9	4,0	3,6	3,6	4,0	4,2	4,0	3,7	4,0
Μισθωτοί	2,3	2,6	2,9	2,6	2,2	2,7	2,9	2,7	2,5	2,8
<i>Πραγματικές ώρες απασχόλησης</i>										
Απασχολούμενοι	3,0	4,2	4,2	4,0	3,0	4,5	4,9	3,8	2,5	4,7
Μισθωτοί	2,1	3,2	3,3	3,2	1,8	3,5	3,7	2,7	1,3	3,7

Πηγή: Eurostat.

3. Βλ. <https://ypergasias.gov.gr/ergani-pano-apo-35-ekatommyria-katagegrammenes-yperories-sto-7mino-tou-2025/>.

και ακολουθεί η εστίαση (301%), ενώ και στο λιανεμπόριο η αύξηση είναι σημαντική (105%), όπως και στη βιομηχανία (65%). Οι μεγάλες αυτές αυξήσεις αποκαλύπτουν είτε την έκταση της υποδηλωμένης εργασίας στη χώρα τα προηγούμενα έτη είτε ραγδαία αύξηση της ζήτησης για εργασία. Το δεύτερο μάλλον πιο δύσκολα μπορεί κανείς να το ισχυριστεί, καθώς οι δειγματοληπτικές έρευνες είναι ανώνυμες και, άρα, το κίνητρο αναληθών απαντήσεων περιορισμένο. Ωστόσο, ξεκάθαρη απάντηση θα υπάρχει όταν δημοσιευτούν τα δεδομένα της Eurostat για την υπερωριακή απασχόληση το 2025.

Ανεργία

Το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε για ακόμη ένα τρίμηνο και διαμορφώθηκε στο 8,6% (8,7%) για τα άτομα άνω των 15 ετών (15-64). Σε ετήσια βάση η μείωση έφτασε τις 1,2 εκατοστιαίες μονάδες, ενώ σε τριμηνιαία βάση, οπότε η εποχικότητα έχει ισχυρή επίδραση, η μείωση έφτασε τις 1,8 εκατοστιαίες μονάδες. Οι μεταβολές είναι όμοιες για τα άτομα ηλικίας 15+ και την ομάδα 15-64. Το ποσοστό ανεργίας, ωστόσο, συνεχίζει να είναι 1,3 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το δεύτερο τρίμηνο του 2008. Ο αριθμός των ανέργων επίσης μειώθηκε σε ετήσια και τριμηνιαία βάση, φτάνοντας τις 411,7 χιλ. συνολικά (15+). Παρ' όλα αυτά, οι άνεργοι συνεχίζουν να είναι περισσότεροι από το δεύτερο τρίμηνο του 2008 κατά περίπου 45 χιλ. άτομα. Οι περισσότεροι άνεργοι είναι γυναίκες, επομένως δεν προκαλεί έκπληξη ότι το ποσοστό ανεργίας των γυναικών συνεχίζει να είναι υψηλότερο από εκείνο των ανδρών (10,3% έναντι 7,2% στα άτομα 15+).

Αντίστοιχα, χειρότερες προοπτικές απασχόλησης εμφανίζουν οι νέοι 15-24 ετών (και 15-29) έναντι των γηραιότερων, όμως το θετικό στοιχείο είναι ότι οι διαφορές περιορίζονται όσο απομακρυνόμαστε από τα χρόνια της κρίσης. Έτσι, το δεύτερο τρίμηνο του 2025 το ποσοστό ανεργίας ήταν 18,2% (15,3%) για τους νέους 15-24 (15-29) έναντι 8% (7,4%) για τα άτομα 25+ (30+). Ένα ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι οι αλλοδαποί έπαψαν να εμφανίζουν υψηλότερη ανεργία από τους γηγενείς (7,2% έναντι 8,6%), καθώς το ποσοστό ανεργίας τους εμφανίζει εντυπωσιακή μείωση, ειδικά στην περίπτωση των αλλοδαπών ανδρών, τόσο μεγάλη που είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί το 2025 η ανεργία κάτω από το επίπεδο ανεργίας των γηγενών. Μάλιστα, το δεύτερο τρίμηνο του 2025 το ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών ανδρών έφτασε το 2,8%. Εντυπωσιακή είναι και η σύγκλιση του ποσοστού ανεργίας στις γυναίκες, με τις αλλοδαπές να αντιμετωπίζουν περίπου 3 εκατοστιαίες μονάδες υψη-

λότερη ανεργία από τις γηγενείς (13,2% έναντι 10,2%) το δεύτερο τρίμηνο του 2025.

3.1.3. Μισθωτή απασχόληση

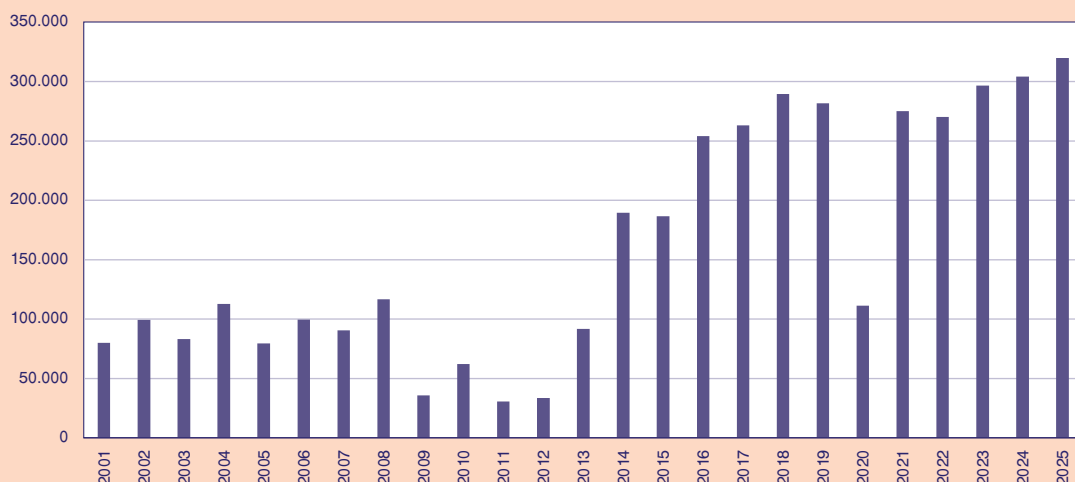
Σύμφωνα με το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ, το πρώτο επτάμηνο του έτους δημιουργήθηκαν 319.593 καθαρές νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης, καθώς οι προσλήψεις ξεπέρασαν τις αποχωρήσεις τους περισσότερους μήνες (θετικά μηνιαία ισοζύγια). Συγκριτικά η επίδοση αυτή είναι η καλύτερη από το 2001 (βλ. Διάγραμμα 3.1.1), ενώ από το 2014 και έπειτα η πορεία είναι έντονα ανοδική, με εξαίρεση την περίοδο του κορωνοϊού το 2020. Η μελέτη της εξέλιξης των ροών μισθωτής απασχόλησης κατά μήνα δείχνει ότι τα οφέλη προήλθαν από τις μικρότερες απώλειες θέσεων μισθωτής απασχόλησης τους μήνες που κατά κανόνα σημειώνονται τέτοιες, δηλαδή τον Ιανουάριο και τον Ιούλιο. Το 2025 η αγορά κατάφερε να έχει μικρότερο αρνητικό ισοζύγιο τους μήνες αυτούς, αντισταθμίζοντας την υστέρηση στα θετικά ισοζύγια που καταγράφηκαν τους υπόλοιπους μήνες.

Πάνω από το 56% των προσλήψεων αφορούσαν θέσεις πλήρους απασχόλησης. Συνολικά οι προσλήψεις ξεπέρασαν τα δύο εκατομμύρια τους πρώτους επτά μήνες του έτους και από αυτές τα 1,16 εκατ. ήταν πλήρους απασχόλησης. Σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2024, οι συνολικές προσλήψεις αυξήθηκαν το 2025 κατά 2% (+39,8 χιλ.) στο επτάμηνο, ενώ οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης κατά 5,2% (+57,3 χιλ.). Μικρή αύξηση καταγράφηκε και στις θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης κατά 2,5 χιλ. περίπου. Σε αντιδιαστολή, μειώθηκαν οι προσλήψεις μερικής απασχόλησης κατά 20 χιλ., περιοριζόμενες στις 726,5 χιλ. Με βάση το σύνολο των προσλήψεων και τη σύνθεσή τους, η μισθωτή απασχόληση συνέχισε την ανοδική της πορεία το πρώτο επτάμηνο του έτους.

Οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτες μορφές ήταν περισσότερες φέτος σε σύγκριση με το 2024, καθώς έφτασαν τις 27 χιλ. έναντι 24,6 χιλ. πέρσι την ίδια περίοδο. Ωστόσο, ως ποσοστό επί του συνόλου οι διαφορές είναι περιορισμένες. Σχεδόν τα τρία τέταρτα των μετατροπών αφορούσαν τα δύο τελευταία χρόνια τη μετατροπή συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης. Οι υπόλοιπες ήταν κυρίως μετατροπές σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης με τη σύμφωνη γνώμη των απασχολουμένων και μόνο ένα μικρό μέρος (1,4% το 2025) αφορούσε μετατροπές σε εκ περιτροπής απασχόληση χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των απασχολουμένων. Η συρρίκνωση αυτής της κατηγορίας είναι θετική. Όμως, διαταράσσεται από την αύξηση του αριθμού όλων των μετατροπών. Ει-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1

Ισοζύγιο προσλήψεων-αποχωρήσεων (σε χιλ.), Ιανουάριος-Ιούλιος

Πηγή: Εκθέσεις πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

δικά αν λάβει κανείς υπόψη ότι, μετά τη μείωση του 2023 έναντι του 2022 κατά περίπου 3,7 χιλ., καταγράφονται δύο διαδοχικές και επιταχυνόμενες αυξήσεις των μετατροπών σε ετήσια βάση: +6,4% (την περίοδο 2023-2024) και +9,8% (την περίοδο 2024-2025).

Όσον αφορά την κατά φύλο σύνθεση των νέων θέσεων εργασίας, εμφανίζεται αξιοσημείωτη σταθερότητα. Οι περισσότερες προσλήψεις αφορούν άνδρες, οπότε το μερίδιο των γυναικών κυμαίνεται μεταξύ 38% και 40% από το 2021 ως σήμερα. Αυτό σημαίνει ότι έξι στις δέκα νέες θέσεις απασχόλησης καταλαμβάνονται από άνδρες. Αναφορικά με την ηλικιακή σύνθεση, καταγράφεται μια σχετική σταθερότητα. Η πλειονότητα των καθαρών νέων θέσεων απασχόλησης αφορά νέους ηλικίας 15-24 ετών, περίπου εννέα στις είκοσι, ενώ λίγο περισσότερες από μία στις τέσσερις αφορούν την ομάδα 45-64 ετών. Η διαχρονική σταθερότητα των μεριδίων σημαίνει ότι οι προτιμήσεις της αγοράς παραμένουν σχετικά σταθερές. Για τα άτομα άνω των 64 ετών, όπου θεωρητικά συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός συνταξιούχων, φαίνεται ότι η αύξηση του 2024 ήταν πρόσκαιρη, καθώς την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουλίου 2025 το μερίδιο των καθαρών νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης που καταλήφθηκαν από αυτή την ομάδα μειώθηκε σε 1,4% ή 4,5 χιλ. νέες θέσεις (από 2% ή 6 χιλ. το 2024).

Ωστόσο, το ποσοστό αυτό παραμένει υπερδιπλάσιο του 2023 (0,6% ή 1,7 χιλ.).

3.1.4. Κενές θέσεις εργασίας

Οι ελλείψεις προσωπικού στην αγορά εργασίας σε διάφορους κλάδους εντείνονται όσο μειώνεται η ανεργία και ο αριθμός των υποψήφιων προς απασχόληση περιορίζεται. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, διαχρονικά η ελληνική αγορά εργασίας δεν είχε πρόβλημα κενών θέσεων. Το πρόβλημα άρχισε να γίνεται έντονο, τουλάχιστον με βάση τα επίσημα δεδομένα της ΕΛΣΤΑΤ⁴, το 2023, οπότε οι κενές θέσεις υπερδιπλασιάστηκαν σε ετήσια βάση. Έτσι, ενώ το πρώτο τρίμηνο του 2022 υπήρχαν περίπου 16,6 χιλ. κενές θέσεις, το πρώτο τρίμηνο του 2023 ο αριθμός αυτός ξεπέρασε τις 32,8 χιλ., ενώ το αντίστοιχο τρίμηνο του 2024 οι κενές θέσεις ήταν περισσότερες από 70,8 χιλ. Αυτή η εικόνα, όμως, φαίνεται να αντιστρέφεται το 2025, καθώς οι κενές θέσεις το πρώτο τρίμηνο μειώθηκαν σε περίπου 52 χιλ., μια μείωση της τάξης του 26,5%. Ακόμη και το δεύτερο τρίμηνο του 2025, οπότε εντείνεται η εποχικότητα με τον κλάδο του τουρισμού να ζητά σημαντικό αριθμό απασχολούμενων, οι κενές θέσεις έφτασαν τις 38,8 χιλ., περίπου 20 χιλ. λιγότερες σε σύγκριση

4. Βλ. <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO41/2025-Q2>.

με το 2024. Επομένως, παρά την έντονη συζήτηση, τουλάχιστον στο σύνολο της οικονομίας, οι κενές θέσεις φαίνεται να αποκλιμακώνονται μετά τη σημαντική άνοδο που καταγράφηκε το 2024. Αντίστοιχα συμπεράσματα προκύπτουν αν συγκρίνει κανείς το ποσοστό κενών θέσεων στην Ελλάδα με εκείνο σε ΕΕ27 και Ευρωζώνη. Με εξαίρεση τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2024, το ποσοστό κενών θέσεων είναι συστηματικά χαμηλότερο στη χώρα μας έναντι τόσο του μέσου όρου της ΕΕ27 όσο και εκείνου της Ευρωζώνης.

Με τη βοήθεια των δεδομένων για τις κενές θέσεις της Eurostat μπορεί κανείς να εντοπίσει τους κλάδους με τα μεγαλύτερα προβλήματα. Στη χώρα μας τα τελευταία πέντε έτη ξεχωρίζουν οι εξής κλάδοι: *Δραστηριότητες Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Υπηρεσιών Εστίασης* (τουρισμός) με 4% κενές θέσεις, έναντι 3,5% του μέσου όρου της ΕΕ27 και 1,5% του εθνικού μέσου όρου, *Παροχή Νερού, Επεξεργασία Λυμάτων, Διαχείριση Απόβλητων και Δραστηριότητες Εξυγίανσης* με 3,6%, έναντι 1,6% του μέσου όρου της ΕΕ27, *Κατασκευές* με 3,5%, στο ίδιο επίπεδο με την ΕΕ27, και *Τέχνες, Διασκέδαση και Ψυχαγωγία* με 3,4%. Επομένως, συνεχίζει να υπάρχει ζήτημα σε συγκεκριμένους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, οι οποίοι, μάλιστα, απευθύνονται κατά κανόνα σε άτομα χαμηλού και μεσαίου επιπέδου δεξιοτήτων. Ακόμη και αυτοί οι κλάδοι, όμως, εμφανίζουν αποκλιμάκωση του φαινομένου τον τελευταίο χρόνο, τουλάχιστον μέχρι το πρώτο τρίμηνο του 2025, οπότε υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα. Για παράδειγμα, το ποσοστό κενών θέσεων στον τουρισμό το πρώτο τρίμηνο του 2025 υπολογίζεται σε 9%, υψηλό για τη χώρα και υπερτριπλάσιο του μέσου όρου της ΕΕ27, αλλά μειωμένο πάνω από 50% σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2024.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, δεν πρέπει κανείς να εφησυχάζει. Υπάρχουν πρωτοβουλίες προς πλήρωση των κενών θέσεων και περιορισμό του φαινομένου, όπως η πλατφόρμα Jobmatch της ΔΥΠΑ⁵ ή ο Μηχανισμός Διάγνωσης των Αναγκών της Αγοράς Εργασίας, αλλά και πρωτοβουλίες όπως το Skills4Jobs⁶ του ΣΕΒ ή τα προγράμματα κατάρτισης της ΓΣΕΕ⁷. Επιπλέον, υπάρχει δυνατότητα μετάκλησης εργαζομένων από το εξωτερικό για εποχικές εργασίες⁸, π.χ. στον τουρισμό, τον αγροτικό τομέα και τις κατασκευές, εφόσον ο εγχώριος πληθυσμός δεν επαρκεί, δεν έχει

τις απαιτούμενες δεξιότητες ή δεν επιθυμεί να απασχοληθεί σε συγκεκριμένες εργασίες. Η πολιτεία πρέπει να προσέξει, ώστε η απασχόληση αλλοδαπών να γίνεται τηρώντας τους κανόνες της εργατικής νομοθεσίας, όπως και στους ντόπιους εργαζόμενους. Ειδικά σε κάποιους κλάδους, όμως, φαίνεται ότι το πρόβλημα παραμένει εντονότερο από το επιθυμητό. Επομένως, πέρα από τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην τόνωση της προσφοράς εργασίας, ίσως θα ήταν σκόπιμο να εξεταστούν και ζητήματα στην πλευρά της ζήτησης εργασίας, όπως είναι μεταξύ άλλων το ύψος των μισθών, οι συνθήκες εργασίας, οι όροι εργασίας και οι προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, στοιχεία που δεν είναι αποκομμένα από τη γενικότερη οικονομική πορεία και τις επενδύσεις.

3.1.5. Θεσμικές παρεμβάσεις

Από το τέλος Ιουνίου 2025 ξεκίνησε η πιλοτική εφαρμογή της ψηφιακής κάρτας εργασίας στο χονδρικό εμπόριο, την ενέργεια, τις χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες καθώς και στις διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες του τουρισμού. Τον Νοέμβριο αναμένεται να γίνει υποχρεωτική, οπότε αυτοί οι κλάδοι θα προστεθούν στους κλάδους του λιανικού εμπορίου και της βιομηχανίας, τις τράπεζες, τις ΔΕΚΟ και τις επιχειρήσεις τουρισμού και εστίασης, που ήδη εφαρμόζουν υποχρεωτικά την ψηφιακή κάρτα. Όπως ήδη αναφέρθηκε στην ενότητα για τις ώρες απασχόλησης, η εφαρμογή της ψηφιακής κάρτας εργασίας είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση των δηλωμένων ωρών υπερωριακής απασχόλησης, με συνέπεια τη μεγάλη αύξηση των εσόδων από ασφαλιστικές εισφορές.

Ενδεχομένως, η πιο προβλεπόμενη είδηση για την αγορά εργασίας αυτή την περίοδο είναι το εργασιακό νομοσχέδιο, το οποίο μέχρι τις 19 Σεπτεμβρίου βρισκόταν αναρτημένο για δημόσια διαβούλευση. Σύμφωνα με το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης⁹, το νομοσχέδιο στηρίζει τους εργαζόμενους στην καθημερινότητά τους και διευκολύνει τις επιχειρήσεις. Στις ευνοϊκές ρυθμίσεις για τους εργαζόμενους περιλαμβάνεται το πάγωμα του συντελεστή της εισφοράς αλληλεγγύης συνταξιούχων, όταν αυτοί δικαιούνται προσαύξηση της σύνταξής τους από την

5. Δες εδώ για πληροφορίες: <https://jobmatch.dypa.gov.gr/>.

6. Δες εδώ για πληροφορίες: <https://www.sev.org.gr/protonovulies-kampanies/skills4jobs/>.

7. Δες εδώ για πληροφορίες: <https://www.inegsee.gr/tag/katartisi-kinoniki-drasi/>.

8. Βλ. <https://ypergasias.gov.gr/ergasiakes-scheseis/atomikes-ergasiakes-sxeseis/ergasia-politon-triton-choron-stin-ellada/>.

9. Βλ. <https://ypergasias.gov.gr/i-aktinografia-tou-neou-ergasiakou-nomoschediou-tou-ypeka-se-16-1-erotapantiseis/>.

εργασία τους, το επίδομα κυοφορίας και λοχείας, το οποίο απαιτεί 200 ένσημα ανεξάρτητα από τον αριθμό των ταμείων που έχει ασφαλιστεί η εργαζόμενη και των εργοδοτών στους οποίους έχει απασχοληθεί. Επιπλέον, το επίδομα γονικής άδειας κατοχυρώνεται ως αφορολόγητο, ανεκχώρητο και ακατάσχετο, ενώ επεκτείνεται η χορήγηση του μεταγενέθλιου τμήματος της άδειας μητρότητας και σε ανάδοχες μητέρες.

Παράλληλα, οι επιχειρήσεις διευκολύνονται με διάφορες ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στο νομοσχέδιο. Κάποιες από αυτές τις ρυθμίσεις, για παράδειγμα, προβλέπουν ότι οι προσλήψεις, οι οικειοθελείς αποχωρήσεις και οι λύσεις συμβάσεων θα μπορούν να γίνονται πλέον ηλεκτρονικά, ακόμη και μέσω εφαρμογής στο κινητό (νέα ειδική εφαρμογή για εργοδότες), χωρίς φυσική παρουσία ή υποβολή εγγράφων. Στις προσλήψεις προστίθεται μια νέα κατηγορία, αυτή των συμβάσεων με διάρκεια ως 2 ημερολογιακές ημέρες για να καλυφθούν επείγουσες εργασιακές ανάγκες των επιχειρήσεων με νόμιμο τρόπο, αυξάνοντας την ευελιξία των επιχειρήσεων. Επιπλέον, απλοποιούνται οι υπάρχουσες διαδικασίες, καθώς καταργούνται ή συγχωνεύονται διάφορα έντυπα (έντυπο Ε3, Ε4, Ε11) και η καταγραφή στοιχείων προβλέπεται ότι θα γίνεται απευθείας στην πλατφόρμα myErgani. Αυτό συνεπάγεται μείωση της γραφειοκρατίας και του κόστους της σε όρους χρόνου και χρήματος. Μία ακόμη πρόβλεψη που αναμένεται να ανακουφίσει τις επιχειρήσεις είναι η προτεινόμενη απαλλαγή προσαυξήσεων σε ασφαλιστικές εισφορές για υπερεργασία, υπερωρία, νυχτερινή εργασία και αργίες.

Συγκεκριμένες ρυθμίσεις έχουν προκαλέσει τις αντιδράσεις των εργαζομένων¹⁰. Μία από αυτές είναι η θεσμοθέτηση της απασχόλησης έως 13 ώρες την ημέρα στον ίδιο εργοδότη (με υποχρέωση καταβολής

υπερωριακής αμοιβής), ενώ έως σήμερα η νομοθεσία το επέτρεπε μόνο για περισσότερους από έναν εργοδότες, χωρίς να καταργείται η υποχρεωτική 11ωρη ανάπαυση και με 40% προσαύξηση της αμοιβής. Η ρύθμιση αυτή περιορίζεται από το όριο των 150 ωρών ετήσιας υπερωριακής απασχόλησης (ή 37,5 ημέρες το έτος). Μια δεύτερη ρύθμιση προβλέπει ότι κάθε εργαζόμενος θα μπορεί να εργάζεται εφεξής σε 4ημερη βάση καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (10 ώρες την ημέρα για 4 ημέρες την εβδομάδα), κατόπιν συνεννόησης με τον εργοδότη, ενώ ως σήμερα η δυνατότητα αυτή ήταν διαθέσιμη για έως 6 μήνες τον χρόνο. Αλλαγές προβλέπονται και στην ετήσια άδεια αναψυχής, η οποία πλέον θα επιτρέπεται να λαμβάνεται τμηματικά σε 4 διαφορετικές περιόδους εντός του ίδιου έτους, ενώ πριν προβλέπονταν τουλάχιστον 2 εβδομάδες συνεχόμενη άδεια.

Ο διάλογος είναι πάντοτε η καλύτερη λύση σε περιόδους εντάσεων και το νέο εργασιακό νομοσχέδιο δεν ξεφεύγει από τον κανόνα. Η γεφύρωση των διαφορών είναι μονόδρομος για τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης. Σε αυτό το πλαίσιο, η ενίσχυση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων της Αρχής Επιθεώρησης Εργασίας, πεδίο που αγγίζει το νέο εργασιακό νομοσχέδιο, η εντατικοποίηση των ελέγχων και η πολιτική στήριξη των αποτελεσμάτων τους, αλλά και η επιτάχυνση των διαδικασιών επίλυσης διαφορών μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών, ενδεχομένως να μπορούσαν να αμβλύνουν τις όποιες αρνητικές επιπτώσεις αυτών των ρυθμίσεων στους εργαζόμενους. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να επιτραπεί η μετατροπή της αγοράς εργασίας σε πεδίο άσκησης μη επιθυμητών πρακτικών. Όσοι μισθωτοί το επιθυμούν πρέπει να έχουν δικαίωμα να εργαστούν παραπάνω τηρώντας την εργατική νομοθεσία, αλλά όσοι δεν το επιθυμούν πρέπει να προστατευτούν έναντι καταχρηστικών πρακτικών.

10. Βλ. <https://www.kepea.gr/24ori-apergia-tis-gsee-tetarti-1-oktovrioy-2025#>.

3.2. Έντονη μισθολογική ανισότητα μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών

Βλάσης Μισσός

Η χαρτογράφηση της μισθολογικής ανισότητας στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ27), εκφρασμένης σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (PPP)¹ και σε αποκλίσεις από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (100), αντανακλά ορισμένες σημαντικές όψεις του επιπέδου περιφερειακής ανάπτυξης. Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα αναδεικνύουν ένα σαφές μοτίβο διαχωρισμών κέντρου-περιφέρειας, δηλαδή οικονομιών που προπορεύονται και άλλων που υπολείπονται, τόσο στο επίπεδο παραγωγικής δυναμικής όσο και της κοινωνικής ευημερίας. Ειδικότερα, η οικονομική δραστηριότητα της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης συγκεντρώνει τις υψηλότερες αμοιβές των εργαζομένων, ενώ στην Ανατολική και Νότια Ευρώπη οι μισθοί παραμένουν σημαντικά χαμηλότερα από τον μέσο όρο και δεν ανταποκρίνονται στο ανερχόμενο κόστος διαβίωσης. Η διαχρονική ένταση των αποκλίσεων καταδεικνύει την παγίωση των ανισοτήτων και τη διαμόρφωση συνθηκών φτωχοποίησης για ένα μεγάλο τμήμα των ευρωπαϊκών περιφερειών.

Αναφορικά με την ανάγνωση των χαρτών (Διαγράμματα 3.2.1 και 3.2.2), τα παρουσιαζόμενα στοιχεία των μισθών αφορούν σε κλάδους της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας (Business sector, βλ. Stansbury & Summers, 2017), δηλαδή εκτός των κλάδων αγροτικής παραγωγής και δημόσιας διοίκησης². Όλα τα δεδομένα βασίζονται στους *Εθνικούς Λογαριασμούς* που δημοσιεύονται από την Eurostat. Για τον υπολογισμό του μέσου μισθού λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των ακαθάριστων αποδοχών³ και του αριθμού των μισθωτών, εκφρασμένο σε PPP. Παράλληλα, για τη σύγκριση μεταξύ των περιφερειών όλων των χωρών που ανήκουν στην ΕΕ27 σε PPP, για τις χώρες

Βουλγαρία, Δανία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σουηδία, και Τσεχία, έχει χρησιμοποιηθεί και η μέση συναλλαγματική ισοτιμία⁴ για τη μετατροπή των εθνικών τους νομισμάτων σε ευρώ.

Στα Διαγράμματα 3.2.1 και 3.2.2, η ανάλυση των μέσων μισθών στον επιχειρηματικό τομέα της ΕΕ27, για τα έτη 2009 και 2022 σε PPP, αποτυπώνει τις βαθιά ριζωμένες περιφερειακές ανισότητες αλλά και ορισμένες σημαντικές μεταβολές που συνέβησαν στη διάρκεια των ετών. Το 2009, ο χάρτης (Διάγραμμα 3.2.1) παρουσίαζε μια σαφή χωρική διαφοροποίηση μεταξύ του «κέντρου» της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης και της «περιφέρειας» στη Νότια και Ανατολική Ευρώπη. Σαφώς υψηλότεροι μισθοί καταγράφονταν σε περιφέρειες όπως το Λουξεμβούργο, η Ιλ-ντε-Φρανς (Παρίσι), οι Βρυξέλλες, η Ολλανδία και οι νοτιοδυτικές περιφέρειες της Γερμανίας, οι οποίες κινούνταν στο 180–210 του ευρωπαϊκού μέσου όρου (100). Αντίθετα, μεγάλο τμήμα της Ανατολικής Ευρώπης (Ρουμανία, Βουλγαρία, Βαλτικές χώρες) κινούνταν κάτω από το 60–90, ενώ ο ευρωπαϊκός Νότος (Ισπανία, Πορτογαλία, Νότια Ιταλία και Ελλάδα) υπολειπόταν του μέσου όρου, με λίγες εξαιρέσεις μητροπολιτικών κέντρων.

Το 2022, το χωρικό μοτίβο της μισθολογικής ανισότητας παραμένει, αλλά με ορισμένες σημαντικές μεταβολές. Το δυτικοευρωπαϊκό κέντρο εξακολουθεί να προηγείται, με το Λουξεμβούργο, τις Βρυξέλλες, το Παρίσι και τη Νότια Γερμανία να καταγράφουν μισθούς πάνω από το 160, ενώ περιοχές όπως η Βαυαρία και η Βάδη-Βυρτεμβέργη διατηρούν την πρωτοκαθεδρία τους. Παράλληλα, στη Σκανδιναβία παρατηρείται περαιτέρω ενίσχυση, με τη Στοκχόλμη και τις νοτιοδυτικές περιφέρειες της Σουηδίας να εντάσσονται στις υψηλότερες κατηγορίες.

Από την άλλη πλευρά, σημαντικές αλλαγές εντοπίζονται σε περιφέρειες της Ανατολικής Ευρώπης. Ενώ το 2009 κατέγραφαν μισθούς στο 60–90, όπως η Βαρσοβία, η Πράγα, η Μπρατισλάβα και η Βουδαπέστη, το 2022 έχουν μετακινηθεί στις κατηγορίες 100–130, ακολουθώντας την αναπτυξιακή τροχιά των οικονομιών τους. Η Τσεχία και η Σλοβακία, για παράδειγμα, δείχνουν μια σαφή άνοδο χάρη στη βιομηχανική τους

1. Για τον τρόπο ερμηνείας των PPP βλ. Μισσός (2024).

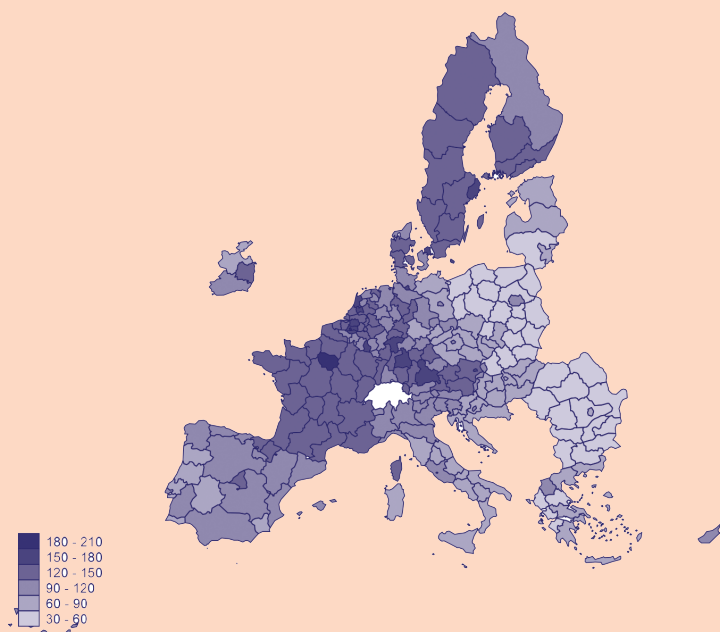
2. Αφαιρούνται οι κλάδοι Agriculture, forestry and fishing [A] και Public administration, defence, education, human health and social work activities [O–Q].

3. Compensation of employees by NUTS 2 region.

4. Βλ. Eurostat: Euro/ECU exchange rates - annual data [ert_bil_eur_a].

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1

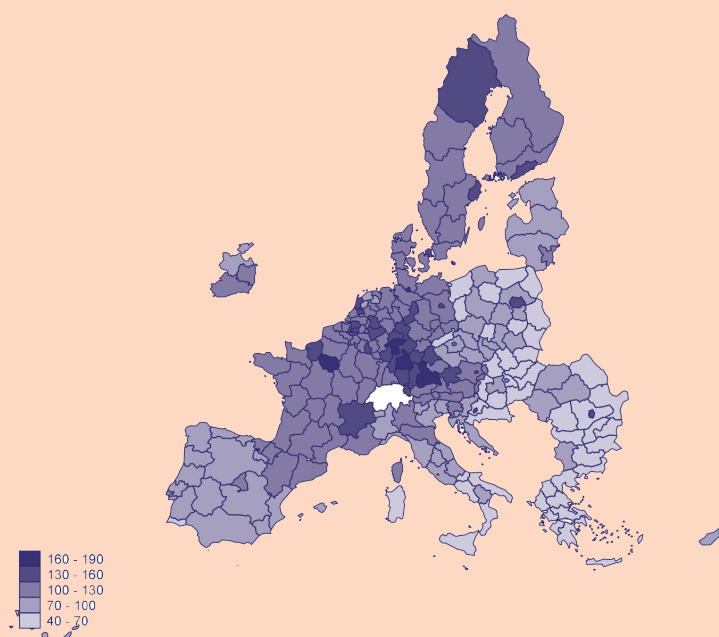
Μέσος μισθός σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (PPP), ως απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο (100) ανά περιφέρεια, 2009, ΕΕ27

Πηγή: Eurostat και επεξεργασία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2

Μέσος μισθός σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (PPP), ως απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο (100), ανά περιφέρεια, 2022, ΕΕ27

Πηγή: Eurostat και επεξεργασία.

ενσωμάτωση στις διεθνείς αλυσίδες αξίας της Κεντρικής Ευρώπης, ενώ η Πολωνία και η Ρουμανία παρουσιάζουν μερική βελτίωση, ιδίως στις πρωτεύουσες και στα μεγάλα αστικά τους κέντρα.

Στον ευρωπαϊκό Νότο, η εικόνα παραμένει σχετικά στατική. Η Ιταλία εξακολουθεί να εμφανίζει έντονο εσωτερικό διυισμό Βορρά–Νότου. Η Λομβαρδία, η Εμίλια-Ρομάνια και το Βένετο βρίσκονται κοντά στο 120–130, ενώ οι νότιες περιφέρειες κυμαίνονται κάτω από το 100. Στην Ισπανία, η Μαδρίτη και η Χώρα των Βάσκων βελτιώνονται, αλλά η Ανδαλουσία και άλλες νότιες περιοχές εξακολουθούν να υπολείπονται. Η Πορτογαλία επίσης παραμένει σχετικά χαμηλά, με τη Λισαβόνα να ξεχωρίζει ελαφρώς από τον εθνικό μέσο όρο. Συνολικά, η περίοδος 2009–2022 χαρακτηρίζεται από ήπια σύγκλιση της Ανατολικής Ευρώπης με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ενώ ο Νότος της ΕΕ27 παραμένει στάσιμος.

Όλα τα παραπάνω αποτυπώνουν ευρύτερες δομικές μεταβολές στο επίπεδο παραγωγικότητας, στην κλαδική σύνθεση των οικονομιών, στη δημιουργία νέων επαγγελματιών εντάσεως-γνώσης και στις χρησιμοποιούμενες δεξιότητες –κυρίως όσων σχετίζονται με

την τεχνολογία– του εργατικού δυναμικού. Οι περιφέρειες με υψηλή συγκέντρωση βιομηχανικής δραστηριότητας, τεχνολογίας, έρευνας και υπηρεσιών υψηλής ειδίκευσης εμφανίζουν σαφώς υψηλότερους μέσους μισθούς. Αντίθετα, οι περιοχές με εξάρτηση στον τουρισμό ή σε υπηρεσίες χαμηλών δεξιοτήτων τείνουν να κινούνται σε υποδεέστερα μισθολογικά επίπεδα. Παράλληλα, η αστική συγκέντρωση και η παρουσία κεντρικών υποδομών επιστημονικής έρευνας, πανεπιστημίων και επιχειρηματικών κέντρων ενισχύουν τη διαφοροποίηση μεταξύ των περιφερειών.

Οι μισθολογικές ανισότητες έχουν, επίσης, σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις. Σημαντικές διαφορές των αμοιβών των εργαζομένων τροφοδοτούν εσωτερική μετανάστευση από τις φτωχότερες στις πλουσιότερες περιφέρειες, δημιουργούν πιέσεις σε αστικές περιοχές και επιτείνουν την πληθυσμιακή αποψίλωση των φτωχότερων περιφερειών (ή και χωρών). Παράλληλα, εντείνονται οι αναπτυξιακές προκλήσεις των περιφερειών της Νότιας και Ανατολικής Ευρώπης που δυσκολεύονται να συγκλίνουν με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Οι διαπιστώσεις αυτές υπογραμμίζουν την ανάγκη αποτελεσματικών πολιτικών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1 Θέση στη γενική κατάταξη των διοικητικών περιφερειών της Ελλάδας, μεταξύ των 237 περιφερειών της ΕΕ27, βάσει του μέσου μισθού σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (PPP)

	2009	2022	Μεταβολή θέσεων
Αττική	159	208	-49
Στερεά Ελλάδα	166	214	-48
Πελοπόννησος	172	220	-48
Δυτική Μακεδονία	143	221	-78
Νότιο Αιγαίο	169	224	-55
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	190	229	-39
Κρήτη	201	231	-30
Ιόνια Νησιά	186	232	-46
Κεντρική Μακεδονία	203	233	-30
Δυτική Ελλάδα	206	234	-28
Θεσσαλία	204	235	-31
Ήπειρος	215	236	-21
Βόρειο Αιγαίο	202	237	-35

Πηγή: Eurostat και επεξεργασία.

συνοχής, με έμφαση στις επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο, υποδομές, καινοτομία και, κυριότερα, στην αλλαγή του παραγωγικού υποδείγματος, ώστε να μειωθεί το χάσμα και να ενισχυθεί η μακροπρόθεσμη σύγκλιση.

Υπό αυτό το πρίσμα, η περίπτωση της Ελλάδας είναι ιδιαίτερος ενδεικτική, αλλά και εξαιρετικά αποθαρρυντική. Σύμφωνα με την επεξεργασία των δεδομένων, το 2009 η περιφέρεια Αττικής ξεχώριζε ελαφρώς από τον εθνικό μέσο όρο, αλλά συνολικά η χώρα βρισκόταν στην κατηγορία 60–90, με τάσεις σύγκλισης προς το άνω άκρο. Έκτοτε, η πορεία της μισθολογικής σύγκλισης έχει ανατραπεί. Το 2022, η μισθολογική κατάσταση των ελληνικών περιφερειών έχει επιδεινωθεί αισθητά και αποκλίνουν από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η Αττική συνεχίζει να εμφανίζει καλύτερους μισθούς σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, αλλά δεν καταφέρνει να συγκλίνει με τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα της Δυτικής Ευρώπης. Επιπρόσθετα, η θέση της Ελλάδας εντάσσεται μεταξύ των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες το 2022 έχουν βελτιωθεί σημαντικά και την έχουν ξεπεράσει. Αυτό αντικατοπτρίζει την επίδραση της πολυετούς οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, τη μακροχρόνια συγκράτηση των μισθών που επιβλήθηκε από τις πολιτικές οικονομικής προσαρμογής, και την ασθενή επενδυτική δραστηριότητα που θα βοηθούσε στη μετάβαση σε κλάδους υψηλής παραγωγικότητας, σε αντίθεση με τις περιφέρειες της Ανατολικής Ευρώπης που μοιάζουν να ενσωματώνονται πιο αποτελεσματικά στις ανάγκες των διεθνών αγορών.

Μεταξύ των 237 περιφερειών του δείγματος των χωρών της ΕΕ27, οι ελληνικές περιφέρειες καταλήγουν να καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις στον μέσο μισθό. Το 2009, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου κατατάσσεται στην 202η θέση, ενώ το 2022, εμφανίζεται στην 237η (τελευταία). Αντίστοιχα, η περιφέρεια Ηπείρου εμφανίζεται στην προτελευταία θέση (236η). Κατά μέσο όρο, μεταξύ του 2009 και του 2022, οι περιφέρειες της επικράτειας έχουν υποβαθμιστεί κατά περίπου 40 θέσεις. Τα παραπάνω δεδομένα είναι συμβατά και με προηγούμενες εργασίες που έχουν καταδείξει το χαμηλό επίπεδο αγοραστικής δύναμης των μισθών στην Ελλάδα (βλ. Μισσός, 2024· Missos & Rodousakis, 2025). Τα στοιχεία αποτυπώνουν τη διαχρονική καθήλωση των μισθών στη χώρα και αντανακλούν την επιδεινούμενη κοινωνικοοικονομική κατάσταση του πληθυσμού, το εισόδημα του οποίου βασίζεται στη μισθωτή εργασία του ιδιωτικού τομέα.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Μισσός, Β. (2024). Η σχετική θέση του μέσου ωρομισθίου και εργαζόμενοι φτωχοί στην Ελλάδα, *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), μέρος Α, τεύχος 54 (Ιούνιος), 55-59.
- Missos, V. & Rodousakis, N. (2025). *Working harder, paying less: Wage suppression in Greece*, Policy Note 5/2025, Levy Economics Institute of Bard College.
- Stansbury, A. & Summers, L.H. (2017). *Productivity and pay: Is the link broken?* National Bureau of Economic Research Working Paper No. w24165. DOI: 10.3386/w24165.

3.3. Υγεία, υποκειμενική ευημερία και πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη στην Ελλάδα μετά την πανδημία της COVID-19

Αθηνά Ραυτοπούλου

3.3.1. Εισαγωγή

Με βάση προηγούμενη εργασία που παρουσιάζει βασικά ευρήματα σχετικά με τον αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 στην αυτοεκτίμηση της υγείας στην Ελλάδα (Raftoroulou, 2025), η ενότητα αυτή επικαιροποιεί τα στοιχεία και εξετάζει πώς έχουν εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου, συμπεριλαμβανομένης της περιόδου της πανδημίας, διάφορες διαστάσεις της υγείας, η υποκειμενική ευημερία αλλά και η πρόσβαση στην περίθαλψη. Η διεθνής βιβλιογραφία, η σχετική με περιόδους κρίσεων, αποκαλύπτει αποκλίνουσες τάσεις μεταξύ σωματικής και ψυχικής υγείας, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη παρακολούθησης διαφορετικών διαστάσεων της υγείας. Επιπλέον, λόγω του ότι η πανδημία COVID-19 αποτέλεσε ένα διαφορετικό είδος σοκ, δεν είναι ακόμη σαφές αν ισχύουν τα καθιερωμένα πρότυπα ύφεσης. Η διαπίστωση του κατά πόσον η πανδημία ακολούθησε ή παρέκκλινε από αυτά τα πρότυπα προσφέρει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις μακροπρόθεσμες συνέπειές της στην υγεία. Τα στατιστικά στοιχεία βασίζονται στην ελληνική έκδοση της έρευνας για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC), από οκτώ διαδοχικές περιόδους (2017–2024), σε δείγμα ατόμων ηλικίας 16 ετών και άνω, που παρακολουθήθηκαν σε τέσσερα διαδοχικά έτη, με διαθέσιμες πληροφορίες για τις σχετικές μεταβλητές. Η ενότητα αυτή παρουσιάζει ενδοατομικές μεταβολές (ανά φύλο) στην αυτοαξιολόγηση της γενικής υγείας (Sah) και της ψυχικής υγείας, καθώς και τάσεις στις χρόνιες παθήσεις και στους περιορισμούς στις καθημερινές δραστηριότητες. Επιπλέον, εξετάζονται οι ανεκπλήρωτες ιατρικές και οδοντιατρικές ανάγκες με την πάροδο του χρόνου και οι τάσεις στην ικανοποίηση από τη ζωή. Τα βασικά δεδομένα δείχνουν ότι οι διάφορες διαστάσεις της υγείας ακολουθούν διαφορετικές πορείες. Η γενική κατάσταση υγείας παρουσιάζει μόνο μικρές διακυμάνσεις από έτος σε έτος, με μικρές μειώσεις γύρω στο 2020-21, ακολουθούμενες από ανάκαμψη, γεγονός που υπο-

δηλώνει ότι δεν υπάρχει σημαντική επιδείνωση της υποκείμενης κατάστασης υγείας. Αντίθετα, η ψυχική υγεία υφίσταται το πιο έντονο αρνητικό σοκ το 2020 (έτος αναφοράς), με μόνο μερική ανάκαμψη έως το 2022. Όσον αφορά τη σωματική υγεία, η επικράτηση χρόνιων παθήσεων παρουσιάζει μια μέτρια αλλά σταθερή αύξηση από το 2020, ιδίως μεταξύ των γυναικών, ενώ οι περιορισμοί στις καθημερινές δραστηριότητες παρουσιάζουν μια ελαφρά ανοδική τάση. Οι δείκτες πρόσβασης στην περίθαλψη υποδηλώνουν συνεχιζόμενες προκλήσεις: οι ανεκπλήρωτες ιατρικές και οδοντιατρικές ανάγκες αυξήθηκαν απότομα το 2022 και παρέμειναν σε υψηλά επίπεδα έως το 2024, με τις γυναίκες να αναφέρουν σταθερά υψηλότερα επίπεδα. Η συνολική ικανοποίηση από τη ζωή μειώθηκε ελαφρώς το 2024, με πιο εμφανή μείωση στις γυναίκες. Συνολικά, τα βασικά στοιχεία δείχνουν μια ετερογενή και ατελή ανάκαμψη. Οι πιο έντονες και διαρκείς επιπτώσεις της πανδημίας είναι εμφανείς στην ψυχική υγεία, ενώ η σταθερή αύξηση των χρόνιων παθήσεων καθώς και τα συνεχιζόμενα εμπόδια στην ιατρική και οδοντιατρική περίθαλψη υποδηλώνουν μακροπρόθεσμες διαρθρωτικές προκλήσεις.

3.3.2. Διαφορετικά αποτελέσματα υγείας

Η διεθνής έρευνα για τη σχέση μεταξύ οικονομικών κύκλων και αποτελεσμάτων υγείας αποκαλύπτει ένα αντιφατικό μοτίβο: οι δείκτες σωματικής υγείας συχνά βελτιώνονται κατά τις υφέσεις, ενώ η ψυχική υγεία επιδεινώνεται σταθερά. Για παράδειγμα, τα ποσοστά θνησιμότητας τείνουν να μειώνονται στις οικονομικές συρρικνώσεις, με μειώσεις σε τροχαία ατυχήματα, εργατικά ατυχήματα και άλλες εξωτερικές αιτίες θανάτου (Ruhm, 2012, 2016). Τα οφέλη αυτά συνδέονται με αλλαγές στη σχετική με την υγεία συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής γενικά, με τα δεδομένα να δείχνουν βελτιωμένα ποσοστά θνησιμότητας στις βαθιές υφέσεις (Ruhm, 2016). Αντίθετα, η ψυχική υγεία χειροτερεύει σε περιόδους οικονομικής δυσχέρειας. Η απώλεια εργασίας, οι οικονομικές δυσκολίες και η αβεβαιότητα συνδέονται με αυξημένο άγχος, κατάθλιψη και εκτεταμένη χρήση ψυχοτρόπων φαρμάκων (Bradford & Lastrapes, 2014). Αν και λιγότερο ορατές, αυτές οι επιπτώσεις στην ψυχική υγεία έχουν σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες. Συνοπτικά, οι δείκτες σωματικής υγείας παραμένουν σχετικά σταθεροί, ενώ οι δείκτες που σχετίζονται με ψυχολογικές επιπτώσεις είναι πιο ευαίσθητοι στις κρίσεις και αποτυπώνουν πιο έντονα το ανθρώπινο κόστος. Η πανδημία COVID-19, ωστόσο, αποτέλεσε ένα ιδιαίτε-

ρο σοκ, συνδυάζοντας τη σοβαρή οικονομική ύφεση με την παγκόσμια υγειονομική κρίση. Οι περιορισμοί που συνδέθηκαν με την πανδημία επέβαλαν αυστηρούς περιορισμούς στη μετακίνηση, έκλεισαν σχολεία και χώρους εργασίας και διέκοψαν τις τακτικές υπηρεσίες υγείας. Αν και απαραίτητα για τον έλεγχο της μετάδοσης, τα μέτρα αυτά άλλαξαν ταυτόχρονα την οικονομική δραστηριότητα και επηρέασαν την πορεία τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής υγείας. Σε αυτό το πλαίσιο, η εξέταση ενός ευρέος φάσματος δεικτών υγείας καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική.

3.3.3. Δείκτες υγείας

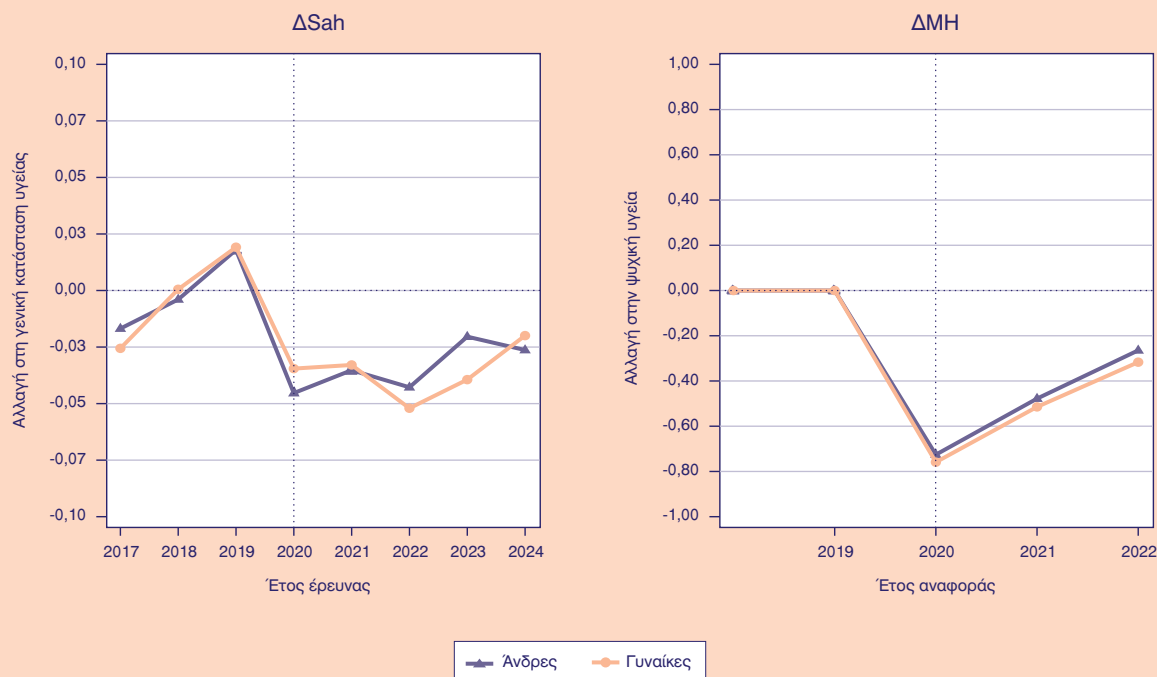
3.3.3.1. Γενική κατάσταση υγείας και ψυχική υγεία

Η γενική κατάσταση υγείας (Sah) είναι το πιο συχνά χρησιμοποιούμενο μέτρο υγείας στην οικονομική έρευνα, και προτιμάται για τη γενική φύση και τη συντομότητά του στις έρευνες (Au & Johnston, 2014). Βασίζεται

σε απαντήσεις στην ερώτηση: “Πώς είναι η υγεία σας γενικά;” η οποία αρχικά κωδικοποιείται σε κλίμακα 5 βαθμών (1 = πολύ καλή, 5 = πολύ κακή), και η οποία αναδιαμορφώθηκε για να διασφαλιστεί ότι οι υψηλότερες τιμές αντιστοιχούν σε καλύτερη υγεία (1 = πολύ κακή, 5 = πολύ καλή). Για να καταγράψουμε τις ενδοπροσωπικές αλλαγές με την πάροδο του χρόνου, κατασκευάσαμε ένα μέτρο πρώτης διαφοράς της υγείας (ΔSah). Με βάση την κατασκευή, το ΔSah λαμβάνει τιμές από -4 έως +4, με τις αρνητικές τιμές να υποδεικνύουν επιδείνωση, τις θετικές τιμές να υποδεικνύουν βελτιώσεις στην υγεία και το 0 να υποδηλώνει σταθερότητα. Για ευκολία ερμηνείας, τις κατηγοριοποιήσαμε περαιτέρω σε τρεις κατηγορίες: -1 (επιδείνωση), 0 (καμία αλλαγή) και 1 (βελτίωση). Για την αλλαγή στην ψυχική υγεία (ΔMH)¹, χρησιμοποιούμε την ειδική για την πανδημία COVID-19 ερώτηση που μετρά την αλλαγή στην ατομική ψυχική υγεία λόγω της COVID-19. Οι απαντήσεις περιλαμβάνουν -1 (επιδεινώθηκε), 0 (ίδια), 1 (βελτιώθηκε). Αν και υποκειμενική, καταγράφει άμεσα τον αντιληπτό αντίκτυπο της πανδημίας. Και οι δύο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.1

Αλλαγές στη γενική κατάσταση υγείας και την ψυχική υγεία διαχρονικά και ανά φύλο

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος & Συνθηκών Διαβίωσης (SILC), ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία: Συγγραφείς, Δεδομένα: σταθμισμένα¹ οι άξονες Υ σε διαφορετικές κλίμακες.

1. Δεδομένα ψυχικής υγείας είναι διαθέσιμα μόνο μεταξύ 2021 και 2023.

δείκτες σταθμίζονται για να διασφαλίζεται η αντιπροσωπευτικότητα του πληθυσμού. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η γενική κατάσταση υγείας υποχώρησε ελαφρά το 2020–21 και επανήλθε στα προ πανδημίας επίπεδα το 2023–24. Αντίθετα, η ψυχική υγεία υπέστη έντονο αρνητικό σοκ το 2020–21, με μόνο μερική ανάκαμψη το 2022, καταδεικνύοντας τον βαρύ ψυχολογικό αντίκτυπο της πανδημίας.

3.3.3.2. Χρόνιες παθήσεις και περιορισμοί

Οι δείκτες σωματικής υγείας, και συγκεκριμένα οι χρόνιες παθήσεις και οι περιορισμοί στις καθημερινές δραστηριότητες, προκύπτουν από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στις ερωτήσεις: “Έχετε κάποιο μακροχρόνιο πρόβλημα υγείας ή μακροχρόνια ασθένεια;” και “Για τουλάχιστον τους τελευταίους 6 μήνες, έχετε περιοριστεί ή αντιμετωπίσατε δυσκολίες σε συνήθειες δραστηριότητες λόγω προβλήματος υγείας;”, αντίστοιχα. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 3.3.2, που απεικονίζει τη διαχρονική εξέλιξη των χρόνιων παθήσεων και του περιορισμού των δραστηριοτήτων (2017–2024), το ποσοστό των ατόμων που ανέφεραν χρόνιες ασθένειες μέχρι το 2020 ήταν γενικά σταθερό. Από το 2021, ωστόσο, παρατηρείται μια σταθερά ανοδική τάση, ιδίως μεταξύ των γυναικών, η οποία συνάδει με

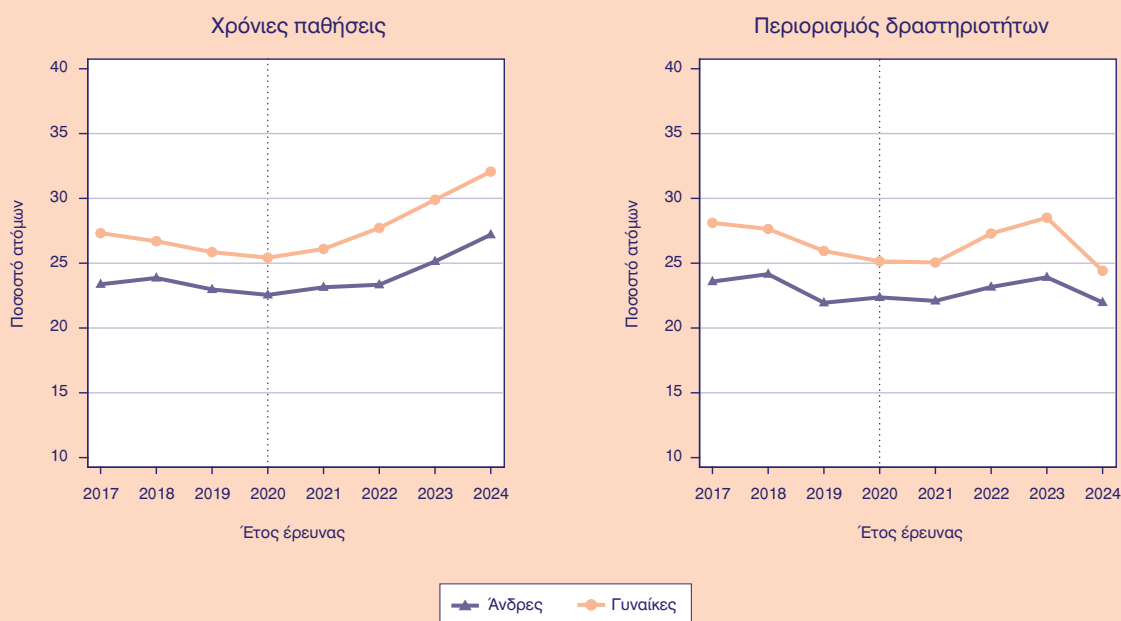
προηγούμενα ευρήματα σύμφωνα με τα οποία οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να αναφέρουν χρόνια προβλήματα υγείας και ότι οι διαφορές μεταξύ των φύλων όσον αφορά τη νοσηρότητα διευρύνθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας (Connor et al., 2020· Bambra et al., 2021). Η αύξηση είναι σταδιακή και όχι άμεση, γεγονός που υποδηλώνει ότι αντανάκλα τη συσσωρευμένη επιδείνωση των μη θεραπευμένων παθήσεων και όχι μόνο την οξεία ασθένεια που σχετίζεται με την πανδημία COVID-19. Οι περιορισμοί στις καθημερινές δραστηριότητες παρουσιάζουν μια μικρή αύξηση γύρω στο 2020-22, αλλά τα επίπεδα μειώνονται ξανά μέχρι το 2024, επιστρέφοντας κοντά στα προ πανδημίας επίπεδα. Αυτό μπορεί να υποδηλώνει ότι ορισμένα λειτουργικά προβλήματα ήταν προσωρινά, προκαλούμενα από βραχυπρόθεσμη ασθένεια, περιορισμούς στην κινητικότητα ή διακοπή της αποκατάστασης, και όχι από μακροχρόνια αναπηρία.

3.3.3.3. Πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη: Ανικανοποίητες ιατρικές και οδοντιατρικές ανάγκες ως συνέπεια της πανδημίας

Η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη παρουσίασε σημαντικές μεταβολές. Οι ανικανοποίητες ιατρικές

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.2

Διαχρονική εξέλιξη των χρόνιων παθήσεων και του περιορισμού των δραστηριοτήτων ανά φύλο

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (SILC), ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία: Συγγραφέας, Δεδομένα: σταθμισμένα.

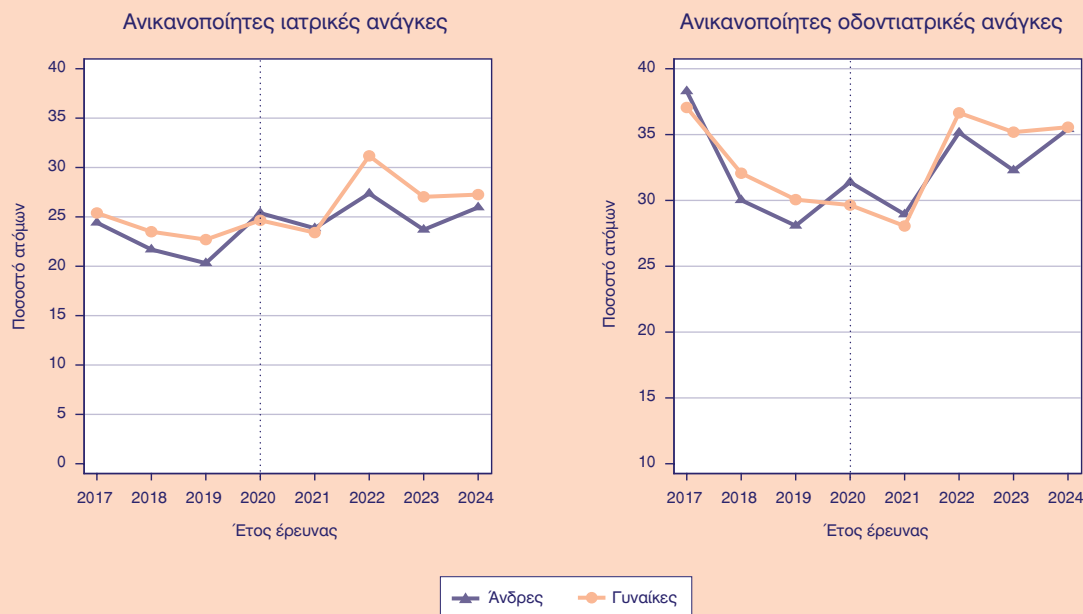
ανάγκες αυξήθηκαν απότομα το 2022 και παρέμειναν σε υψηλά επίπεδα έως και το 2024. Οι ανεκπλήρωτες οδοντιατρικές ανάγκες σημείωσαν ακόμη εντονότερη άνοδο, φθάνοντας περίπου στο 35% το 2022 και παραμένοντας αυξημένες τα επόμενα έτη. Σε όλους τους δείκτες, οι γυναίκες αναφέρουν σταθερά υψηλότερα ποσοστά ανεκπλήρωτων αναγκών σε σύγκριση με τους άνδρες. Τα μοτίβα αυτά αντανακλούν τόσο την άμεση διακοπή των υπηρεσιών υγείας κατά την πανδημία όσο και πιο επίμονους διαρθρωτικούς περιορισμούς. Η επιμονή των υψηλών επιπέδων την περίοδο 2022–24 υποδηλώνει ατελή κάλυψη του κενού στην προληπτική και τακτική φροντίδα. Το ζήτημα είναι ιδιαίτερα κρίσιμο για την οδοντιατρική περίθαλψη, όπου οι καθυστερήσεις δύσκολα αντισταθμίζονται και δεν υπάρχουν υποκατάστατα μέσω τηλεϊατρικής. Στοιχεία από τις ΗΠΑ δείχνουν ότι μόνο ένα μικρό μέρος των χαμένων οδοντιατρικών επισκέψεων στους πρώτους μήνες της πανδημίας επαναπρογραμματίστηκε (Danagouliau & Wilk, 2022). Η ελληνική περίπτωση ευθυγραμμίζεται με αυτό το μοτίβο: οι διαταραχές στην προληπτική και διαγνωστική φροντίδα κατά την COVID-19 προκάλεσαν μακροχρόνιες επιπτώσεις κυρίως στην οδοντιατρική υγεία.

3.3.3.4. Η συνολική ικανοποίηση από τη ζωή ως μέτρο ευημερίας

Το Σχήμα 3.3.4 (2018–2024) δείχνει ότι η μέση ικανοποίηση από τη ζωή αυξήθηκε πάνω από το επίπεδο αναφοράς του 2018 κατά την περίοδο 2021–23, με μια μέτρια μείωση το 2024. Η υποχώρηση είναι πιο έντονη στις γυναίκες, αν και οι μέσοι δείκτες και για τα δύο φύλα παραμένουν υψηλότεροι σε σχέση με το 2018. Το έμφυλο μοτίβο συνάδει με τη διεθνή βιβλιογραφία, με ευρήματα από τη Γερμανία να καταγράφουν μεγαλύτερες μειώσεις στην ευημερία των γυναικών, οι οποίες αποδίδονται σε αυξημένους ρόλους φροντίδας και κοινωνικές ανησυχίες (Zoch et al., 2021). Υπό αυτό το πρίσμα, η πιο αισθητή μείωση του 2024 για τις γυναίκες θα μπορούσε να αποδοθεί στη συσσώρευση παραγόντων άγχους, όπως τα αυξημένα βάρη φροντίδας στο νοικοκυριό και οι επίμονες ανεκπλήρωτες ανάγκες. Συνολικά, τα στοιχεία υπογραμμίζουν τη σημασία της ενίσχυσης των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και της κοινωνικής υποστήριξης για τη διατήρηση υψηλών επιπέδων ευημερίας, ιδίως για τις γυναίκες, αν και απαιτείται περαιτέρω ανάλυση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.3

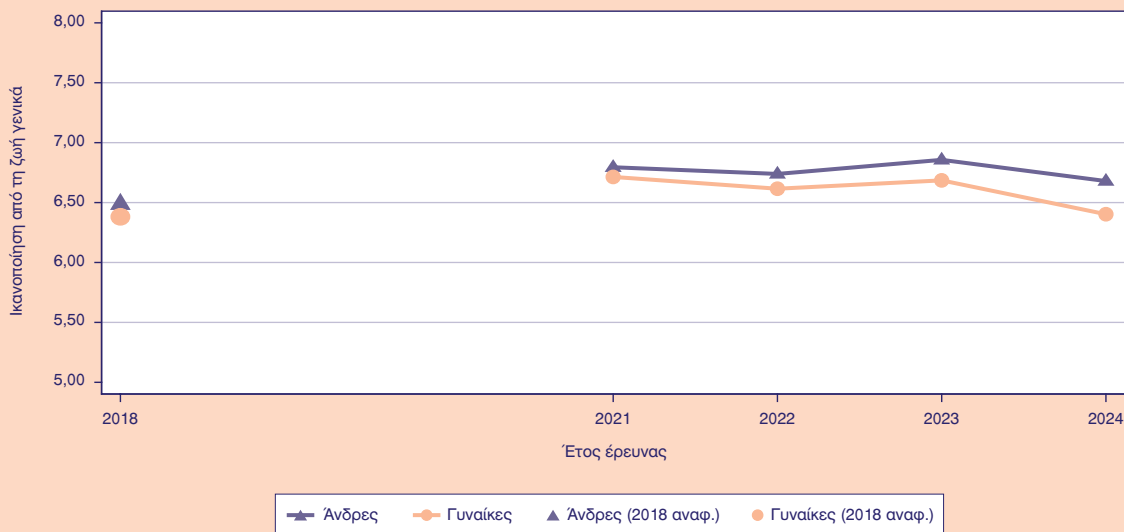
Διαχρονική εξέλιξη των ανικανοποίητων ιατρικών και οδοντιατρικών αναγκών ανά φύλο

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (SILC), ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία: Συγγραφέας, Δεδομένα: σταθμισμένα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.4

Διαχρονική εξέλιξη της συνολικής ικανοποίησης από τη ζωή ανά φύλο

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (SILC), ΕΛΣΤΑΤ, Δεδομένα: Σταθμισμένα, τιμές από το 2018 (ως αναφορά).

3.3.4. Συμπεράσματα

Από την οπτική της συσσώρευσης κεφαλαίου υγείας (Grossman, 1972), η πανδημία COVID-19 άλλαξε την ισορροπία μεταξύ απώλειας και επενδύσεων στην υγεία: οι περιορισμένοι πόροι και οι διαταραγμένες υπηρεσίες μείωσαν την προληπτική φροντίδα και την υποστήριξη ψυχικής υγείας, ενώ παράλληλα εμφανίστηκαν ορισμένες πιο υγιεινές συμπεριφορές (π.χ. λιγότερο επικίνδυνες συνήθειες). Τα στοιχεία που παρουσιάζονται εδώ αναδεικνύουν τον σημαντικό αντίκτυπο της πανδημίας σε πολλαπλούς δείκτες υγείας, στην πρόσβαση στην περίθαλψη και στην ευημερία στην Ελλάδα: η χρόνια νοσηρότητα παρέμεινε σταθερή ή αυξήθηκε, η ψυχική υγεία επιδεινώθηκε έντονα και η πρόσβαση σε ιατρική και οδοντιατρική φροντίδα χειροτέρευσε. Αν και τα δεδομένα αποτυπώνουν το μέγεθος αυτών των επιπτώσεων, απαιτούνται περαιτέρω και πιο λεπτομερείς αναλύσεις για την κατανόηση των διαφοροποιημένων επιδράσεων και των συγκεκριμένων μηχανισμών μέσω των οποίων εκδηλώνονται.

Συνολικά, η υγεία και η ευημερία δεν επανήλθαν αυτόματα μετά την άρση των περιορισμών. Η γενική κατάσταση υγείας βελτιώθηκε μόνο μετρίως, οι χρόνιες

παθήσεις και οι λειτουργικοί περιορισμοί αυξήθηκαν σταδιακά, ενώ η ψυχική υγεία επιδεινώθηκε αισθητά. Οι ανεκπλήρωτες ιατρικές και οδοντιατρικές ανάγκες αυξήθηκαν το 2022 και παρέμειναν υψηλές έως το 2024, αφήνοντας επίμονα σημάδια στην πρόσβαση στην περίθαλψη. Σε αρκετούς δείκτες οι γυναίκες παρουσίασαν δυσμενέστερα αποτελέσματα, όπως μεγαλύτερη συχνότητα χρόνιων παθήσεων, περισσότερες ανεκπλήρωτες ανάγκες και χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή, γεγονός που αντανακλά τόσο διαρθρωτικές ανισότητες στην πρόσβαση στην υγειονομική φροντίδα όσο και την άνιση κατανομή οικογενειακών και οικιακών καθηκόντων κατά την περίοδο της κρίσης.

Τα μοτίβα αυτά δείχνουν ότι οι κρίσεις δεν προκαλούν απλώς βραχυπρόθεσμα σοκ αλλά μπορούν να μεταβάλουν την πορεία κάποιων δεικτών σχετικών με την υγεία μακροπρόθεσμα. Η οικονομική ανάκαμψη από μόνη της δεν επαρκεί. Τα αποτελέσματα αυτά υπογραμμίζουν την ανάγκη για στοχευμένες επενδύσεις στην ψυχική υγεία, την προληπτική και πρωτοβάθμια περίθαλψη, καθώς και για πολιτικές υγείας που λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές μεταξύ φύλων. Πολιτικές που ενισχύουν την ανθεκτικότητα, διασφαλίζουν την ευημερία και αποτρέπουν οι προσωρινές κρίσεις να εμβαθύνουν τις ανισότητες.

Βιβλιογραφία

- Au, N., & Johnston, D. W. (2014). Self-assessed health: What does it mean and what does it hide? *Social Science & Medicine*, 121, 21–28.
- Bambra, C., Albani, V., & Franklin, P. (2021). COVID-19 and the gender health paradox. *Scandinavian Journal of Public Health*, 49(1), 17–26.
- Bradford, W. D., & Lastrapes, W. D. (2014). A prescription for unemployment? Recessions and the demand for mental health drugs. *Health Economics*, 23(11).
- Connor, J., Madhavan, S., Mokashi, M., Amanuel, H., Johnson, N. R., Pace, L. E., Bartz, D., & Sander, L. P. (2020). Health risks and outcomes that disproportionately affect women during the COVID-19 pandemic: A review. *Social Science & Medicine*, 266, 113364.
- Danagouliau, S., & Wilk, A. S. (2022). Long-term effects of the COVID-19 pandemic on dental care utilization in the United States. *Health Economics*, 31(S2), 86–104.
- Grossman, M. (1972). On the concept of health capital and the demand for health. *Journal of Political economy*, 80(2), 223–255.
- Raftopoulou, A. (2025). The impact of the COVID-19 pandemic on self-perceived health in Greece. *Greek Economic Outlook*, 52.
- Ruhm, C. J. (2012). Understanding the relationship between macro-economic conditions and health. Στο M. Grossman & N. H. Mocan (Eds.), *Economics of health and longevity* (pp. 5–32). University of Chicago Press.
- Ruhm, C. J. (2016). Health effects of economic crises. *Health Economics*, 25(S2), 6–24.
- Zoch, G., Bächmann, A.-C., & Vicari, B. (2021). Who cares when care closes? Care-arrangements and parental working conditions during the COVID-19 pandemic in Germany. *European Societies*, 23(S1), S576–S588.

4. Μεταρρυθμίσεις-Ανάπτυξη

ΚΕΠΕ, Οικονομικές Εξελίξεις, τεύχος 58, 2025, σσ. 61-65

4.1. Οι αμυντικές δαπάνες στην ΕΕ27

**Γεώργιος Μπερτσάτος,
Χρήστος Χρυσανθακόπουλος**

4.1.1. Εισαγωγή

Si vis pacem, para bellum – «Αν θέλετε ειρήνη, προετοιμαστείτε για πόλεμο». Το ρητό αυτό φαίνεται να εκφράζει, περισσότερο από ποτέ, το δόγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO), υπό το φως των εντεινόμενων γεωπολιτικών εντάσεων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 6 Μαρτίου 2025 αποφάνθηκε ότι η Ευρώπη οφείλει να είναι καλύτερα αμυντικά προετοιμασμένη για την αντιμετώπιση μελλοντικών απειλών και προκλήσεων, τονίζοντας την κινητοποίηση δημοσίων και ιδιωτικών κεφαλαίων¹. Σχεδόν τρεις μήνες αργότερα, στις 27 Μαΐου 2025, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ανακοίνωσε το πρόγραμμα εξοπλισμού SAFE ύψους έως €150 δισεκ., με το οποίο η ΕΕ θα προβεί σε χορήγηση χαμηλότοκων δανείων στα ενδιαφερόμενα κράτη-μέλη κατόπιν αιτήματός τους και βάσει των εθνικών τους αμυντικών σχεδίων². Η Ελλάδα αναμένεται να λάβει σχεδόν €787 εκατ. από το SAFE³.

Ωστόσο, ο βασικός στόχος του NATO για το 2% του ΑΕΠ στις στρατιωτικές δαπάνες δεν επιτυγχάνεται

για τα περισσότερα ευρωπαϊκά νατοϊκά μέλη. Μετά τη συνάντηση των μελών του NATO στις 25 Ιουνίου 2025 στη Χάγη, αποφασίστηκε η αύξηση του ελαχίστου ορίου στο 5% του ΑΕΠ για τις αμυντικές δαπάνες μέχρι το 2035, εκ των οποίων το 3,5% θα κατευθύνεται αποκλειστικά στην «καθαρή άμυνα» και το 1,5% σε κρίσιμες υποδομές, με τα κράτη-μέλη να υποχρεούνται σε ετήσιες εκθέσεις προόδου⁴. Η υιοθέτηση αυτού του υψηλότερου στόχου ενδέχεται να επιφέρει εντονότερη δημοσιονομική πίεση, καθώς, μετά την αναθεώρηση του Συμφώνου Σταθερότητας το 2024⁵, οι νέοι δημοσιονομικοί κανόνες επιβάλλουν αυστηρό μεσοπρόθεσμο προγραμματισμό καθαρών δαπανών, χωρίς περιθώρια απόκλισης, και με ενεργοποίηση αυτόματων περικοπών ή άλλων διορθωτικών μηχανισμών σε περίπτωση υπερβάσεων.

4.1.2. Αμυντικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ

Σύμφωνα με το Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), οι αμυντικές δαπάνες περιλαμβάνουν κάθε είδους δαπάνες για τις ένοπλες δυνάμεις και στρατιωτικές δραστηριότητες⁶. Το Διάγραμμα 4.1.1 παρουσιάζει τις στρατιωτικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ για τις 27 χώρες-μέλη της ΕΕ, μαζί με τον μέσο όρο τους (ΕΕ27), για την τελευταία εικοσαετία 2005-2024 με τα διαθέσιμα δεδομένα.

Η Ελλάδα εμφανίζει διαχρονικά τον υψηλότερο μέσο όρο (2,85%), με την Πολωνία (2,13%) και την Εσθονία (1,99%) να ακολουθούν. Στην αντίπερα όχθη βρίσκεται η Ιρλανδία (0,40%), το Λουξεμβούργο (0,50%),

1. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/03/06/remarks-by-president-antonio-costa-at-the-press-conference-following-the-special-european-council-meeting-of-6-march-2025/>

2. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/05/27/safe-council-adopts-150-billion-boost-for-joint-procurement-on-european-security-and-defence/>

3. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/safe-security-action-europe_en#:~:text=Expression%20of%20interest%20to%20access%20loans%20through%20SAFE%3A

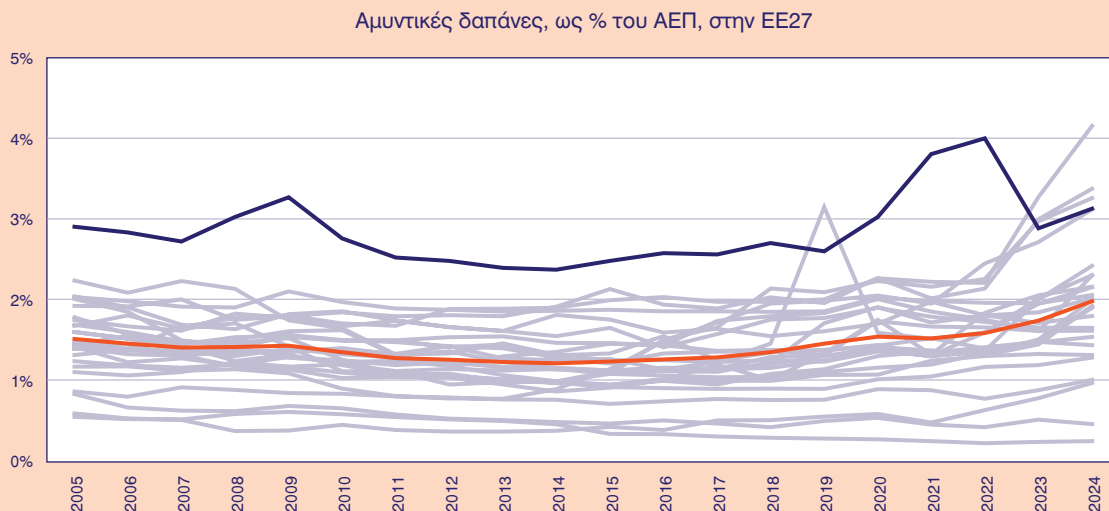
4. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_236516.htm & https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm.

5. European Commission, 2024, Commission welcomes political agreement on a new economic governance framework fit for the future.

6. Περισσότερες λεπτομέρειες για τον ορισμό των αμυντικών δαπανών κατά SIPRI βρίσκονται στην ιστοσελίδα του οργανισμού <https://www.sipri.org/databases/milex/frequently-asked-questions>. Επίσης, σημειώνεται πως τα δεδομένα του SIPRI για τις αμυντικές δαπάνες ενδέχεται να διαφέρουν από τα αντίστοιχα δεδομένα του NATO <https://www.sipri.org/commentary/essay/2025/natos-new-spending-target-challenges-and-risks-associated-political-signal>.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1

Αμυντικές δαπάνες, ως % του ΑΕΠ, στην ΕΕ27

η Μάλτα (0,54%), η Αυστρία (0,81%) και το Βέλγιο (1,05%). Αξίζει να σημειωθεί, όμως, ότι η Ιρλανδία, η Μάλτα, η Αυστρία και η Κύπρος (1,72%) είναι οι τέσσερις χώρες-μέλη της ΕΕ27 που δεν ανήκουν στο ΝΑΤΟ⁷. Ο ευρωπαϊκός μέσος όρος (ΕΕ27) ανέρχεται σε 1,42%, ενώ η χαμηλότερη τιμή της ΕΕ27 ήταν το 2014 (1,21%) και η υψηλότερη το 2024 (1,98%). Συγκριτικά, αξίζει να σημειωθεί πως ο αντίστοιχος μέσος όρος των ΗΠΑ είναι 3,87% και το 2024 οι αμερικανικές δαπάνες ανέρχονταν στο 3,42%. Το 2024 οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν σε 3,13% από 2,88% το 2023.

Οι μοναδικές χρονιές όπου η Ελλάδα απώλεσε την πρώτη θέση στις στρατιωτικές δαπάνες, ως % του ΑΕΠ, στο υπό εξέταση δείγμα, είναι το 2019, το 2023 και το 2024. Πιο συγκεκριμένα, η Βουλγαρία κατέγραψε τιμή 3,14% το 2019 και ήταν στην πρώτη θέση. Η Πολωνία είχε τις υψηλότερες τιμές το 2023 (3,27%) και 2024 (4,15%), με την Εσθονία να ακολουθεί (2023: 3,00% και 2024: 3,37%) στη δεύτερη θέση και τη Λετονία να καταλαμβάνει την τρίτη θέση (2023: 2,97% και 2024: 3,26%).

Οι υψηλότερες τιμές αμυντικών δαπανών ως % του ΑΕΠ, την εξεταζόμενη περίοδο, για την Ελλάδα καταγράφηκαν το 2022 (4,00%), το 2021 (3,80%) και

το 2009 (3,27%). Αντίθετα, οι χαμηλότερες τιμές την ίδια περίοδο σημειώθηκαν το διάστημα 2012-2015 και ήταν κάτω από 2,5%, με μέσο όρο τετραετίας 2,43% και ελάχιστη τιμή 2,37% το 2014. Όσον αφορά τα επίπεδα σε τρέχουσες τιμές, η Ελλάδα δαπάνησε \$8,022 δισεκ. το 2024 σημειώνοντας αύξηση 14,4% έναντι του 2023, αλλά παρέμεινε αρκετά χαμηλότερα (σχεδόν -24,6%) του ιστορικού υψηλού –από το 1949 που ξεκινά η καταγραφή των δεδομένων– των \$10,641 δισεκ. το 2009.

4.1.3. Οδεύοντας προς τον στόχο 5% του ΑΕΠ

Σύμφωνα με το SIPRI, τα μέλη του ΝΑΤΟ το 2024 δαπανούν κατά μέσο όρο το 2,2% του ΑΕΠ, και αυτό αντιστοιχεί περίπου σε \$1,5 τρισεκ⁸. Όπως προαναφέρθηκε, τα μέλη του ΝΑΤΟ δεσμεύτηκαν για την αύξηση του ορίου από 2% σε 5% του ΑΕΠ για τις στρατιωτικές δαπάνες, με την πλήρη εφαρμογή να τίθεται εν ισχύ μέχρι το 2035. Με βάση τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία από το SIPRI για το 2024, προκύπτει ο Πίνακας 4.1.1 που δείχνει προσεγγιστικά την απόκλιση του κάθε κράτους-μέλους της ΕΕ27 το 2024 από τον πολυσυζητημένο στόχο του 5%.

7. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm

8. <https://www.sipri.org/commentary/essay/2025/natos-new-spending-target-challenges-and-risks-associated-political-signal>

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1 Απόκλιση από τον στόχο του 5% του ΑΕΠ για την ΕΕ27 το 2024

Απόκλιση από 5% το 2024	Χώρες	Απόκλιση από 5% το 2024	Χώρες
0,85%	Πολωνία	3,08%	Ολλανδία
1,63%	Εσθονία	3,11%	Γερμανία
1,74%	Λετονία	3,21%	Κροατία
1,87%	Ελλάδα	3,35%	*Κύπρος*
1,88%	Λιθουανία	3,39%	Ιταλία
2,58%	Δανία	3,47%	Πορτογαλία
2,70%	Φιλανδία	3,57%	Ισπανία
2,70%	Ρουμανία	3,69%	Σλοβενία
2,84%	Ουγγαρία	3,72%	Βέλγιο
2,85%	Βουλγαρία	4,00%	*Αυστρία*
2,95%	Γαλλία	4,04%	Λουξεμβούργο
2,99%	Σλοβακία	4,55%	*Μάλτα*
3,00%	Σουηδία	4,76%	*Ιρλανδία*
3,08%	Τσεχία		

Πηγή: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) – Επεξεργασία συγγραφέων. Οι χώρες με * δεν αποτελούν ευρωπαϊκά μέλη του NATO (Κύπρος, Αυστρία, Μάλτα, Ιρλανδία).

Παρατηρούμε ότι μόλις μία χώρα απέχει κάτω από 1% για την επίτευξη του νέου στόχου και αυτή είναι η Πολωνία. Στη συνέχεια, βρίσκονται τέσσερις χώρες που υπολείπονται σχεδόν 1,8% από τον επικαιροποιημένο στόχο και μεταξύ αυτών είναι και η Ελλάδα (1,87%). Το Λουξεμβούργο είναι η μόνη χώρα εντός της ΕΕ27 και του NATO με απόκλιση πάνω από 4%, με το Βέλγιο και τη Σλοβενία να ακολουθούν με 3,72% και 3,69%, αντίστοιχα. Τέλος, οι τέσσερις χώρες εντός της ΕΕ27 που δεν είναι μέλη του NATO, και άρα δεν δεσμεύονται από τον αναθεωρημένο στόχο του 5%, είναι η Κύπρος (με δυνητική απόκλιση 3,35% από το 5%), η Αυστρία (με δυνητική απόκλιση 4,00%), η Μάλτα (με δυνητική απόκλιση 4,55%) και η Ιρλανδία (με δυνητική απόκλιση 4,76%).

4.1.4. Αμυντικές δαπάνες ως % των συνολικών δαπανών

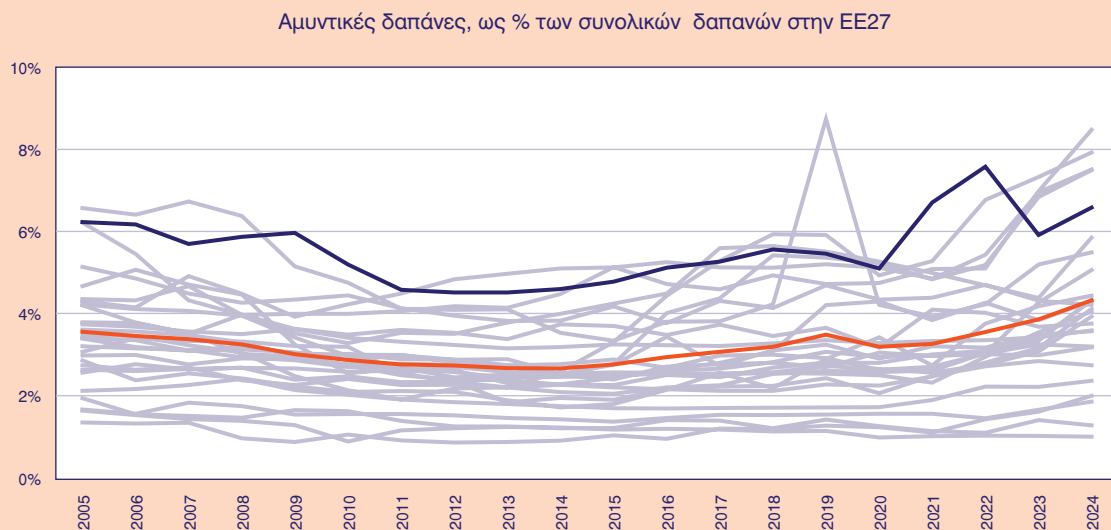
Το Διάγραμμα 4.1.2 απεικονίζει τις στρατιωτικές δαπάνες ως μερίδιο των συνολικών δαπανών της γενικής

κυβέρνησης για την τελευταία εικοσαετία 2005-2024. Με μία πρώτη ματιά, φαίνεται ότι υπάρχει παρόμοιο μοτίβο με αυτό στο Διάγραμμα 4.1.1 με τις αμυντικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ.

Η Ελλάδα παρουσιάζει στρατιωτικές δαπάνες ίσες με 6,58% των συνολικών δαπανών για το 2024, πίσω από τη Λετονία (7,49%), την Εσθονία (7,51%), τη Λιθουανία (7,92%) και την Πολωνία (8,47%). Αντίθετα, η Ιρλανδία (1,00%), η Μάλτα (1,28%), το Λουξεμβούργο (1,99%), η Αυστρία (1,85%) και το Βέλγιο (2,36%) είναι οι χώρες με τις χαμηλότερες επιδόσεις. Η Κύπρος, που μαζί με Ιρλανδία, Μάλτα και Αυστρία, είναι τα μοναδικά κράτη-μέλη της ΕΕ27 εκτός NATO, κατέγραψε τιμή 4,21% το 2024. Επιπλέον, ο μέσος όρος των κρατών-μελών της ΕΕ27 για το 2024 ισούται με 4,32% και την εικοσαετία 2005-2024 με 3,20%. Τέλος, ο μέσος όρος της Ελλάδας την περίοδο 2005-2024 ανέρχεται σε 5,57% και είναι ο υψηλότερος ανάμεσα στις 27 χώρες της ΕΕ, με την Εσθονία στο 5,05% να ακολουθεί στη δεύτερη θέση. Συγκριτικά, να αναφέρουμε πως ο αντίστοιχος μέσος όρος των ΗΠΑ είναι

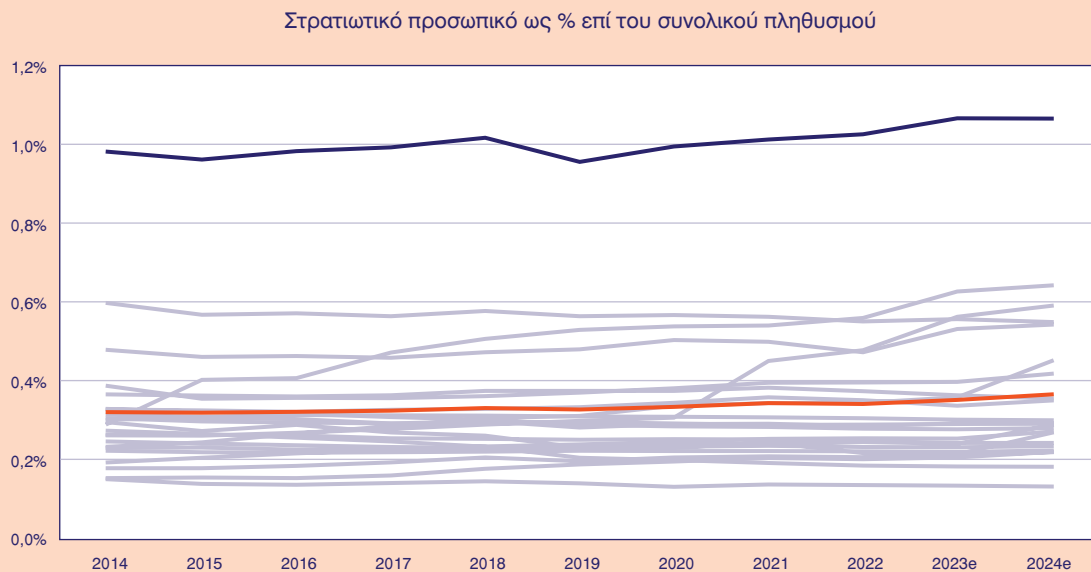
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2

Αμυντικές δαπάνες, ως % των συνολικών δαπανών, στην ΕΕ27

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3

Στρατιωτικό προσωπικό ως % του συνολικού πληθυσμού

10,46% και το 2024 οι αμερικανικές δαπάνες κατέγραψαν τιμή 9,11%.

4.1.5. Στρατιωτικό προσωπικό ως ποσοστό του πληθυσμού

Το Διάγραμμα 4.1.3 πιο πάνω αποτυπώνει την εξέλιξη του στρατιωτικού προσωπικού ως ποσοστού του συνολικού πληθυσμού για τις 23 χώρες της ΕΕ27 που ανήκουν στο ΝΑΤΟ. Παρά το γεγονός ότι σε απόλυτους αριθμούς το 2024 η Ελλάδα κατατάσσεται 6η στο στρατιωτικό προσωπικό (περίπου 111 χιλιάδες), πίσω από την Πολωνία (περίπου 216 χιλιάδες), τη Γαλλία (περίπου 205 χιλιάδες), τη Γερμανία (περίπου 186 χιλιάδες), την Ιταλία (περίπου 171 χιλιάδες) και την Ισπανία (περίπου 117 χιλιάδες), διατηρεί σταθερά το υψηλότερο ποσοστό σε σχέση με τον πληθυσμό (περίπου 1% έναντι 0,33% του μέσου όρου των ευρωπαϊκών χωρών του ΝΑΤΟ 0,33%) την περίοδο 2014-2024. Επιπλέον, συγκριτικά με τις ΗΠΑ το 2024, η Ελλάδα έλαβε τιμή 1,07% έναντι 0,38% των ΗΠΑ. Η εικόνα αυτή αναδεικνύει τον σταθερά αυξημένο ρόλο της στρατιωτικής στελέχωσης στην Ελλάδα, σε αντίθεση με την πλειονότητα των συμμάχων, όπου τα ποσοστά παραμένουν αισθητά χαμηλότερα. Η συστηματική αυτή επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό των Ενόπλων Δυνάμεων δεν σχετίζεται μόνο με την επιχειρησιακή ετοιμότητα, αλλά και με τη γεωστρατηγική θέση της χώρας, καθώς η Ελλάδα αποτελεί το νοτιοανατολικό άκρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ποικιλοτρόπως αντιμετωπίζει επανειλημμένα προκλήσεις στα ανατολικά της σύνορα.

4.1.6. Συμπεράσματα

Συνολικά, η Ελλάδα διαχρονικά καταγράφει τις υψηλότερες αμυντικές δαπάνες μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών-μελών του ΝΑΤΟ, γεγονός που οφείλεται πρωτίστως στη γεωστρατηγική της θέση και στις ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει. Στο πλαίσιο αυτό, ο νέος στόχος για αύξηση των αμυντικών δαπανών στο 5% του ΑΕΠ αναμένεται να επιβαρύνει σημαντικά τα δημόσια οικονομικά των χωρών της ΕΕ27 που συμμετέχουν στη Βορειοατλαντική Συμμαχία. Ωστόσο, η Ελλάδα εμφανίζεται σε σχετικά ευνοϊκότερη θέση συγκριτικά με άλλα κράτη-μέλη, καθώς οι ήδη αυξημένες διαχρονικές στρατιωτικές της δαπάνες την φέρνουν πιο κοντά στην επίτευξη του νέου στόχου. Παράλληλα, η έγκριση της ρήτρας διαφυγής στρατιωτικών δαπανών⁹ στις 8 Ιουλίου 2025 εκτιμάται ότι θα δημιουργήσει πρόσθετο δημοσιονομικό χώρο για την τετραετία 2025-2028. Η εξέλιξη αυτή αναμένεται να περιορίσει τις πιέσεις στον Κρατικό Προϋπολογισμό και να ενισχύσει τη δημοσιονομική σταθερότητα, σε συνέπεια με το αναθεωρημένο ευρωπαϊκό δημοσιονομικό πλαίσιο που προκύπτει από την πρόσφατη μεταρρύθμιση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης στην ΕΕ27. Παρά την αναμενόμενη αύξηση των αμυντικών δαπανών, η Ελλάδα φαίνεται να διαθέτει τα απαραίτητα περιθώρια προσαρμογής, ώστε να ανταποκριθεί με επάρκεια στις νέες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή της στο ΝΑΤΟ.

9. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52025DC0605> & <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/07/08/council-activates-flexibility-in-eu-fiscal-rules-for-15-member-states-to-increase-defence-spending/>

4.2. Ψηφιακές μεταρρυθμίσεις και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα

Άρτεμις Στρατοπούλου

4.2.1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, τα φορολογικά έσοδα στην Ελλάδα συνέβαλαν σημαντικά στην υπεραπόδοση του πρωτογενούς πλεονάσματος της γενικής κυβέρνησης έναντι των προηγούμενων εκτιμήσεών του, σηματοδοτώντας θετικές προοπτικές για τη δημοσιονομική βιωσιμότητα της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία που δημοσιεύτηκαν από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), το πρωτογενές ισοζύγιο της Ελλάδας κατέγραψε πλεόνασμα 4,8% του ΑΕΠ το 2024, ξεπερνώντας τις προηγούμενες εκτιμήσεις (π.χ. 2,9% σύμφωνα με τις οικονομικές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και 2,4% σύμφωνα με τις προβλέψεις του ελληνικού Προσχέδιου Προϋπολογισμού για το 2025). Τα κυβερνητικά έσοδα ανήλθαν σε 49,3% του ΑΕΠ το 2024, σε σύγκριση με 48,2% το 2023, ενώ οι δημόσιες δαπάνες ήταν κατά 1,5% χαμηλότερες το 2024 (48,0%) σε σύγκριση με το 2023 (49,5%). Επιπλέον, το ελληνικό δημόσιο χρέος σημείωσε τη μεγαλύτερη μείωση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο διαμορφώθηκε στο 153,6% του ΑΕΠ το 2024, καταγράφοντας πτώση 10,3 ποσοστιαίων μονάδων σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος.

Τα συνολικά φορολογικά έσοδα το 2024 αντιπροσώπευαν το 49,3% του ΑΕΠ, 1,1% υψηλότερα σε σύγκριση με το 2023. Σε ονομαστικούς όρους, τα συνολικά φορολογικά έσοδα ανήλθαν σε 117,2 δις ευρώ, σε σύγκριση με 108,5 δις ευρώ το 2023. Τα φορολογικά έσοδα από άμεση και έμμεση φορολογία το 2023 ανήλθαν σε 61,7 δις ευρώ, αντιπροσωπεύοντας το 27,4% του ΑΕΠ, ενώ το 2024 έφτασαν τα 66,4 δις ευρώ, 4,7 δις ευρώ υψηλότερα από το 2023, αντιπροσωπεύοντας το 28% του ΑΕΠ. Η υπεραπόδοση των φορολογικών εσόδων αποδίδεται κυρίως στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και στην αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (Εκθεση Νομισματικής Πολιτικής, Τράπεζα της Ελλάδος, Ιούνιος 2025). Οι ψηφιακές μεταρρυθμίσεις, όπως η ανάπτυξη διαφόρων ψηφιακών υπηρεσιών και εφαρμογών από την Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), σε συνδυασμό με τη διασύνδεση των ταμει-

ακών μηχανών με τα συστήματα τερματικών σημείων πώλησης (POS) έχουν επιφέρει σημαντικές βελτιώσεις στην καταγραφή και την παρακολούθηση των χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό, καθώς η αξιοπιστία των επίσημων οικονομικών στοιχείων μπορεί να επηρεαστεί από την ύπαρξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, επηρεάζοντας στη συνέχεια άλλους κοινωνικοοικονομικούς δείκτες που βασίζονται σε αυτά τα δεδομένα (Schneider και Asllani, 2022). Επιπλέον, η σημαντική αύξηση των ηλεκτρονικών πληρωμών τα τελευταία χρόνια έχει επίσης διευκολύνει τον εντοπισμό και τη μείωση των αδήλων εισοδημάτων ιδίως σε τομείς όπου παραδοσιακά κυριαρχούσαν οι συναλλαγές σε μετρητά. Ως εκ τούτου, οι φορολογικές αρχές είναι πλέον καλύτερα εξοπλισμένες για να παρακολουθούν και να κάνουν τις αντιστοιχίσεις μεταξύ των δηλώσεων εισοδημάτων και των πραγματικών χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης και τη σημαντική αύξηση των φορολογικών εσόδων.

4.2.2. Φοροδιαφυγή και παραοικονομία

Η φοροδιαφυγή αποτελεί διαχρονικά ένα διαρθρωτικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, με δυσμενείς επιπτώσεις για τα δημόσια οικονομικά της χώρας. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις που είναι λιγότερο εμφανείς (Vasardani, 2011). Γενικά, η φοροδιαφυγή στρεβλώνει την κατανομή και την αναδιανομή των πόρων τόσο σε βραχυπρόθεσμο όσο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Πιο συγκεκριμένα, η φοροδιαφυγή μπορεί να επηρεάσει το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, επηρεάζοντας με την πάροδο του χρόνου τις αποφάσεις σχετικά με την προσφορά και τη ζήτηση εργασίας, τις αποφάσεις κατανομής ανάμεσα σε κατανάλωση και αποταμίευση, καθώς και τις τιμές, την οικονομική ανάπτυξη, κλπ. Επιπλέον, η φοροδιαφυγή υπονομεύει τη διανεμητική λειτουργία της προοδευτικής φορολογίας, επιβαρύνοντας περισσότερο τους συνεπείς φορολογούμενους. Επίσης, στερεί από το κράτος έσοδα που θα μπορούσαν να κατευθυνθούν προς την υλοποίηση δημόσιων δαπανών.

Σε γενικό πλαίσιο, η φοροδιαφυγή αποτελεί μέρος της παραοικονομίας. Ωστόσο, ο ορισμός και η μέτρηση της παραοικονομίας παραμένουν αντικείμενο συζήτησης. Η παραοικονομία αναφέρεται επίσης ως «κρυφή» οικονομία, «γκρίζα» οικονομία, «μαύρη» ή «λαθραία» οικονομία, «οικονομία μετρητών» ή «ανε-

πίσημη» οικονομία. Σύμφωνα με τους Schneider και Asllani (2022), η παραοικονομία ορίζεται ως το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που αποκρύπτονται από τις επίσημες αρχές για χρηματικούς, ρυθμιστικούς και θεσμικούς λόγους¹.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέχονται από τους Schneider και Asllani (2022), το επίπεδο της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα παραμένει σε υψηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ιδιαίτερα με τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, το 2022, το επίπεδο της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα ανήλθε στο 20,9% του ΑΕΠ, 3,3 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-27 (Διάγραμμα 4.2.1)². Μεταξύ 2003-2022, το μέσο επίπεδο της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα καταγράφηκε στο 23,7% (του ΑΕΠ) σε σύγκριση με 12% και 12,3% στην Ιρλανδία και στη Γερμανία, αντίστοιχα. Ακόμη και σε σύγκριση με χώρες με παρόμοιες οικονομικές συνθήκες, όπως η Ιταλία, η Πορτογαλία, και η Ισπανία, η ανεπίσημη δραστηριότητα στην Ελλάδα παραμένει υψηλότερη. Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ιταλία, την Πορτογαλία και την Ισπανία ήταν κατά μέσο όρο 21,5%, 18,5% και 18,7%, αντίστοιχα, την περίοδο 2003-2022. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα κατέγραψε αξιοσημείωτη μείωση 7,3% μεταξύ 2003 και 2022.

Οι κύριοι παράγοντες που συμβάλλουν σε ένα από τα υψηλότερα επίπεδα παραοικονομίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ περιλαμβάνουν το υψηλό ποσοστό αυτοαπασχόλησης, ακολουθούμενο από την έμμεση φορολογία, το ποσοστό ανεργίας, τη φορολογική ηθική, τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων και το ρυθμιστικό πλαίσιο (regulatory burden), όπως αυτό μετράται από τον δείκτη επιχειρηματικής ελευθερίας (Πίνακας 4.2.1). Όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 4.2.1, σε όλες τις χώρες που παρουσιάζονται, ο σημαντικότερος παράγοντας που επηρεάζει το μέγεθος της παραοικονομίας είναι το επίπεδο αυτοαπασχόλησης. Στην Ελλάδα, το επίπεδο αυτοαπασχόλησης συμβάλλει κατά 37,6%, σε σύγκριση με 31% στην Ιταλία, 31,1% στην Πορτογαλία και 23,8% στην Ισπανία. Οι Dell' Anno *et al.* (2007) και Schneider και Buehn (2018) διαπιστώνουν ότι, εάν το επίπεδο της αυτοαπασχόλησης είναι υψηλό, τότε και το ποσοστό συμ-

μετοχής στην παραοικονομία θα είναι υψηλό. Όπως δείχνουν τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, το μέσο επίπεδο αυτοαπασχόλησης ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης μεταξύ 2003-2023 ήταν 34,6% στην Ελλάδα, 24,3% στην Ιταλία, 20,6% στην Πορτογαλία και 17% στην Ισπανία, καταδεικνύοντας ένα σημαντικό υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες.

Οι έμμεσοι φόροι επίσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του μεγέθους της παραοικονομίας. Οι υψηλοί συντελεστές έμμεσων φόρων και οι συχνές πληρωμές με μετρητά στις επιχειρήσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε φοροδιαφυγή μεγάλης κλίμακας, ιδίως σε οικονομίες όπως η Ελλάδα, όπου οι συντελεστές ΦΠΑ ήταν υψηλοί και οι ηλεκτρονικές συναλλαγές περιορισμένες μέχρι πρόσφατα. Αν και η ανεργία συμβάλλει και αυτή σημαντικά στην παραοικονομία (18%), το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί σημαντικά κατά 17,6 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ του 2013 (υψηλότερο ποσοστό στο 27,7%) και του 2024 (10,1%).

Η φορολογική ηθική διαδραματίζει επίσης καταλυτικό ρόλο, με συμμετοχή 10,4% στο μέγεθος της παραοικονομίας. Όπως επισημαίνεται και από τη σχετική βιβλιογραφία (Devine· 2021· Torgler και Schneider 2009· Arguoba 2010), η χαμηλή ποιότητα των θεσμών, οι αναποτελεσματικοί κρατικοί θεσμοί, τα πολύπλοκα φορολογικά και ρυθμιστικά συστήματα, η απουσία ενός ευέλικτου νομικού πλαισίου και η διαφθορά είναι οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας στις περισσότερες χώρες. Η ποιότητα των θεσμών στην Ελλάδα θεωρείται ιστορικά ανεπαρκής (ή χαμηλή) και κάτω από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης (ΕΑ 19) σε συγκεκριμένους βασικούς θεσμούς, όπως το κράτος δικαίου, η ποιότητα των ρυθμιστικών μηχανισμών, ο έλεγχος της διαφθοράς, η συμμετοχή και λογοδοσία, και η πολιτική σταθερότητα (Bardaka και Rentifi, 2021). Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι η βαθμολογία που αποδίδεται στον δείκτη «αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης» υπήρξε συστηματικά χαμηλή για την Ελλάδα (Philipporopoulos, 2024). Ο δείκτης αυτός, κυμαινόμενος από -2,5 (χειρότερη βαθμολογία) έως 2,5 (καλύτερη βαθμολογία), αποτυπώνει την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών και συνδέεται στενά με την αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης. Η Ελλάδα είχε μέση βαθμολογία 0,43 μεταξύ

1. Οι χρηματικοί λόγοι μπορεί να περιλαμβάνουν τη φοροδιαφυγή και την αποφυγή καταβολής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, οι ρυθμιστικοί λόγοι μπορεί να σχετίζονται με την παράκαμψη της κρατικής γραφειοκρατίας ή την αποφυγή των περιορισμών των ρυθμιστικών συστημάτων, ενώ οι θεσμικοί λόγοι περιλαμβάνουν τη διαφθορά, την αδυναμία τήρησης του κράτους δικαίου, την ασθενή φορολογική ηθική και αναποτελεσματικούς πολιτικούς θεσμούς.

2. Βλέπε επίσης την ερευνητική έκθεση της Eurobank για μια έμμεση εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1 Μέση σχετική επίδραση (%) των προσδιοριστικών παραγόντων της παραοικονομίας

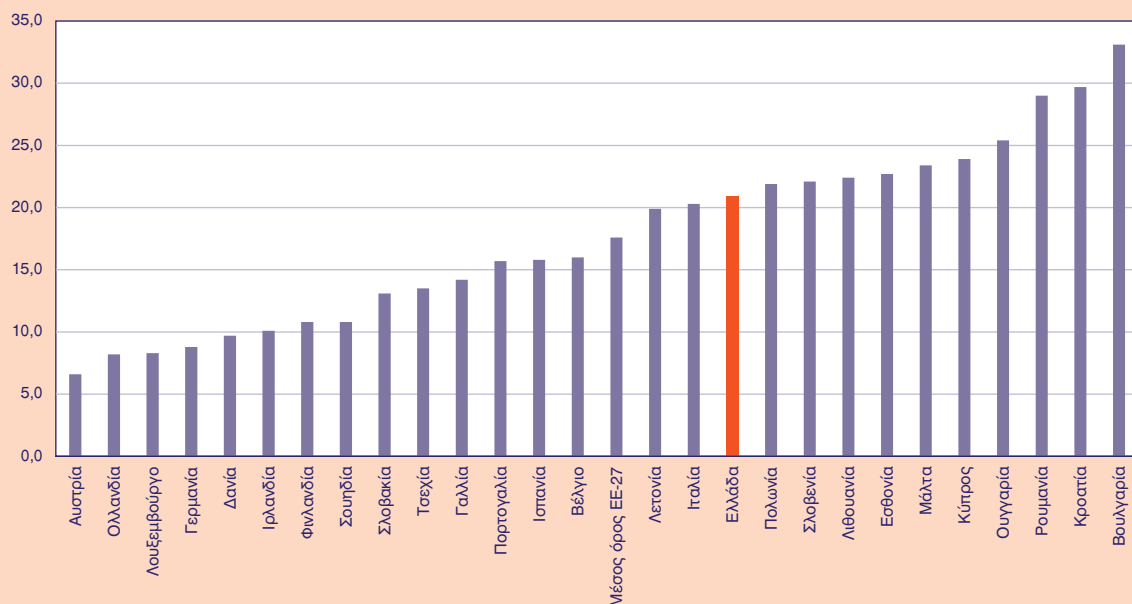
Χώρα	Μέσο μέγεθος παραοικονομίας	Φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων	Έμμεσοι φόροι	Φορολογική ηθική	Ανεργία	Αυτό-απασχόληση	Ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ	Επιχειρηματική ελευθερία
Ελλάδα	27,0	5,8	21,8	10,4	18,0	37,6	0,7	5,7
Ιταλία	26,9	15,6	18,9	9,0	18,6	31,0	0,1	6,8
Πορτογαλία	21,2	8,1	29,9	8,7	14,6	31,1	0,4	7,2
Ισπανία	21,8	10,6	17,9	10,4	29,2	23,8	0,6	7,5

Πηγή: Schneider, F. και Asllani (2022), Α.: "Taxation of the Informal Economy in the EU".

Σημείωση: Μέση σχετική επίδραση (%) των προσδιοριστικών παραγόντων της παραοικονομίας στις χώρες: Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία, χρονική περίοδος 1999-2017.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1

Μέγεθος της παραοικονομίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (% του ΑΕΠ), 2022

Πηγή: Schneider, F. και Aslani A. (2022): "Taxation of the Informal Economy in the EU".

2003-2023. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Δείκτη Καλής Διακυβέρνησης Chandler (CGGI) 2025, η Ελλάδα έχει σημειώσει σημαντικές βελτιώσεις και έχει αναδειχθεί ως η χώρα με τη μεγαλύτερη βελτίωση στον τομέα της «Ελκυστικής Αγοράς» (Έκθεση CGGI 2025)³.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το έλλειμμα συμμόρφωσης στον ΦΠΑ στην Ελλάδα είναι υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-27 μεταξύ 2000-2022, ωστόσο, παρουσιάζει πτωτική τάση, υποδηλώνοντας ότι η φορολογική συμμόρφωση έχει βελτιωθεί σημαντικά, ιδίως από το 2018 και έπειτα⁴. Ο δείκτης του ελλείμματος συμμόρφωσης στον ΦΠΑ λειτουργεί ως μια προσέγγιση των εσόδων από τον ΦΠΑ που χάνονται λόγω απάτης, φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής, δόλιων πτωχεύσεων και χρηματοοικονομικής αφερεγγυότητας ή εσφαλμένων υπολογισμών (European Commission, 2024). Όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 4.2.2, το έλλειμμα ΦΠΑ εκτιμήθηκε σε 13,71% της συνολικής φορολογικής υποχρέωσης ΦΠΑ (VTTL)

το 2022, καταγράφοντας μια αξιοσημείωτη μείωση 16,28 ποσοστιαίων μονάδων από το 2011 (υψηλότερο ποσοστό στο 30%).

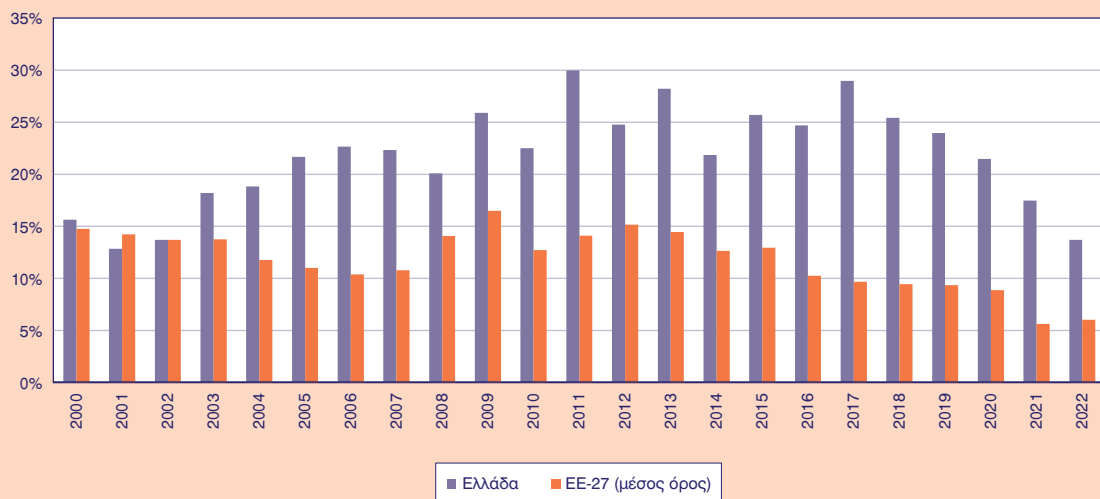
Το 2024, σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύτηκαν από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), η Ελλάδα κατέγραψε υπεραπόδοση των φορολογικών εσόδων, αντανακλώντας τα οφέλη που αποκόμισε, μεταξύ άλλων, από την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Οι πρόσφατες μεταρρυθμίσεις συνέβαλαν σημαντικά στην επίτευξη των στόχων φορολογικής συμμόρφωσης. Ωστόσο, για το 2025, είναι απαραίτητο να συνεχιστούν και να ολοκληρωθούν οι παρεμβάσεις του 2024 που οδήγησαν στη μείωση της φοροδιαφυγής. Οι παρεμβάσεις αυτές περιλαμβάνουν την καθολική δήλωση των εσόδων και εξόδων μιας επιχείρησης στην πλατφόρμα myData, την καθολική λειτουργία της ψηφιακής βάσης δεδομένων πελατών, την έναρξη της υποχρεωτικής εφαρμογής του ψηφιακού δελτίου αποστολής διακινούμενων προϊόντων, νέα συστήματα

3. Ο Δείκτης Καλής Διακυβέρνησης Chandler (CGGI) αποτελεί μια ολοκληρωμένη, ετήσια κατάταξη των εθνικών κυβερνήσεων με βάση τις ικανότητες και την αποτελεσματικότητά τους. Καλύπτει περίπου 120 χώρες (από το 2025), δίνοντας βαθμολογίες σε 35 δείκτες σε επτά βασικές κατηγορίες: Υγεία και Προοπτική, Ισχυροί Νόμοι και Πολιτικές, Ισχυροί Θεσμοί, Χρηματοοικονομική Διαχείριση, Ελκυστική Αγορά, Παγκόσμια Επιρροή και Φήμη, και Βοήθεια στην Ανάπτυξη των Ανθρώπων.

4. Το έλλειμμα συμμόρφωσης στον ΦΠΑ υπολογίζεται ως η εκτιμώμενη διαφορά μεταξύ των δυνητικών εσόδων από τον ΦΠΑ σε περίπτωση πλήρους συμμόρφωσης και του πραγματικού ποσού που εισπράττουν οι φορολογικές αρχές (European Commission, 2024).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2

Έλλειμμα συμμόρφωσης στον ΦΠΑ, 2000-2022

Πηγή: EU VAT Gap Report 2024, European Commission.

ελέγχου για την αυτόματη παρακολούθηση της εξέλιξης των ληξιπρόθεσμων οφειλών κάθε υπόχρεου, την αποτελεσματικότερη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης με στόχο την περαιτέρω μείωση της γραφειοκρατίας, την καθολική επέκταση της ηλεκτρονικής τιμολόγησης, κλπ. (Τράπεζα της Ελλάδος, 2025).

4.2.3. Ο ρόλος των ψηφιακών πληρωμών

Η αύξηση των ψηφιακών πληρωμών και η εκτεταμένη χρήση των καρτών πληρωμών στην Ελλάδα έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο όχι μόνο στην αύξηση των έμμεσων φορολογικών εσόδων, αλλά και στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Η διεύθυνση των ψηφιακών πληρωμών, ειδικά μετά την επιβολή ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων το 2015, βρέθηκε να έχει θετική επίδραση στα φορολογικά έσοδα. Οι Hondroyiannis και Papaioannopoulos (2017) χρησιμοποίησαν τριμηνιαία στοιχεία για την Ελλάδα για την περίοδο 2003 (τρίτο τρίμηνο) – 2016 (δεύτερο τρίμηνο) και διαπίστωσαν ότι η αύξηση κατά μία ποσοστιαία μονάδα του μεριδίου πληρωμών με κάρτα στην ιδιωτική κατανάλωση έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εσόδων κατά περίπου 1% μέσω της βελτίωσης της φορολογικής συμμόρφωσης.

Η χρήση καρτών πληρωμής στην Ελλάδα παρουσίασε ανοδική τάση τα τελευταία χρόνια, ιδίως μετά την επιβολή των κεφαλαιακών περιορισμών το 2015. Ο νόμος 4446/2016 επιτάχυνε περαιτέρω τη χρήση καρτών, ενώ διαπιστώθηκε ότι αυτή η αύξηση των ψηφιακών πληρωμών έχει σημαντική θετική επίδραση στη φορολογική συμμόρφωση (Danchev *et al.*, 2020).

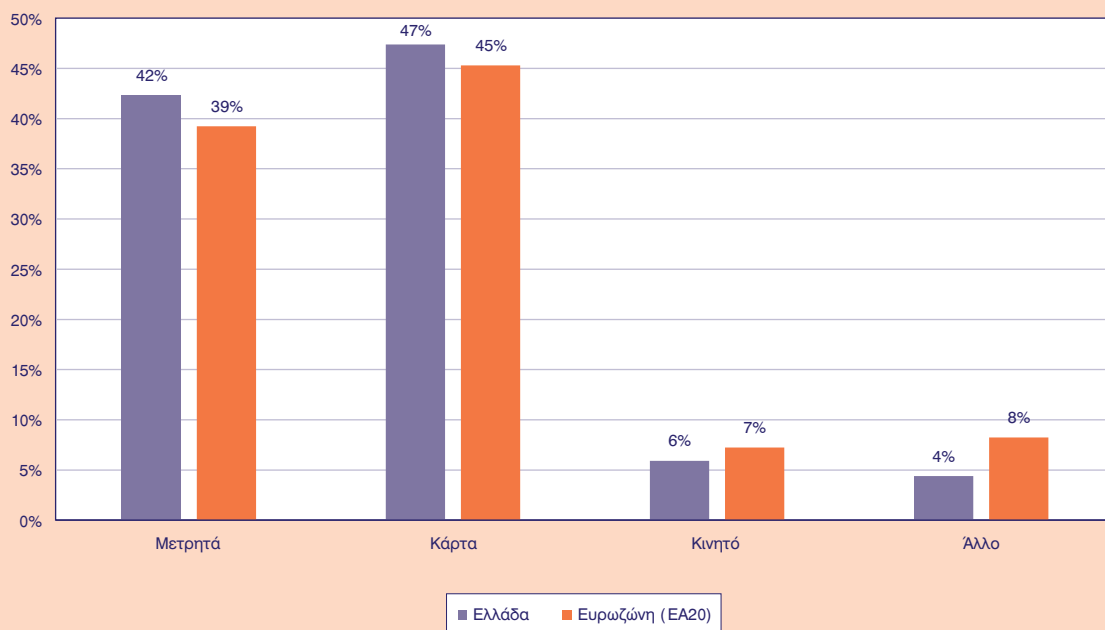
Ωστόσο, τα μετρητά παραμένουν η κυρίαρχη μέθοδος πληρωμής στην Ελλάδα, αντιπροσωπεύοντας το 42% της αξίας των συναλλαγών και το 54% του αριθμού των συναλλαγών, σε σύγκριση με τους μέσους όρους της ευρωζώνης (ΕΑ 20) που είναι 39% και 52% αντίστοιχα (ECB, 2024) (Διαγράμματα 4.2.3 και 4.2.4). Είναι επίσης ενδιαφέρον ότι, παρόλο που πάνω από το 50% των ερωτηθέντων σε όλες τις δημογραφικές και κοινωνικοοικονομικές κατηγορίες (ηλικία, φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης) δήλωσαν ότι προτιμούν τις κάρτες ή άλλους τρόπους πληρωμής χωρίς μετρητά, τα μετρητά παραμένουν ο πιο διαδεδομένος τρόπος πληρωμής σε πολλές συναλλαγές. Για παράδειγμα, για πάνω από το 60% των ερωτηθέντων στην έρευνα SPACE του 2024, η δυνατότητα πληρωμής με μετρητά είναι εξαιρετικά σημαντική⁵.

Συγκρίνοντας την Ελλάδα με την Ιταλία, την Πορτογαλία και την Ισπανία (Διάγραμμα 4.2.5), είναι προφανές

5. Η μελέτη σχετικά με τις πληρωμές των καταναλωτών στη ζώνη του ευρώ (SPACE) διεξήχθη για πρώτη φορά το 2019 και στη συνέχεια πραγματοποιείται σε τακτική βάση, προκειμένου να συνεχιστεί η έρευνα σχετικά με τις τάσεις στις πληρωμές. Η SPACE εξετάζει τις συνήθειες πληρωμών των καταναλωτών στις χώρες της ζώνης του ευρώ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3

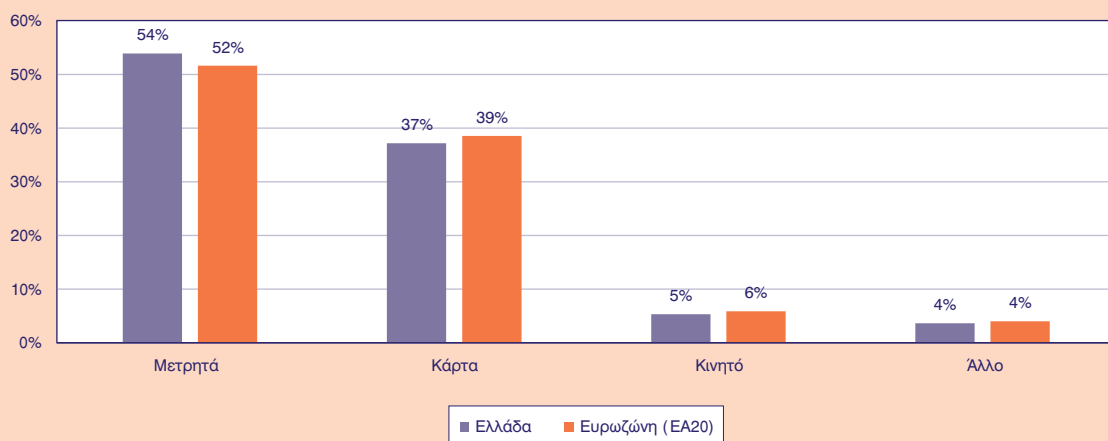
Ποσοστό χρήσης μέσων πληρωμής στα σημεία πώλησης (POS), αξία συναλλαγών

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2024. Μελέτη σχετικά με τις συνήθειες πληρωμών των καταναλωτών στην ευρωζώνη (SPACE).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.4

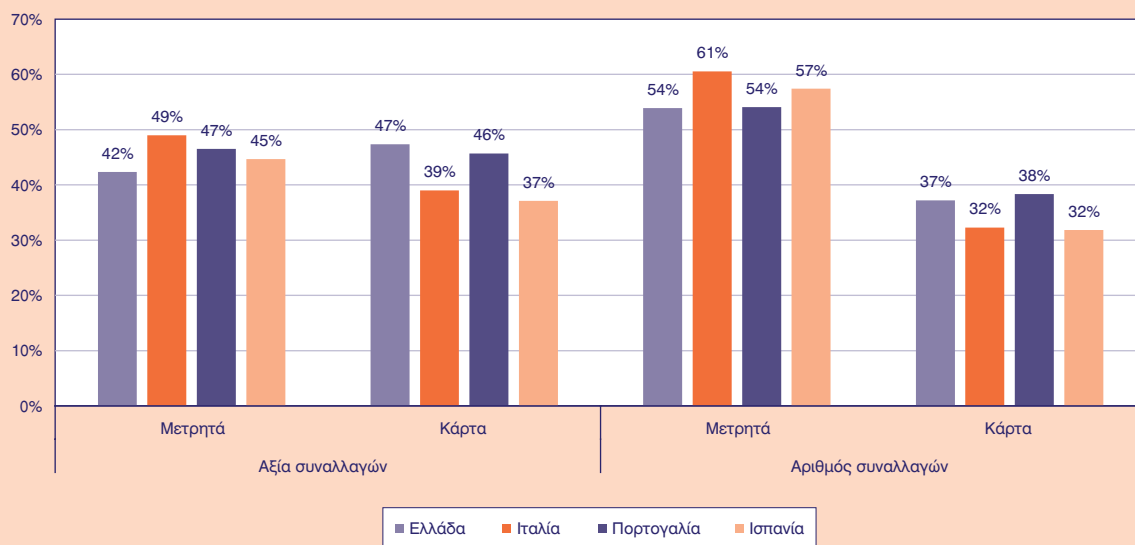
Ποσοστό χρήσης μέσων πληρωμής στα σημεία πώλησης (POS), αριθμός συναλλαγών

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2024. Μελέτη σχετικά με τις συνήθειες πληρωμών των καταναλωτών στην ευρωζώνη (SPACE).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.5

Ποσοστό χρήσης μέσων πληρωμής στα σημεία πώλησης (μετρητά / κάρτα) σε επιλεγμένες χώρες, 2024

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2024. Μελέτη σχετικά με τις συνήθειες πληρωμών των καταναλωτών στην ευρωζώνη (SPACE).

ότι, γενικά, σε όλες τις χώρες, τα μετρητά κυριαρχούν έναντι της χρήσης καρτών τόσο σε αξία όσο και σε αριθμό συναλλαγών. Μόνο η Ελλάδα φαίνεται να έχει χαμηλότερο ποσοστό χρήσης μετρητών σε σύγκριση με τη χρήση καρτών όσον αφορά την αξία συναλλαγών μόνο.

Τέλος, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας SPACE για το 2024, έξι χώρες καταγράφηκαν να κάνουν υψηλότερη χρήση καρτών σε σχέση με τα μετρητά, τόσο ως προς την αξία όσο και ως προς τον αριθμό των συναλλαγών⁶.

4.2.4. Συμπεράσματα

Οι πολιτισμικές και διαρθρωτικές αλλαγές είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξη ενός υψηλού βαθμού συμμόρφωσης με τις φορολογικές υποχρεώσεις μα-

κροπρόθεσμα. Αποτελεί αδήριτη ανάγκη για την ελληνική οικονομία να συνεχίσει να εφαρμόζει διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής. Η επέκταση των ηλεκτρονικών πληρωμών και της χρήσης καρτών έχει διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο σε αυτό το θέμα. Αυτές οι εξελίξεις έχουν υποστηριχθεί από τη συνεχή βελτίωση της οικονομικής δραστηριότητας και την αυξημένη επιχειρηματική εμπιστοσύνη των τελευταίων ετών.

Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Τα κενά στην επιβολή της νομοθεσίας εξακολουθούν να υπάρχουν, ιδίως στις αγροτικές περιοχές και στον ανεπίσημο τομέα. Οι ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων συχνά επιδεικνύουν αντίσταση ή σύγχυση, ειδικά όταν θεσπίζονται νέες απαιτήσεις συμμόρφωσης. Τεχνικά εμπόδια και εμπόδια κατάρτισης, όπως ο περιορισμένος ψηφια-

6. Αυτές οι χώρες είναι: το Βέλγιο (35% χρήση μετρητών έναντι 53% χρήση κάρτας σε αξία συναλλαγών και 39% χρήση μετρητών έναντι 53% χρήση κάρτας σε αριθμό συναλλαγών), η Εσθονία (39% χρήση μετρητών έναντι 46% χρήση κάρτας σε αξία συναλλαγών και 39% χρήση μετρητών έναντι 49% χρήση κάρτας σε αριθμό συναλλαγών), η Γαλλία (34% χρήση μετρητών έναντι 52% χρήση κάρτας σε αξία συναλλαγών και 43% χρήση μετρητών έναντι 48% χρήση κάρτας σε αριθμό συναλλαγών), το Λουξεμβούργο (29% χρήση μετρητών έναντι 57% χρήση κάρτας σε αξία συναλλαγών και 37% χρήση μετρητών έναντι 49% χρήση κάρτας σε αριθμό συναλλαγών), η Ολλανδία (17% χρήση μετρητών έναντι 63% χρήση κάρτας σε αξία συναλλαγών και 22% χρήση μετρητών έναντι 56% χρήση κάρτας σε αριθμό συναλλαγών), και η Φινλανδία (28% χρήση μετρητών έναντι 55% χρήση κάρτας σε αξία συναλλαγών και 27% χρήση μετρητών έναντι 57% χρήση κάρτας σε αριθμό συναλλαγών).

κός αλφαριθμητισμός, θέτουν περαιτέρω δυσκολίες. Επιπλέον, η βιώσιμη πρόοδος εξακολουθεί να εξαρτάται από την ευρύτερη εμπιστοσύνη στους θεσμούς και τη συνολική αποτελεσματικότητα του συστήματος δημόσιας διοίκησης.

Για να ξεπεραστούν αυτοί οι περιορισμοί, είναι σημαντικό η ελληνική κυβέρνηση να βελτιώσει την ποιότητα των θεσμών και των δημόσιων υπηρεσιών της, ενισχύοντας παράλληλα το κράτος δικαίου και μειώνοντας τη διαφθορά, προκειμένου να δημιουργηθούν ευκαιρίες ανάπτυξης για την επίσημη οικονομία. Τα προγράμματα εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης θα μπορούσαν επίσης να συμβάλλουν στη βελτίωση της φορολογικής ηθικής.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Aruoba, S. B. (2010). Informal sector, government policy and institutions. In 2010 meeting papers (Vol. 324). Minneapolis, MN, USA: Society for Economic Dynamics.

Bardaka, I., & Rentifi, A. (2021). The importance of selected structural competitiveness indicators for exports: a comparative analysis between the euro area and Greece. *Economic Bulletin* No. 54. Bank of Greece. Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/Publications/oikodelt202112.pdf>

Chandler Good Government Index. 2025 Report. Διαθέσιμο στο: <https://chandlergovernmentindex.com/wp-content/uploads/2025/05/2025-Chandler-Good-Government-Index-Report.pdf>

Danchev, S., Gatopoulos, G., & Vettas, N. (2020). Penetration of digital payments in Greece after capital controls: Determinants and impact on VAT revenues. *CESifo Economic Studies*, 66(3): 198-220.

Dell'Anno, R., Gómez-Antonio, M., & Pardo, A. (2007). The shadow economy in three Mediterranean countries: France, Spain and Greece. A MIMIC approach. *Empirical Economics*, 33(1), 51-84.

Devine, H. (2021). How institutions shape the informal economy. *The global informal workforce: Priorities for inclusive growth*, 223-252.

Eurobank Research (2023). Greece Focus Notes. Estimates of the size of the shadow economy in Greece and policy proposals. Διαθέσιμο στο: <https://www.eurobank.gr/-/media/eurobank/omilos/oikonomikes-analuseis/greece-macro-monitor/summary-shadow-economy-18-07-23-en.pdf>

European Central Bank (2024). Study on the payment attitudes of consumers in the euro area (SPACE) – 2024. Διαθέσιμο στο: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/space/shared/pdf/ecb.space202419d46f0f17.en.pdf

European Commission (2024). EU VAT Gap Report. Διαθέσιμο στο: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/vat/fight-against-vat-fraud/vat-gap_en

European Commission (2024). Autumn 2024 Economic Forecast. Διαθέσιμο στο: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/7173e7c9-3841-4660-8d6a-a80712932f81_en?filename=ip296_en.pdf

Hellenic Republic, Ministry of Economy and Finance (2024). Greece Draft Budgetary Plan 2025. Διαθέσιμο στο: https://minfin.gov.gr/wp-content/uploads/2024/10/Greece_DBP_2025_final-1.pdf

Hellenic Statistical Authority (2025). The Greek Economy. Διαθέσιμο στο: https://www.statistics.gr/documents/20181/18508449/greek_economy_22-08-2025.pdf/c6cb8b62-42fc-ab54-fe65-8c7ef79c699f

Hondroyannis, G. & D. Papaoikonomou (2017). The Effect of Card Payments on VAT Revenue: New Evidence from Greece. *Economics Letters* 157, 17–20.

Philippopoulos, A. (2024). *The Greek macroeconomy: A note on the current situation and future outlook*. Athens University of Economics and Business Working Paper No. 10-2024. Διαθέσιμο στο: https://www.dept.aueb.gr/sites/default/files/WP_10_2024_Philippopoulos_0.pdf

Schneider, F., & Asllani, A. (2022). Taxation of the Informal Economy in the EU. European Parliament, Subcommittee on tax matters (FISC).

Schneider, F., & Buehn, A. (2018). Shadow economy: Estimation methods, problems, results and open questions. *Open Economics*, 1(1), 1-29.

Torgler, B., & Schneider, F. (2009). The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 228-245.

Vasardani, M. (2011). Tax evasion in Greece: An overview. *Economic Bulletin* No. 35. Bank of Greece. Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/Publications/econbull201106.pdf>

Ελληνική

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (2025). Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2025. Διαθέσιμο στο: https://minfin.gov.gr/kratikos-proypologismos-2025/#pll_switcher

Τράπεζα της Ελλάδος (2025). Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής 2024-2025. Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/ekdoseis-ereyna/ekdoseis/ekthesh-nomismatikhs-politikhs>

Τράπεζα της Ελλάδος (2025). Έκθεση του Διοικητή για το Έτος 2024. Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/ekdoseis-ereyna/ekdoseis/anazhthsh-ekdosewn?bankOfGreecePublications=751bdcf2-6284-46b9-b70d-f589fb0aeb10&categories=bankOfGreecePublications>

Επανεξετάζοντας τη συμμετοχή της Ελλάδας στις Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας: Νέα στοιχεία σε επίπεδο κλάδου

**Πέτρος Δήμας*,
Αλεξάνδρα Κοντόλαιμου**,
Αιμιλία Πρωτόγερου*****

Περίληψη

Το άρθρο αυτό διερευνά τη συμμετοχή της Ελλάδας στις Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας (ΠΑΑ) σε κλαδικό επίπεδο. Βασιζόμενοι σε πρόσφατες μεθοδολογικές εξελίξεις στη μέτρηση της ενσωμάτωσης στις ΠΑΑ, αξιοποιούμε δεδομένα από τη βάση 'GRinGVCs', μια νέα βάση δεικτών συμμετοχής σε ΠΠΑ, για την ανάλυση δείγματος ελληνικών κλάδων και ομαδοποιήσεων κλάδων κατά την περίοδο 1995–2020. Οι δείκτες αυτοί αποτυπώνουν τόσο τον τύπο συμμετοχής –προς-τα-εμπρός (ΠτΕ) και προς-τα-πίσω (ΠτΠ)– όσο και τον τρόπο με τον οποίο αυτή πραγματοποιείται –απλές δραστηριότητες, όπου η προστιθέμενη αξία διασχίζει μόνο μία φορά τα σύνορα, και σύνθετες, όπου η ίδια αξία διασχίζει πολλαπλά στάδια παραγωγής και χώρες. Συγκρίνοντας τους κλάδους μεταποίησης και εξορύξεων με αυτούς των διευρυμένων υπηρεσιών, διαπιστώνουμε ότι η πρώτη ομάδα εμφανίζει ισχυρότερη και αυξανόμενη ενσωμάτωση στις ΠΑΑ με έντονο ΠτΠ προσανατολισμό, ενώ η δεύτερη παρουσιάζει πιο ισορροπημένη ΠτΕ και ΠτΠ συμμετοχή, με σαφή ανοδική τάση στην ΠτΕ συμμετοχή. Επιπλέον, οι κλάδοι υψηλής

τεχνολογίας εμφανίζουν περιορισμένη ΠτΕ συμμετοχή και ισχυρές ΠτΠ διασυνδέσεις, γεγονός που αντανακλά εξειδίκευση σε δραστηριότητες χαμηλής προστιθέμενης αξίας. Σημαντικό είναι ότι, παρότι οι απλές δραστηριότητες κυριαρχούν τόσο στην ΠτΕ όσο και στην ΠτΠ συμμετοχή στους περισσότερους εξεταζόμενους κλάδους, η ενσωμάτωση σε σύνθετες δραστηριότητες αυξήθηκε ταχύτερα μεταξύ 1995 και 2020. Τέλος, τα αποτελέσματά μας αναδεικνύουν ιδιαιτερότητες ανά κλάδο, γεγονός που υπογραμμίζει την ανάγκη για πιο λεπτομερή ανάλυση, ώστε να διαμορφωθούν στοχευμένες πολιτικές που θα ενισχύσουν την ενσωμάτωση της Ελλάδας στα παγκόσμια παραγωγικά δίκτυα.

Λέξεις-κλειδιά: Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας (ΠΑΑ), προς-τα-εμπρός και προς-τα-πίσω συμμετοχή, απλές και σύνθετες δραστηριότητες, Ελλάδα, κλαδική ανάλυση.

Ταξινόμηση JEL: F14, L16, O52, C67.

Η παρούσα έρευνα διενεργήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου «GRinGVCs – Αξιοποίηση των Παγκόσμιων Αλυσίδων Αξίας για την Καινοτομία και την Ανταγωνιστικότητα: Η περίπτωση της Ελλάδας», το οποίο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΙΔΕΚ) (Project ID: 016667) και εξετάζει τη συμμετοχή της Ελλάδας στις Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας σε διαφορετικά επίπεδα (χώρας, κλάδου, επιχείρησης).

1. Εισαγωγή

Η εμφάνιση των Παγκόσμιων Αλυσίδων Αξίας (ΠΑΑ) ως κυρίαρχου παραγωγικού μοντέλου σηματοδότησε μια νέα εποχή στις διασυνδέσεις μεταξύ επιχειρήσεων και στην ανταλλαγή ενδιάμεσων προϊόντων, κεφαλαίου και εργασίας, που υπερβαίνουν τα παραδοσιακά εθνικά σύνορα (Antràs, 2020). Ενώ ορισμένες

* Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Εργαστήριο Βιομηχανικής και Ενεργειακής Οικονομίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Email: petrdimas@chemeng.ntua.gr

** Ερευνήτρια, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), Επισκέπτρια Ερευνήτρια, Εργαστήριο Βιομηχανικής και Ενεργειακής Οικονομίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Email: alexandra.kontolaimou@kepe.gr

*** Επίκουρη Καθηγήτρια, Εργαστήριο Βιομηχανικής και Ενεργειακής Οικονομίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Email: protoger@chemeng.ntua.gr

– Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στο άρθρο εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων και δεν αντανακλούν κατ' ανάγκη τις θέσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

χώρες έχουν καταφέρει να αξιοποιήσουν τη συμμετοχή τους στις ΠΑΑ για να αποκομίσουν οφέλη σε όρους παραγωγικότητας, τεχνολογικής αναβάθμισης και ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας (World Bank, 2020), άλλες αδυνατούν να συμμετέχουν αποτελεσματικά και παρουσιάζουν υστέρηση στην ενσωμάτωσή τους (Fernandes et al., 2022).

Στον πυρήνα αυτής της αντιφατικής πραγματικότητας εντοπίζεται ένα θεμελιώδες ερώτημα: *ποια είναι τα μοτίβα συμμετοχής στις ΠΑΑ μεταξύ χωρών και κλάδων;* Το ερώτημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την Ελλάδα, μια μικρή οικονομία, η οποία βασίζεται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, είναι προσανατολισμένη στις υπηρεσίες και χαρακτηρίζεται από σημαντική εξωτερική εξάρτηση από εισαγόμενα αγαθά, επίμονα εμπορικά ελλείμματα και ένα παραγωγικό μοντέλο χαμηλής έντασης γνώσης και τεχνολογίας, με αποτέλεσμα σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα και μέτριες επιδόσεις στην καινοτομία (Barkas & Pisu, 2018· OECD, 2024). Δεδομένων αυτών των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών, η κατανόηση και η ενίσχυση της ενσωμάτωσης της Ελλάδας στα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής αναδεικνύεται ως υψηλή προτεραιότητα στην εθνική ατζέντα βιομηχανικής πολιτικής (Tsakanikas & Dimas, 2024).

Το προφίλ της Ελλάδας στο πλαίσιο των ΠΑΑ αρχικά προσέλκυσε το ενδιαφέρον μετά την οικονομική κρίση του 2008. Αρκετές εκθέσεις επισήμαναν την αύξηση της συμμετοχής της χώρας στις ΠΑΑ κατά την περίοδο 2000-2014, η οποία συχνά περιγράφεται ως «η μεγάλη εποχή των ΠΑΑ» (World Bank, 2020). Ωστόσο, η συμμετοχή αυτή θεωρήθηκε περιορισμένη σε εύρος και αντίκτυπο, καθιστώντας αδύνατη την πλήρη αξιοποίηση των οφελών από την επέκταση στις παγκόσμιες αγορές, ιδίως σε όρους παραγωγικότητας και ανάπτυξης (Τσέκερης & Σκίντζη, 2017· Barkas & Pisu, 2018· ECB, 2019· Gibson et al., 2019). Πιο πρόσφατες μελέτες επανεξέτασαν το ζήτημα στο πλαίσιο παρακολούθησης της οικονομικής και εξαγωγικής επίδοσης της χώρας (βλ., για παράδειγμα, Greek National Productivity Board, 2024· Στρατοπούλου, 2024), επικεντρώνοντας τις αναλύσεις τους στις συγκρίσεις σε επίπεδο χώρας με τους Ευρωπαίους εταίρους της.

Σε αυτό το πλαίσιο, το παρόν άρθρο διερευνά τη συμμετοχή της Ελλάδας στις ΠΑΑ, παρέχοντας νέα στοιχεία σε επίπεδο κλάδου. Αξιοποιώντας τη βάση δεδομένων 'GRinGVCs'¹, η μελέτη εξετάζει ένα ολοκληρωμένο σύνολο δεικτών συμμετοχής στις ΠΑΑ για 31 ελληνικούς κλάδους και ομάδες κλάδων κατά την

περίοδο 1995–2020. Οι δείκτες αυτοί προκύπτουν με τη χρήση του πλαισίου ανάλυσης διαχωρισμού (factor decomposition framework) που προτείνουν οι Wang et al. (2022), το οποίο εφαρμόζεται στην τελευταία έκδοση των διεθνών πινάκων εισροών-εκροών του ΟΟΣΑ (Inter-Country Input-Output Tables-IClOTs) (OECD, 2023). Τα επιλεγμένα μεγέθη καταγράφουν τόσο την κατεύθυνση ή τον *τύπο* συμμετοχής, δηλαδή προς-τα-εμπρός (forward) και προς-τα-πίσω (backward), όσο και τον *τρόπο* συμμετοχής, διακρίνοντας μεταξύ *απλών* (simple) δραστηριοτήτων στις ΠΑΑ, που περιλαμβάνουν μία μόνο διασυννοριακή μεταφορά προστιθέμενης αξίας, και *σύνθετων* (complex) δραστηριοτήτων, οι οποίες περιλαμβάνουν πολλαπλές διασυννοριακές μεταφορές. Οι τελευταίες συνδέονται τυπικά με μακρύτερες αλυσίδες αξίας, πολλαπλούς διεθνείς εταίρους και πιο εξειδικευμένα προϊόντα υψηλότερης έντασης γνώσης και τεχνολογίας (Sturgeon et al., 2008· Mudambi, 2008). Με αυτόν τον τρόπο, η παρούσα έρευνα συμβάλλει στη σχετική βιβλιογραφία για την Ελλάδα, προσφέροντας νέα στοιχεία σε επίπεδο κλάδου αναφορικά με διάφορες διαστάσεις της ένταξης της χώρας στα παγκόσμια παραγωγικά δίκτυα που έως τώρα παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανεξερεύνητες.

Το υπόλοιπο άρθρο έχει την ακόλουθη δομή. Η Ενότητα 2 παρουσιάζει το προφίλ της Ελλάδας στο διεθνές εμπόριο και τη συμμετοχή της στις ΠΑΑ σε επίπεδο χώρας. Η Ενότητα 3 περιγράφει τη μεθοδολογική προσέγγιση που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση των διαφορετικών τύπων και τρόπων συμμετοχής στις ΠΑΑ. Η Ενότητα 4 προσφέρει μια περιγραφική ανάλυση των μοτίβων συμμετοχής της χώρας στις ΠΑΑ σε επίπεδο κλάδου. Τέλος, η Ενότητα 5 συνοψίζει τα συμπεράσματα της ανάλυσης και παραθέτει γενικές κατευθύνσεις για τη χάραξη πολιτικής.

2. Το προφίλ της Ελλάδας στο διεθνές εμπόριο και στις ΠΑΑ

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει διαχρονικά ένα επίμονο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο τα τελευταία χρόνια έχει διευρυνθεί, κυρίως λόγω του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών (Κωνσταντακοπούλου, 2024). Το φαινόμενο αυτό αντανakλά δομικούς περιορισμούς στην ανταγωνιστικότητα και την εξαγωγική ικανότητα της εγχώριας οικονομίας (βλ. Barkas & Pisu, 2018· Κωνσταντακοπούλου κ.ά., 2019). Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, η χώρα έκλεισε το 2024 με εξαγωγές αγαθών συνολικού ύψους €48,6

1. Η βάση δεδομένων GRinGVCs είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://liee.chemeng.ntua.gr/en/project/gringvcs/>.

δισ. (σε τρέχουσες τιμές), σημειώνοντας μείωση περίπου 2,8% σε σχέση με το 2023 και 9,6% σε σχέση με το 2022 –έτος ρεκόρ για τις εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Παρά τη συγκυριακή αυτή κάμψη, η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία ακολουθεί έντονα ανοδική και ανθεκτική πορεία, με σύνθετο ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης (Composite Annual Growth Rate-CAGR) περίπου 7,0% για την περίοδο 2015–2024. Η πορεία αυτή αντανάκλα μια σταθερή ανάκαμψη από τις παρατεταμένες συνέπειες της βαθιάς οικονομικής κρίσης που βίωσε η χώρα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανοδική αυτή τάση οφείλεται κυρίως στις εξαγωγές ενδιάμεσων αγαθών², οι οποίες ανήλθαν σε €33,3 δισ. το 2024.

Στις εισαγωγές, η Ελλάδα κατέγραψε το 2024 εισαγωγές αγαθών ύψους €84,3 δισ., γεγονός που οδήγησε σε σημαντικό εμπορικό έλλειμμα €35,67 δισ. Το έλλειμμα αυτό αποδεικνύεται διαχρονικά επίμονο και έχει διευρυνθεί τα τελευταία χρόνια, μετά την εκτίναξη των εισαγωγών το 2022 περίπου στα €93,3 δισ. Ως αποτέλεσμα, το εμπορικό έλλειμμα στα αγαθά αυξήθηκε σημαντικά το 2022, φθάνοντας τα €39,7 δισ., έναντι μέσου όρου €20,7 δισ. κατά την περίοδο 2012–2021, και έκτοτε παραμένει σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα. Το παγιωμένο αυτό μοτίβο σηματοδοτεί τη σημαντική εξωτερική εξάρτηση της χώρας από εισαγόμενα αγαθά, κυρίως ενδιάμεσα βιομηχανικά προϊόντα, τα οποία αντιστοιχούσαν σε €60,1 δισ. του συνόλου των εισαγωγών το 2024, εξαιρουμένων των καυσίμων (€20,4 δισ.). Αξιοσημείωτο είναι ότι το εμπορικό έλλειμμα μόνο στα ενδιάμεσα αγαθά ανήλθε σε €28 δισ., καταγράφοντας CAGR 2,4% την περίοδο 2022–2024.

Όσον αφορά το εμπόριο υπηρεσιών, τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος δείχνουν ότι οι εξαγωγές υπηρεσιών (πιστώσεις) ανήλθαν σε περίπου €51,5 δισ. το 2024, συνεχίζοντας τη σταθερά ανοδική τάση της τελευταίας δεκαετίας, με CAGR περίπου 5% την περίοδο 2015–2024. Στις εισαγωγές, οι χρεώσεις υπηρεσιών αυξήθηκαν σε €28,8 δισ. το 2024, από €27,7 δισ. το 2023, συνεχίζοντας μια αντίστοιχα ανοδική δεκαετή πορεία με CAGR περίπου 6,7%. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε πλεόνασμα €22,6 δισ. στο ισοζύγιο υπηρεσιών το 2024, ολοκληρώνοντας μια δεκαετία συνεχούς αύξησης με CAGR περίπου 3,2%.

Η αντίθεση μεταξύ του εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο των

υπηρεσιών στην ελληνική οικονομία. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι κυρίως οικονομία υπηρεσιών, ο υψηλός όγκος εξαγωγών υπηρεσιών δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη και υψηλά επίπεδα συμμετοχής σε GVCs, όπως θα παρουσιαστεί στην Ενότητα 4. Η απόκλιση αυτή απορρέει από τη θεμελιώδη διάκριση μεταξύ παραδοσιακού εμπορίου και εμπορίου που σχετίζεται με τις ΠΑΑ, με το τελευταίο να εστιάζει στις ενδιάμεσες ροές αγαθών και υπηρεσιών και στην ενσωματωμένη προστιθέμενη αξία (ΠΑ), και όχι στις ακαθάριστες ροές τελικών προϊόντων (Antràs, 2020). Για τον λόγο αυτό, η εκτίμηση της συμμετοχής σε ΠΑΑ απαιτεί εξειδικευμένους δείκτες και μεθοδολογίες, συνήθως βασισμένες σε αναλύσεις διαχωρισμού μέσω διεθνών πινάκων εισροών–εκροών (ICIOts). Υπό το πρίσμα αυτό, το παρόν άρθρο υπερβαίνει τα παραδοσιακά στατιστικά στοιχεία εμπορίου που βασίζονται σε δεδομένα εξαγωγών και εισαγωγών τελικών προϊόντων και υιοθετεί ανάλυση εισροών–εκροών σε επίπεδο κλάδου. Συγκεκριμένα, αντλούμε στοιχεία από τη βάση δεδομένων ‘GRinGVCs’ για να προσφέρουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της συμμετοχής της Ελλάδας στις ΠΑΑ, με ιδιαίτερη έμφαση στα μοτίβα συμμετοχής σε κλαδικό επίπεδο.

Ως αφετηρία, παρουσιάζουμε στοιχεία σε επίπεδο χώρας, ώστε να τοποθετήσουμε την Ελλάδα στο ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο, εστιάζοντας σε δύο βασικούς τύπους συμμετοχής: (i) την *προς-τα-εμπρός (ΠτΕ) συμμετοχή*, δηλαδή την εγχώρια προστιθέμενη αξία (ΕΠΑ) που ενσωματώνεται σε εξαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα και χρησιμοποιείται στην παραγωγή στο εξωτερικό, εκφρασμένη ως ποσοστό της συνολικής εγχώριας ΠΑ, και (ii) την *προς-τα-πίσω (ΠτΠ) συμμετοχή*, δηλαδή την ξένη προστιθέμενη αξία (ΞΠΑ) που ενσωματώνεται σε εισαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα και χρησιμοποιείται για την παραγωγή τελικών προϊόντων, εκφρασμένη ως ποσοστό της συνολικής εγχώριας τελικής ζήτησης³.

Το Διάγραμμα 1 παρουσιάζει την εξέλιξη της προς-τα-εμπρός συμμετοχής για την Ελλάδα και την ΕΕ-28⁴ κατά την περίοδο 1995–2020. Είναι προφανές ότι η ΠτΕ συμμετοχή της χώρας ακολουθεί την αντίστοιχη μέση τάση της ΕΕ28, αλλά σε σταθερά χαμηλότερα επίπεδα, κυμαινόμενη από 4% έως 11% έναντι 14% έως 20% για την ΕΕ28. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζει ένα διαχρονικό μέσο χάσμα περίπου 10 ποσοστιαίων μονάδων. Τόσο η Ελλάδα όσο και η ΕΕ28 καταγράφουν μια ελαφρά αύξηση στην ΠτΕ συμμε-

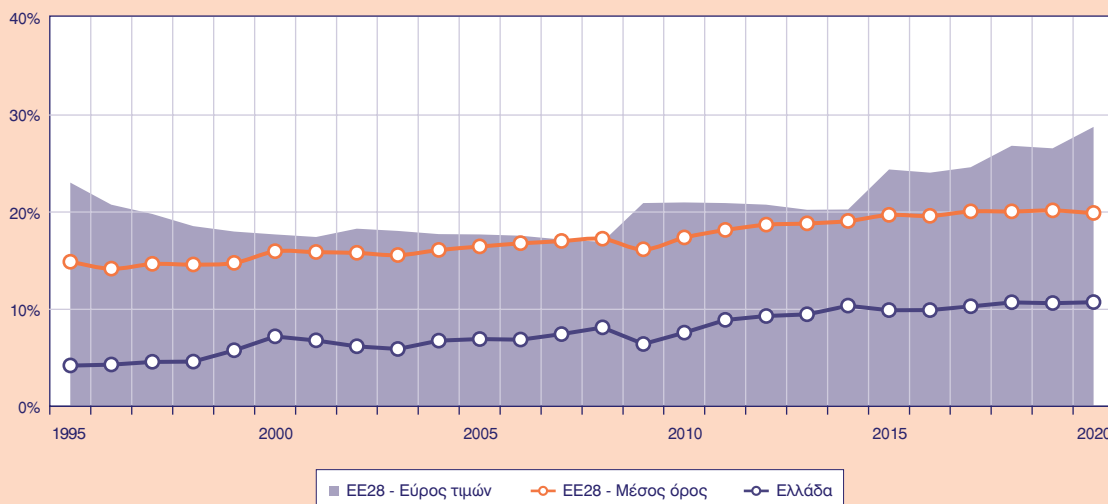
2. Αγαθά που εξάγονται για σκοπούς παραγωγής, εξαιρουμένων των καυσίμων και των πωλήσεων (εξαγωγών) πλοίων.

3. Οι δύο τύποι συμμετοχής στις ΠΑΑ περιγράφονται λεπτομερώς στην Ενότητα 3.

4. Η ομάδα κρατών της ΕΕ περιλαμβάνει το Ηνωμένο Βασίλειο (εξ ου και ο όρος ΕΕ28), καθώς κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν ακόμα επίσημο μέλος της ΕΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Η προς-τα-εμπρός συμμετοχή της Ελλάδας στις ΠΠΑ σε σύγκριση με τον μέσο όρο και το εύρος τιμών συμμετοχής της ΕΕ28, 1995–2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

τοχή κατά την περίοδο 1998–2000, η οποία ενδέχεται να συνδέεται με την επικείμενη ένταξη της Κίνας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου το 2001, γεγονός-ορόσημο που συχνά θεωρείται ως η επίσημη απαρχή της «μεγάλης εποχής των ΠΑΑ» (World Bank, 2020). Στη συνέχεια ακολούθησε μια σύντομη πτώση κατά την περίοδο 2001–2003, προτού η συμμετοχή επανέλθει σε ανοδική πορεία στα μέσα της δεκαετίας του 2000, η οποία όμως διακόπηκε από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2009. Στα χρόνια μετά την κρίση, τόσο η Ελλάδα όσο και η ΕΕ28 εμφάνισαν σημάδια ανάκαμψης, με την προς-τα-εμπρός συμμετοχή να σταθεροποιείται γύρω στο 2015 και να παραμένει έκτοτε σχετικά σταθερή.

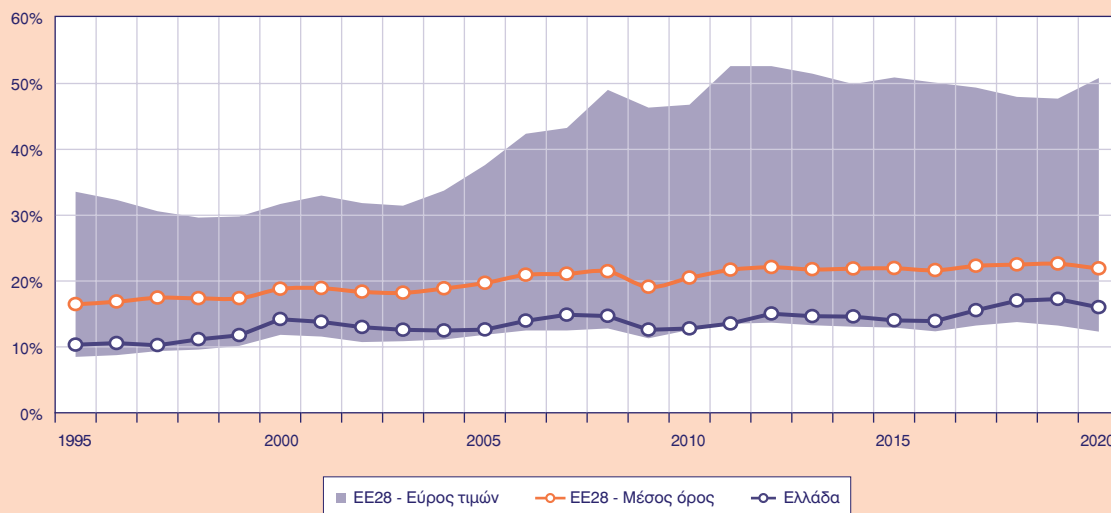
Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο στο Διάγραμμα 1 είναι το μοτίβο που αποτυπώνεται από τη σκιασμένη περιοχή, η οποία αντιπροσωπεύει το εύρος των μεριδίων της ΠτΕ συμμετοχής μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Το άνω όριο αντιστοιχεί στην οικονομία της ΕΕ με το υψηλότερο μερίδιο ΠτΕ συμμετοχής, ενώ το κάτω όριο στην οικονομία με το χαμηλότερο. Το εύρος αυτό αναδεικνύει τη σημαντική ετερογένεια στην ενσωμάτωση στις ΠΑΑ μεταξύ των χωρών της ΕΕ, με τις κορυφαίες επιδόσεις να βρίσκονται σημαντικά υψηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ28. Αντίθετα, η Ελλάδα φαίνεται να κατατάσσεται συστηματικά στο κατώτατο άκρο καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου. Η διαχρονική αυτή υστέρηση στην προς-τα-εμπρός ενσωμάτωση υπογραμμίζει τη

χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας στις διεθνείς αγορές. Δεδομένου ότι η ΠτΕ συμμετοχή λειτουργεί ως βασικός δείκτης εξαγωγικού προσανατολισμού, η επίδοση της Ελλάδας εγείρει κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με το βάθος και την ποιότητα της εξαγωγικής της μεγέθυνσης. Ειδικότερα, αμφισβητείται η αισιόδοξη εικόνα που ενδεχομένως απορρέει από τα αθροιστικά στοιχεία εξαγωγών, αποκαλύπτοντας ότι το πραγματικό εγχώριο περιεχόμενο των ελληνικών εξαγωγών, δηλαδή η αξία που συνεισφέρει η Ελλάδα στα διεθνώς εμπορευόμενα προϊόντα, είναι σημαντικά χαμηλότερη σε σύγκριση με την πλειονότητα των εταίρων της στην ΕΕ.

Το Διάγραμμα 2 απεικονίζει την εξέλιξη της προς-τα-πίσω συμμετοχής (ΠτΠ) για την Ελλάδα και την ΕΕ-28 κατά την περίοδο 1995–2020, αναδεικνύοντας ομοιότητες με τα μοτίβα της ΠτΕ συμμετοχής. Και πάλι, η ελληνική ΠτΠ συμμετοχή ακολουθεί τη γενική τάση του μέσου όρου της ΕΕ, αν και παραμένει συστηματικά σε χαμηλότερα επίπεδα. Ωστόσο, το χάσμα μεταξύ των δύο είναι συγκριτικά μικρότερο, με την ΠτΠ συμμετοχή να κυμαίνεται από 16% έως 23% για την ΕΕ και από 10% έως 17% για την Ελλάδα, καταδεικνύοντας μια μέση διαφορά περίπου 6 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ για όλη την περίοδο που εξετάζεται. Και στις δύο περιπτώσεις, η ΠτΠ υπερβαίνει την ΠτΕ συμμετοχή, αναδεικνύοντας τον διαχρονικό προς-τα-πίσω προσανατολισμό τόσο της ελληνικής όσο και της ευρωπαϊκής οικονομίας. Αυτό υποδηλώνει μεγαλύτε-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Η προς-τα-πίσω συμμετοχή της Ελλάδας στις ΠΠΑ σε σύγκριση με τον μέσο όρο και το εύρος τιμών συμμετοχής της ΕΕ-28, 1995–2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

ρη εξάρτηση από τα εισαγόμενα ενδιάμεσα αγαθά σε σχέση με τις εξαγωγές εγχώριως παραγόμενων ενδιάμεσων αγαθών. Το μοτίβο αυτό διατηρήθηκε σταθερό σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο και συνάδει με προηγούμενα ευρήματα που βασίζονται σε διαφορετικές πηγές δεδομένων και συντομότερες χρονικές περιόδους (ECB, 2019· Gibson et al., 2019· World Bank, 2020).

Όσον αφορά τη διαχρονική εξέλιξη, στο Διάγραμμα 2 παρατηρούνται ορισμένες αποκλίσεις από το μοτίβο της ΠτΕ συμμετοχής που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1. Ειδικότερα, η επιβράδυνση της Ελλάδας μετά την οικονομική κρίση του 2008 διήρκεσε ελαφρώς περισσότερο, καθώς η ανάκαμψη δεν ξεκίνησε πριν το 2012, ενώ η ΕΕ είχε ήδη ανακάμψει από το 2010. Επιπλέον, η Ελλάδα κατέγραψε μια συγκρατημένη αύξηση στην προς-τα-πίσω συμμετοχή της το 2018, η οποία περιορίστηκε προσωρινά το χάσμα με τον μέσο όρο της ΕΕ, για να ακολουθήσει όμως μια ελαφρώς πιο απότομη πτώση το 2020, πιθανότατα λόγω της πανδημίας COVID-19. Σημαντικό είναι ότι, αν και η Ελλάδα δεν κατατάσσεται διαρκώς στην τελευταία θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ ως προς την προς-τα-πίσω συμμετοχή —καθώς το κατώτερο όριο της σκιασμένης περιοχής στο Διάγραμμα 2 βρίσκεται κάτω από τις τιμές της Ελλάδας— εντούτοις παραμένει κοντά στο

κατώτατο σημείο καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου. Το γεγονός αυτό ενισχύει το συμπέρασμα ότι, παρά τον σχετικά πιο έντονο προς-τα-πίσω προσανατολισμό της, η συνολική ενσωμάτωση της Ελλάδας στις ΠΑΑ παραμένει σημαντικά χαμηλότερη σε σχέση με τις περισσότερες άλλες χώρες της ΕΕ. Οι διαχρονικά σταθερές καθυστερήσεις ενσωμάτωσης που περιγράφηκαν παραπάνω έχουν επίσης καταγραφεί από τους Barkas & Pisu (2018) και επιβεβαιώνονται περαιτέρω από πρόσφατες αναλύσεις του Greek National Productivity Board (2024) και της Στρατοπούλου (2024).

3. Μέτρηση της συμμετοχής στις ΠΑΑ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η βασική συμβολή αυτού του άρθρου αφορά τη χρήση δεικτών συμμετοχής στις ΠΑΑ που λαμβάνουν υπόψη, πέρα από τη συνήθη διάκριση μεταξύ ΠτΕ και ΠτΠ συμμετοχής, την πολυπλοκότητα των δραστηριοτήτων στις ΠΑΑ μέσω της μέτρησης απλών και σύνθετων τρόπων συμμετοχής. Οι εν λόγω δείκτες προκύπτουν από την εφαρμογή της ανάλυσης διαχωρισμού των Wang et al. (2022) στους πλέον πρόσφατους ICIOs του ΟΟΣΑ και αντλούνται από τη βάση δεδομένων 'GRinGVCs'⁵.

5. Για μια εκτενή και λεπτομερή τεχνική παρουσίαση της ανάλυσης διαχωρισμού και της άλγεβρας για την εξαγωγή των δεικτών, βλ. Παραδοτέο 2.1 του έργου 'GRinGVCs' (<http://liee.chemeng.ntua.gr/en/project/gringvcs/>).

Πιο συγκεκριμένα, η προσέγγιση των Wang et al. (2022) μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε και να μετρήσουμε τις ακόλουθες διαστάσεις της συμμετοχής στις ΠΑΑ, εκφρασμένες σε όρους εγχώριας προστιθέμενης αξίας (ΕΠΑ) και ξένης προστιθέμενης αξίας (ΞΠΑ) που είναι ενσωματωμένες στα ενδιάμεσα προϊόντα:

1. ΕΠΑ ενσωματωμένη σε εξαγωγές ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών, που χρησιμοποιούνται άμεσα από τον εισαγωγέα εταίρο για την παραγωγή τελικών προϊόντων τα οποία ικανοποιούν την εγχώρια τελική ζήτηση.
2. ΕΠΑ ενσωματωμένη σε εξαγωγές ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται άμεσα από τον εισαγωγέα εταίρο για την παραγωγή νέων ενδιάμεσων και τελικών αγαθών και υπηρεσιών, τα οποία στη συνέχεια επανεξάγονται από τη χώρα-εταίρο προς άλλες χώρες.
3. ΞΠΑ ενσωματωμένη σε εισαγωγές ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή εξαγωγών (ενδιάμεσων και τελικών).
4. ΞΠΑ ενσωματωμένη σε ενδιάμεσα αγαθά και υπηρεσίες που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή τελικών προϊόντων που ικανοποιούν την εγχώρια τελική ζήτηση.

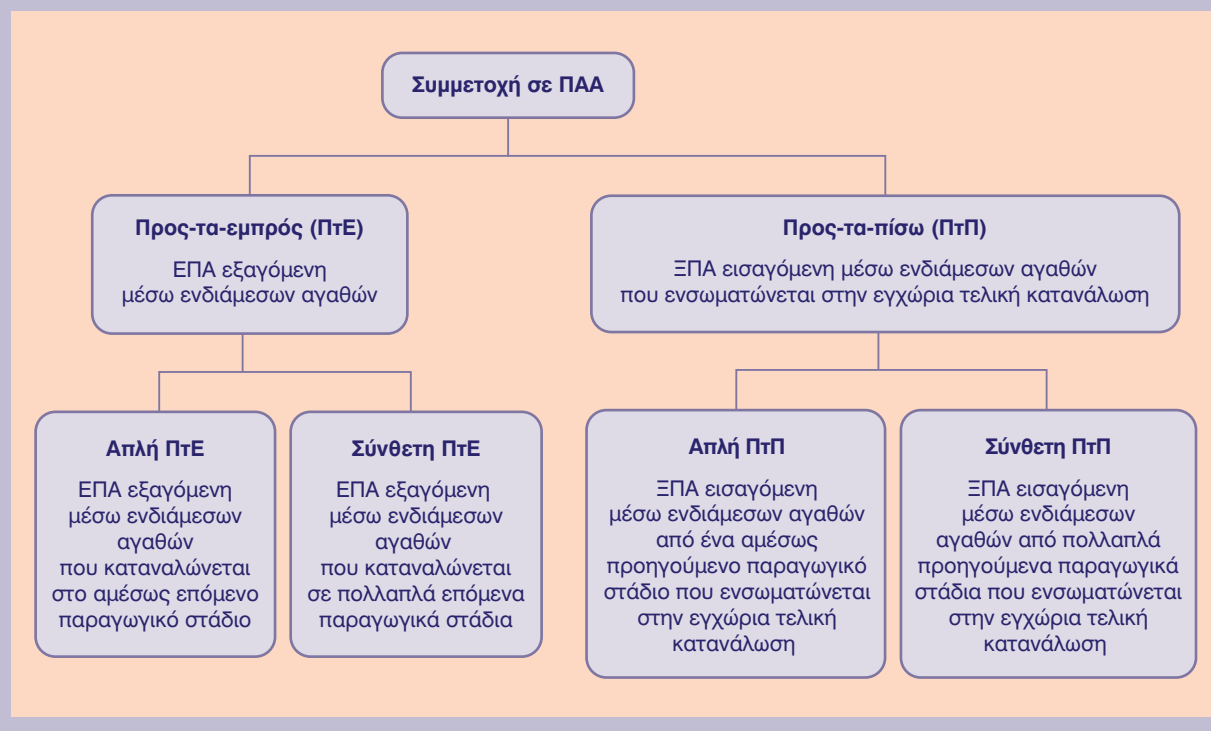
Από τις τέσσερις (4) παραπάνω διαστάσεις, οι συνήθεις προσεγγίσεις μέτρησης της συμμετοχής στις ΠΑΑ βάσει των αναλύσεων σε επιμέρους μεγέθη των ακαθάριστων εξαγωγών (π.χ., Koorman et al., 2014· Los et al., 2016· Borin & Mancini, 2023), μπορούν να αποτυπώσουν μόνο τις διαστάσεις (2) και (3). Επιπλέον, ακόμη και πιο πρόσφατες προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη διμερείς συναλλαγές στις ΠΑΑ (π.χ., Borin et al., 2021) παραμένουν ασαφείς ως προς το πόσες φορές η προστιθέμενη αξία διασχίζει τα εθνικά σύνορα κατά τη διάρκεια της παραγωγής.

Κατά συνέπεια, βασιζόμενοι στους Wang et al. (2022), υπολογίζουμε έξι διαφορετικούς δείκτες συμμετοχής στις ΠΑΑ, οι οποίοι συνδυάζουν διαφορετικούς *τύπους* και *τρόπους* συμμετοχής:

- **ΠτΕ απλή συμμετοχή στις ΠΑΑ** = (ΕΠΑ που εξάγεται μέσω ενδιάμεσων αγαθών και καταναλώνεται εντός ενός μόνο σταδίου παραγωγής) / Συνολική προστιθέμενη αξία.
- **ΠτΕ σύνθετη συμμετοχή στις ΠΑΑ** = (ΕΠΑ που εξάγεται μέσω ενδιάμεσων αγαθών και καταναλώνεται σε πολλαπλά διαδοχικά στάδια παραγωγής) / Συνολική προστιθέμενη αξία.
- **Συνολική ΠτΕ συμμετοχή στις ΠΑΑ** = ΠτΕ απλή + ΠτΕ σύνθετη συμμετοχή στις ΠΑΑ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Ανάλυση των συνιστωσών της συμμετοχής στις ΠΑΑ βάσει του μεθοδολογικού πλαισίου των Wang et al. (2022)

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Κατηγοριοποίηση κλάδων (αντιστοίχιση με NACE Rev.2)

Ομάδες κλάδων	Κωδικός (NACE Rev.2)	Περιγραφή δραστηριότητας
Μεταποίηση και Εξορύξεις	B	Ορυχεία και λατομεία
	C10-C12	Βιομηχανία τροφίμων, Ποτοποιία, Παραγωγή προϊόντων καπνού
	C13-C15	Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, Κατασκευή ειδών ένδυσης, Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών
	C16-C18	Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων, Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων
	C19	Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου
	C20	Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων
	C21	Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων
	C22-C23	Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό και πλαστικές ύλες, Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων
	C24-C25	Παραγωγή βασικών μετάλλων, Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων
	C26	Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων
	C27	Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού
	C28	Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού
	C29-C30	Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, ρυμουλκούμενων και ημιρυμουλκούμενων οχημάτων, Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών
	C31-C33	Κατασκευή επίπλων, Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες, Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού
Διευρυμένες Υπηρεσίες	D	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού
	E	Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων και διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης
	F	Κατασκευές
	G	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο
	H49	Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών
	H50	Πλωτές μεταφορές
	H51	Αεροπορικές μεταφορές
	H52	Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες
	H53	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες
	I	Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης
	J58-J60	Εκδοτικές δραστηριότητες, Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, Ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις, Δραστηριότητες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών
	J61	Τηλεπικοινωνίες
	J62-J63	Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες, Δραστηριότητες υπηρεσιών πληροφορίας
	K	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες
	L	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας
	M	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες
	N	Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες

- **ΠτΠ απλή συμμετοχή στις ΠΑΑ** = (Ξένη προστιθέμενη αξία που εισάγεται μέσω ενδιάμεσων αγαθών από ένα μόνο προηγούμενο στάδιο και ενσωματώνεται στην εγχώρια τελική κατανάλωση) / Εγχώρια τελική κατανάλωση.
- **ΠτΠ σύνθετη συμμετοχή στις ΠΑΑ** = (Ξένη προστιθέμενη αξία που εισάγεται μέσω ενδιάμεσων αγαθών από πολλαπλά προηγούμενα στάδια) / Εγχώρια τελική κατανάλωση.
- **Συνολική ΠτΠ συμμετοχή στις ΠΑΑ** = ΠτΠ απλή + ΠτΠ σύνθετη συμμετοχή στις ΠΑΑ.

Μία αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ των παραπάνω δεικτών και των συμβατικών δεικτών συμμετοχής στις ΠΑΑ είναι ότι οι πρώτοι δεν εκφράζονται ως ποσοστά επί των ακαθάριστων εξαγωγών. Σύμφωνα με τους Wang et al. (2022), η ΠτΠ συμμετοχή αφορά κυρίως την ΞΠΑ που ενσωματώνεται σε εγχώρια τελικά προϊόντα και, συνεπώς, υπολογίζεται ως ποσοστό της εγχώριας τελικής κατανάλωσης τόσο σε επίπεδο κλάδου όσο και σε επίπεδο χώρας, ενώ η ΠτΕ συμμετοχή αναφέρεται στην ΕΠΑ που εξάγεται για παραγωγή στο εξωτερικό και εκφράζεται ως ποσοστό της συνολικής προστιθέμενης αξίας σε επίπεδο κλάδου και χώρας. Οι δείκτες και οι συνιστώσες της συμμετοχής στις ΠΑΑ που αποτυπώνουν παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 3 πιο πάνω.

Εκτός από τον *τύπο* συμμετοχής (ΠτΕ ή ΠτΠ), το αναλυτικό πλαίσιο που εφαρμόζουμε μας επιτρέπει να συνυπολογίσουμε και τον *τρόπο* συμμετοχής (απλή ή σύνθετη συμμετοχή), ο οποίος αποτυπώνει τον βαθμό πολυπλοκότητας των δραστηριοτήτων στις ΠΑΑ, με βάση το πόσες φορές η προστιθέμενη αξία διασχίζει τα εθνικά σύνορα για παραγωγικούς σκοπούς. Είναι προφανές ότι ο τρόπος συμμετοχής συνδέεται στενά με την έκταση της διάχυσης της προστιθέμενης αξίας εντός των ΠΑΑ, καθώς οι *σύνθετες* δραστηριότητες αντανακλούν την προστιθέμενη αξία που ενσωματώνεται σε ενδιάμεσα προϊόντα (είτε εξαγόμενα είτε εισαγόμενα), τα οποία διέρχονται από πολλαπλά στάδια παραγωγής προτού φτάσουν στον τελικό τους προορισμό. Ως εκ τούτου, συνδέονται συνήθως με μεγαλύτερη πολυπλοκότητα, καθώς και με υψηλότερη ένταση γνώσης και τεχνολογική εξειδίκευση.

Σύμφωνα με την κλαδική ταξινόμηση των ICIOTs του ΟΟΣΑ, οι παραπάνω δείκτες υπολογίζονται για 31 κλάδους και ομαδοποιήσεις κλάδων της διεθνούς ταξινόμησης NACE Rev.2, οι οποίοι κατηγοριοποιούνται σε δύο σχετικά ισομεγέθεις τομείς, προκειμένου να διευκολυνθεί η συγκριτική ανάλυση: (i) μεταποίηση και εξορύξεις, που περιλαμβάνει 14 κλάδους και ομαδοποιήσεις κλάδων και (ii) διευρυμένες υπηρεσίες, που περιλαμβάνουν 17 κλάδους και ομαδοποιήσεις,

που αφορούν όλους τους κλάδους των υπηρεσιών μαζί με ορισμένους πρόσθετους κλάδους, καλύπτοντας συνολικά το πλήρες εύρος της πραγματικής οικονομίας της χώρας. Αναλυτικά, οι κλάδοι που περιλαμβάνονται σε αυτές τις δύο ευρείες κατηγορίες παρατίθενται στον Πίνακα 1 πιο πάνω.

4. Κλαδικά μοτίβα συμμετοχής της Ελλάδας στις ΠΑΑ

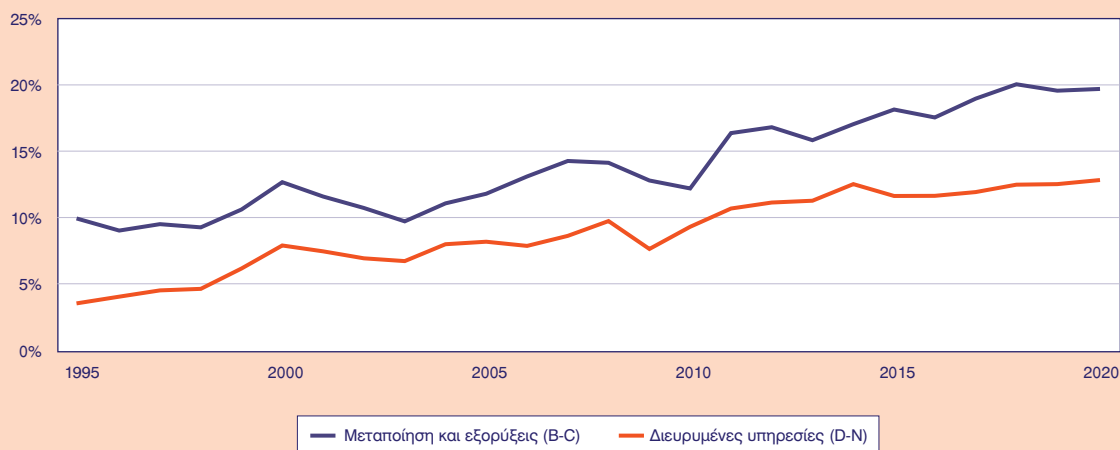
4.1. Προς-τα-εμπρός και προς-τα-πίσω συμμετοχή

Το Διάγραμμα 4 απεικονίζει την εξέλιξη της ΠτΕ συμμετοχής στις ΠΑΑ από το 1995 έως το 2020, μεταξύ των δύο ευρύτερων κλαδικών ομάδων που εξετάζονται, δηλαδή, τη μεταποίηση-εξορύξεις και τις διευρυμένες υπηρεσίες. Σε όλη την υπό εξέταση περίοδο, η ΠτΕ συμμετοχή είναι σταθερά υψηλότερη για τη μεταποίηση και τις εξορύξεις (10% - 20%) σε σύγκριση με τις διευρυμένες υπηρεσίες (4% - 13%). Και οι δύο τομείς ακολουθούν σε γενικές γραμμές το εθνικό μοτίβο, εμφανίζοντας απότομη αύξηση κατά την περίοδο 1999–2000, ακολουθούμενη από επιβράδυνση μεταξύ 2001 και 2003, η οποία παρουσιάζεται πιο έντονη στον τομέα της μεταποίησης και των εξορύξεων. Ο εν λόγω τομέας φαίνεται επίσης να επηρεάστηκε πιο σοβαρά από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, καθώς η ΠτΕ συμμετοχή συνέχισε να μειώνεται το 2009 και το 2010. Αντιθέτως, οι διευρυμένες υπηρεσίες ανέκαμψαν ταχύτερα, με την ΠτΕ συμμετοχή τους στις ΠΑΑ να ανακάμπτει ήδη από το 2010. Έκτοτε, η ΠτΕ συμμετοχή στις ΠΑΑ για τη μεταποίηση και τις εξορύξεις ακολουθεί σταθερά ανοδική πορεία, υπερβαίνοντας αυτήν των διευρυμένων υπηρεσιών.

Πιο έντονες διαφορές αναδύονται όταν συγκρίνουμε τους δύο τομείς ως προς την ΠτΠ συμμετοχή τους στις ΠΑΑ (Διάγραμμα 5), σε σχέση με την ΠτΕ συμμετοχή τους (Διάγραμμα 4). Πρώτον, η μεταποίηση και οι εξορύξεις εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερη ΠτΠ συμμετοχή (17% - 40%) συγκριτικά με τις διευρυμένες υπηρεσίες (9% - 15%). Πρόκειται για ένα αναμενόμενο εύρημα, δεδομένου ότι ο τομέας της μεταποίησης-εξορύξεων χαρακτηρίζεται κατά βάση από δραστηριότητες υψηλής έντασης εισροών και μεγαλύτερη εξάρτηση από εισαγόμενες εισροές λόγω αυξημένων απαιτήσεων σε πόρους και υλικά. Δεύτερον, η ΠτΠ συμμετοχή της μεταποίησης και των εξορύξεων είναι περισσότερο ασταθής από αυτήν των διευρυμένων υπηρεσιών, παρουσιάζοντας εντονότερες διακυμάνσεις στην υπό εξέταση περίοδο. Ενδεικτικά, η ανάκαμψη αυτού του τομέα από την οικονομική κρίση κατά την περίοδο 2011–2013 φαίνεται να είναι πιο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

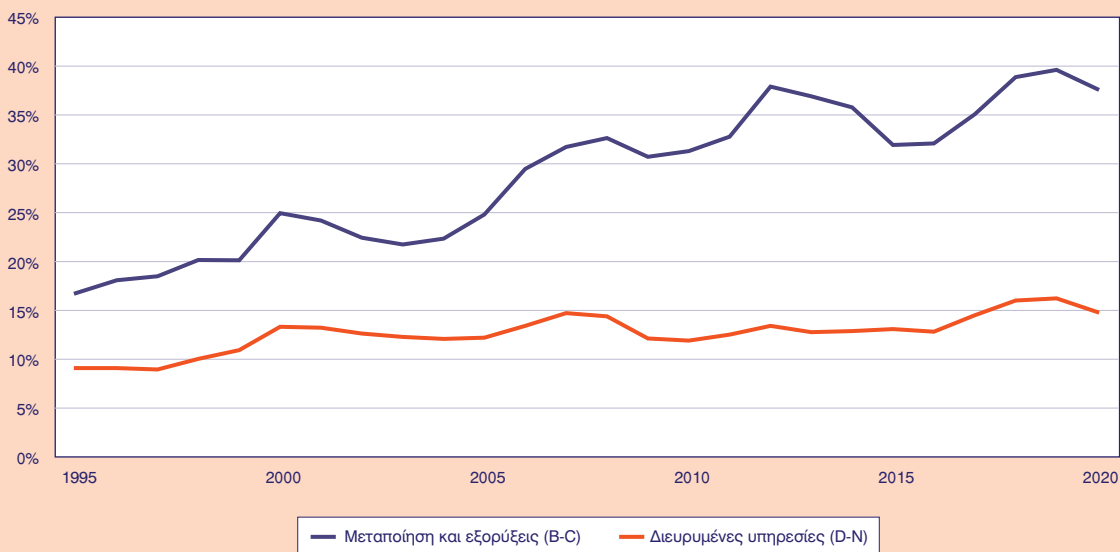
Η προς-τα-εμπρός συμμετοχή της Ελλάδας στις ΠΑΑ, μεταποίηση και εξορύξεις (B–C) έναντι διευρυμένων υπηρεσιών (D–N), 1995–2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Η προς-τα-πίσω συμμετοχή της Ελλάδας στις ΠΑΑ, μεταποίηση και εξορύξεις (B–C) έναντι διευρυμένων υπηρεσιών (D–N), 1995–2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

απότομη από αυτήν των διευρυμένων υπηρεσιών. Το ίδιο παρατηρείται και κατά την περίοδο 2016–2018. Οι ανοδικές αυτές τάσεις είναι πιθανόν να οφείλονται σε δύο παράγοντες: (i) την απότομη αύξηση της χρήσης εισαγόμενων ενδιάμεσων προϊόντων ως μηχανισμού υποκατάστασης της περιορισμένης εγχώριας προσφοράς λόγω χρηματοοικονομικών πιέσεων, και/ή (ii) την απότομη πτώση τόσο της εγχώριας όσο και της ξένης τελικής ζήτησης, λόγω ασταθών συνθηκών της αγοράς.

νισμό υποκατάστασης της περιορισμένης εγχώριας προσφοράς λόγω χρηματοοικονομικών πιέσεων, και/ή (ii) την απότομη πτώση τόσο της εγχώριας όσο και της ξένης τελικής ζήτησης, λόγω ασταθών συνθηκών της αγοράς.

Συνοψίζοντας, τα Διαγράμματα 4 και 5 δείχνουν μια σαφή απόκλιση στα μοτίβα συμμετοχής στις ΠΑΑ μεταξύ των δύο τομέων. Ο τομέας της μεταποίησης και των εξορύξεων παρουσιάζει σημαντικά μεγαλύτερη ενσωμάτωση στις ΠΑΑ, με σαφή ΠτΠ προσανατολισμό, παράλληλα με μια τάση αύξησης τόσο στην ΠτΕ όσο και στην ΠτΠ συμμετοχή. Αντιθέτως, οι διευρυμένες υπηρεσίες εμφανίζουν πιο περιορισμένη αλλά και λιγότερο μεταβλητή ενσωμάτωση διαχρονικά, με σημαντική ανοδική τάση στην ΠτΕ συμμετοχή. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, στις διευρυμένες υπηρεσίες, τα ποσοστά της ΠτΕ και της ΠτΠ συμμετοχής δεν διαφοροποιούνται σημαντικά, με την ΠτΕ συμμετοχή να είναι ελαφρώς χαμηλότερη αλλά σταδιακά να συγκλίνει στο επίπεδο της ΠτΠ συμμετοχής κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Σε επίπεδο μεγαλύτερης ανάλυσης, το Διάγραμμα 6 απεικονίζει την ΠτΕ συμμετοχή στις ΠΑΑ για τους επιμέρους κλάδους και ομαδοποιήσεις κλάδων της μεταποίησης και των εξορύξεων (όπως ορίζονται στον Πίνακα 1) για τρία έτη αναφοράς: 1995, 2008 και 2020. Το 2020, οι κλάδοι με τη μεγαλύτερη ΠτΕ συμμετοχή περιλαμβάνουν τα ορυχεία και λατομεία (B), την παραγωγή βασικών μετάλλων και μεταλλικών προϊόντων (C24-C25), καθώς και την παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου (C19), ακολουθούμενα από την παραγωγή χημικών προϊόντων (C20) και την κατασκευή προϊόντων από ελαστικό και πλαστικές ύλες και άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (C22-C23). Η κατάταξη αυτή είναι αναμενόμενη, δεδομένης της φύσης των ενδιάμεσων προϊόντων που παρέχουν οι συγκεκριμένοι κλάδοι (κυρίως συντελεστών παραγωγής, πρώτων υλών και φυσικών πόρων), γεγονός που τους τοποθετεί σε ανάντη (upstream) στάδια των ΠΑΑ. Αντίθετα, οι κλάδοι με τη μικρότερη ΠτΕ συμμετοχή είναι η κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και λοιπού εξοπλισμού μεταφορών (C29-C30), η βιομηχανία τροφίμων, η ποτοποιία, και η παραγωγή προϊόντων καπνού (C10-C12), η παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ένδυσης και η βιομηχανία δέρματος (C13-C15), η παραγωγή φαρμακευτικών προϊόντων (C21) και η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων (C26). Οι δύο τελευταίοι κλάδοι, παρά το γεγονός ότι κατατάσσονται ως τομείς υψηλής τεχνολογίας⁶ και, θεωρητικά, προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για εξειδίκευση και ανταγωνιστικότητα της χώρας στις ΠΑΑ (Mudambi, 2008· Bontadini, 2022), παρουσιάζουν στα-

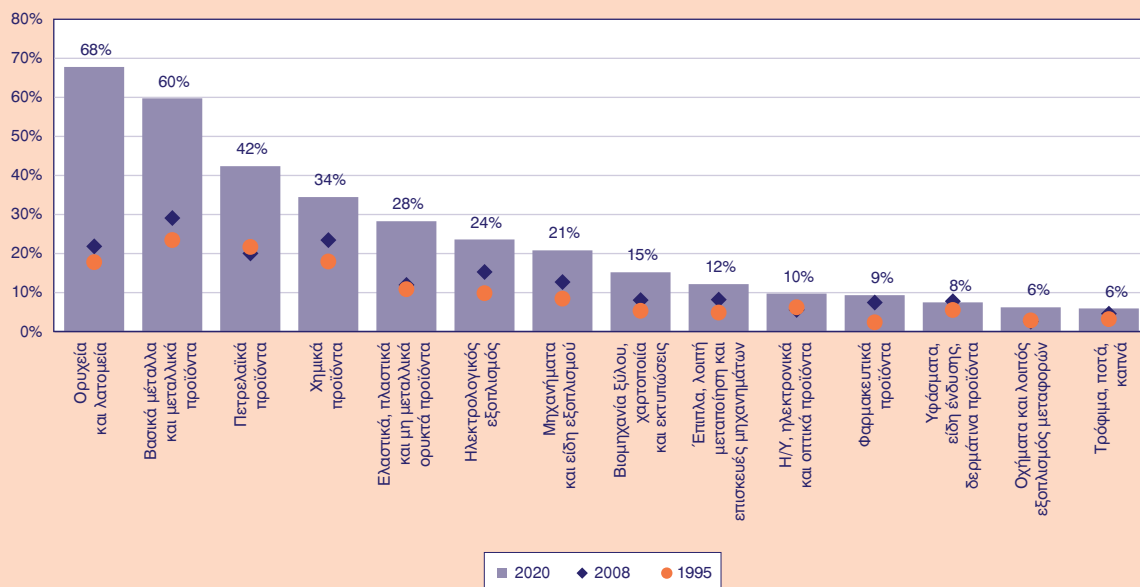
θερά χαμηλά ποσοστά ΠτΕ συμμετοχής και στα τρία έτη αναφοράς. Το συγκεκριμένο μοτίβο υποδηλώνει μια πιο κατάντη (downstream) τοποθέτηση εντός των αντίστοιχων ΠΑΑ, δηλαδή σε στάδια που γενικά συνδέονται με χαμηλότερη απορρόφηση ΠΑ, σύμφωνα με το υπόδειγμα της 'καμπύλης του χαμόγελου' (smile curve) (Mudambi, 2008· OECD, 2013· Dedrick et al., 2010). Η κατάταξη των κλάδων και το συνολικό μοτίβο που περιγράφηκε παραπάνω παραμένει σε γενικές γραμμές σταθερό και στα τρία έτη αναφοράς, αν και σε χαμηλότερα επίπεδα. Εντούτοις, η ΠτΕ συμμετοχή παρουσιάζει γενικά ανοδική πορεία, με τους περισσότερους κλάδους να παρουσιάζουν αυξανόμενη ενσωμάτωση από το 1995 έως το 2008 και από το 2008 έως το 2020.

Εξετάζοντας την ΠτΠ συμμετοχή της μεταποίησης και των εξορύξεων, το Διάγραμμα 7 δείχνει ότι οι κλάδοι με τη μεγαλύτερη ΠτΠ συμμετοχή το 2020 είναι η παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου (C19), η κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού (C28), η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων (C26), η κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (C27) και η βιομηχανία ξύλου, η χαρτοποιία, οι εκτυπώσεις και η αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων (C16-C18). Αξιοσημείωτο είναι ότι ο κλάδος C19 παρουσιάζει επίσης ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ΠτΕ συμμετοχής, γεγονός που υπογραμμίζει την ευρεία ενσωμάτωσή του στις ΠΑΑ. Άλλη μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι, με εξαίρεση τον κλάδο των ορυχείων και λατομείων (B) – που αφορά την εξόρυξη πρωτογενών πρώτων υλών –, όλοι οι υπόλοιποι κλάδοι της μεταποίησης εμφανίζουν ποσοστά ΠτΠ συμμετοχής τουλάχιστον 20% στο 2020. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τον συνολικό ΠτΠ προσανατολισμό που έχει ήδη αναδείξει το Διάγραμμα 5. Ο κλάδος κατασκευής ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων (C26) παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλή ένταση ΠτΠ συμμετοχής, επιβεβαιώνοντας την προηγούμενη παρατήρηση για την κατάντη (downstream) θέση του στην αλυσίδα αξίας. Παρά τον υψηλής τεχνολογίας χαρακτήρα του, ο κλάδος αυτός εμφανίζει περιορισμένη ΠτΕ συμμετοχή και σημαντική εξάρτηση από εισαγόμενες εισροές, γεγονός που καταδεικνύει εξειδίκευση σε κατάντη (downstream) τμήματα της αντίστοιχης ΠΑΑ. Όπως και στην περίπτωση της ΠτΕ συμμετοχής, οι περισσότεροι κλάδοι φαίνεται να αύξησαν την ΠτΠ συμμετοχή τους κατά την εξεταζό-

6. Οι κλάδοι παραγωγής φαρμακευτικών προϊόντων (C21) και κατασκευής ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων (C26) χαρακτηρίζονται ως υψηλής τεχνολογίας, βάσει του ποσοστού των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη (E&A) στην προστιθέμενη αξία του κλάδου, σύμφωνα με τις ταξινομήσεις της Eurostat και του ΟΟΣΑ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

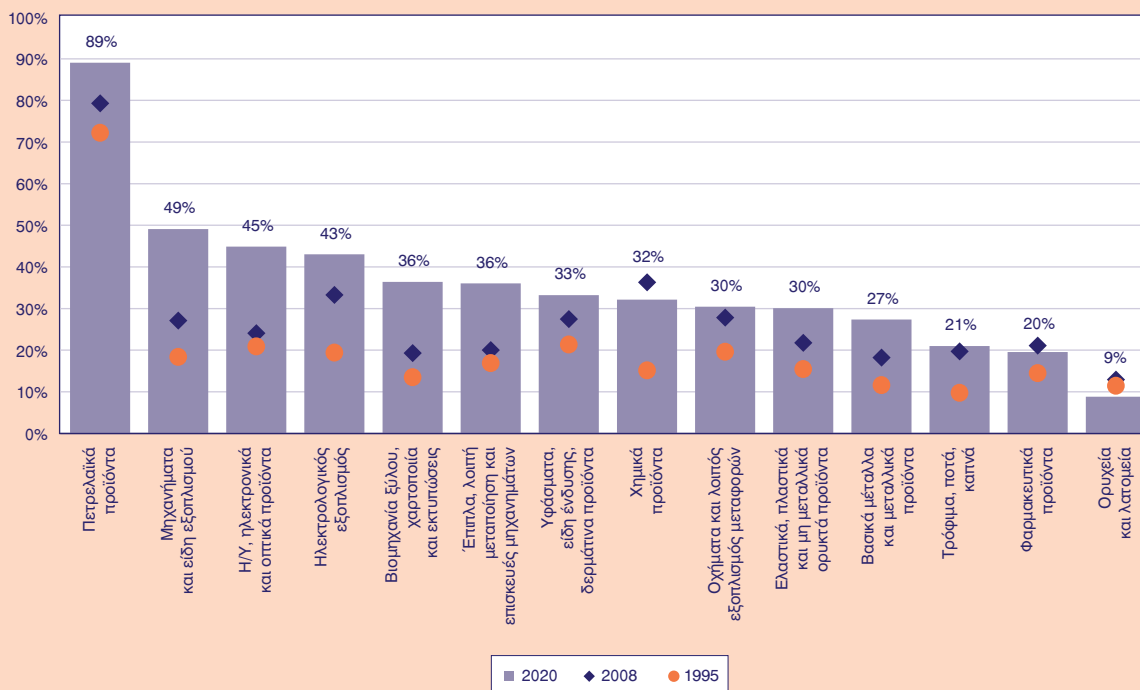
ΠΤΕ συμμετοχή στις ΠΑΑ στους κλάδους της μεταποίησης και των εξορύξεων, έτη: 1995, 2008, 2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

ΠΤΠ συμμετοχή στις ΠΑΑ στους κλάδους της μεταποίησης και των εξορύξεων, έτη: 1995, 2008, 2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

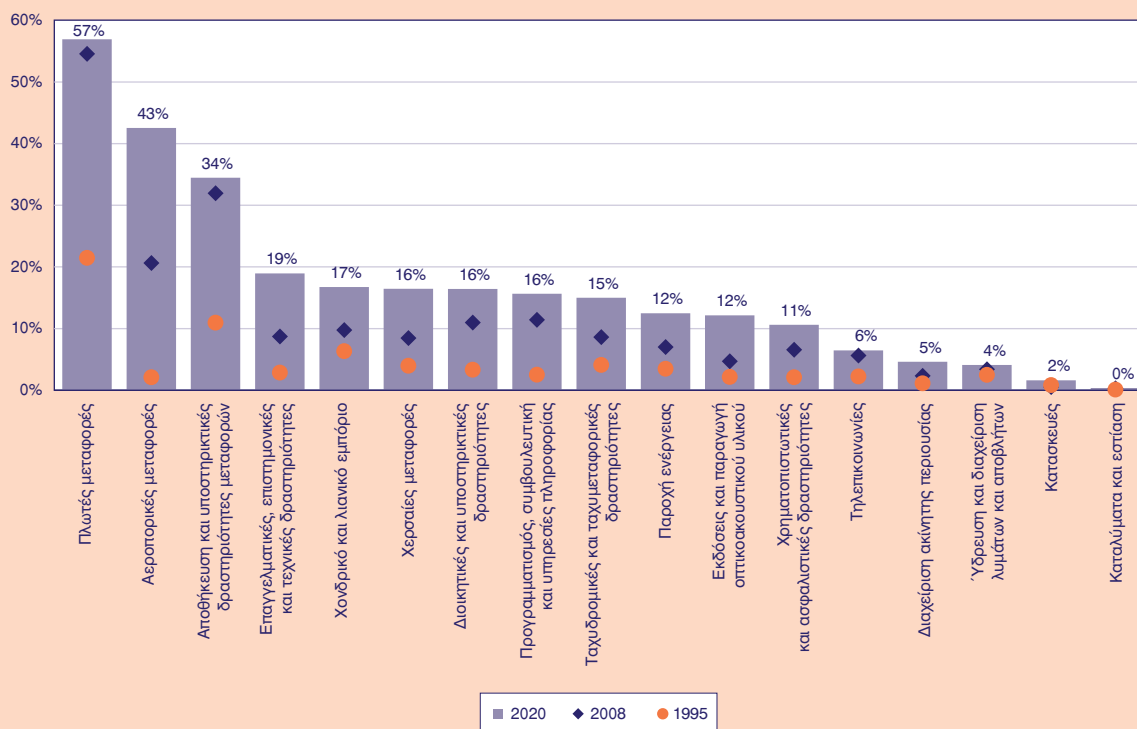
μενη περίοδο, με ιδιαίτερα έντονη αύξηση να παρατηρείται το 2020 σε σύγκριση με το 2008. Δύο αξιοσημείωτες εξαιρέσεις αποτελούν οι κλάδοι παραγωγής χημικών ουσιών και προϊόντων (C20) και φαρμακευτικών προϊόντων (C21), οι οποίοι εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά ΠτΠ συμμετοχής το 2008 σε σχέση με το 2020.

Κατά αναλογία, τα Διαγράμματα 8 και 9 απεικονίζουν τα ποσοστά της ΠτΕ και ΠτΠ συμμετοχής, αντίστοιχα, για τους επιμέρους κλάδους της κατηγορίας των διευρυμένων υπηρεσιών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, οι κλάδοι με τη μεγαλύτερη ΠτΕ συμμετοχή το 2020 είναι οι πλωτές μεταφορές (H50), οι αεροπορικές μεταφορές (H51), η αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες (H52), οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (M) και το χονδρικό και λιανικό εμπόριο (G). Το εύρημα αυτό είναι αναμενόμενο, δεδομένου του διεθνούς και διασυνδεδεμένου χαρακτήρα των κλάδων μεταφορών και υπηρεσιών logistics. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υψηλή ΠτΕ συμμετοχή των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών υπηρεσιών (M), που αποτελούν, κατά κανόνα, υπηρεσίες

έντασης γνώσης. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως ο σχεδιασμός μηχανικών έργων, οι συμβουλευτικές υπηρεσίες προς επιχειρήσεις, το μάρκετινγκ και η Ε&Α, οι οποίες συνδέονται στενά με τη δημιουργία άυλων περιουσιακών στοιχείων (OECD/Eurostat, 2018· Dimas et al., 2024, 2025). Οι υπηρεσίες αυτές σχετίζονται επίσης με πλεονεκτήματα ανταγωνιστικότητας στις ΠΑΑ, που προκύπτουν από την εξειδίκευση σε ανάντη στάδια παραγωγής, έντασης γνώσης (Mudambi, 2008· Durand & Milberg, 2020· Tsakanikas et al., 2022). Αξιοσημείωτο είναι ότι η ΠτΕ συμμετοχή του εν λόγω κλάδου αυξήθηκε σημαντικά κατά τα εξεταζόμενα έτη, ιδιαίτερα μεταξύ 2008 και 2020, γεγονός που καταδεικνύει εντεινόμενη ενσωμάτωση στα παγκόσμια παραγωγικά δίκτυα. Αντίθετα, οι κλάδοι με τη μικρότερη ΠτΕ συμμετοχή περιλαμβάνουν τις υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης (I), τις κατασκευές (F), την παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων και διαχείριση αποβλήτων (E), τη διαχείριση ακίνητης περιουσίας (L) και τις τηλεπικοινωνίες (J61). Πρόκειται κυρίως για υπηρεσίες υποδομών ή υπηρεσίες με εγχώριο προσανατολισμό που εξυπηρετούν πρωτί-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

ΠτΕ συμμετοχή στις ΠΑΑ στους κλάδους των διευρυμένων υπηρεσιών, έτη: 1995, 2008, 2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

στως την εγχώρια ζήτηση και συμμετέχουν λιγότερο σε δραστηριότητες με εξαγωγικό χαρακτήρα που συνδέονται με ΠΑΑ. Συνολικά, ενώ η ΠτΕ συμμετοχή των κλάδων των διευρυμένων υπηρεσιών ακολουθεί γενικά ανοδική πορεία και στα τρία έτη αναφοράς, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στην κατάταξη των κλάδων διαχρονικά.

Ομοίως, το Διάγραμμα 9 απεικονίζει τα μοτίβα της ΠτΠ συμμετοχής στους κλάδους των διευρυμένων υπηρεσιών. Το 2020, οι κλάδοι με την υψηλότερη ΠτΠ συμμετοχή περιλαμβάνουν τις πλωτές μεταφορές (H50), τις αεροπορικές μεταφορές (H51), την αποθήκευση και τις υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες (H52), τις κατασκευές (F), τις εκδοτικές δραστηριότητες και την παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού (J58-J60), καθώς και τις χερσαίες μεταφορές (H49). Οι κλάδοι αυτοί εξαρτώνται συνήθως από εισαγόμενα ενδιάμεσα αγαθά ή υπηρεσίες, γεγονός που εξηγεί τα υψηλά επίπεδα της ΠτΠ συμμετοχής τους. Αντίθετα, οι κλάδοι με τη χαμηλότερη ΠτΠ συμμετοχή είναι η διαχείριση ακίνητης περιουσίας (L), οι χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (K), οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρε-

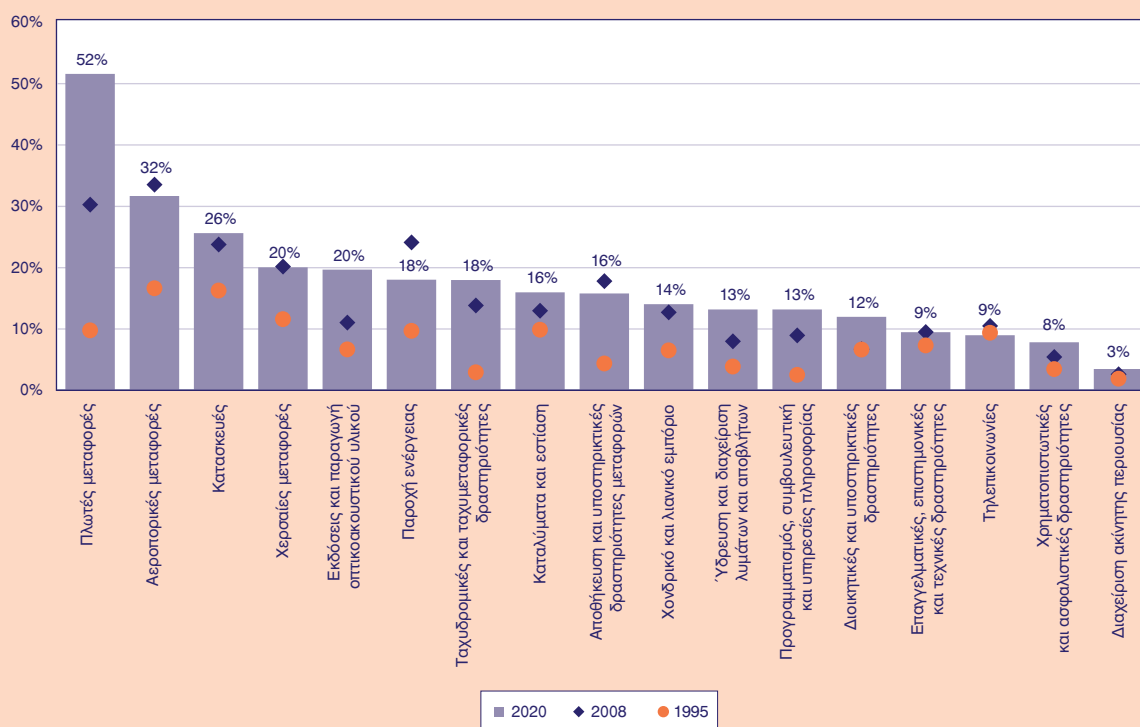
σίες (M), οι τηλεπικοινωνίες (J61) και οι διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (N). Οι κλάδοι αυτοί βασίζονται γενικότερα σε εγχώριες εισροές ή δραστηριοποιούνται σε τμήματα της οικονομίας που είναι λιγότερο ενσωματωμένα στα διεθνή παραγωγικά δίκτυα, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν περιορισμένη ΠτΠ συμμετοχή στις ΠΑΑ. Συνολικά, παρατηρείται μια ανοδική τάση της ΠτΠ συμμετοχής στους περισσότερους κλάδους από το 1995 έως το 2020, με εξαιρέσεις τις αεροπορικές μεταφορές (H51), την αποθήκευση και τις υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες (H52), την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού (D), τις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες (M), καθώς και τις τηλεπικοινωνίες (J61), των οποίων η ΠτΠ συμμετοχή παρουσιάζει μείωση ανάμεσα στο 2008 και το 2020.

4.2. Απλή και σύνθετη συμμετοχή

Τα Διαγράμματα 10–13 παρέχουν πρόσθετες πληροφορίες που προκύπτουν από τη διάκριση μεταξύ απλών και σύνθετων δραστηριοτήτων σε κλαδικό επίπεδο για δύο έτη αναφοράς: το 1995, που αποτελεί

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

ΠτΠ συμμετοχή στις ΠΑΑ στους κλάδους των διευρυμένων υπηρεσιών, έτη: 1995, 2008, 2020

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

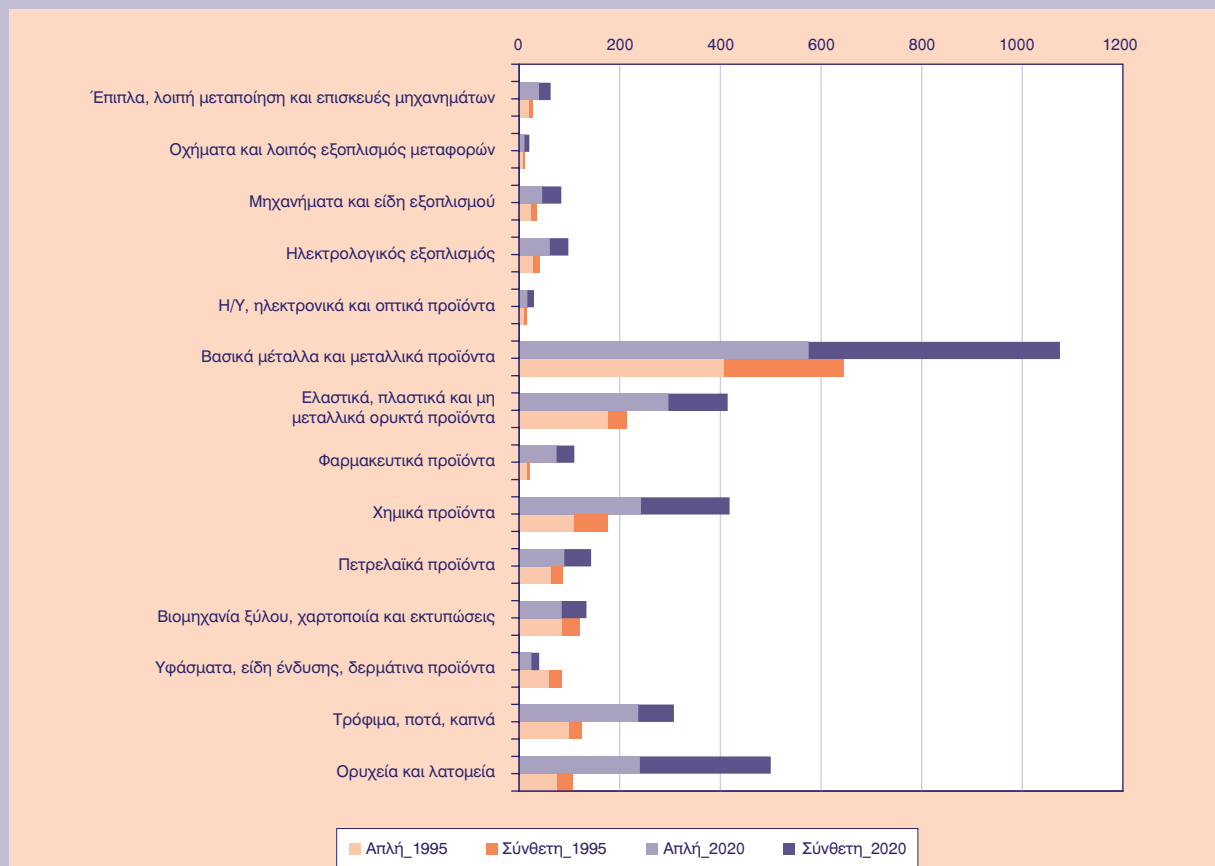
το σημείο εκκίνησης της ανάλυσής μας και έτος κατά το οποίο η «μεγάλη εποχή των ΠΑΑ» δεν είχε ακόμη φτάσει στην πλήρη ωριμότητά της, και το 2020, το πιο πρόσφατο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα, κατά το οποίο το παγκοσμιοποιημένο παραγωγικό σύστημα είχε ήδη υποστεί μετασχηματισμούς και άρχιζε να βιώνει τις πρώτες επιπτώσεις της κρίσης COVID-19. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλα τα διαγράμματα της παρούσας ενότητας αναφέρονται στις εγχώριες (ΠτΕ) και ξένες (ΠτΠ) συνιστώσες της προστιθέμενης αξίας των απλών και σύνθετων δραστηριοτήτων των ΠΑΑ –εκφρασμένες σε τρέχουσες τιμές δολαρίων ΗΠΑ (USD)– οι οποίες αντιστοιχούν στους αριθμητές των σχετικών δεικτών συμμετοχής στις ΠΑΑ που παρουσιάστηκαν στην Ενότητα 3. Η προσέγγιση αυτή εξυπηρετεί δύο σκοπούς: (i) να αναδείξει τις μεταβολές στη σύνθεση της ΠτΕ και της ΠτΠ συμμετοχής από το 1995 έως το 2020 όσον αφορά την πολυπλοκότητά της, και (ii) να διευκολύνει τη γραφική

απεικόνιση αυτών των μεταβολών, αποφεύγοντας την ταυτόχρονη παρουσίαση κλάδων με εξαιρετικά χαμηλούς έναντι εξαιρετικά υψηλών λόγων συμμετοχής, γεγονός που θα υπονόμει σημαντικά τη συνολική ερμηνευτική αξία των διαγραμμάτων.

Ξεκινώντας από την ομάδα των κλάδων μεταποίησης και εξορύξεων, τα Διαγράμματα 10 και 11 αναφέρονται στις απλές και σύνθετες δραστηριότητες ΠτΕ και ΠτΠ συμμετοχής, αντίστοιχα. Στο Διάγραμμα 10, ένα οριζόντιο μοτίβο που μπορεί να παρατηρηθεί σε όλους τους κλάδους είναι ότι οι απλές δραστηριότητες φαίνεται να αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο μέρος της ΠτΕ συμμετοχής σε ΠΑΑ το 1995, με περιορισμένο αριθμό κλάδων –όπως η παραγωγή βασικών μετάλλων και μεταλλικών προϊόντων (C24-C25) και η παραγωγή χημικών προϊόντων (C20)– να εμφανίζουν σχετικά υψηλά ποσοστά σύνθετης ΠτΕ συμμετοχής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η εικόνα διαφοροποιείται αρκετά κατά το 2020, με τα ποσοστά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

Εγχώρια προστιθέμενη αξία που εξάγεται μέσω απλών και σύνθετων ΠτΕ δραστηριοτήτων στους κλάδους μεταποίησης και εξορύξεων, έτη: 1995 και 2020 (τιμές σε εκατ. USD)

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

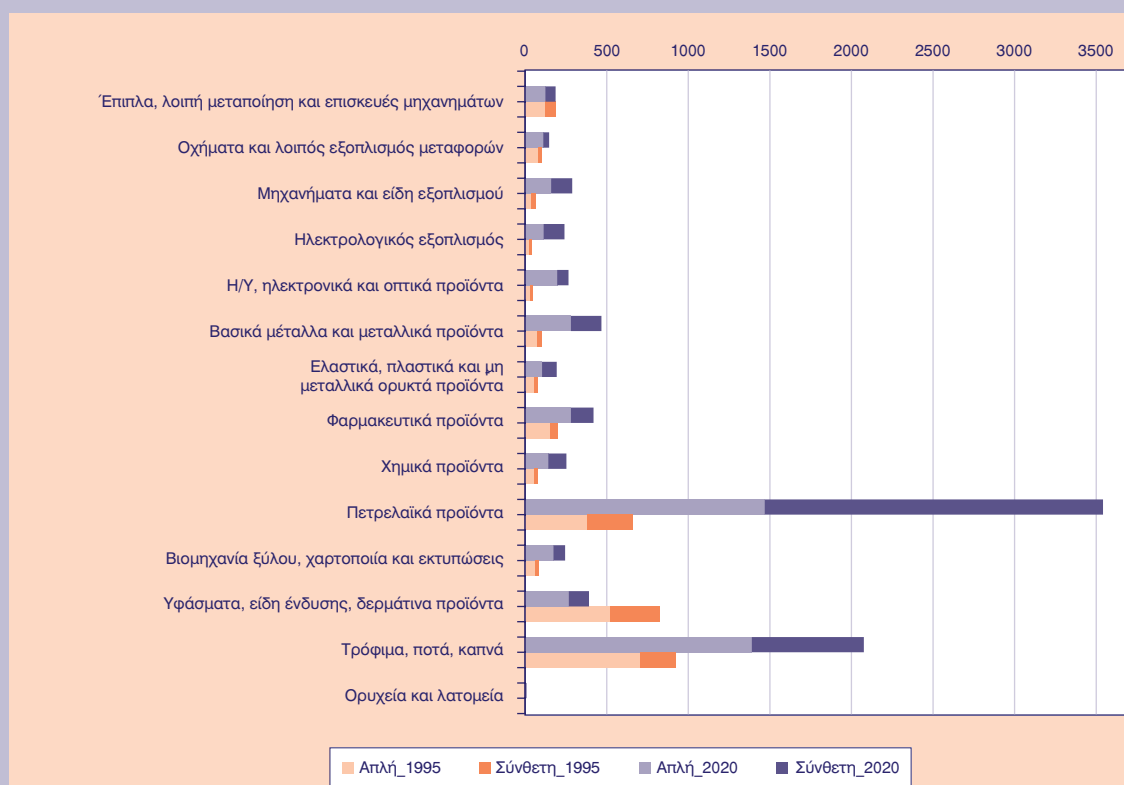
σύνθετης ΠτΕ συμμετοχής να αυξάνονται κατακόρυφα σε πολλούς κλάδους και να εξισορροπούνται με τα αντίστοιχα των απλών δραστηριοτήτων στους πλέον εξωστρεφείς κλάδους, όπως η παραγωγή βασικών μετάλλων και μεταλλικών προϊόντων (C24-C25), τα ορυχεία και λατομεία (B) και η παραγωγή χημικών προϊόντων (C20)⁷. Ωστόσο, αυτό δεν αφορά μόνο τους περισσότερο προς-τα-εμπρός προσανατολισμένους κλάδους, δεδομένου ότι και κλάδοι που βρίσκονται χαμηλότερα στην κατάταξη, κατά το 2020, παρουσιάζουν αύξηση στη συνεισφορά των σύνθετων δραστηριοτήτων στην ΠτΕ συμμετοχή τους.

Παρόμοιες παρατηρήσεις προκύπτουν από την εξέταση του Διαγράμματος 11, που εστιάζει στην ΠτΠ συμμετοχή στις ΠΑΑ και τις συνιστώσες της. Το 1995, οι κλάδοι με έντονη ΠτΠ συμμετοχή –όπως η παραγωγή

οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου (C19) και η βιομηχανία τροφίμων, ποτοποιία και παραγωγή προϊόντων καπνού (C10-C12)– στηρίζονταν κυρίως σε απλές δραστηριότητες για την ενσωμάτωσή τους στις ΠΑΑ. Αντίθετα, το 2020, οι ίδιοι κλάδοι παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά σύνθετων δραστηριοτήτων. Επιπλέον, η αύξηση της σύνθετης ΠτΠ συμμετοχής από το 1995 έως το 2020 είναι εμφανής σχεδόν σε όλους τους κλάδους της ομάδας μεταποίησης και εξορύξεων. Συνολικά, από τα δύο διαγράμματα προκύπτει ένα γενικότερο συμπέρασμα για τον τομέα μεταποίησης και εξορύξεων: η συμμετοχή σε σύνθετες δραστηριότητες στις ΠΑΑ έχει ενισχυθεί σημαντικά στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, υποδηλώνοντας ότι η συνολική εμπάθυνση της ένταξης αντανακλά όχι μόνο αυξημένη συμμετοχή, αλλά και υψηλό-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11

Ξένη προστιθέμενη αξία που εισάγεται μέσω απλών και σύνθετων ΠτΠ δραστηριοτήτων στους κλάδους μεταποίησης και εξορύξεων, έτη: 1995 και 2020 (τιμές σε εκατ. USD)

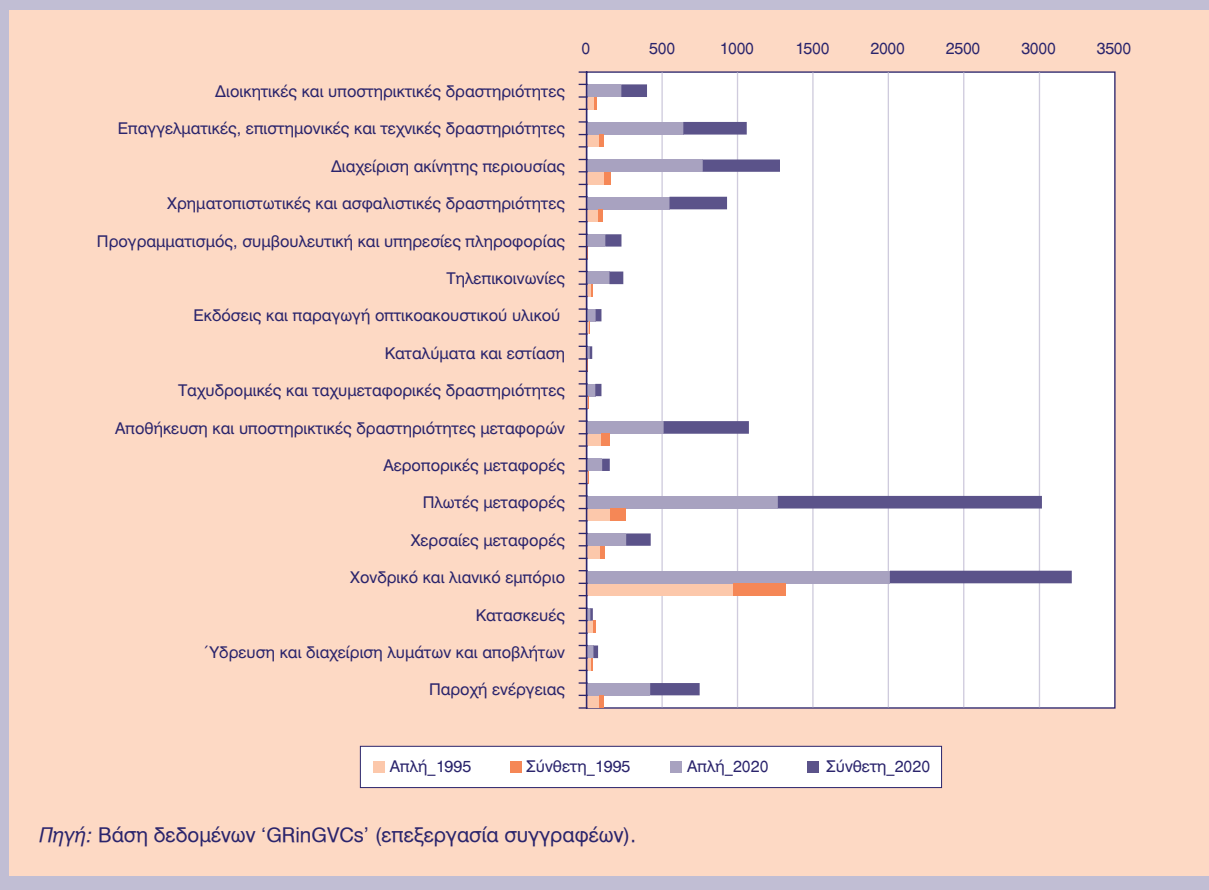

Πηγή: Βάση δεδομένων 'GRinGVCs' (επεξεργασία συγγραφέων).

7. Οι διαφορές στην κατάταξη των κλάδων μεταξύ των Διαγραμμάτων 10–13 και των Διαγραμμάτων 6–9 προκύπτουν από τη διαφορετική μέθοδο μέτρησης που έχει χρησιμοποιηθεί για τον υπολογισμό της συμμετοχής στις ΠΑΑ ανά τύπο και τρόπο, όπως έχει προαναφερθεί.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12

Εγχώρια προστιθέμενη αξία που εξάγεται μέσω απλών και σύνθετων ΠτΕ δραστηριοτήτων συμμετοχής στις ΠΑΑ στους κλάδους διευρυμένων υπηρεσιών, έτη: 1995 και 2020 (τιμές σε εκατ. USD)

τερο βαθμό πολυπλοκότητας και μεγαλύτερο μήκος αλυσίδας αξίας στην οποία συμμετέχει η χώρα.

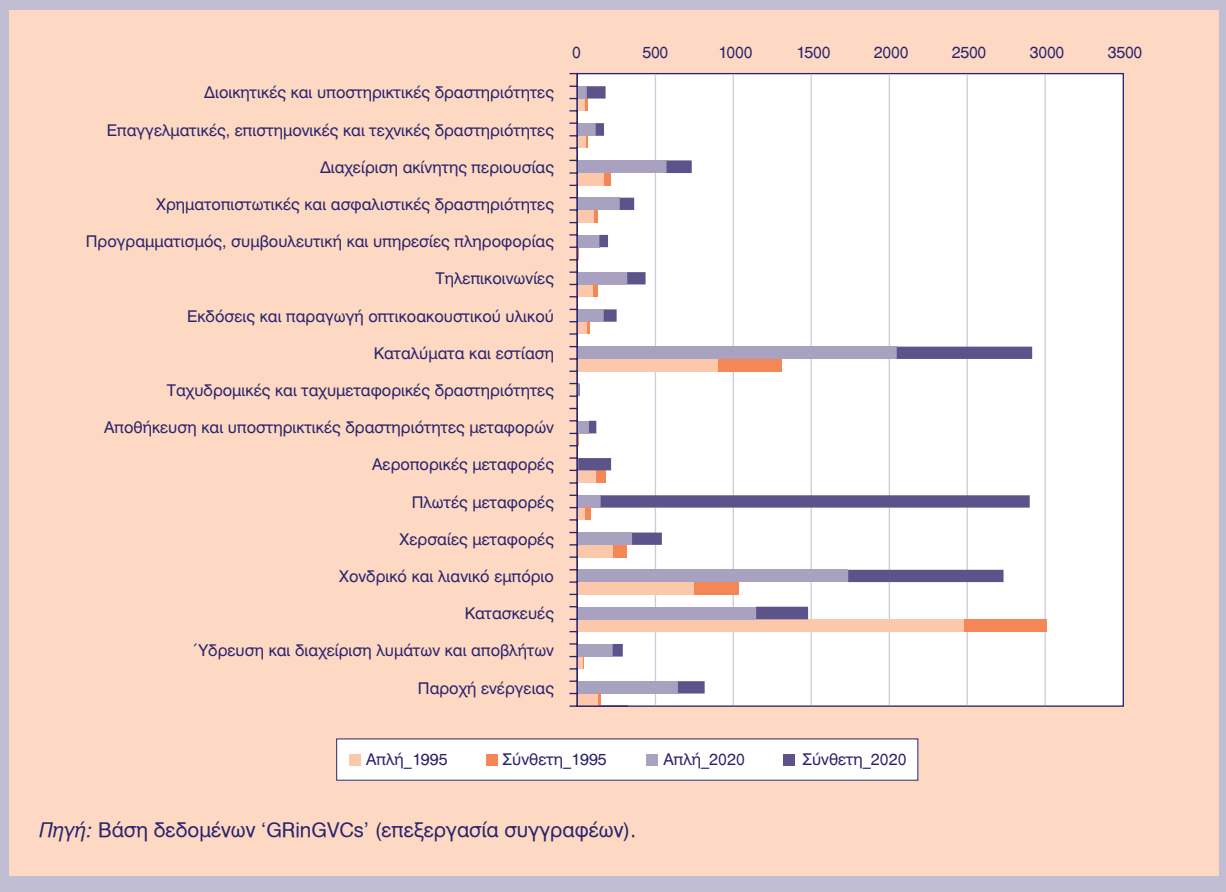
Αντίστοιχα, τα Διαγράμματα 12 και 13 παρουσιάζουν τις απλές και σύνθετες συνιστώσες της ΠτΕ και ΠτΠ συμμετοχής, αντίστοιχα, για τους κλάδους των διευρυμένων υπηρεσιών. Τα συνολικά μοτίβα που διαπιστώθηκαν στους κλάδους της μεταποίησης και των εξορύξεων είναι εμφανή και εδώ. Ειδικότερα, το 1995, οι απλές δραστηριότητες κυριαρχούσαν τόσο στην ΠτΕ όσο και στην ΠτΠ συμμετοχή. Ωστόσο, έως το 2020, το μερίδιο των σύνθετων δραστηριοτήτων αυξήθηκε σημαντικά και στις δύο περιπτώσεις. Η μεταβολή αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής στις πλωτές μεταφορές (H50), έναν κλάδο που κατέγραψε σημαντική ανάπτυξη τόσο στην ΠτΕ όσο και στην ΠτΠ συμμετοχή από το 1995 έως το 2020, κυρίως λόγω της αύξησης των σύνθετων δραστηριοτήτων. Στην ΠτΠ συμμετοχή (Διάγραμμα 13), οι σύνθετες δραστηριότητες –οι οποίες το 1995 αντιπροσώπευαν ένα αμελητέο μερίδιο– παρουσίασαν εντυπωσιακή αύξηση έως το 2020, οδηγώντας τη συμμετοχή του κλάδου στις

ΠΑΑ σε πολύ υψηλότερα επίπεδα. Το εύρημα αυτό είναι ενδεικτικό της εξάρτησης της Ελλάδας από τις εισαγωγές στον κλάδο της ναυτιλίας, έναν από τους εμβληματικούς κλάδους της χώρας, όσον αφορά τις εισροές και τους πόρους που σχετίζονται κυρίως με εξαρτήματα, ανταλλακτικά και ναυτιλιακό εξοπλισμό (συμπεριλαμβανομένης της ναυπήγησης και αγοράς πλοίων), τα οποία παράγονται αλλού και ενσωματώνουν προστιθέμενη αξία που έχει διασχίσει πολλαπλά διεθνή παραγωγικά στάδια. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι ο εν λόγω κλάδος χαρακτηρίζεται από σημαντική ανταγωνιστική δυναμική, με τις σύνθετες δραστηριότητες να αποτελούν σημαντική συνιστώσα της αύξησης της ΠτΕ συμμετοχής του στις ΠΑΑ το 2020 (Διάγραμμα 12).

Μια άλλη ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι οι κατασκευές (F), κλάδος με πολύ περιορισμένη ΠτΕ συμμετοχή (Διάγραμμα 12), καθώς εξυπηρετεί κυρίως την εγχώρια ζήτηση, αλλά με εκτεταμένη χρήση εισαγόμενων εισροών (Διάγραμμα 13). Ωστόσο, η ΠτΠ συμμετοχή του κλάδου μειώθηκε σημαντικά μεταξύ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13

Ξένη προστιθέμενη αξία που εισάγεται μέσω απλών και σύνθετων ΠτΠ δραστηριοτήτων συμμετοχής στις ΠΑΑ στους κλάδους διευρυμένων υπηρεσιών, έτη: 1995 και 2020 (τιμές σε εκατ. USD)

1995 και 2020 (Διάγραμμα 13), αντανακλώντας σε μεγάλο βαθμό τη μεταβολή στο τοπίο των κατασκευών στην Ελλάδα μετά την οικονομική κρίση του 2008. Ένα κοινό χαρακτηριστικό και στα δύο εξεταζόμενα έτη αποτελεί το γεγονός ότι σημαντικό ποσοστό της ΠτΠ συμμετοχής των κατασκευών στις ΠΑΑ εξηγείται από σύνθετες δραστηριότητες, αναδεικνύοντας την ενσωμάτωση του κλάδου σε διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες με πολλαπλά στάδια παραγωγής, παρά τον εγχώριο προσανατολισμό του.

5. Συμπεράσματα και κατευθύνσεις πολιτικής

Η αποτελεσματική συμμετοχή στις ΠΑΑ έχει καταστεί ολοένα και πιο κρίσιμη για τις χώρες που επιδιώκουν να ενισχύσουν την παραγωγικότητα, να προωθήσουν τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και να αυξήσουν την παραγόμενη προστιθέμενη αξία. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την Ελλάδα, μια χώρα που αντιμετωπίζει επίμονους διαρθρωτικούς περιορισμούς, όπου η βαθύτερη ενσωμάτωση στις ΠΑΑ μπορεί να δημιουργήσει

ευκαιρίες για διαφοροποίηση των εξαγωγών, διάχυση της καινοτομίας και ισχυρότερους δεσμούς μεταξύ των εγχώριων επιχειρήσεων και πιο σύνθετων σταδίων της παγκόσμιας παραγωγής. Παρά την αυξανόμενη αναγνώριση αυτών των ωφελειών, η υφιστάμενη έρευνα επισημαίνει σταθερά τη σχετικά ασθενή συνολική συμμετοχή της Ελλάδας στις ΠΑΑ. Ωστόσο, η έλλειψη τεκμηρίωσης σε κλαδικό επίπεδο παραμένει κρίσιμο κενό στη βιβλιογραφία. Χωρίς αναλυτικά στοιχεία, η κατανόησή μας για το ποιες δραστηριότητες ή κλάδοι πρωτοστατούν ή υστερούν στην ενσωμάτωση στις ΠΑΑ παραμένει περιορισμένη. Αυτός ο περιορισμός, με τη σειρά του, αποδυναμώνει τον σχεδιασμό στοχευμένων και τεκμηριωμένων πολιτικών παρεμβάσεων που θα μπορούσαν να στηρίξουν πιο αποτελεσματικά την αναβάθμιση και την εμβάθυνση της συμμετοχής στις ΠΑΑ εκεί όπου είναι περισσότερο αναγκαίο.

Η παρούσα ανάλυση καλύπτει το υφιστάμενο ερευνητικό κενό, παρέχοντας τεκμηρίωση σε κλαδικό επίπεδο για τη συμμετοχή της Ελλάδας στις Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας (ΠΑΑ) σε ένα ευρύ φάσμα κλάδων

κατά την περίοδο 1995–2020. Αξιοποιώντας πρόσφατες μεθοδολογικές εξελίξεις, κατασκευάζουμε δείκτες συμμετοχής που αποτυπώνουν όχι μόνο την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης (προς-τα-εμπρός και προς-τα-πίσω), αλλά και τον τρόπο συμμετοχής. Οι δείκτες αυτοί επιτρέπουν τη διάκριση σε απλές δραστηριότητες, που περιλαμβάνουν μία μόνο διασυνοριακή μεταφορά προστιθέμενης αξίας, και σύνθετων δραστηριοτήτων, που χαρακτηρίζονται από πολλαπλές διασυνοριακές μεταφορές. Η διττή αυτή προσέγγιση επιτρέπει μια πιο λεπτομερή κατανόηση της θέσης των ελληνικών κλάδων στα παγκόσμια παραγωγικά δίκτυα, τόσο ως προς τον ρόλο τους όσο και ως προς το επίπεδο πολυπλοκότητας των διεθνών τους διασυνδέσεων.

Η ανάλυσή μας δείχνει ότι οι κλάδοι της μεταποίησης και των εξορύξεων εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερη ενσωμάτωση στις ΠΑΑ σε σύγκριση με τις διευρυμένες υπηρεσίες, με έντονο προς-τα-πίσω προσανατολισμό και σαφή τάση εμβάθυνσης τόσο στην ΠτΕ όσο και στην ΠτΠ συμμετοχή. Αντίθετα, οι διευρυμένες υπηρεσίες παρουσιάζουν πιο ισορροπημένη συμμετοχή και ισχυρή ανοδική πορεία στις ΠτΕ διασυνδέσεις. Το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο, καθώς αναδεικνύει την ολοένα και μεγαλύτερη σημασία των υπηρεσιών για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας. Ως προς τον τρόπο συμμετοχής, διαπιστώνουμε ότι, ενώ οι απλές δραστηριότητες εξακολουθούν να κυριαρχούν στους περισσότερους κλάδους, το μερίδιο των σύνθετων έχει αυξηθεί αισθητά με την πάροδο του χρόνου, υποδηλώνοντας σταδιακή μετάβαση σε πιο πολύπλοκους και δυνητικά υψηλότερης προστιθέμενης αξίας ρόλους στα παγκόσμια παραγωγικά δίκτυα. Εστιάζοντας στα κλαδικά μοτίβα συμμετοχής, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι κλάδοι υψηλής τεχνολογίας τείνουν να εμφανίζουν περιορισμένη ΠτΕ συμμετοχή και ισχυρές ΠτΠ διασυνδέσεις, αντανακλώντας εξειδίκευση σε τμήματα χαμηλότερης προστιθέμενης αξίας των αλυσίδων τους. Αντίθετα, οι επιχειρηματικές υπηρεσίες έντασης γνώσης παρουσιάζουν ανοδική τάση στην ΠτΕ συμμετοχή και περιορισμένη ΠτΠ ενσωμάτωση, στοιχείο που καταδεικνύει τη δυνατότητά τους να λειτουργήσουν ως μοχλοί ανταγωνιστικότητας στις διεθνείς αγορές. Συνολικά, τα ευρήματα αυτά υπογραμμίζουν την ετερογένεια της ενσωμάτωσης στις ΠΑΑ σε κλαδικό επίπεδο –μοτίβα που παραμένουν σε μεγάλο βαθμό αφανή στις αναλύσεις σε συγκεντρωτικό επίπεδο– επισημαίνοντας τη σημασία πιο λεπτομερούς, κλαδικά εστιασμένης έρευνας για τις ΠΑΑ.

Προς αυτή την κατεύθυνση, η μελέτη των ΠΑΑ προσφέρει γόνιμο έδαφος για συζητήσεις χάραξης πολιτικής σχετικά με το μέλλον της ανταγωνιστικότητας

της Ελλάδας. Η παρούσα εργασία συμβάλλει σε αυτή την προσπάθεια παρέχοντας κλαδική τεκμηρίωση που απουσιάζει από τον τρέχοντα διάλογο πολιτικής για τον μετασχηματισμό του παραγωγικού μοντέλου της χώρας. Παρά την τελευταία δεκαετία μεταρρυθμίσεων και ρυθμιστικών προσαρμογών με στόχο τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων και την ενίσχυση της εξαγωγικής δυναμικής, οι επιδόσεις της Ελλάδας παραμένουν υποτονικές σε σύγκριση με εκείνες των κρατών-μελών της ΕΕ. Αν και έχουν εισαχθεί κλαδικές πρωτοβουλίες στο πλαίσιο διαφόρων στρατηγικών της χώρας (π.χ. Βιομηχανική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης, Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης 2021–2027), αυτές παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ουδέτερες ως προς τις επιπτώσεις των μοτίβων κλαδικής ενσωμάτωσης στις ΠΑΑ και παρέχουν περιορισμένες γνώσεις για τις εξωτερικές εξαρτήσεις, τη θέση στις αλυσίδες αξίας και το εξαγωγικό δυναμικό συγκεκριμένων κλάδων σε σχέση με το εμπόριο ενδιάμεσων προϊόντων. Τα κενά αυτά αναδεικνύουν την ανάγκη για βαθύτερη διερεύνηση των κλαδικών προφίλ συμμετοχής στις ΠΑΑ, ώστε να διαμορφωθούν πιο στοχευμένες και αποτελεσματικές πολιτικές, ιδιαίτερα για κλάδους με προοπτικές τεχνολογικής αναβάθμισης και απορρόφησης μεγαλύτερης προστιθέμενης αξίας. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής ενθαρρύνονται, επομένως, να ενσωματώσουν ευρήματα βασισμένα στις ΠΑΑ στον σχεδιασμό βιομηχανικών και εμπορικών στρατηγικών, διασφαλίζοντας έτσι ότι οι κλαδικές πολιτικές ευθυγραμμίζονται με τις εξελισσόμενες δυναμικές της παγκόσμιας παραγωγής.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Antràs, P. (2020). Conceptual Aspects of Global Value Chains. *World Bank Economic Review*, 34(3), 551–574.
- Barkas, P., & Pisu, M. (2018). *Boosting investment in Greece*, OECD Economics Department Working Papers, No. 1506, OECD Publishing, Paris.
- Bontadini, F. (2022). Trade specialization and performance in global value chains. *Industrial and Corporate Change*, 30(6), 1557–1590.
- Borin, A., & Mancini, M. (2023). Measuring what matters in value-added trade. *Economic Systems Research*, 35(4), 586–613.
- Borin, A., Mancini, M., & Taglioni, D. (2021). *Economic Consequences of Trade and Global Value Chain Integration: A Measurement Perspective*. Policy Research Working Paper Series 9785, The World Bank.
- Dedrick, J., Kraemer, K. L., & Linden, G. (2010). Who profits from innovation in global value chains?: a study of the iPod and notebook PCs. *Industrial and Corporate Change*, 19(1), 81–116.

- Dimas, P., Caloghirou, Y., Tsakanikas, A., & Vonortas, N. S. (2025). Putting intangible inputs and global value chains into work: New sources of manufacturing comparative advantage in global markets. *Industrial and Corporate Change*, dtaf021 (published online).
- Dimas, P., Stamopoulos, D., & Tsakanikas, A. (2024). Mapping the flow of intangibles in domestic and global value chains. Στο C. Bloch, A. Protogerou, & N. S. Vonortas (Eds.), *Intangible Assets, Productivity and Economic Growth: Micro, Meso and Macro Perspectives* (1st ed.). Routledge.
- Durand, C., & Milberg, W. (2020). Intellectual monopoly in global value chains. *Review of International Political Economy*, 27(2), 404–429.
- ECB (2019). The impact of global value chains on the euro area economy. *ECB Working Group on Global Value Chains Occasional Papers*, No. 221.
- Fernandes, A. M., Kee, H. L., & Winkler, D. (2022). Determinants of Global Value Chain Participation: Cross-Country Evidence. *The World Bank Economic Review*, 36(2), 329–360.
- Gibson, H., Pavlou, G., Tsochatzi, C., & Vasardani, M. (2019). Greece's Integration into Global Value Chains. *Economic Bulletin*, Bank of Greece Publications, 2019/50, 8-44.
- Greek National Productivity Board (2024). *Greek National Productivity Board Annual Report 2024*. KEPE Publishing, Athens, Greece.
- Koopman, R., Wang, Z., & Wei, S.-J. (2014). Tracing Value-Added and Double Counting in Gross Exports. *American Economic Review*, 104(2), 459–494.
- Los, B., Timmer, M. P., & De Vries, G. J. (2016). Tracing value-added and double counting in gross exports: Comment. *American Economic Review*, 106(7), 1958–1966.
- Mudambi, R. (2008). Location, control and innovation in knowledge-intensive industries. *Journal of Economic Geography*, 8(5), 699–725.
- OECD (2024). *OECD Economic Surveys: Greece 2024* (Vol. 2024). OECD Publishing, Paris.
- OECD (2023). OECD Inter-Country Input-Output Database (<http://oe.cd/icio>).
- OECD/Eurostat (2018), *Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation*, 4th Edition, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2013), *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains*, OECD Publishing, Paris.
- Sturgeon, T., Van Biesebroeck, J., & Gereffi, G. (2008). Value chains, networks and clusters: Reframing the global automotive industry. *Journal of Economic Geography*, 8(3), 297-321.
- Tsakanikas, A., and Dimas, P. (2024). Leveraging the EU's Industrial Policy to Reshape Greece's Productive Model. *European Economy Policy Brief Series*, Greek & European Economy Observatory, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP/ΕΛΙΑΜΕΠ). (https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2024/04/Policy-briefs-special-edition-Leventis_final-EN.pdf)
- Tsakanikas, A., Caloghirou, Y., Dimas, P., & Stamopoulos, D. (2022). Intangibles, innovation, and sector specialization in global value chains: A case study on the EU's and the UK's manufacturing industries. *Technological Forecasting and Social Change*, 177, 121488.
- Wang, Z., Wei, S.-J., Yu, X., & Zhu, K. (2022). Global value chains over business cycles. *Journal of International Money and Finance*, 126, 102643.
- World Bank (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank Group.

Ελληνική

- Κωνσταντακοπούλου, Ι. (2024). Έλλειμμα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Ένα επίμονο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας. *Αναλύσεις Επικαιρότητας*, ΚΕΠΕ, 6/2024.
- Κωνσταντακοπούλου, Ι., Μαγδαληνός, Τ., & Σκίντζη, Γ. (2019). *Διερεύνηση του Εξωτερικού Εμπορίου και της Ανταγωνιστικότητας των Εξαγωγών των Χωρών της Ευρωζώνης*. Μελέτες, Αρ. 80, ΚΕΠΕ, Αθήνα, Ελλάδα.
- Στρατοπούλου, Α. (2024). Αποπαγκοσμιοποίηση και εμπορικός κατακερματισμός: η θέση της Ελλάδας στο νέο τοπίο. *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), 55, 51-74.
- Τσέκερης, Θ., & Σκίντζη, Γ. (2017). Συμμετοχή και δυνατότητες της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), 32, 68-76.

Η επίδραση των φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου στην αποδοτικότητα της Φορολογικής Διοίκησης

**Χαράλαμπος Καλλιγοσφύρης*,
Ελένη Καλαμαρά**, Ζαχαρίας Δερμάτης***,
Αθανάσιος Αναστασίου******

Περίληψη

Σκοπό του παρόντος άρθρου αποτελεί η διερεύνηση της σχέσεως μεταξύ της εφαρμογής στρατηγικών φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου και της αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης, με βάση δεδομένα από 21 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την περίοδο 2016-2019. Μέσω της έρευνας επιδιώκεται η διερεύνηση της επίδρασης των μεθόδων επιλογής των προς έλεγχο υποθέσεων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου στο ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων και η μελέτη του τρόπου διασύνδεσης των φορολογικών ελέγχων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της φορολογικής διοίκησης, της οικονομίας και του επιπέδου διακυβέρνησης μιας χώρας, με στόχο την αποκάλυψη καθοριστικών παραγόντων του βαθμού αποτελεσματικότητάς τους. Επιπλέον, αναλύεται η σχέση των φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου, με το κόστος λειτουργίας και την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης, εξετάζοντας επιπρόσθετα τον βαθμό ετερογένειας των αποτελεσμάτων ανάλογα με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, διακυβέρνησης και εμπιστοσύνης στους θεσμούς.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή τεχνικών επιλογής υποθέσεων φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου σχε-

τίζεται θετικά με την αποτελεσματικότητα των ελέγχων της φορολογικής διοίκησης. Επιπλέον, οι έλεγχοι ετερογένειας σε επίπεδο χωρών έδειξαν ότι η επίδραση των φορολογικών ελέγχων βάσει κριτηρίων κινδύνου είναι μεγαλύτερη στις οικονομίες με υψηλό ρυθμό ανάπτυξης και στις χώρες που παρουσιάζουν χαμηλότερο επίπεδο διακυβέρνησης. Επίσης, τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι η εφαρμογή στρατηγικών φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου σχετίζεται με χαμηλότερο κόστος λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης και υψηλότερη φορολογική προσπάθεια της χώρας, επιτυγχάνοντας μεγαλύτερη αξιοποίηση της φοροδοτικής της ικανότητας.

Λέξεις - κλειδιά: Φορολογία, φορολογικοί έλεγχοι, διοίκηση κινδύνου, αποδοτικότητα, φορολογική διοίκηση.

Ταξινόμηση JEL: H2, H21, H26, M42.

1. Εισαγωγή

Η διενέργεια φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου και η ορθή αξιοποίηση των αποτελεσμάτων τους, δύναται να συμβάλλουν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των φορολογικών υπηρεσιών και να αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο προσαρμογής στις συνεχείς μεταβολές του φορολογικού περιβάλλοντος και τους αναδυόμενους κινδύνους που καλούνται να διαχειριστούν οι φορολογικές διοικήσεις (Anastasiou et al., 2024). Από την άλλη, η στρατηγική φορολογικών ελέγχων που αναπτύσσει η φορολογική διοίκηση ασκεί σημαντική επίδραση στη διαχείριση του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης και στα αποτελέσματα των φορολογικών υπηρεσιών, διαμορφώνοντας σε σημαντικό βαθμό τη φορολογική συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Με τα δεδομένα αυτά, η διερεύνηση της σχέσεως μεταξύ των στρατηγικών φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου και της αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πεδίο της επιστημονικής προσέγγισης της αποδοτικότη-

* PhD, Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης & Τεχνολογίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (Α.Α.Δ.Ε.). Email: chkallig_82@yahoo.gr

** PhD, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (Α.Α.Δ.Ε.). Email: kalamel10@yahoo.gr

*** Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης & Τεχνολογίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Email: zderm@uop.gr

**** Καθηγητής, Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης & Τεχνολογίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Email: athanastas@uop.gr

– Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στο άρθρο εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων και δεν αντανακλούν κατ' ανάγκη τις θέσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

τας των φορολογικών υπηρεσιών (Yusof et al., 2014· Chalu & Mzee, 2018).

Διαδικασίες επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο με τυχαίο τρόπο, οι οποίες εφαρμόστηκαν εκτενώς κατά το παρελθόν από τις φορολογικές διοικήσεις, αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές, καθώς από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας διαπιστώνεται ότι η συμπεριφορά συμμόρφωσης διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ των φορολογουμένων (Jackson & Milliron, 1986· Jimenez & Iyer, 2016· Slemrod, 2019) και ως εκ τούτου απαιτείται η ανάπτυξη μιας στοχευμένης στρατηγικής ελέγχων. Πλέον τούτων, οι περιορισμένοι πόροι της φορολογικής διοίκησης επιβάλλουν την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού στον έλεγχο φορολογικών υποθέσεων υψηλού κινδύνου μη συμμόρφωσης και αυξημένων αποτελεσμάτων ελέγχου σε όρους αποκάλυψης αποκρυβείσας φορολογητέας ύλης και είσπραξης πρόσθετων φόρων, ώστε να επιτυγχάνεται βελτίωση της σχέσεως μεταξύ κόστους και αποτελεσματικότητας των ελέγχων (Law & Mills, 2017). Στη βάση των διαπιστώσεων αυτών, η εφαρμογή μεθόδων φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνων φαίνεται να αποτελεί μια πολλά υποσχόμενη στρατηγική επιλογή, με στόχο την ενίσχυση του συστήματος επιλογής υποθέσεων προς έλεγχο και εκτίμησης του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης. Ωστόσο, η προηγούμενη ερευνητική εμπειρία δεν είναι σε θέση να απαντήσει με βεβαιότητα εάν η εφαρμογή στρατηγικών ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου συμβάλλει στον περιορισμό παραβατικών συμπεριφορών μη συμμόρφωσης.

Η ανάπτυξη επιχειρησιακών σχεδίων φορολογικών ελέγχων με βάση κριτήρια ανάλυσης κινδύνων περιλαμβάνει την εφαρμογή προηγμένων αναλυτικών τεχνικών επί ενός ολοκληρωμένου συνόλου δεδομένων καταγραφής και αξιοποίησης χαρακτηριστικών των φυσικών και νομικών προσώπων που συγκροτούν το σύνολο των φορολογουμένων, όπως πληροφορίες που λαμβάνονται μέσω επεξεργασίας των φορολογικών δηλώσεων, αποτελέσματα προηγούμενων ελέγχων, πληροφορίες και δεδομένα τρίτων κ.ά. Ακολουθώντας, η επιλογή των υποθέσεων για φορολογικό έλεγχο πραγματοποιείται μέσω κατάλληλων αυτοματοποιημένων τεχνικών στατιστικής ανάλυσης και μηχανικής μάθησης που επιτρέπουν την εκτίμηση του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης (Bal, 2019).

Σκοπό του άρθρου αυτού αποτελεί η μελέτη της σχέσεως μεταξύ της εφαρμογής στρατηγικών φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου και της αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης, με βάση δεδομένα από 21 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την περίοδο 2016-2019. Η μελέτη αυτή εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της διαχείρισης κινδύνων

στη φορολογική διοίκηση, εστιάζοντας ωστόσο στην αντιμετώπιση του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης, ο οποίος αξιολογείται ως ο σημαντικότερος κίνδυνος εξ απόψεως συχνότητας και σοβαρότητας, καθώς ασκεί σημαντική επίδραση στα αποτελέσματα και τους στόχους των φορολογικών αρχών. Μέσω της έρευνας αυτής επιδιώκεται η διερεύνηση της επίδρασης των φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου, ως μέτρο περιορισμού του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης, στο ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων, ήτοι τον αριθμό των φορολογικών ελέγχων από τους οποίους προέκυψε αποκρυβείσα φορολογητέα ύλη σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των διενεργούμενων ελέγχων, εστιάζοντας σε νομικά πρόσωπα, σε αντίθεση με προηγούμενες μελέτες που αφορούσαν φυσικά πρόσωπα (Hashimzade & Myles, 2017· Loyland et al., 2019· Beer et al., 2020). Έχει διαπιστωθεί ότι οι επιχειρήσεις παρουσιάζουν διαφορετική ανταπόκριση στους φορολογικούς ελέγχους σε σχέση με τα φυσικά πρόσωπα, λόγω διαφορετικών προτύπων συμπεριφοράς ανάληψης κινδύνων, κόστους φορολογικής συμμόρφωσης και κοινωνικών θέσεων και κανόνων (Hasan et al., 2017· Armstrong et al., 2019· Jacob et al., 2021). Επιπρόσθετα, η συνεισφορά της μελέτης αυτής σχετίζεται με τη διερεύνηση του τρόπου διασύνδεσης των φορολογικών ελέγχων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της φορολογικής διοίκησης, της οικονομίας και του επιπέδου διακυβέρνησης μιας χώρας, με στόχο την αποκάλυψη καθοριστικών παραγόντων του βαθμού αποτελεσματικότητας των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου. Επιπλέον, αναλύεται η σχέση των φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου με το κόστος λειτουργίας και την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης, εξετάζοντας επιπρόσθετα τον βαθμό ετερογένειας των αποτελεσμάτων ανάλογα με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, διακυβέρνησης και εμπιστοσύνης στους θεσμούς. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των επιμέρους παρεμβάσεων της φορολογικής διοίκησης (Keen & Slemrod, 2017). Κατά αποτέλεσμα, μέσω της προπαρατεθείσας ανάλυσης επιδιώκεται η αξιολόγηση της μεθόδου φορολογικών ελέγχων, με βάση κριτήρια ανάλυσης κινδύνου, στην αντιμετώπιση ή τον περιορισμό της επίδρασης του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης στα αποτελέσματα της φορολογικής διοίκησης.

2. Επιλογή υποθέσεων φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου

Η αποτελεσματικότητα της στρατηγικής φορολογικών ελέγχων εξαρτάται από πλήθος παραγόντων, όπως η εξειδίκευση και ακεραιότητα των ελεγκτών

της φορολογικής διοίκησης, η επάρκεια και σαφήνεια της φορολογικής νομοθεσίας και η αποδοτικότητα των τεχνολογιών πληροφορικής που έχουν στη διάθεσή τους οι φορολογικές αρχές (Anastasiou et al., 2021). Πλέον τούτων, η συμπεριφορά συμμόρφωσης των φορολογουμένων θεωρείται κρίσιμη πτυχή της αποδοτικότητας των φορολογικών ελέγχων (OECD, 2004b). Κατά συνέπεια, μια στρατηγική συμμόρφωσης απαιτεί την προσαρμοσμένη αντίδραση των φορολογικών αρχών σε κάθε επίπεδο κινδύνου, μέσω μιας άρτια δομημένης διαδικασίας διαβάθμισης των εργαλείων συμμόρφωσης, ξεκινώντας από προσαρμοσμένες ειδοποιήσεις μη συμμόρφωσης και ελέγχους περιορισμένης κλίμακας έως διεξοδικούς και εκτεταμένους [πλήρεις] φορολογικούς ελέγχους στις περιπτώσεις υψηλού κινδύνου μη συμμόρφωσης.

Η επιλογή φορολογικών υποθέσεων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου έχει αποδειχθεί ότι αποτελεί μια αποτελεσματική στρατηγική ελέγχων, η οποία εφαρμόζεται από τις περισσότερες φορολογικές διοικήσεις. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα πλέον χρησιμοποιούμενα μοντέλα πρόβλεψης κινδύνου, για την ταξινόμηση των υποθέσεων προς έλεγχο, είναι τα γραμμικά μοντέλα, τα δένδρα αποφάσεων, τα νευρωνικά δίκτυα και τα συνδυαστικά μοντέλα (Bal, 2019). Με τις μεθόδους αυτές επιτυγχάνεται ο εντοπισμός των φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο, οι οποίες παρουσιάζουν υψηλό κίνδυνο μη συμμόρφωσης και ταυτόχρονα αυξημένη πιθανότητα προσδιορισμού πρόσθετων φόρων και επιβολής κυρώσεων λόγω της αποκρυσθάλυνσης φορολογητέας ύλης. Με την τεχνική επιλογής υποθέσεων βάσει κριτηρίων κινδύνου δημιουργείται ένα «προφίλ» για κάθε φορολογούμενο και αποδίδεται ορισμένη βαθμολογία σύμφωνα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στοιχεία και πληροφορίες που είναι διαθέσιμες στη φορολογική διοίκηση με βάση τα συμπεράσματα προηγούμενων ελέγχων στο σύνολο των φορολογουμένων. Η μέθοδος αυτή συνδυάζει τα οφέλη των προηγούμενων τεχνικών επιλογής φορολογικών υποθέσεων, ξεπερνώντας τυχόν ζητήματα μειωμένης αποδοτικότητας των ελέγχων. Ωστόσο η εφαρμογή της απαιτεί την πραγματοποίηση σημαντικών δαπανών απόκτησης δεδομένων μέσω διαχείρισης εσωτερικών φορολογικών στοιχείων, πρόσβασης σε δεδομένα τρίτων, ανάπτυξης τεχνολογιών πληροφορικής για την επεξεργασία των στοιχείων και αξιοποίησης μεθόδων τεχνητής νοημοσύνης για τη βαθμολογική κατάταξη και εκτίμηση του κινδύνου συμμόρφωσης κάθε φορολογικής οντότητας.

Το λειτουργικό αποτέλεσμα ανάπτυξης και εφαρμογής των μεθόδων επιλογής φορολογικών υποθέσεων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου είναι ο υπολογισμός της βαθμολογίας και η ταξινόμηση των φορολογικών υποθέσεων με βάση το προκαθορισμένο σύνολο επε-

ξηγηματικών παραγόντων-κριτηρίων κινδύνου που περιλαμβάνονται στο αυτοματοποιημένο μοντέλο αντικειμενικής αξιολόγησης των υποθέσεων ελέγχου (Siddiqi, 2006). Στις περισσότερες φορολογικές διοικήσεις τα κριτήρια ανάλυσης κινδύνου είναι απόρρητα, προκειμένου να αποφευχθούν στρατηγικές συμπεριφορές των φορολογουμένων που στόχο έχουν να βελτιώσουν τους τρόπους φοροδιαφυγής κάνοντας χρήση των κριτηρίων κινδύνου. Τούτο επιτυγχάνεται πιο εύκολα στην περίπτωση που ο αριθμός των κριτηρίων κινδύνου είναι μικρός. Για τον λόγο αυτό παρέχεται αυστηρή σύσταση στα όργανα της φορολογικής διοίκησης να τηρούνται εμπιστευτικά τα επιμέρους κριτήρια ανάλυσης κινδύνου. Μάλιστα, η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι η ανακοίνωση από τη φορολογική διοίκηση της εφαρμογής μιας γενικής προσέγγισης με βάση τον κίνδυνο, ενδέχεται να αποτελέσει παράγοντα συμμόρφωσης. Έτσι η ανακοίνωση ότι πραγματοποιείται διασταύρωση των στοιχείων των φορολογικών δηλώσεων με δεδομένα τραπεζικών, χρηματοοικονομικών, ασφαλιστικών και άλλων μη καθορισμένων πηγών, ενδέχεται να βελτιώσει το επίπεδο συμμόρφωσης (Khawaja et al., 2011).

Ο υπολογισμός της βαθμολογίας των φορολογικών υποθέσεων στην περίπτωση εφαρμογής ενός μοντέλου γραμμικής παλινδρόμησης, επιτυγχάνεται μέσω εκτίμησης εξίσωσης της ακόλουθης μορφής (1):

$$Score_i = c + bX_i \quad (1)$$

όπου b το διάνυσμα παραμέτρων των κριτηρίων κινδύνου X και $Score$ η βαθμολογία που αποδίδεται στη φορολογική οντότητα (ή υπόθεση) i .

Η επιλογή μεταξύ των μεθόδων ανάλυσης κινδύνου είναι δυνατή μέσω υπολογισμού των εξής στατιστικών μέτρων (Khawaja et al., 2011):

- Ποσοστό ορθής πρόβλεψης των φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο με βάση το προτεινόμενο μοντέλο κινδύνου συμμόρφωσης.
- Ποσοστό ορθής πρόβλεψης των μη συμμορφούμενων υποθέσεων ελέγχου με βάση το προτεινόμενο μοντέλο κινδύνου συμμόρφωσης.
- Ποσοστό των μη συμμορφούμενων υποθέσεων ελέγχου που εντοπίζονται, κατόπιν ελέγχου του συνόλου των φορολογικών υποθέσεων που προσέκυψαν από την εφαρμογή του προτεινόμενου μοντέλου κινδύνου συμμόρφωσης.

3. Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Η προηγούμενη ερευνητική δραστηριότητα στον τομέα των φορολογικών ελέγχων επικεντρώνεται στη διενέργεια τυχαίων ελέγχων (Advani et al., 2019·

DeBacker et al., 2018), ωστόσο η πρακτική των φορολογικών διοικήσεων υποδεικνύει ότι οι φορολογικές υπηρεσίες στηρίζονται ολοένα και περισσότερο σε συστήματα επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου, τα οποία έχουν ως στόχο τον εντοπισμό περιπτώσεων παραβατικής συμπεριφοράς με υψηλή πιθανότητα μη φορολογικής συμμόρφωσης. Από την άλλη, οι επιχειρήσεις εκτιμούν τη σχέση μεταξύ του οριακού οφέλους από τη διενέργεια πράξεων μη φορολογικής συμμόρφωσης και του αναμενόμενου κόστους, σε περίπτωση εντοπισμού. Κατά την ανάλυση αυτή εκτιμούν την πιθανότητα ελέγχου με βάση πληροφορίες και στοιχεία που συλλέγουν, μεταξύ των οποίων πληροφορίες για τη διενέργεια φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου (Eberhartinger et al., 2021). Τούτο επιτυγχάνεται μέσω: α) ανακοινώσεων και στοιχείων που παρέχονται από τη φορολογική διοίκηση αναφορικά με τη στρατηγική που ακολουθείται ως προς την επιλογή φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο, β) πληροφοριών που παρέχονται από φορολογικούς επαγγελματίες (λογιστικά γραφεία, εταιρείες συμβούλων κ.ά.) για τις παραμέτρους αξιολόγησης του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης και του τρόπου αξιοποίησης αυτών από τη φορολογική διοίκηση και γ) κατά τη διενέργεια των φορολογικών ελέγχων, οπότε η ελεγχόμενη επιχείρηση λαμβάνει πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με τα κριτήρια ανάλυσης κινδύνου που οδήγησαν στην επιλογή της για έλεγχο και της μεθόδου επεξεργασίας των δεδομένων που έχει στη διάθεσή της η φορολογική διοίκηση (Battaglini et al., 2019). Με τα δεδομένα αυτά, οι επιχειρήσεις αναμένεται να εφαρμόσουν μια λιγότερο επιθετική πολιτική έναντι των φορολογικών αρχών και να προχωρήσουν στην επιλογή καλύτερων συστημάτων εσωτερικού φορολογικού ελέγχου, προκειμένου να αυξήσουν το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης και να περιορίσουν τις δυσμενείς συνέπειες από τη διενέργεια ενός φορολογικού ελέγχου (Komninou et al. 2020).

Παρά ταύτα, η υπόθεση αυτή ενδέχεται να μην καταλαμβάνει όλες τις επιχειρήσεις ως προς τον βαθμό ανταπόκρισης και ευαισθησίας έναντι των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου. Η εξαίρεση αυτή αφορά κυρίως τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες δεν διαθέτουν την υποδομή και τις γνώσεις ώστε να αξιολογήσουν τις στρατηγικές φορολογικού ελέγχου που εφαρμόζει η φορολογική διοίκηση και να εξαγάγουν χρήσιμα συμπεράσματα ως προς τον βαθμό κινδύνου επιλογής για φορολογικό έλεγχο, και σε μικρότερο βαθμό τις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες ελέγχονται σε μόνιμη βάση και ως εκ τούτου θεωρούν ότι μια προσέγγιση επιλογής φορολογικών υποθέσεων που βασίζεται στον κίνδυνο δεν πρόκειται να επηρεάσει τη φορολογική συμπεριφορά τους, κα-

θώς πολύπλοκα και δυσεπίλυτα ζητήματα φορολογικού ελέγχου έχουν ήδη αντιμετωπιστεί επιτυχώς κατά τον φορολογικό έλεγχο που έχει ήδη λάβει χώρα (Eberhartinger et al., 2021). Στις περιπτώσεις αυτές οι φορολογικοί έλεγχοι βάσει κινδύνου ενδέχεται να παρουσιάζουν περιορισμένη αποτελεσματικότητα.

Κατά γενική ομολογία οι φορολογικοί έλεγχοι επηρεάζουν σημαντικά τη φορολογική συμπεριφορά των επιχειρήσεων και την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης (De Simone et al., 2020· Liargovas et al., 2020). Ερευνητικές μελέτες στο πεδίο της φορολογικής συμμόρφωσης υποστηρίζουν ότι η διενέργεια φορολογικών ελέγχων αυξάνει τη συμμόρφωση των επιχειρήσεων με προηγούμενη συμπεριφορά μη φορολογικής συμμόρφωσης, σε αντίθεση με εκείνες τις επιχειρήσεις που συμμορφώνονταν πλήρως με τη φορολογική νομοθεσία, οι οποίες παρουσιάζουν μείωση της φορολογικής συμμόρφωσης μετά τη διενέργεια του ελέγχου (Gemmell & Ratto, 2012· Beer et al., 2020· Anastasiou et al., 2023), ενώ η αποτελεσματικότητα των ελέγχων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα του αποτρεπτικού χαρακτήρα των ελέγχων (Kasper & Alm, 2020). Από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας διαπιστώνεται περιορισμένη έρευνα στο αντικείμενο των στρατηγικών φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου. Οι Alm και McKee (2004) υποστηρίζουν ότι ο συνδυασμός τυχαίων ελέγχων και ελέγχων βάσει κινδύνου αυξάνει την αποτελεσματικότητα της αποτρεπτικής επίδρασης των ελέγχων στο επίπεδο της φοροδιαφυγής και συνιστά ένα βιώσιμο μηχανισμό επιβολής της φορολογικής νομοθεσίας. Οι Hsu et al. (2015) διερεύνησαν την επίδραση των φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου στη φορολογική συμμόρφωση των επιχειρήσεων στη Μινεσότα και διαπίστωσαν ότι η εφαρμογή μεθόδων ανάλυσης κινδύνου, όπως η εξόρυξη δεδομένων [data mining], συμβάλλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο. Επίσης, οι Hashimzade et al. (2016) υποστηρίζουν ότι η διενέργεια ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου, όπως η προγνωστική ανάλυση [predictive analytics], αυξάνει τα φορολογικά έσοδα σε μεγαλύτερη έκταση σε σχέση με τους τυχαίους ελέγχους. Επιπρόσθετα, οι Loyland et al. (2019) παρουσίασαν εμπειρικά αποτελέσματα ανάλυσης των συμπεριφορικών αντιδράσεων ενός συνόλου δεδομένων μισθωτών υψηλού κινδύνου στη Νορβηγία έναντι των φορολογικών ελέγχων. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης υποστηρίζουν ότι ο βαθμός συμμόρφωσης στις περιπτώσεις των φορολογικών ελέγχων, οι οποίοι διενεργούνται με βάση τον κίνδυνο και την αντίστοιχη βαθμολογία (score) που διαμορφώνεται σύμφωνα με τα κριτήρια κινδύνου, αυξάνεται σημαντικά καθώς αυξάνεται η

βαθμολογία κινδύνου. Πλέον τούτων, οι Beer et al., (2020), κάνοντας χρήση δεδομένων αυτοαπασχολούμενων στις ΗΠΑ, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η διενέργεια στοχευμένων ελέγχων αυξάνει τη φορολογική συμμόρφωση. Ομοίως, οι Eberhartinger et al. (2021) μελέτησαν τη σχέση μεταξύ των ελέγχων βάσει κινδύνου και της φοροαποφυγής των επιχειρήσεων σε 54 χώρες του ΟΟΣΑ την περίοδο 2014-2017. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έδειξαν ότι οι φορολογικοί έλεγχοι με κριτήρια ανάλυσης κινδύνων συνδέονται με μικρότερο επίπεδο φοροαποφυγής των επιχειρήσεων, η αποτελεσματικότητα των οποίων αυξάνεται στις περιπτώσεις χωρών που παρουσιάζουν υψηλό ΑΕΠ, χαμηλό επίπεδο διακυβέρνησης και εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση. Επιπλέον, η μελέτη υποστηρίζει ότι οι στρατηγικές ελέγχου με βάση τον κίνδυνο σχετίζονται με χαμηλότερο κόστος της φορολογικής διοίκησης και αυξημένη αποδοτικότητα των φορολογικών υπηρεσιών. Συνολικά, η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας υποδεικνύει αυξητική επίδραση των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου στον περιορισμό της φοροαποφυγής και την ενίσχυση των φορολογικών εσόδων. Τέλος, οι Dellaportas et al. (2021) παρέχουν μια στατιστική μεθοδολογική προσέγγιση εκτίμησης ενός βέλτιστου τυχαίου δείγματος φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο, με στόχο τη μεγιστοποίηση των αναμενόμενων φορολογικών εσόδων, κάνοντας χρήση δεδομένων της Αρχής Διαχείρισης Εσόδων του Ηνωμένου Βασιλείου.

Με τα δεδομένα αυτά, η μελέτη της επίδρασης των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου στην αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης παραμένει σχεδόν αδιερεύνητη, καθώς τα εμπειρικά στοιχεία των προηγούμενων ερευνητικών μελετών περιορίζονται στην εξέταση του βαθμού επίδρασης στο επίπεδο της φοροαποφυγής των φυσικών προσώπων και στη διατύπωση γενικών συμπερασμάτων επί του βαθμού επίδρασης στη φορολογική συμμόρφωση, μη δυνάμενα να αποδώσουν, με επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο, τη συμβολή των φορολογικών ελέγχων βάσει κριτηρίων κινδύνου στην αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης.

4. Δεδομένα και Μεθοδολογία της έρευνας

Οι φορολογικές διοικήσεις προβαίνουν στην ανακοίνωση γενικών πληροφοριών αναφορικά με τη στρατηγική φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου, καθώς οι λεπτομέρειες σχετικά με τα κριτήρια κινδύνου και την επιλογή υποθέσεων για φορολογικό έλεγχο είναι απόρρητες, προκειμένου να αποτραπούν τυχόν στρατηγικές κινήσεις των φορολογουμένων με σκοπό την αποφυγή επιλογής για φορολογικό έλεγχο (Khawaja et al., 2011).

Προκειμένου να προσδιορίσουμε τις φορολογικές διοικήσεις που εφαρμόζουν στρατηγικές φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου, χρησιμοποιούμε πληροφορίες και δεδομένα που δημοσιεύονται στην ετήσια έκθεση με τίτλο «Tax Administration Comparative Information Series», του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), την περίοδο 2016-2019, για 21 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η δίτιμη μεταβλητή που αναφέρεται στους φορολογικούς ελέγχους βάσει κινδύνου λαμβάνει την τιμή 1, όταν η φορολογική διοίκηση χρησιμοποιεί κριτήρια ανάλυσης κινδύνου για την επιλογή υποθέσεων ελέγχου, και την τιμή 0 σε άλλη περίπτωση. Παρόλο που δεν είναι δυνατή η διασύνδεση των μεθόδων ελέγχου βάσει κριτηρίων κινδύνου με συγκεκριμένες φορολογίες, θεωρείται ότι χρησιμοποιούνται εν μέρει στη φορολογία εισοδήματος των επιχειρήσεων. Στο Σχήμα 1 παρουσιάζεται ο χάρτης των φορολογικών διοικήσεων που περιλαμβάνονται στην ανάλυση, με σαφή διαχωρισμό ως προς την εφαρμογή, ή μη, μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου.

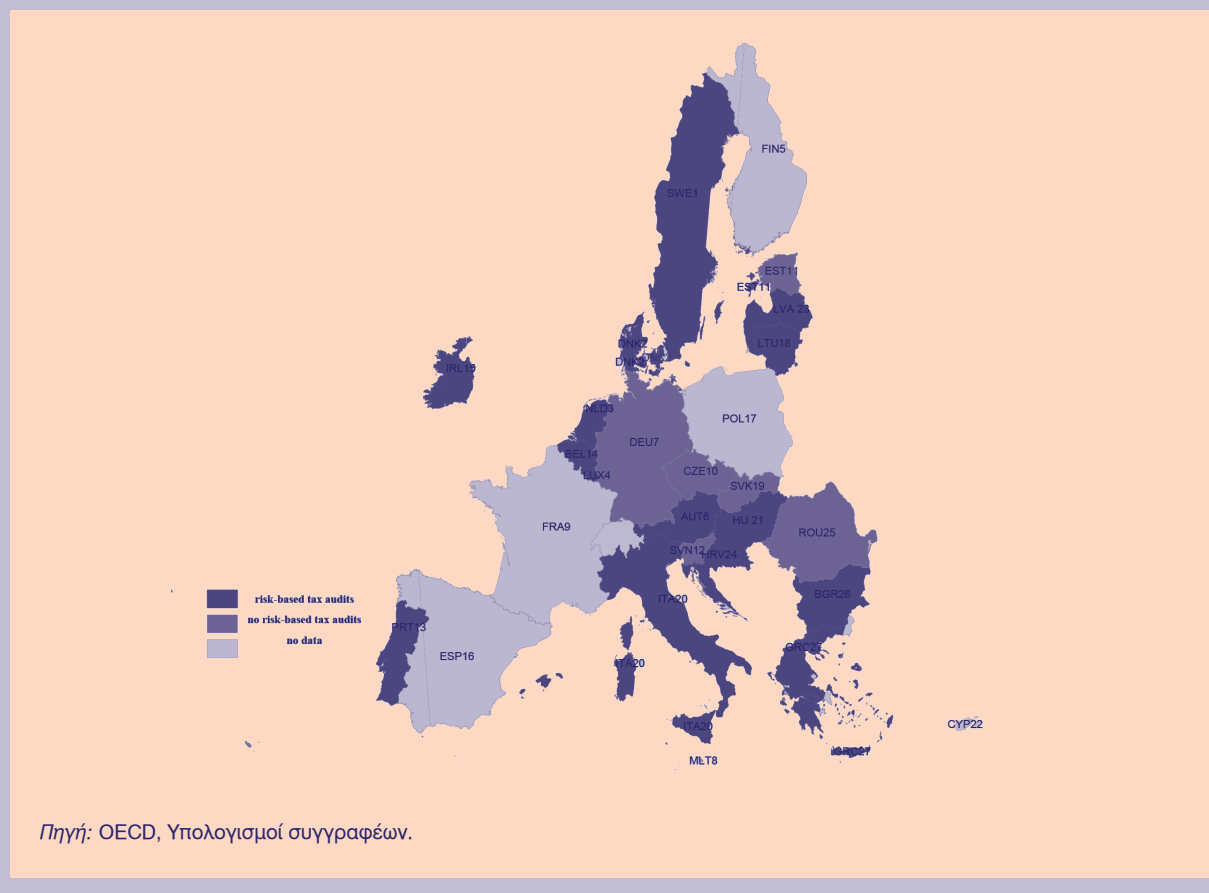
Για τη διερεύνηση της σχέσεως μεταξύ της επιλογής στρατηγικών φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου και της αποτελεσματικότητας των φορολογικών ελέγχων, ήτοι του αριθμού των ελέγχων από τους οποίους διαπιστώθηκε αποκρυβείσα φορολογητέα ύλη προς τον συνολικό αριθμό των ελέγχων που πραγματοποιήθηκαν από τη φορολογική διοίκηση στη διάρκεια ορισμένης περιόδου, εκτιμάται το μοντέλο της μορφής (2):

$$HRA_{j,t} = \beta_0 + \beta_1 RBA_{j,t} + \beta_2 ENF_{j,t} + \beta_3 X_{j,t} + e_{j,t} \quad (2)$$

όπου η εξαρτημένη μεταβλητή *HRA* (Hit Rate of Tax Audits) αναπαριστά το ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων, ήτοι τον αριθμό των διενεργηθέντων ελέγχων από τους οποίους διαπιστώθηκε αποκρυβείσα φορολογητέα ύλη σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των πραγματοποιούμενων φορολογικών ελέγχων κατά τη διάρκεια της περιόδου *t*, από τη φορολογική διοίκηση της χώρας *j*. Ο παραπάνω δείκτης χρησιμοποιείται ευρέως από τις φορολογικές διοικήσεις προκειμένου να αξιολογήσουν τα αποτελέσματα της ελεγκτικής δραστηριότητας των φορολογικών υπηρεσιών και προτείνεται από τον Ενδοευρωπαϊκό Οργανισμό Φορολογικών Διοικήσεων [Intra-European Organisation of Tax Administrations (IOTA)]. Και να μεν η αποτελεσματικότητα των ελέγχων επηρεάζεται από ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες, ενώ υφίστανται πρόσθετοι εγγενείς περιορισμοί, καθώς ενδέχεται να μην αποκαλυφθούν περιπτώσεις φοροδιαφυγής ή να διαπιστωθεί εσφαλμένα η ύπαρξη φοροδιαφυγής που δεν υπάρχει, ωστόσο δεν υφίστανται επίσημα στοιχεία σχετικά με το ποσοστό των πρόσθετων φόρων που

ΣΧΗΜΑ 1

Χάρτης φορολογικών διοικήσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης

αμφισβητήθηκαν ενώπιον των διοικητικών ή δικαστικών αρχών και εκείνων που τελικά επικυρώθηκαν με τις αποφάσεις που εκδόθηκαν. Ο περιορισμός αυτός θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε σχετικές έρευνες που αναφέρονται στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων.

Επιπλέον, η ψευδομεταβλητή *RBA* (Risk-Based Tax Audits) αναφέρεται στην εφαρμογή μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνων και λαμβάνει την τιμή 1, όταν η αντίστοιχη φορολογική διοίκηση χρησιμοποιεί στρατηγικές επιλογής υποθέσεων για φορολογικό έλεγχο βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου, και την τιμή 0 σε άλλη περίπτωση. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, αναμένεται μια θετική σχέση μεταξύ των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου και της επιτυχίας των φορολογικών αρχών. Στην παραπάνω διατυπωθείσα σχέση λαμβάνεται υπόψη και ο βαθμός επιβολής της φορολογικής διοίκησης έναντι των επιχειρήσεων, ορίζοντας ως μέτρο επιβολής τον αριθμό των φορολογικών υπαλλήλων που απασχολούνται στον φορολογικό έλεγχο ως ποσοστό του συνόλου των εργαζομένων της φορολογικής διοίκησης. Με τον

τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η διερεύνηση της επίδρασης των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων, δεδομένου του βαθμού επιβολής (*ENF*) της φορολογικής διοίκησης. Επιπλέον, στο προτεινόμενο μοντέλο περιλαμβάνεται ένα σύνολο μεταβλητών X_{it} σε επίπεδο χώρας, προκειμένου να ληφθεί υπόψη η επίδραση οικονομικών, θεσμικών και πολιτικών παραγόντων που σχετίζονται με το μέγεθος της οικονομίας, το επίπεδο διακυβέρνησης και τη θεσμική θωράκιση της οικονομίας. Οι παράγοντες αυτοί αφορούν τον ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης (σε πραγματικούς όρους), το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε πραγματικούς όρους), τον μέσο φορολογικό συντελεστή των κερδών των επιχειρήσεων, τον δείκτη αντίληψης του επιπέδου διαφθοράς, τον δείκτη προσήλωσης στους κανόνες δικαίου, την ποιότητα των θεσμών, την ανεξαρτησία της φορολογικής διοίκησης, την κυβερνητική αποτελεσματικότητα και την πολιτική σταθερότητα της χώρας.

Αναφορικά με τους προτεινόμενους παράγοντες, επιλέγεται να συμπεριληφθούν μεταβλητές όπως ο ρυθμός ανάπτυξης, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και το επίπεδο

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Μεταβλητές του υποδείγματος

ΑΑ	Μεταβλητές	Σύμβολο	Πηγή
1	Hit Rate of Tax Audits	HRA	IOTA
2	Risk-Based Tax Audits	RBA	OECD
3	Enforcement	ENF	IOTA
	<i>Economic</i>		
4	GDP growth (annual %)	GDP	USAID
5	GDP per capita	GDPCA	USAID
6	Corporate tax rate (% of profit)	CTR	USAID
	<i>Institutional</i>		
7	Perception Corruption Index	COR	USAID
8	Rule of Law	RL	USAID
9	Regulatory Quality	RQ	USAID
10	Autonomy of Tax Administration	AUT	IOTA
	<i>Political</i>		
11	Government Effectiveness	GE	USAID
12	Political Stability	PS	USAID

των φορολογικών συντελεστών, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν την οικονομική διάσταση της επιτυχίας των ελέγχων και συναρτώνται με το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας και το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης, λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα προηγούμενων μελετών που υποστηρίζουν μια τέτοια σχέση αλληλεπίδρασης (Baralexis, 2004· Drogalas et. al., 2015). Επιπλέον, η έρευνα ενισχύεται με την ενσωμάτωση μεταβλητών που σχετίζονται με την ποιότητα των θεσμών της οικονομίας, το επίπεδο διαφθοράς και την προσήλωση στους κανόνες δικαίου, προκειμένου να ληφθούν υπόψη παράμετροι που συνδέονται με την ακεραιότητα των ελεγκτών, την ποιότητα των φορολογικών διαδικασιών και τις αντιλήψεις των φορολογουμένων σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Adane, 2020· Ayalew, 2014· Van Gansberghe, 2005). Αναφορικά με τους δείκτες που αναφέρονται στην αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης και την πολιτική σταθερότητα, η επιλογή τους έγινε με στόχο να ληφθούν υπόψη στοιχεία που συνδέονται με την πολιτική βούληση για την εφαρμογή μιας σαφούς και αποτελεσματικής φορολογικής νομοθεσίας και την επάρκεια των φορολογικών υπηρεσιών, καθώς οι παράγοντες αυτοί έχουν αναδειχθεί μέσα από τη βιβλιογραφία ως κρίσιμες παράμετροι για την αποτελεσματικότητα των ελέγχων (Artavanis et al., 2012· Van Gansberghe, 2005).

Για την εκτίμηση του προτεινόμενου μοντέλου χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα από 21 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση τη διαθεσιμότητα των στοιχείων. Ειδικότερα, στα δεδομένα panel χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τις οικονομίες των Αυστρίας, Βελγίου, Βουλγαρίας, Κροατίας, Δημοκρατίας της Τσεχίας, Δανίας, Εσθονίας, Γερμανίας, Ελλάδας, Ουγγαρίας, Ιρλανδίας, Ιταλίας, Λετονίας, Λιθουανίας, Μάλτας, Ολλανδίας, Πορτογαλίας, Ρουμανίας, Δημοκρατίας της Σλοβακίας, Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σουηδίας. Η επιλογή των 21 χωρών έγινε με βασικό κριτήριο την προσχώρησή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ανάπτυξη μια κοινής δημοσιονομικής πολιτικής και στρατηγικής στον τομέα αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Οι υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν περιλαμβάνονται στην έρευνα λόγω ελλείψεως δεδομένων. Τα στοιχεία της έρευνας συλλέχθηκαν από επίσημες δημόσιες πηγές (United States Agency for International Development (USAID) [<https://data.usaid.gov/>], Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) και Intra-European Organization of Tax Administrations (IOTA) [<https://data.rafit.org/>]) και καλύπτουν την περίοδο 2016-2019, και πάντως πριν την πρόσφατη υγειονομική κρίση της Covid-19, η οποία επέφερε σαφή αλλοίωση της συγκρισιμότητας των δεδομένων λόγω των διαφορετικών έκτακτων

φορολογικών μέτρων αντιμετώπισης της κρίσης που έλαβαν οι κυβερνήσεις των υπό εξέταση ευρωπαϊκών χωρών (Anastasiou et al., 2021). Σημειώνεται ότι δεν υπάρχει διαθεσιμότητα δεδομένων πριν το 2016, για ορισμένες από τις υπο διερεύνηση μεταβλητές (HRA, ENF, AUT) και ως εκ τούτου η εξεταζόμενη περίοδος μελέτης περιορίστηκε στο χρονικό διάστημα 2016-2019.

Το βασικό υπόδειγμα ανάλυσης των δεδομένων panel διατυπώνεται υπό την ακόλουθη μορφή (3):

$$Y_{it} = a_i + a_t + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (3)$$

όπου Y_{it} η εξαρτημένη μεταβλητή, $X_{1it}, X_{2it}, \dots, X_{kit}$ οι ερμηνευτικές μεταβλητές, με $i = 1, \dots, N$ και $t = 1, \dots, T$. Επιπλέον, το a_i αναπαριστά τον σταθερό όρο των διαστρωματικών μονάδων του υποδείγματος, το a_t τις σταθερές χρονικές επιδράσεις (time fixed effects), οι όροι $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ συμβολίζουν τους αντίστοιχους συντελεστές παλινδρόμησης και το u_{it} τον όρο σφάλματος (Hsiao, 2003). Η εκτίμηση του ανωτέρω βασικού υποδείγματος panel, απαιτεί τον καθορισμό της φύσης του σταθερού όρου a_i . Για τον λόγο αυτό, κατά την εκτίμηση των υποδειγμάτων panel, λαμβάνονται υπόψη υποθέσεις που αφορούν τον σταθερό όρο, τους συντελεστές κλίσης και τον όρο σφάλματος. Εν προκειμένω, επιλέχθηκε η εφαρμογή του υποδείγματος κοινής σταθεράς, στο οποίο ο σταθερός όρος και οι συντελεστές κλίσης είναι κοινοί για το σύνολο των διαστρωματικών μονάδων (i) και σε όλες τις χρονικές περιόδους (t). Συνεπώς, οι ατομικές επιδράσεις θεω-

ρούνται ίδιες μεταξύ των μονάδων (ήτοι των φορολογικών διοικήσεων), υποδηλώνοντας παράλληλα ότι οι διαστρωματικές μονάδες που περιλαμβάνονται στο δείγμα είναι ομοιογενείς. Το προτεινόμενο υπόδειγμα panel δύναται να εκτιμηθεί αξιόπιστα κάνοντας χρήση της μεθόδου ελαχίστων τετραγώνων ενιαίου δείγματος (pooled OLS), υπό την προϋπόθεση της αυστηρής εξωγένειας, ότι δηλαδή οι ανεξάρτητες μεταβλητές X_{it} δεν συσχετίζονται με τον τυχαίο παράγοντα.

5. Περιγραφικά στοιχεία των μεταβλητών

Στο Διάγραμμα 1 που ακολουθεί παρουσιάζεται το μέσο ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων που διενεργήθηκαν από τις υπό εξέταση φορολογικές διοικήσεις, την περίοδο 2016-2019.

Οι φορολογικές διοικήσεις της Βουλγαρίας και της Ιταλίας εμφανίζουν το υψηλότερο ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων, σε αντίθεση με αυτές της Σλοβενίας και της Εσθονίας όπου καταγράφονται τα χαμηλότερα επίπεδα αποτελεσματικότητας.

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται συνοπτικά, περιγραφικά στατιστικά στοιχεία των μεταβλητών του υποδείγματος. Το μέσο ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων προσδιορίζεται σε 3,72%, υποδηλώνοντας ένα χαμηλό επίπεδο αποδοτικότητας των φορολογικών διοικήσεων στον τομέα των φορολογικών ελέγχων. Οι φορολογικές αρχές παρουσιάζουν μέσο επίπεδο επιβολής 0,32, γεγονός που σημαίνει ότι μόλις το 32% των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης απασχο-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Μέσο ποσοστό επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων

Πηγή: OECD, Υπολογισμοί συγγραφέων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Περιγραφικά στατιστικά στοιχεία

	HRA	RBA	ENF	GROWTH	GDPCA	COR	GOV	PS	RL	RQ	AUT	CTR
Mean	3.723635	0.750000	0.321429	1.018361	10.10306	-0.615444	-0.218067	-0.489508	-0.244347	-0.012446	0.523810	3.683197
Median	4.011242	1.000000	0.310000	1.033607	9.940170	-0.339913	0.063382	-0.256215	0.046017	0.136911	1.000000	3.766916
Maximum	4.504244	1.000000	0.570000	2.391084	11.22843	0.808937	0.643356	0.249964	0.684582	0.715619	1.000000	4.127134
Minimum	0.788457	0.000000	0.190000	-0.727328	8.901237	-3.486139	-3.213121	-3.060062	-4.268153	-1.935216	0.000000	2.995732
Std. Dev.	0.761929	0.435613	0.096719	0.567045	0.596837	1.178039	0.827593	0.685611	0.923955	0.551227	0.502432	0.294919
Skewness	-1.722166	-1.154701	0.461562	-0.417312	0.047248	-0.536251	-1.547034	-2.056695	-1.712686	-0.995825	-0.095346	-0.880727
Kurtosis	6.520468	2.333333	2.401916	4.119838	2.021069	2.090656	5.098120	7.170100	6.518895	3.851944	1.009091	2.688562
Jarque-Bera	84.89994	20.22222	4.234511	6.827220	3.385326	6.920081	48.91376	120.0840	84.40531	16.42368	14.00029	11.19899
Probability	0.000000	0.000041	0.120362	0.032922	0.184029	0.031428	0.000000	0.000000	0.000000	0.000271	0.000912	0.003700
Sum	312.7853	63.00000	27.00000	85.54231	848.6567	-51.69732	-18.31762	-41.11867	-20.52511	-1.045422	44.00000	309.3886
Sum Sq. Dev.	48.18445	15.75000	0.776429	26.68784	29.56579	115.1853	56.84754	39.01517	70.85648	25.21963	20.95238	7.219095
Observations	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Συσχετισμοί

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Hit Rate of Audits	1.000000											
Risk Based Audits	0.415147	1.000000										
Enforcement (ENF)	0.274640	0.128683	1.000000									
GDP growth	-0.216878	-0.132157	0.006179	1.000000								
GDP per capita	-0.143766	0.066664	0.126891	-0.232506	1.000000							
Corruption Index	-0.298856	-0.049031	0.236948	-0.021493	0.740931	1.000000						
Government Effectiveness	-0.297343	0.010828	0.046136	-0.041023	0.746226	0.776952	1.000000					
Political Stability	-0.245927	-0.066122	0.008047	0.224318	0.419551	0.502376	0.722210	1.000000				
Rule of Law	-0.330126	-0.114693	0.057739	0.111555	0.688608	0.807323	0.812843	0.590822	1.000000			
Regulatory Quality	-0.203754	0.022048	0.236827	0.053446	0.684249	0.840596	0.766943	0.561052	0.778799	1.000000		
Autonomy of TA	0.064432	-0.110096	-0.144509	0.232010	-0.218194	-0.227512	-0.273647	-0.144498	-0.216645	-0.161007	1.000000	
CTR	-0.049687	0.057456	0.185807	-0.376322	0.162797	0.077652	0.138038	-0.125294	0.147176	0.204601	-0.304032	1.000000

λείται στον φορολογικό έλεγχο. Επίσης, το 75% των φορολογικών διοικήσεων του δείγματος εφαρμόζει στρατηγικές φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου και το 52% αυτών λειτουργεί υπό καθεστώς ανεξάρτητης ή ημιαυτόνομης διοικητικής αρχής.

Ο Πίνακας 3 πιο πάνω εμφανίζει τον βαθμό συσχέτισης [κατά Pearson] των μεταβλητών του υποδείγματος. Παρατηρείται θετική συσχέτιση μεταξύ της εφαρμογής στρατηγικών επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο βάσει κριτηρίων κινδύνου και της αποδοτικότητας των ελέγχων [συντελεστής συσχέτισης 0,415], στοιχείο το οποίο συμφωνεί με τις προηγούμενες ερευνητικές μελέτες και τις υποθέσεις που διατυπώθηκαν κατά την ανάπτυξη του προτεινόμενου υποδείγματος, οδηγώντας σε πρώιμο συμπέρασμα περί ύπαρξης θετικής σχέσεως μεταξύ HRA και RBA. Επίσης, διαπιστώνεται η ύπαρξη μιας μικρής μεν, αλλά στατιστικά σημαντικής θετικής σχέσεως μεταξύ της αυτονομίας της φορολογικής διοίκησης και της αποτελεσματικότητας των ελέγχων. Παρατηρείται, επίσης, μια θετική συσχέτιση μεταξύ του μέτρου επιβολής της φορολογικής διοίκησης και της επιτυχίας των ελέγχων, υποδεικνύοντας ότι η αποτελεσματικότητα των ελέγχων συνδέεται με αυξημένη προσπάθεια και απασχόληση σημαντικού αριθμού φορολογικών υπαλλήλων με το αντικείμενο του φορολογικού ελέγχου.

6. Αποτελέσματα της έρευνας

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος (2) ως προς την αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων, το κόστος λειτουργίας και τις επιμέρους παραμέτρους αποδοτικότητας της φορολογικής διοίκησης.

6.1. Αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων

Σκοπό της ενότητας αυτής αποτελεί η διερεύνηση της σχέσεως μεταξύ της εφαρμογής στρατηγικών φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου και της αποτελεσματικότητας των ελέγχων. Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου μοντέλου που διατυπώθηκε στην παραπάνω εξίσωση (2). Στη στήλη (1) εμφανίζονται τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος υπό τη βασική του μορφή, κάνοντας χρήση της μεθόδου ελαχίστων τετραγώνων ενιαίου δείγματος (pooled OLS).

Από τα στοιχεία του πίνακα αποτελεσμάτων διαπιστώνεται η ύπαρξη θετικής και στατιστικά σημαντικής επίδρασης της εφαρμογής μεθόδων φορολογικού ελέγ-

χου βάσει κινδύνου στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων, υποδηλώνοντας ότι η ανάπτυξη στρατηγικής επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο με τη χρήση κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου σχετίζεται με υψηλότερα ποσοστά επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων. Η τιμή του συντελεστή της μεταβλητής Risk-Based Audits υποδηλώνει ότι οι φορολογικές διοικήσεις που εφαρμόζουν τεχνικές φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου επιτυγχάνουν αύξηση της αποτελεσματικότητας των φορολογικών ελέγχων κατά 0,7703%. Επιπλέον, η ανάλυση των αποτελεσμάτων δείχνει ότι η επιτυχία των φορολογικών ελέγχων είναι μεγαλύτερη όταν η επιβολή της φορολογικής διοίκησης είναι ισχυρότερη. Το συμπέρασμα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνητικών εργασιών, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η ισχύς των μέτρων επιβολής της φορολογικής διοίκησης συμβάλλει στον περιορισμό φαινομένων φοροδιαφυγής (Hoopes et al, 2012· Eberhartinger et al., 2021). Αναφορικά με τις υπόλοιπες μεταβλητές του υποδείγματος που αναφέρονται στο μέγεθος της οικονομίας, τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος υποστηρίζουν την ύπαρξη μιας αρνητικής και στατιστικά σημαντικής επίδρασης του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων. Το αποτέλεσμα αυτό υποδηλώνει ότι οι φορολογικές διοικήσεις των οικονομιών που καταγράφουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων.

Στην στήλη (2) του Πίνακα 4 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου μοντέλου μετά την εισαγωγή πρόσθετων μεταβλητών που αφορούν το επίπεδο διακυβέρνησης και θεσμικής θωράκισης της χώρας και αντικατοπτρίζουν τον βαθμό αντίληψης του κοινωνικού συνόλου ως προς την ποιότητα των θεσμών, το ενδεχόμενο πολιτικής αστάθειας, την αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης, το επίπεδο προσήλωσης στους κανόνες δικαίου και το επίπεδο διαφθοράς. Επίσης, εισάγεται ο βαθμός αυτονομίας της φορολογικής διοίκησης ως παράγοντας αποδοτικότητας των φορολογικών ελέγχων. Τα αποτελέσματα υποστηρίζουν την ύπαρξη θετικής και στατιστικά σημαντικής επίδρασης της εφαρμογής μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου στην επιτυχία των ελέγχων της φορολογικής διοίκησης. Επιπλέον, τα αποτελέσματα εκτίμησης του διευρυμένου μοντέλου επιβεβαιώνουν εκ νέου την επίδραση της ισχύος επιβολής της φορολογικής διοίκησης και του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας στο επίπεδο αποδοτικότητας των φορολογικών ελέγχων. Οι ανωτέρω διαπιστώσεις ενισχύουν την ευρωστία των αποτελεσμάτων της έρευνας, καθώς επιβεβαιώνουν εν πολλοίς τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την εκτίμηση του βασι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Φορολογικοί έλεγχοι βάσει κινδύνου και αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων

Variables	Hit Rate of Audits (1)	Hit Rate of Audits (2)
Risk-Based Audits	0.7703 (0.000)*	0.7124 (0.000)*
Enforcement	0.87 (0.0015)*	0.906 (0.0008)*
GDP growth	-0.26669 (0.03981)*	-0.2776 (0.0759)**
GDP per capita	-0.23023 (0.0616)**	0.1382 (0.4951)
Corruption Index		-0.1053 (0.4532)
Government Effectiveness		-0.4487 (0.0320)*
Political Stability		0.0584 (0.7228)
Rule of Law		-0.0962 (0.5509)
Regulatory Quality		0.5447 (0.0475)*
Autonomy		0.5502 (0.0998)**
CTR		-0.2229 (0.4533)
Constant	6.5216 (0.000)*	3.6245 (0.1408)
Observations	84	84
R-squared	0.336241	0.886527
Country FE	Nai	Nai
Year FE	Nai	Nai

*, ** Υποδηλώνουν στατιστική σημαντικότητα στο 5% και 10% επίπεδο σημαντικότητας, αντίστοιχα.

κού υποδείγματος (στήλη 1). Με τα δεδομένα αυτά, διαπιστώνεται ότι οι φορολογικές διοικήσεις, που εφαρμόζουν τεχνικές φορολογικού ελέγχου με βάση τον κίνδυνο, επιτυγχάνουν αύξηση της αποτελεσματικότητας των φορολογικών ελέγχων κατά 0,71 με 0,77 ποσοστιαίες μονάδες, κατά μέσον όρο (βλ. Πίνακα 4), το οποίο αντιστοιχεί σχεδόν σε μία τυπική απόκλιση της εξαρτημένης μεταβλητής HRA (βλ. Πίνακα 2). Πλέον τούτων, παρατηρείται μια θετική και στατιστικά σημαντική επίδραση του βαθμού αυτονομίας της φορολογικής διοίκησης στα αποτελέσματα επιτυχίας των φορολογικών ελέγχων, στοιχείο το οποίο υποδη-

λώνει ότι μια ανεξάρτητη ή ημιαυτόνομη φορολογική διοίκηση επιτυγχάνει καλύτερα αποτελέσματα φορολογικών ελέγχων. Εξάλλου, από την εκτίμηση του προτεινόμενου υποδείγματος επαυξημένης μορφής (στήλη 2), δύναται να υποστηριχθεί ότι η αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης και η ποιότητα των θεσμών επηρεάζουν σημαντικά την επιτυχία των ελέγχων.

6.2. Αποτελέσματα ελέγχων ετερογένειας

Τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των φορολογικών διοικήσεων και των οικονομιών στις οποίες δραστη-

ριοποιούνται, ενδέχεται να επηρεάζουν σημαντικά τα αποτελέσματα των φορολογικών ελέγχων. Για τον λόγο αυτό κρίνεται σημαντική η διενέργεια πρόσθετων ελέγχων αναφορικά με τον βαθμό ετερογένειας των οικονομιών που περιλαμβάνονται στο δείγμα της έρευνας, με στόχο την αποκάλυψη τυχόν διαφορετικών αποτελεσμάτων μεταξύ των φορολογικών διοικήσεων.

Ο βαθμός επίδρασης των φορολογικών ελέγχων βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου στην αποδοτικότητα των ελέγχων της φορολογικής διοίκησης, ενδέχεται να διαφοροποιείται ανάλογα με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών. Οι οικονομίες που παρουσιάζουν υψηλό ρυθμό ανάπτυξης είναι πιθανό να έχουν αναπτύξει προηγμένες μεθόδους φορολογικών ελέγχων βάσει κριτηρίων κινδύνου και περισσότερο αποτελεσματικές ελεγκτικές διαδικασίες. Επιπλέον, οι οικονομίες αυτές ενδέχεται να μην αντιμετωπίζουν πρόσθετους δημοσιονομικούς περιορισμούς λόγω του υψηλού επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης και, κατά συνέπεια, η πίεση προς τις φορολογικές αρχές για την ενίσχυση των δημοσίων εσόδων, να είναι μικρότερη (Eberhartinger et al., 2021).

Στον παρακάτω Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος (2) σε δύο ομάδες χωρών, ήτοι αυτών με ρυθμό ανάπτυξης μεγαλύτερο της μονάδας και εκείνων [χωρών] με μικρότερο της μονάδας. Σημειώνεται ότι στα ανωτέρω υποδείγματα συμπεριλαμβάνονται οι μεταβλητές ελέγχου $X_{i,t}$, όπως στην εξίσωση (2). Τα αποτελέ-

σματα υποστηρίζουν ότι η επίδραση της εφαρμογής στρατηγικών φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων κινδύνου στην αποδοτικότητα των ελέγχων είναι μεγαλύτερη στις οικονομίες που παρουσιάζουν υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης.

Επιπρόσθετα, το επίπεδο διακυβέρνησης της χώρας ενδέχεται να επηρεάζει με διαφορετικό τρόπο την αποδοτικότητα των φορολογικών ελέγχων, υπό την έννοια ότι οι χώρες με υψηλή ποιότητα διακυβέρνησης μπορεί να παρουσιάζουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην υλοποίηση πολιτικών και την ανάπτυξη κοινωνικοοικονομικών θεσμών και διαδικασιών, ώστε να μην απαιτείται η εφαρμογή στρατηγικών φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής. Από την άλλη, οι χώρες με χαμηλότερη ποιότητα διακυβέρνησης ενδέχεται να παρουσιάζουν μειωμένη αποτελεσματικότητα στην εφαρμογή πολιτικών και ελεγκτικών διαδικασιών συμμόρφωσης, ενώ παράλληλα υποφέρουν από την ανεπάρκεια του κοινωνικοοικονομικού συστήματος και των δημοσίων δομών και υπηρεσιών λόγω της εκτεταμένης διαφθοράς και της έλλειψης αξιοπιστίας και εμπιστοσύνης στη φορολογική διοίκηση, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται δυσμενώς το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης (Anastasiou et al., 2018) και ως εκ τούτου η εφαρμογή μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου να καθίσταται αναγκαία συνθήκη για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής (Eberhartinger et al., 2021).

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος (2) για την

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Φορολογικοί έλεγχοι βάσει κινδύνου και χαρακτηριστικά της χώρας

Variables	Low GDP Growth	High GDP Growth	Low Governance	High Governance
Risk-Based Audits	0.4644 (0.0035)*	1.1182 (0.000)*	0.84725 (0.000)*	0.7416 (0.000)*
Enforcement	0.0465 (0.017)*	0.0533 (0.012)*	0.0082 (0.000)*	0.0351 (0.009)*
Constant	5.5104 (0.000)*	3.6647 (0.000)*	3.5772 (0.000)*	4.3764 (0.000)*
Observations	32	52	48	36
R-squared	0.461187	0.419775	0.3369	0.2934
Country FE Nai	Nai	Nai	Nai	Nai
Year FE	Nai	Nai	Nai	Nai

* Υποδηλώνουν στατιστική σημαντικότητα στο 5% επίπεδο σημαντικότητας.

αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων ανάλογα με το επίπεδο διακυβέρνησης της χώρας, το οποίο ορίζεται ως η μέση βαθμολογία των επιμέρους κριτηρίων αποτελεσματικότητας και διαφάνειας που ορίστηκαν κατά τη διατύπωση του μοντέλου επαυξημένης μορφής (Mendoza et al., 2017). Τα στοιχεία υποστηρίζουν ότι η επίδραση των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου στην αποδοτικότητα των ελέγχων της φορολογικής διοίκησης είναι μεγαλύτερη στις χώρες που εμφανίζουν χαμηλότερο επίπεδο διακυβέρνησης.

6.3. Επίδραση των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου στο κόστος της φορολογικής διοίκησης

Εν συνεχεία, η ανάλυση εστιάζεται στη σχέση μεταξύ των φορολογικών ελέγχων βάσει κινδύνου και του κόστους λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης, με στόχο τη διερεύνηση τυχόν επιδράσεων της εφαρμογής στρατηγικής φορολογικών ελέγχων με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου στο κόστος των φορολογικών υπηρεσιών, το οποίο δίνεται από τον λόγο του λειτουργ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Φορολογικοί έλεγχοι βάσει κινδύνου και αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης

Variables	Cost (1)	Tax Effort (2)	Tax Buoyancy(3)
Risk-Based Audits	-0.1733 (0.0257)*	0.15756 (0.0024)*	-0.25328 (0.3444)
Enforcement	0.6216 (0.0933)**	0.0109 (0.9634)	-1.243236 (0.3341)
GDP growth	-0.1467 (0.0430)*	-0.21924 (0.000)*	-0.411446 (0.1031)**
GDP per capita	-0.1766 (0.0619)**	0.13474 (0.0314)*	0.255520 (0.4356)
Corruption Index	-0.0367 (0.5707)	-0.02935 (0.4923)	-0.266668 (0.2415)
Government Effectiveness	-0.0213 (0.8227)	0.07123 (0.2580)	0.267141 (0.4233)
Political Stability	0.0372 (0.6251)	-0.01887 (0.7069)	-0.59996 (0.0269)*
Rule of Law	0.0147 (0.8434)	0.02179 (0.6572)	-0.61014 (0.0215)*
Regulatory Quality	0.1613 (0.2003)	-0.1114 (0.1798)	1.08231 (0.0155)*
Autonomy	0.0405 (0.5645)	0.01432 (0.7573)	-0.28225 (0.2535)
CTR	0.1418 (0.3028)	-0.17117 (0.0612)**	-0.426029 (0.3757)
Constant	2.5141 (0.0298)*	-1.25656 (0.0969)**	-1.657556 (0.6773)
Observations	84	84	84
R-squared	0.895889	0.510973	0.795855
Country FE	Nai	Nai	Nai
Year FE	Nai	Nai	Nai

*, ** Υποδηλώνουν στατιστική σημαντικότητα στο 5% και 10% επίπεδο σημαντικότητας, αντίστοιχα.

γικού κόστους της φορολογικής διοίκησης προς το ύψος των φορολογικών εσόδων που εισπράττονται. Η διερεύνηση της σχέσεως αυτής παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η εφαρμογή μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου αυξάνει μεν την αποτελεσματικότητα των φορολογικών αρχών, οι οποίες εστιάζουν σε περιπτώσεις φορολογικού ελέγχου υψηλού κινδύνου μη συμμόρφωσης, ωστόσο η χρήση τέτοιων μεθόδων ενδέχεται να προκαλέσει αυξημένο κόστος συλλογής δεδομένων και απόκτησης συστημάτων πληροφορικής, το οποίο να υπερβαίνει τη μείωση του κόστους επιβολής που επιτυγχάνεται ως αντιστάθμισμα της εφαρμογής μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου. Κατά συνέπεια, η μελέτη της σχέσεως μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την αποδοτικότητα της φορολογικής διοίκησης. Για τη διερεύνηση της σχέσεως αυτής προτείνεται το ακόλουθο μοντέλο (4):

$$CTA_{j,t} = \beta_0 + \beta_1 RBA_{j,t} + \beta_2 ENF_{j,t} + \beta_3 X_{j,t} + u_{j,t} \quad (4)$$

όπου η μεταβλητή CTA αναπαριστά το κόστος της φορολογικής διοίκησης ως τον λόγο του λειτουργικού κόστους προς το σύνολο των φορολογικών εσόδων που εισπράττονται. Τα δεδομένα για την εν λόγω μεταβλητή προέρχονται από τον Intra-European Organization of Tax Administrations (IOTA) [<https://data.raft.org>] και καλύπτουν την περίοδο 2016-2019. Θεωρείται ότι όσο μικρότερο είναι το κόστος της φορολογικής διοίκησης τόσο μεγαλύτερη η αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος για την είσπραξη των φόρων. Στον Πίνακα 6 πιο πάνω παρουσιάζονται, μεταξύ άλλων, τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος (4) με τη μέθοδο ελαχίστων τετραγώνων ενιαίου δείγματος (pooled OLS).

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στη στήλη (1) υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή τεχνικών φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου [Risk-Based Audits], σχετίζεται με μικρότερο κόστος λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης (συντελεστής -0,1733). Απεναντίας, η εκτεταμένη χρήση μέτρων επιβολής [Enforcement], υπό τη μορφή αυξημένου αριθμού ελεγκτών ως ποσοστό του συνολικού αριθμού των εργαζομένων της φορολογικής διοίκησης, αυξάνει το κόστος λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης, όπως τούτο προκύπτει από τη θετική τιμή του σχετικού συντελεστή επίδρασης (συντελεστής 0,6216). Η διαπίστωση αυτή είναι συνεπής με τη διατυπωθείσα θέση του ΟΟΣΑ (OECD, 2019) ότι η διαχείριση κινδύνων βάσει προηγμένων αναλυτικών δεδομένων συμβάλλει στη μείωση του κόστους των φορολογικών ελέγχων.

6.4. Φορολογικοί έλεγχοι βάσει κινδύνου και αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης

Σε συνέχεια της προσπάθειας διερεύνησης της σχέσεως μεταξύ της εφαρμογής μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων κινδύνου και της αποτελεσματικότητας της φορολογικής διοίκησης, η έρευνα επεκτείνεται στη φορολογική προσπάθεια (tax effort) της χώρας, ήτοι τα φορολογικά έσοδα που θα μπορούσε η φορολογική διοίκηση να εισπράξει, λαμβάνοντας υπόψη ένα σύνολο μακροοικονομικών, θεσμικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών της οικονομίας. Για παράδειγμα, μια τιμή του δείκτη φορολογικής προσπάθειας ίση με τη μονάδα υποδηλώνει ότι η οικονομία εισπράττει ακριβώς τα προβλεπόμενα φορολογικά έσοδα που αντιστοιχούν στη φοροδοτική της ικανότητα. Κατ' αντιστοιχία, μια τιμή του δείκτη φορολογικής προσπάθειας μικρότερη της μονάδας δείχνει ότι τα φορολογικά έσοδα που εισπράττονται υπολείπονται των δυνητικών εσόδων που μπορεί να αποδώσει η οικονομία. Εκτιμάται ότι η εφαρμογή τεχνικών φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων κινδύνου θα βελτιώσει τη φορολογική προσπάθεια της χώρας, αυξάνοντας το επίπεδο είσπραξης των φορολογικών εσόδων στο μέγιστο των δυνατοτήτων της. Για τη διερεύνηση της σχέσεως αυτής προτείνεται το ακόλουθο μοντέλο (5):

$$TE_{j,t} = \beta_0 + \beta_1 RBA_{j,t} + \beta_2 ENF_{j,t} + \beta_3 X_{j,t} + u_{j,t} \quad (5)$$

όπου η μεταβλητή TE αναπαριστά τη φορολογική προσπάθεια της χώρας, ήτοι τον λόγο των πραγματικών φορολογικών εσόδων (ως ποσοστό του ΑΕΠ) προς την εκτιμώμενη φοροδοτική ικανότητα της οικονομίας. Τα δεδομένα προέρχονται από τη βάση δεδομένων USAID και αφορούν την περίοδο 2016-2019. Τα αποτελέσματα εκτίμησης του παραπάνω προτεινόμενου υποδείγματος (5), με χρήση της μεθόδου ελαχίστων τετραγώνων ενιαίου δείγματος (pooled OLS), παρουσιάζονται στον Πίνακα 6 (στήλη 2). Από την ανάλυση των στοιχείων αυτών προκύπτει ότι εφαρμογή στρατηγικών επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου ασκεί θετική και στατιστικά σημαντική επίδραση στη φορολογική προσπάθεια της χώρας, συμβάλλοντας στην είσπραξη περισσότερων φορολογικών εσόδων, κατά τρόπο που να αξιοποιείται πληρέστερα η φοροδοτική ικανότητα της οικονομίας.

Επιπλέον, η ανάλυση έδειξε ότι το μέγεθος της οικονομίας επηρεάζει τη φορολογική προσπάθεια της χώρας. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα εκτίμησης

του υποδείγματος (5) [στήλη 2] υποστηρίζουν ότι ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ασκούν αρνητική και στατιστικά σημαντική επίδραση στη φορολογική προσπάθεια, υποδηλώνοντας ότι οι οικονομίες με υψηλό ρυθμό ανάπτυξης αδυνατούν να συλλέξουν τα φορολογικά έσοδα που αντιστοιχούν στη φοροδοτική τους ικανότητα. Ομοίως, το ύψος των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων επηρεάζει δυσμενώς την είσπραξη των δυνητικών φορολογικών εσόδων της χώρας σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της.

Περαιτέρω, η ανάλυση επικεντρώνεται στη μελέτη της σχέσεως των φορολογικών ελέγχων βάσει κριτηρίων κινδύνου με τη φορολογική πλευστότητα (tax buoyancy) της χώρας, ήτοι τον βαθμό ανταπόκρισης των φορολογικών εσόδων που εισπράττονται ως απάντηση στις μεταβολές της φορολογικής βάσης. Εκτιμάται ότι η εφαρμογή μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων κινδύνου θα συμβάλλει στην αύξηση των φορολογικών εσόδων αναλογικά με την αύξηση της φορολογικής βάσης, η οποία μετράται με τον δείκτη του ΑΕΠ. Για τη διερεύνηση της σχέσεως αυτής προτείνεται το ακόλουθο μοντέλο (6):

$$TB_{j,t} = \beta_0 + \beta_1 RBA_{j,t} + \beta_2 ENF_{j,t} + \beta_3 X_{j,t} + u_{j,t} \quad (6)$$

όπου η μεταβλητή TB αναπαριστά τη φορολογική πλευστότητα (tax buoyancy) της χώρας, ως τον λόγο της ποσοστιαίας μεταβολής των φορολογικών εσόδων (ανά είδος φόρου) προς την ποσοστιαία μεταβολή της φορολογικής βάσης (ή του ΑΕΠ). Τα δεδομένα προέρχονται από τη βάση δεδομένων USAID και αφορούν την περίοδο 2016-2019. Τα αποτελέσματα εκτίμησης του προτεινόμενου υποδείγματος (6) παρουσιάζονται στον Πίνακα 6 (στήλη 3) και δείχνουν ότι η χρήση τεχνικών φορολογικού ελέγχου με κριτήρια ανάλυσης κινδύνου δεν ασκεί επίδραση στη φορολογική πλευστότητα της χώρας, δοθέντος ότι ο συντελεστής της μεταβλητής RBA δεν είναι στατιστικά σημαντικός. Αντιθέτως, οι παράγοντες που αφορούν τον ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας, την πολιτική σταθερότητα και την ποιότητα των θεσμών σχετίζονται με τη δυνατότητα αύξησης των φορολογικών εσόδων σε μεγαλύτερη έκταση σε σχέση με την αύξηση της φορολογικής βάσης.

7. Συμπεράσματα

Σκοπό του άρθρου αυτού αποτέλεσε η διερεύνηση της σχέσεως μεταξύ της εφαρμογής στρατηγικών επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου και της αποτελεσματικότητας των φορολογικών ελέγχων, του κόστους

λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης και φορολογικών χαρακτηριστικών της οικονομίας, κάνοντας χρήση ετήσιων παρατηρήσεων από 21 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την περίοδο 2016-2019.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης που διενεργήθηκε υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή τεχνικών επιλογής υποθέσεων φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου σχετίζεται θετικά με την αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων της φορολογικής διοίκησης. Επιπλέον, οι έλεγχοι ετερογένειας σε επίπεδο χωρών έδειξαν ότι η επίδραση των φορολογικών ελέγχων βάσει κριτηρίων κινδύνου είναι μεγαλύτερη στις οικονομίες με υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης και στις χώρες που παρουσιάζουν χαμηλότερη ποιότητα διακυβέρνησης. Επίσης, τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι η εφαρμογή στρατηγικών φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου σχετίζεται με χαμηλότερο κόστος λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης και υψηλότερη φορολογική προσπάθεια της χώρας, επιτυγχάνοντας πληρέστερη αξιοποίηση της φοροδοτικής της ικανότητας. Οι ανωτέρω διαπιστώσεις έρχονται σε μερική συμφωνία με τα συμπεράσματα της μελέτης των Eberhartinger et al. (2021), τα αποτελέσματα της οποίας έδειξαν ότι οι φορολογικοί έλεγχοι με κριτήρια ανάλυσης κινδύνων συνδέονται με μικρότερο επίπεδο φοροαποφυγής των επιχειρήσεων και με χαμηλότερο κόστος της φορολογικής διοίκησης, υποδεικνύοντας μια αυξητική επίδραση στον περιορισμό της φοροδιαφυγής και την ενίσχυση των φορολογικών εσόδων. Επιπρόσθετα, το συμπέρασμα ότι η επιλογή των προς έλεγχο φορολογικών υποθέσεων με κριτήρια κινδύνου αυξάνει την αποδοτικότητα των φορολογικών ελέγχων θα μπορούσε να συνδεθεί με τα αποτελέσματα της μελέτης των Hsu et al. (2015), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η εφαρμογή μεθόδων ανάλυσης κινδύνου συμβάλλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας επιλογής φορολογικών υποθέσεων για έλεγχο. Επιπλέον, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τα παραπάνω συμπεράσματα συμφωνούν, έστω και μερικώς, με τα αποτελέσματα της ανάλυσης Van Gansberghe (2005) σχετικά με τη σχέση που συνδέει το επίπεδο διακυβέρνησης της χώρας και την ποιότητα της φορολογικής νομοθεσίας με την αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων.

Ενόψει τούτων, οι διαπιστώσεις της ανάλυσης που προηγήθηκε αναδεικνύουν την αξία ανάπτυξης και εφαρμογής μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου, παρέχοντας μετρήσιμα και αντικειμενικά στοιχεία που τεκμηριώνουν με επιστημονικό τρόπο την υπεροχή των μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κινδύνου επί της αποτελεσματικότητας των ελέγχων που πραγματοποιούνται από

τις φορολογικές αρχές της Ελλάδος και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του κόστους λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης. Ως εκ τούτου, η εφαρμογή μεθόδων φορολογικού ελέγχου βάσει κριτηρίων ανάλυσης κινδύνου αποδεικνύεται ως ένα σημαντικό μέτρο αντιμετώπισης του κινδύνου φορολογικής συμμόρφωσης και ένα χρήσιμο εργαλείο της Φορολογικής Διοίκησης στην προσπάθεια περιορισμού των φαινομένων φοροδιαφυγής. Με τα δεδομένα αυτά, προτείνεται η επέκταση της εφαρμογής μεθόδων ανάλυσης κινδύνου σε επιμέρους τομείς φορολογικού ελέγχου και η ανάπτυξη σύγχρονων διαδικασιών διαχείρισης κινδύνων στο σύνολο των λειτουργιών της φορολογικής διοίκησης.

Βιβλιογραφία

- Adane, A. B. (2020). Determinants of Tax Audit Effectiveness: In Case of Gondar Zone Revenue Offices. *Research Journal of Finance and Accounting*, Vol. 11, No. 23.
- Advani, A., Elming, W., & Shaw, J. (2019). "The dynamic effects of tax audits" (Warwick Economics Research Papers No. 1198).
- Alm, J., & McKee, M. (2004). "Tax compliance as a coordination game". *Journal of Economic Behavior and Organization*, 54(3), pp. 297–312.
- Alm, J., C. Blackwell, & M. McKee (2004). "Audit Selection and Firm Compliance with a Broad-Based Sales Tax". *National Tax Journal* 57 (2), pp. 209–227.
- Anastasiou, A., Papageorgiou, C., Kalamara, E., Komninos, D., Dermatis, Z., & Liargovas, P. (2018). "Corruption Perception Index (CPI) as an index of economic growth for European countries". *Theoretical Economics Letters*, 2018, 8, 524–537.
- Anastasiou, A., Kalligosfyris, C. & Kalamara, E. (2021). "An Analysis of the Efficiency of Tax Administrations of 26 European Countries in 2017". *Bulletin for International Taxation*, Vol. 75, No 2, pp. 67–83.
- Anastasiou, A., Kalligosfyris, C., Kalamara, E., & Dermatis, Z. (2023). "Evaluation of the factors affecting tax audits effectiveness. Evidence from EU tax administrations." Proceedings of the International Conference on Business and Economics, Hellenic Open University, ICBE -HOU 2023, Vol. 3 No. 1.
- Anastasiou, A., Kalligosfyris, C., & Kalamara, E. (2024). Determinants of tax revenue performance in European Countries: A panel data investigation. *International Journal of Public Administration*, Vol. 47 Issue 4, pp. 227–242, <https://doi.org/10.1080/01900692.2022.2111578>
- Armstrong, C. S., Glaeser, S., Huang, S., & Taylor, D. J. (2019). "The economics of managerial taxes and corporate risk-taking". *The Accounting Review*, 94(1), pp. 1–24.
- Artavanis, N., Morse, A., Tsoutsoura, M. (2012). "Tax Evasion Across Industries: Soft Credit Evidence From Greece", Chicago Booth Research Paper: 12–25.
- Bal, A. (2019). "Ruled by algorithms: the use of "black box" models in tax law", Tax Notes International.
- Baralexis, S. (2004). "Creative accounting in small advancing countries: The Greek Case". *Managerial Auditing Journal*, 19 (3): 440–461.
- Battaglini, M., Guiso, L., Lacava, C., & Patacchini, E. (2019). "Tax professionals: tax-evasion facilitators or information hubs?" (National Bureau of Economic Research Working Paper Series No. 25745).
- Beer, S., Kasper, M., Kirchler, E., & Erard, B. (2020). "Do audits deter or provoke future tax noncompliance? Evidence on self-employed taxpayers". *CESifo Economic Studies*, 66(3), pp.248–264.
- Chalu H., & Mzee H., (2018). Determinants of tax audit effectiveness in Tanzania. *Managerial Auditing Journal*, <https://doi.org/10.1108/MAJ-06-2016-1390>.
- De Backer, J., Heim, B. T., Tran, A., & Yuskavage, A. (2018). "Once bitten, twice shy? The lasting impact of enforcement on tax compliance". *The Journal of Law and Economics*, 61(1), pp. 1–35.
- De Simone, L., Stomberg, B., & Brian, W. (2020). "Does tax enforcement disparately affect domestic versus multinational corporations around the world?" (Stanford University Graduate School of Business Research Paper No. 18-37).
- Dellaportas, P., Ioannidis, E., & Kotsogiannis, Ch., (2021). "Sample size determination for risk-based tax auditing". *Journal of the Royal Statistical Society Series A*, 184(2), pp.479–493.
- Drogalas, G., Sorros, I., Karagiorgou, D., & Diavastis, I. (2015). Tax audit effectiveness in Greek firms: Tax auditors perceptions. *Journal of Accounting and Taxation* 7(7) (2015): 123–130.
- Eberhartinger, E., Reyhaneh, S., Caren, S., & Yuchen, W., (2021). "Are risk-based tax audit strategies rewarded? An analysis of corporate tax avoidance", argus Discussion Paper, No. 267, Arbeitskreis Quantitative Steuerlehre (arqus), Berlin.
- Ayalew Elias (2014). *Factors affecting tax audit effectiveness in Bahir Dar city administration*.
- Gemmell, N., & Ratto, M. (2012). "Behavioral responses to taxpayer audits: Evidence from random taxpayer inquiries". *National Tax Journal*, 65(1), pp.33–58.
- Gupta, M., & Nagadevara, V. (2007). "Audit Selection Strategy for Improving Tax Compliance: Application of Data Mining Techniques. Στο Foundations of E-government", eds. A. Agarwal and V. Ramana. Proceedings of the eleventh International Conference on e-Governance, Hyderabad, India, December 28–30.
- Hasan, I., Hoi, C.K., Wu, Q., & Zhang, H. (2017). "Does social capital matter in corporate decisions? Evidence from corporate tax avoidance". *Journal of Accounting Research*, 55(3), pp.629–668.
- Hashimzade, N., & Myles, G. (2017). "Risk-based audits in a behavioral model". *Public Finance Review*, 45(1), pp.140–165.
- Hashimzade, N., Myles, G. D., & Rablen, M. D. (2016). "Predictive analytics and the targeting of audits". *Journal of Economic Behavior and Organization*, 124, pp.130–145.
- Hoopes, J. L., Devan, M., & Pittman, J. A. (2012). "Do IRS audits deter corporate tax avoidance?" *The Accounting Review*, 87(5), pp.1603–1639.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data* (2nd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754203>

- Hsu, K.-W., Pathak, N., Srivastava, J., Tschida, G., & Bjorklund, E. (2015). "Data mining based tax audit selection: A case study of a pilot project at the Minnesota department of revenue BT - real world data mining applications" (M. Abou-Nasr, S. Lessmann, R. Stahlbock, & G. M. Weiss (eds.), pp. 221–245). Springer International Publishing.
- Jackson, B. R., & Milliron, V. C. (1986). "Tax compliance research: findings, problems, and prospects". *Journal of Accounting Literature*, 5(1), pp.125–165.
- Jacob, M., Rohlfing-Bastian, A., & Sandner, K. (2021). "Why do not all firms engage in tax avoidance?" *Review of Managerial Science*, 15(2), pp.459–495.
- Jimenez, P., & Iyer, G. S. (2016). "Tax compliance in a social setting: The influence of social norms, trust in government, and perceived fairness on taxpayer compliance". *Advances in Accounting*, 34, pp.17–26.
- Kasper, M., & Alm, J. (2020). "Audits, audit effectiveness, and post-audit tax compliance" (WU International Taxation Research Paper Series No. 2020-12).
- Keen, M., & Slemrod, J. (2017). "Optimal tax administration". *Journal of Public Economics*, 152, pp.133–142.
- Khwaja, M. S., Awasthi, R., & Loeprick, J. (2011). *Risk-based tax audits: Approaches and country experiences*. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington.
- Komninos D., Dermatis, Z., Anastasiou, A., & Liargovas, P. (2020). "The effect of over-taxation and corruption at commercial enterprises in Greece: Evidence from a survey experiment". *Journal of Statistical and Econometric Methods*, Vol. 9, No. 4, 2020, 153–170.
- Law, K. K. F., & Mills, L. F. (2017). "Military experience and corporate tax avoidance". *Review of Accounting Studies*, 22(1), pp.141–184.
- Liargovas, P., Anastasiou, A., Komninos, D., & Dermatis, Z. (2020). "Mapping the Socio Economic Indicators of Greece from the Implementation of the Monetary Policy and the Tax Administration". *Applied Economics and Finance*, 7: 42–52.
- Loyland, K., Raaum, O., Torsvik, G., & Ovrum, A. (2019). "Compliance effects of risk- based tax audits" (CESifo Working Papers No. 7616).
- Mendoza, J. P., Wielhouwer, J. L., & Kirchler, E. (2017). "The backfiring effect of auditing on tax compliance". *Journal of Economic Psychology*, 62, pp.284–294.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2004a). "Compliance Risk Management: Audit Case Selection Systems". OECD, Centre for Tax Policy and Administration, Paris.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2004b). "Compliance Risk Management: Managing and Improving Tax Compliance". OECD, Centre for Tax Policy and Administration, Paris.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2004c). "Compliance Risk Management: Use of Random Audit Programs". OECD, Centre for Tax Policy and Administration, Paris.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2017). "Tax administration 2017: comparative information on OECD and other advanced and emerging economies". Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=3911228> 34. OECD Publishing.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2019). "Tax administration 2019: comparative information on OECD and other advanced and emerging economies". OECD Publishing.
- Siddiqi, N. (2006). *Credit Risk Scorecard*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Slemrod, J. (2019). "Tax compliance and enforcement". *Journal of Economic Literature*, 57(4), pp. 904–954.
- Van Gansberghe, Cecilia Nordin. (2005). "Internal auditing in the public sector: a consultative forum in Nairobi, Kenya, shores up best practices for government audit professionals in developing nations". *Internal Auditor*, vol. 62, no. 4, pp. 69+
- Yusof, A.M.N., Ling M., & Wah, B. (2014). "Tax non-compliance among SMCs in Malaysia: Tax audit evidence". *Journal of Applied Accounting Research*, 15(2), 215–234.

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 87 E. Tsouma, F. Economou, A. Kontolaimou and G. Skintzi, *Value Added Tax revenue buoyancy and elasticity in Greece*. Athens, 2025.
- No 86 Αιμ. Μαρσέλλου, *Διανομή εισοδήματος και ζήτηση: Θεωρία και εμπειρική διερεύνηση με στοιχεία της ελληνικής οικονομίας, 1960-2017*. Αθήνα, 2025.
- No 85 Κ. Πασσά, *Ζητήματα παραγωγικότητας στην ελληνική οικονομία: Κοινωνικοί προσδιοριστικοί παράγοντες*. Αθήνα, 2024.
- No 84 Κ. Λοϊζου, *Οι διαστάσεις του προβλήματος των μη εξυπηρετούμενων δανείων και η ελληνική περίπτωση κατά την περίοδο 2002Q4-2019Q1*. Αθήνα, 2022.
- No 83 Ε. Αθανασίου, Α. Κώτση και Ε. Ι. Νίτση, *Εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας: Επιδόσεις, εξειδίκευση και διαφοροποίηση*. Αθήνα, 2022.
- No 82 Τ. Tsekeris and S. Papaioannou, *Agglomeration economies and productivity in the EU regions*. Athens 2021.
- No 81 Αικ. Τσούμα, Ι. Κουντούρη, Φ. Οικονόμου, Γ. Παναγόπουλου και Γ. Σκίντζη, *Ειδικό φόροι κατανάλωσης στα καπνικά προϊόντα και τα αλκοολούχα ποτά στην Ελλάδα: Έσοδα και ελαστικότητες*. Αθήνα, 2020.
- No 80 Ι. Κωνσταντακοπούλου, Τ. Μαγδαληνού και Γ. Σκίντζη, *Διερεύνηση του εξωτερικού εμπορίου και της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών των χωρών της Ευρωζώνης*. Αθήνα, 2019.
- No 79 Φ. Οικονόμου, Χ. Τριαντόπουλου, *Οικονομική κρίση και καταθέσεις: Ελλάδα και Νότιος Ευρώπη*. Αθήνα, 2018.
- No 78 S. Papaioannou, T. Tsekeris and Ch. Tassis, *Regional and sectoral efficiency of the Greek economy: Measurement and determinants*. Athens, 2017.
- No 77 Ι. Reziti, *Non-linear adjustment in the Greek milk market*. Athens, 2016.
- No 76 Ι. Κωνσταντακοπούλου, *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014*. Αθήνα, 2015.
- No 75 Τζ. Καβουνίδη, Ι. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 Ε. Α. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 Α. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 Τ. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 Ι. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 Ρ. Ι. Κ. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.

- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 83 *Βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων στην Ελλάδα*, των Ε. Αθανασίου και Α. Κώτση. Αθήνα, 2022.
- No 82 *Η επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα και στην ΕΕ*, του Β. Μισσού. Αθήνα, 2021.
- No 81 *Τεχνολογίες Πληροφόρησης και Επικοινωνίας και ηλεκτρονικό εμπόριο στην Ελλάδα*, των Α. Κοντόλαιμου, Ε. Κόρρα και Γ. Σκίντζη. Αθήνα, 2021.
- No 80 *Ελληνική μεταποίηση: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής*, των Α. Κουτρούλη (συντονιστή), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Α. Κώτση και Ι. Χολέζα. Αθήνα, 2018.
- No 79 *Εξελίξεις και προοπτικές της ναυπηγικής βιομαχανίας*, των Ε. Αθανασίου και Α. Κουτρούλη. Αθήνα, 2018.
- No 78 *Αξιολόγηση επιλεγμένων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που αφορούν στον ανταγωνισμό και οι επιπτώσεις τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη*, των Ρ. Καραγιάννη, Α. Κώτση (συντονιστριών), Ε. Αθανασίου, Ε.Ι. Νίτση, Ι. Χολέζα. Αθήνα, 2017.
- No 77 *Ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός τουρισμός ως συνιστώσες του εθνικού τουριστικού προϊόντος*, των Ν. Βαγιονή και Σ. Σκούλτσου. Αθήνα, 2016.
- No 76 *The emigration of Greeks and diaspora engagement policies for economic development*, by J. Cavounidis. Athens, 2016.
- No 75 *General Government Spending Review, 2013-2016: An analysis framework for Future Spending Reviews in Greece*, by Y. Monogios, E. I. Nitsi (coordinators), J. N. Anastassakou, I. Cholezas, N. C. Kanellopoulos, R. Karagiannis, I. Konstantakopoulou, V. Lychnaras and Th. Tsekeris. Athens, 2016.
- No 74 *Εμπορευματικές μεταφορές και ανάπτυξη διεθνών εφοδιαστικών κόμβων στην Ελλάδα*, του Θ. Τσέκερη. Αθήνα, 2016.
- No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.

Οικονομικές εξελίξεις

